

Základy patrologie

se zvláštním zřetelem k dějinám dogmat.

Příručka pro ústavy theologické
- - - a soukromé studium. - - -

Napsal

Dr. Josef Samsour,

professor dějin církevních při ústavě bohosloveckém v Brně.

V Brně 1908.

Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských.

Nihil obstat.

Imprimatur.

Dr. Alois Dvořák,
spiritual.

Z biskupské konsistoře v Brně,
dne 3. ledna 1907.

Jan Kř. Vojtěch,
arcijáhen.

Jan Švestka,
tajemník.

Památce stoletého trvání
alumnátu brněnského - -

věnuje

Spisovatel.

Předmluva.

Uznává se vždy více a všeobecněji, že patrologii a dějinám dogmat náleží v rozsáhlém oboru disciplin theologických místo význačné. Dukazem toho mimo jiné je i to, že u jiných národů studiu těchto oborů věnuje se od několika desetiletí veliká pozornost a na vysokých učelištích zřízeny jsou i zvláštní stolice pro tyto předměty. Také v národě našem bylo v druhé polovici století předešlého v oboru patrologie dosti horlivě pracováno, jak o tom svědčí různé překlady spisů sv. Otců Dēdictvím sv. Prokopa vydané. Bohužel, v pozdější době zájem tento, zdá se, že poněkud utuchl, zajisté nikoli vinou správy Dēdictví, nýbrž spíše pro nedostatek pracovníků. A přece bylo by si tolik přát, aby zvláště v naší době studia patrologická i u nás co nejvíce byla pěstována.

Ježto pak posud v literatuře naší neměli jsme ani příručky, která by seznamovala čtenáře s nejnovějšími výsledky bádání v oboru patrologie, odhodlal se podepsaný příručku takovou napsati, a to se zvláštním zřetelem k dějinám dogmat. Snahou jeho bylo při tom podati jen věci nezbytně nutné a vědění hodné; proto nelze v přítomném spisku hledati výčet všech spisovatelů církevních, ani výčet všech spisů u spisovatelů v něm uvedených. Za to bylo možno nejdůležitější spisy sv. Otců dle obsahu, významu a formy obšírněji oceniti. K dalšímu pak a hlubšímu studiu byla připojena nejpřednější vydání spisů sv. Otcův a uvedena i novější literatura.

Odstavce, jednající o dějinách dogmat, poznačeny jsou hvězdičkou *.

Kéž příručka tato, jež prvním je pokusem v literatuře naší tohoto způsobu, nalezne u theologův a duchovních laskavého přijetí a je povzbudí k hlubším studiím patristickým.

V Brně, na svátek sv. Jana Křtitele 1908.

Spisovatel.

Úvod.

§ 1. Pojem, úkol a důležitost patrologie a dějin dogmat.

Patrologie, jejíž jméno teprve v 17. století v obyčej vešlo, značila původně vědu o životě a spisech církevních Otcův. Ponenáhlu nabyl však pojem patrologie významu širšího. Patrologie dnešní pojednává i o oněch starších spisovatelech církevních, kteří sice nebyli církevními Otcí, avšak na rozvoj, prohloubení a formulování církevní nauky bez vlivu nezůstali. V tomto smyslu je totožna s dějinami starokřesťanské literatury theologické. Spisy Nového zákona, o kterých protestanté nyní také v dějinách literatury starokřesťanské pojednávají, ponechává patrologie katolická, majíc zřetel k jejich inspirovanému rázu, biblické vědě úvodní a o spisech proticírkevních a protikřesťanských neboli haeretických promlouvá jen potud, pokud toho třeba k poznání rozvoje literatury starokřesťanské, jenž byl podstatně podmíněn a podporován bojem proti literatuře proticírkevní.

Úkolem patrologie je tudíž, jak z udaného pojmu vysvítá, dáti vědecký úvod a návod ke studiu, porozumění a používání spisů starokřesťanských a seznámiti s prameny apoštolské a starokřesťanské tradice, která je z velké části uložena ve spisech Otců církevních, a tím prohloubiti vědění theologické. Za tím účelem líčí patrologie krátce život a postup vzdělání jednotlivých církevních spisovatelů, vykládá jejich

zásluhy o církev a vědu církevní, uvádí název, obsah, účel a charakteristické vlastnosti jejich spisův.

Odvětvím církevních dějin patrologii příbuzným jsou dějiny dogmat, které vykládají nauky věroučné v jejich historickém rozvoji a formulaci. Úkolem dějin dogmat je tudíž vědecky vyložití jak doktrinelní, tak také církevně autoritativní rozvoj křesťanské nauky, jak se postupem doby uskutečnil. Dějiny dogmat vznikly ke konci století 18. z tak zvané *Theologia patristica*, jež sbírala ve spisech církevních Otců rozptýlená místa důkazná pro dogma, morálku, ústavu a kázeň církevní a je systematicky, t. j. dle jejich vnitřní souvislosti podati hleděla. Patrologie udávajíc a vysvětlujíc pro poznání charakteristiky autorův a pro kritické posouzení jejich spisů stručný obsah těchto spisů, obsahuje tím již aspoň z části dějiny dogmat své doby. Ještě více činí tak, snaží-li se ve vědecké formě vyložití nauku Otců církevních.

Studium Otců církevních je velmi důležité, neboť studiem tímto udržuje se doba přítomná ve styku s prvotní církví. Kdo chce poznat důkladně církevní dějiny, musí sáhnouti ke spisům sv. Otců jako k nejstaršímu prameni. Také pro exegesi je znalost jejich nezbytna, jsouť sv. Otcové nejstaršími a nejosvědčenějšími exegety. A podobně prohlubují se a většího rozsahu nabývají bezprostředním studiem sv. Otců také ostatní theologické disciplíny, zvláště dogmatika a morálka, archeologie a symbolika, pastorální theologie a církevní právo. Bezprostřední studium sv. Otců seznamuje dále s duchem, ve kterém žili, mysli a psali; jejich živá víra a nadšení obětavé oživují, rozněcují víru a nadšení naše.

Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur* I, § 2. — Tixeront, *Histoire des dogmes*. 3. éd. Paris 1906, § 1. — Wetzer-Welte, *Kirchenlexikon*. 2. Aufl. Freiburg 1882 nás. 3. Bd. Čl. *Dogmenentwicklung, Dogmengeschichte*, sl. 1903 nás. — Katschthaler, *Begriff, Nutzen und Methode der Dogmengeschichte* (*Zeitschrift für kath. Theol.* Innsbruck 1882.) — Schätzler, *Bedeutung der Dogmengeschichte*. Herausgeg. von Esser. Regensburg 1884.

§ 2. **Církevní Otcové, učitelé, církevní a křesťanští spisovatelé.**

Církevními Otci (*patres ecclesiae*) rozuměli se ještě ve 4. stol. zpravidla biskupové; byliť zprostředkovateli duchovního života věřících udílením křtu sv., nositeli církevního úřadu učitelského a starali se o duchovní záležitosti věřících jako římský senát (*patres*) o záležitosti lidu římského. Z biskupů staré doby bylo však záhy toto jméno přeneseno na církevní spisovatele staré doby, pokud byli spolehlivými svědky víry církevní své doby.¹⁾ Nyní rozumějí se církevními Otci oni církevní spisovatelé staré doby, kteří vynikali pravověrnou naukou a svatým životem a od církve za svědky apoštolské tradice výslovně nebo mlčky uznáni byli. K pojmu církevního Otce náležejí tudíž čtyři vlastnosti: *competens antiquitas, doctrina orthodoxa, sanctitas vitae a approbatio ecclesiae sive expressa sive tacita.*

Církevními učiteli (*doctores ecclesiae*) nazývají se oni církevní spisovatelé, kteří pro svou zvláštní učenost a svatost života výslovně od církve tímto názvem poctěni byli. Na církevním učiteli žádají se tudíž tři známky: *eminens doctrina orthodoxa, insignis vitae sanctitas, expressa ecclesiae declaratio.* Znamka *antiquitas* není nutnou, poněvadž církev může v každé době tímto čestným názvem vyznamenati muže vynikající zbožností a pravověrnou učeností. Za největší učitele církevní západní počítají se od století 8. sv. Ambrož († 397), sv. Jeronym († 420), sv. Augustin († 430) a sv. Řehoř Velký († 604). Řekové znají ve svých knihách liturgických jen tři »oekumenické velké učitele«: sv. Basila († 379), sv. Řehoře Nazianského († 389) a sv. Jana Zlatoústého († 407); na západě čítá se k nim též sv. Athanáš († 373).

¹⁾ Vicentius Lerinský mluví o »*sancti maiores et patres nostri*« (Common. 2, 3 n.)

Třetí třídu tvoří církevní spisovatelé (*scriptores ecclesiastici*), jimiž rozumějí se oni učení mužové, kteří sice ke svazku církevnímu náleželi, užitečné spisy theologické napsali, avšak pro nedostatek orthodoxní nauky nebo neposkvrněného života za církevní Otce nebo učitele uznáni nebyli, jako na př. Klement Alexandrijský, Origenes, Tertullian, Lactantius, Eusebius Caesarejský, Rufin, Cassian, Theodoret, biskup v Cyru v Syrii atd.

Křesťanskými spisovateli (*scriptores christiani*) konečně nazývají se ti theologičtí spisovatelé, kteří jsouce haeretiky nebo schismaticky nežili ve společenství církevním, jako na př. Novatian.

Doba církevních Otců čili křesťanský starověk obsahuje onu periodu dějin církevních, ve které kvetly křesťanský život a křesťanská věda na půdě antické kultury. Doba tato končí pro církev řeckou smrtí sv. Jana z Damašku († kolem r. 754), pro církev latinskou smrtí Řehoře Velkého († 604) nebo lépe Isidora Sevillského († 636), jenž rozvíjel bohatou činnost literární a sám si vědom byl, že stojí na hranici dvou dob. Celou dobu patrologie možno opět rozdělit na tři periody: První perioda sahá od doby apoštolův až do ediktu milánského r. 313 (doba vzniku), druhá od ediktu milánského až do polovice století 5. (doba rozkvětu), třetí od polovice století 5. až do konce doby patristické (doba úpadku).

Fessler-Jungmann, *Institutiones patrol.* § 10—12.

§ 3. Literatura patrologie a dějin dogmat.

Ačkoli patrologie ke cti samostatné vědy theologické teprve ve století 18. byla povýšena, sahají přece její počátky jako dějin křesťanské literatury do prvních století. Již Eusebius († kol. 340) podává ve svých dějinách různé zprávy o staré křesťanské literatuře; nicméně otcem jejím je teprve sv. Jeronym

(† 420), jenž nám ve spise *De viris illustribus* nebo *Catalogus de scriptoribus ecclesiasticis*, r. 392 v Betlemě napsaném, podává první pokus dějin křesťanské literatury theologické. Spis tento, sestavený dle stejnojmenného díla Suetonova, obsahuje zprávy o životě a spisech 135 spisovatelů, mezi nimiž se vyskytují též žid Philo a pohan Seneka, jakož i někteří bludaři, jako na př. Novatian. V prvních kapitolách pojednává Jeronym o spisovatelech knih Nového zákona, v poslední uvádí seznam spisů vlastních do r. 392 napsaných. Účel díla byl apologetický, odmítnouti totiž posměch Celsa, Porphyria, Juliana atd., jakoby křesťané neměli filosofů, řečníkův a učenců. V díle tomto, které přes různé nedostatky je literárně historickým zdrojem prvního řádu, pokračovali pod týmž nebo podobným názvem *semipelagianský* kněz Gennadius v Massilii († kolem r. 485), sv. Isidor Sevillský († 636) a sv. Ildefons Toledský († 667).

Spis Jeronymův a Gennadiův *De viris illustribus* vydali Bernoulli v Krügerově sbírce, 11. sv. Freiburg 1895 a s kritickým apparatusem Richardson. Lipsko 1896. — Sychowski, Hieronymus als Literarhistoriker. Münster 1894. — Czaplá, Gennadius als Literarhistoriker. Münster 1898. — Dzialowski, Isidor und Ildefons als Literarhistoriker. Münster 1898. — Schütte, Studien über den Schriftstellerkatalog des hl. Isidor. Breslau 1902 (snaží se dokázat, že část první díla Isidorova [c. 1—13] nepochází od něho; neprávem).

U Řeků napsal patriarcha Photius († 891) pod názvem *Μυριοβιβλιον ἢ βιβλιοθήκη* dílo podobné, obsahující též četné výňatky z různých spisovatelův i pohanských. Dílo Photiovo, obyčejně Photii *Bibliotheca* citované, svědčí o obsáhlé jeho učenosti a sečtělosti a pro úryvky ze spisovatelů nyní z velké části ztracených je velmi cenné.

Na západě po Ildefonsovi nastala delší přestávka. Teprve počínaje stoletím 12. přetrženou nit navázali benediktin Sigebert z Gembloux v Belgii († 1112), kněz Honorius z Augustodunum († kol. r. 1150), nejmenovaný mnich

benediktinský *Anonymus Mellicensis*; k nim druží se *Liber de viris illustribus*, neprávem Jindřichovi z Gentu († 1293) připisovaný. Na konci středověku pak napsal učený opat *Trithemius* († 1516) velice obsažný a cenný spis *De scriptoribus ecclesiasticis* (1494).

Oživením antické literatury na konci středověku nabylo i studium církevní literatury starokřesťanské netušeného rozkvětu. Nepřímo k tomu přispěli též reformatorové, kteří se hleděli opíratí o starověk a dokázati se snažili, že obnovili původní nauku křesťanskou. Četné spisy latinské a řecké, které dosud byly skryty v prachu bibliothek, byly vydány a vědecky zpracovány. Dle nových požadavků na dějiny theologické literatury činěných napsal především učený kardinál *Bellarmin* († 1621) dílo *De scriptoribus ecclesiasticis liber unus* (Romae 1613), používaje pravidel historické kritiky. Vlastním však zakladatelem patrologie jako vědy stal se *Elie du Pin* (*Dupin*, † 1719), professor Sorbonny, svým dílem *Nouvelle bibliothèque des auteurs ecclésiastiques* (Paříž 1686 nás. 47 sv.). Podnes velmi užitečné je dílo *Tillemontovo*, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles* (Paříž 1693 nás. 16 sv.). Neméně cenné je dále též dílo, které napsal benediktin *Remy Ceillier* († 1761) pod názvem: *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques* (23 sv. Paříž 1729—1763).

Také v 19. a na počátku 20. století bylo v oboru patrologie a dějin starokřesťanské literatury horlivě pracováno. Příručky patrologické obsahující výsledky bádání vydali: *Möhler*, *Patrologie oder christliche Literärgeschichte*, herausgegeben von *Reithmayr*. Regensburg 1840; *Fessler*, *Institutiones patrologiae*. 2 vol., Oeniponte 1850 sq.; 2. vyd. od *Jungmanna*. Innsbr. 1890 n.; *Alzog*, *Grundriss der Patrologie*. Freiburg 1866, 4. Aufl. 1888; *Bardenhewer*, *Patrologie*. Freiburg 1894, 2. Aufl. 1901 a *Geschichte der altkirchlichen Literatur*. Freiburg 1902 nás. (dosud 1. a 2.

svazek); K i h n, Patrologie. I. Bd. Paderborn 1904. Cennou pomůckou k orientaci o přítomném stavu bádání na poli starokřesťanské literatury prvních tří století je dílo E h r h a r d o v o, Die altchristliche Literatur und ihre Erforschung von 1884 bis 1900. Freiburg 1900. Stručnou příručku vydal R a u s c h e n, Grundzüge der Patrologie mit besonderer Berücksichtigung der Dogmengesch. 2. Aufl. Freiburg 1906. Zdařilý spis o starokřesťanské literatuře řecké jazykem francouzským uveřejnil B a t i f f o l pod názvem: La littérature grecque. 4. éd. Paris 1901 a o literatuře syrské D u v a l, La littérature syriaque. 3. éd. Paris 1906. Cenné monografie z dějin literatury a dogmat vycházejí v E h r h a r d o v ý c h a K i r s c h o v ý c h Forschungen zur christl. Literatur- und Dogmengeschichte. Mainz 1900 nás., jakož i ve francouzských Études d'histoire des dogmes et d'ancienne littérature ecclésiastique. Paris 1905 nás.

Ze spisovatelů protestantských v oboru literatury starokřesťanské zmínky zasluhují: H a r n a c k, Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius. 4 Bde. Leipzig 1893 nás.; K r ü g e r, Geschichte der altchristlichen Literatur in der drei ersten Jahrhunderten. Freiburg 1895; Z ö c k l e r, Geschichte der theol. Literatur. Gotha 1890.

Dějiny dogmat napsal především Petavius S. J. († 1652), De theologicis dogmatibus. 4 vol. Parisiis 1644 nás. Dílem tím stal se takořka otcem dějin dogmat; dokázal v něm katolickou nauku na rozdíl od scholastiky hlavně se stanoviska historického. Po něm vynikl zvláště T h o m a s s i n († 1695) svými Theologica dogmata. 3 vol. Parisiis 1680 nás. — V novější době pracovali v oboru dějin dogmat K l e e, Lehrbuch der Dogmengeschichte. 2 Bände. Mainz 1837; S c h w a n e, Dogmengeschichte. 4 Bde. Münster 1862 n.; 2. Aufl. Freiburg 1892 n.; T i x e r o n t, Histoire des dogmes I. vol. La théologie antenicéenne. 3. éd. Paris 1906. Z protestantů napsal dějiny dogmat, úplně však ve smyslu liberální theologie protestantské, H a r n a c k, Lehrbuch der

Dogmengeschichte. 3. Aufl. Freiburg 1894 nás. Příručky se-
stavili Loo fs, Leitfaden zum Studium der Dogmengeschichte.
4. Aufl. Halle 1905; Seeberg, Lehrbuch der Dogmen-
geschichte. Erlangen 1895 nás.

Bardenhewer, Geschichte der altkirchl. Literatur. I. Bd. § 1. —
Wetzer-Welte, Kirchenlexikon. Čl. Dogmengeschichte u. m. — Tixeront,
Histoire des dogmes § 3.

§. 4. Vydání a sbírky patristických spisův.

Rozvoj literární činnosti renaissancí a vynálezem knih-
tiskařství přivoděný jevil i na poli patristickém své blahodárné
účinky. Postupně byly vydány spisy sv. Otců ve zvláštních
vydáních (editiones Patrum). Ze starších vydání spisů svatých
Otců vyniká zvláště vydání opatřené učenými knihkupci
Robertem († 1559) a Jindřichem († 1594) Stephanem
v Paříži; méně zdařilé je vydání bratří Frobeniů v Basileji,
o němž také Erasmus Rotterdamský († 1636) pra-
coval. Mezi novějšími vydáními přední místo zaujímá jak
textem, tak i učeným apparátem a pěkným tiskem vydání
maurinské, opatřené benediktiny z kongregace sv. Maura
ve Francii, založené r. 1616. Nejprřednější učenci náleželi k této
kongregaci, jako d'Achery († 1685), Mabillon († 1707),
Montfaucon († 1741) atd.

Největší a nejúplnější sbírku spisovatelů církevních,
použiv nejlepších starších a novějších vydání, uspořádal abbé
Migne († 1875) v Paříži pod názvem: *Patrologiae
cursus completus seu Bibliotheca universalis
ss. patrum scriptorumque eccles.* Par. 1844 nás.
Sbírka tato dělí se na *Patrologia latina* ve dvou seriích od
Tertulliana až do Řehoře Velkého a odtud až do Innocence III
(† 1216) v 221 svazcích, z nichž 4 poslední obsahují indices.
Patrologia graeca (s latinským překladem) má rovněž
dvě serie: od Otců apoštolských až do Photia a odtud až
k Bessarionovi († 1472) ve 165 svazcích.

Novější menší sbírky jsou: *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum consilio et impensis Academiae litterarum Vindobonensis*. Sbíрка tato vychází od r. 1866 a má obsahovati všechny latinské spisovatele církevní až do 7. století podle nejlepších rukopisův. Posud vyšlo 48 svazkův. Řecké křesťanské spisovatele prvních tří století vydává od r. 1897 Berlínská Akademie věd s německými úvody a registry pod názvem *Die griechischen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*. Leipzig 1897 nás. (posud 14 svazkův). Sbíрка *Auctores antiquissimi* v *Monumenta Germaniae historica* obsahuje latinské spisovatele doby přechodné (z římské do germánské). Čítá posud 14 svazkův (od r. 1877—1905).

Pro cvičení seminární určena je sbírka *Krügerova*: *Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlichen Quellenschriften*, Freiburg 1891 nás. (posud 19 sešitů) a *Lietzmannova*, *Kleine Texte für theologische Vorlesungen und Übungen*. Bonn 1903 nás. K dogmatickému používání hodí se dobře *Hurterova SS. patrum opuscula selecta*. Innsbruck 1868 nás. (54 sv.). Výbor ze spisů sv. Otců v Římě počal vydávati *Vizzini* pod názvem *Bibliotheca ss. patrum theologiae tironibus et universo clero accomodata* (od r. 1901) a v Bonnu *Rauschen* pod názvem *Florilegium patristicum* (od r. 1904; dosud 6 sešitův). Ve Francii konečně uveřejňují *Hemmer* a *Lejay* od r. 1906 *Textes et documents pour l'étude historique du christianisme*. K původnímu textu připojen je překlad francouzský.

Perioda I.

Od doby apoštolův až k tolerančnímu ediktu milánskému r. 313.

HLAVA I.

Literatura doby bezprostředně poapoštolské.

§ 5. **Symbolum apoštolské.**

Symbolum apoštolské neboli křestní vyznání liturgie římské, kterému se katechumeni učili nazpaměť (traditio symboli), a které v posledním skrutiniu před křtem veřejně říkali (redditio symboli), zachovalo se nám ve dvojí formě: nyní užívané (textus receptus) a starší neboli původní. Text nynější, jenž zatlačil formu starší, objevuje se již kolem polovice století 5. v jižní Gallii u Fausta z Reji; jeho původ však není dosud objasněn. Text starší neboli starořímské křestní symbolum vyskytá se nejdříve u Rufina, a to v jeho *Commentarius in symbolum apostolorum*. Latinský tento text je ostatně jen překladem řeckého originálu, jenž se nalezá v listě biskupa Marcella z Ancyry k papeži Juliovi I. z r. 337 nebo 338. Nejdůležitější rozdíly mezi textem starším a nynějším jsou, že v textu starším scházejí slova: *descendit ad inferos*, *sanctorum communionem*, *catholicam* při *ecclesiam* a *vitam aeternam*.

Kdy starší forma římského symbolu povstala, nelze přesně stanovit. Zpráva Rufinova, ač dovolává se starší

tradice (tradunt maiores nostri), jakoby sv. apoštolové před svým rozchodem do světa společně sestavili formuli Credo římského, je legendární a nesahá dále než do třetího století. Tím více postrádá všeliké podstaty domněnka v 6. století vzniklá, že každý z apoštolů jeden z dvanácti článků sestavil. Poněvadž však Tertullian mluví častěji o pravidle víry a praví, že církev africká svůj symbol křestní obdržela z Říma (De praescript., c. 36.) a také z Irenaea a Justina vysvítá, že v církvi západní byla v obyčeji formule víry, lze za to míti, že původní Credo římské složeno bylo kolem roku 100, jak svědčí také jeho stručnost a lapidární sloh. Ve spisech prvního století, jako v Didaché, v listě sv. Klementa ke Korintským, nesetkáváme se ještě s jeho stopami. Jisto však jest, že symbolum starořímské bylo společným kořenem a základním typem všech jiných starých symbolů křestních na západě (italského, afrického, španělského, galského, irského), jež se od něho liší jen pozdějšími přídávky. Že tomu také tak jest i při východních symbolech, jež všechny obsahují protihaeretické přídávky, jest velmi pravděpodobno..

Hahn, Bibliothek der Symbole. 3. Aufl. Breslau 1897. — Caspari, Quellen zur Geschichte des Taufsymbols. 3 Bde. Christiania 1886—1875. — Zahn, Das apost. Symbolum. Leipzig 1893. — Kattenbusch, Das apost. Symbol. 2 Bde. Leipzig 1894—1900. — Bäumer, Das apostol. Glaubensbekenntnis. Mainz 1893. — Blume, Das apostol. Glaubensbekenntnis. Freiburg 1893. — Ehrhard, Die altchristl. Literaturgeschichte u. ihre Erforschung von 1884--1900. Freiburg 1900. — Dörholt, Das Taufsymbolum der alten Kirche. I. Paderborn 1898.

§ 6. Otcové apoštolští.

Otci apoštolskými nazývají se církevní spisovatelé, kteří skutečně nebo domněle byli bezprostředními žáky svatých apoštolův a slovem a písmem nauku apoštolskou přednášeli. První o Otcích apoštolských mluvil Cotelier (Cotelerius) ve svém vydání: Patres aevi apostolici (Parisis 1672) a počítal jich pět: Barnabáše, Klementa Římského, Ignace,

Polykarpa a Hermu. Gallandi otiskl ve své Bibliotheca veterum Patrum (Venetiis 1765) vydání Cotelierovo, připojil však k pěti spisovatelům ještě list k Diognetovi a zlomky Papiovy. Odtud počítalo se sedm Otcův apoštolských. Od roku 1883 připojuje se k vydání Otcův apoštolských obyčejně také Didaché, jak se podobá, dílo některého žáka apoštolského. List k Diognetovi uvádí se sice ještě stále ve spisech Otců apoštolských, náleží však svým obsahem úplně k apologiím.

Obsahem a formou jeví spisy Otcův apoštolských značnou příbuznost s knihami Nového zákona, zejména s listy apoštolskými, tak že mohou býti takofka považovány za jejich přídavek. Skutečně také některé z nich byly při bohoslužbě předčítány a jako appendix do rukopisů Písma sv. pojaty. V kodexu sinajském jsou list Barnabášův a Pastor Hermův, v kodexu alexandrijském oba listy sv. Klementa, v syrském rukopisu Písma sv. pseudoklementinské listy Ad virgines.

Všecky tyto spisy napsány jsou v řeči řecké a mají převahou tendenci prakticko-paraenetickou. Spisovatelé jejich, proniknutí živou věrou, bratrskou láskou a obětavostí, hledí jednoduchým poučováním věřícím evangelické pravdy vštípití a objasniti, kladou důraz na zachovávání příkázání, napomínají k poslušnosti církevních představených od apoštolův ustanovených, k zachování pokoje a církevní jednoty, k bohabojnému životu a k přípravě na příchod Kristův. S vědeckým odůvodněním křesťanství nebo jednotlivých jeho pravd, jak se o ně apologetové 2. století pokoušeli, nesetkáváme se u nich. Nicméně jako památky ducha starokřesťanského a jako nejstarší svědci tradice mají pro nás jejich spisy důležitost velikou. Cena jejich je tím větší, čím bližší jsou době Kristově a apoštolův.

Vydání spisův Otcův apoštolských: Vydání Migneovo (Patrol. gr. t. 1., 2., 5.), které je otiskem vydání Gallandiho, jakož i vydání Hefelovo (Tubingae 1839, ed. 5. 1878) jsou nyní neúplná a zastaralá. Nová dobrá vydání s latinským překladem a výkladem jsou od Funka, Opera

patrum apostolicorum. Tubingae 1878 (první svazek byl r. 1887 znovu vytisknut s připojenou Didaché; 2. vyd. r. 1901) a dále od Gebhardta, Harnacka a Zahna, Patrum apostol. opera. Edit. minor. Lipsiae 1877, ed. 5. 1906. — Obsáhlým komentářem opatřené vydání upravil anglický patrolog Lightfoot, The apostolic fathers, 2. vol., 2. ed. London 1890. — Dobré; praktickým potřebám theologů vyhovující vydání, uspořádal nejnověji Vizini ve své Bibliotheca ss. patrum. Romae 1901. — Český překlad spisů Otců apoštolských opatřil Sušil, Spisy sv. Otců apoštolských. 3. vyd. Praha 1874. (Didaché ovšem schází).

§ 7. Didaché neboli Nauka dvanácti apoštolův.

Doctrina duodecim apostolorum, *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων*, o níž na západě zmínku činí autor spisu De aleatoribus (c. 4), na východě pak Klement Alexandrijský (Strom. I., 20) a Origenes (Hom. VI. in Jud.), téměř po tisíc let byla považována za ztracenou, až konečně roku 1873 ji objevil v Cařihradě metropolita nikomedijský Philotheos Bryennios v řeckém rukopisu z r. 1056. Podle tohoto rukopisu, náležejícího nyní řecké orthodoxní bibliothece v Jerusalemě, vydal ji sám Bryennios po prvé r. 1883. Později nalezen byl též Schlechtem latinský překlad první části (1—6 c.) v homiliáři 11. století v Mnichově, a konečně i úplný překlad armenský.

Spis tento, jenž byl ve starověku často za biblický považován a od Eusebia mezi *ἀντιλεγόμενα* počítán, dělí se na dvě části: morální a liturgicko-disciplinární. Část morální (c. 1—6) podává pod obrazem dvou cest, života a smrti, krátký přehled křesťanské mravouky a byla určena pro vyučování katechumenův. Část liturgicko-disciplinární jedná o křtu, postu, modlitbě a eucharistii (c. 7—10), pak o hierarchii, apoštolech, prorocích, učitelích, o svěcení neděle, o volbě biskupův a jáhnů (c. 11—15). Konec spisu, jenž rozsahem rovná se asi listu ke Galatským, obsahuje (c. 16) napomenutí k bdělosti a stálosti pro nastávající konec světa, zmrtvýchvstání a soud.

Vnitřní i zevní známky ukazují, že byla Didaché napsána od některého židokřesťana v Palestině nebo v Syrii, a to

v posledních desítiletích prvního století (mezi r. 80—90). Celý spis má naskrze ráz největší starobylosti a předpokládá zejména svými zmínkami o ritu křtu (c. 7) a eucharistii (c. 9—10), o rozdavačích božských tajemství (ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι, c. 15) a o správcích božího slova (ἀπόστολοι καὶ προφῆται, c. 11) poměry, jaké v druhém století nikde se nenaskytaly. Totéž dokazuje i způsob citace (ne doslovně, nýbrž dle myšlenek), obsah haeresí nezkalený, její brzké použití v jiných spisech sv. Otcův, jako na př. v listě Barnabášově a v Pastoru Hermově.

* Pro poznání starokřesťanské nauky a především nejstaršího zřízení obcí křesťanských jest Didaché velmi poučná. Zachovávaní židovských předpisův o pokrmích se jen doporučí a zapovídá se pouze jísti maso obětované modlám (c. 6). Křest, jemuž má předcházeti poučení katechumena, uděluje se ponořením εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Nedostačuje-li množství vody pro ponoření, třeba při křtu liti třikráte vodu na hlavu (c. 7), jediné svědectví pro tento způsob křtu z prvních dvou století. Postními dny jsou čtvrtý (středa) a šestý (pátek) den v týdnu. Modlitba předepsaná Pater noster má se říkati třikráte za den (c. 8). O eucharistii je řeč v hlavě 14. a — jak se podobá — též v hlavě 9. a 10. a nazývá se pokrmem a nápojem duchovním, který jen pokřtění mohou přijímati (c. 10). Vyskytují se tu také formule liturgické, které však neobsahují ani vypravování ani slov, kterými ustanovena byla svátost oltářní. Eucharistická oběť slaví se zvláště v neděli. Službu církevní dle Didaché vykonávají: apoštolové (ἀπόστολοι), proroci (προφῆται), učitelé (διδάσκαλοι), biskupové (ἐπίσκοποι) a jáhnové (διάκονοι). Apoštolové jsou misijnáři, kteří jsou bez ustání na cestě, chodíce od obce k obci nebo kázíce pohanům. Proroci mluví a vyučují v Duchu (ἐν πνεύματι, c. 11) a zaujímají mezi služebníky církevními místo první a jsou připodobněni velekněžím Starého zákona (ἀρχιερεῖς ὑμῶν); nevyskytají se však v každé obci. Učitelé vyučují věřící, nemluví však v Duchu. Bisku-

pové a jáhni jsou hlavně správci liturgie čili rozdavatelé božských tajemství. Slovo *πρεσβύτεροι* se nevyskytá.

Vedle editio princeps od Bryennia (Cařihrad 1883) vyšla čtená vydání jiná, jako od Harnacka (Lipsko 1884), Hilgenfelda (Lipsko 1884), Funka (Tubinky 1887), od Schlechta (Frýburk 1901). — Knoop, *Der dogmatische Inhalt der Διαχρή τῶν δώδεκα ἀποστόλων*. Posen 1888. — Biesenthal, *Die urchristliche Kirche in Lehre und Leben nach der Διαχρή etc.* Insterburg 1893. — Moe, *Die Apostellehre und der Dekalog im Unterrichte der alten Kirche*. Gütersloh 1896. — Schlecht, *Die Apostellehre in der Liturgie der kathol. Kirche*. Freiburg 1901.

§ 8. List Barnabášův.

List, který se nám zachoval pod jménem sv. Barnabáše, byl celým starověkem přičítán sv. Barnabášovi, o němž listy sv. Pavla a Skutky apoštolské tak často pochvalnou zmínku činí. Tak připisují mu jej Klement Alexandrijský (Strom. II., 6, 31), Eusebius (Hist. eccl. III., 25, 4), sv. Jeronym (De viris illustr., c. 6). Vnitřní důvody však dokazují, že sv. Barnabáš nemůže být jeho spisovatelem. Neboť nauka spisovatelova o Starém zákoně stojí v křiklavém odporu s naukou sv. apoštola Pavla, jehož průvodcem a spolupracovníkem byl sv. apoštol Barnabáš. Kdežto sv. Pavel viděl v zřízeních Starého zákona dílo boží, vidí spisovatel listu Barnabášova ve Starém zákoně dílo ďábelského klamu a lidské pošetilosti a staví bohoslužbu St. zákona takoruka na jeden stupeň s pohanskou modloslužbou. Kromě toho list je napsán teprve delší dobu po zboření Jerusalema (c. 16), kterého se však sv. Barnabáš sotva dožil.

O době, kdy list byl napsán, není shody. Jedni, jako Funk, Bardenhewer, Hilgenfeld, kladou jeho vznik do doby císaře Nervy (96—98), či lépe do bezprostřední doby po smrti císaře Nervy, druzí, jako Harnack a Ehrhard, myslí na dobu znovuzbudování Jerusalema Hardrianem (t. j. na rok 130—131), na niž dle nich se činí v hlavě 16. narážka. Funk dovolává se pro tvrzení své hlavy 4., kde se naráží na pro-

roctví Danielovo (7, 24) o konci světa. Deset králů bude na zemi, a pak povstane malý král, jenž tři z těchto králů pokoří najednou (ὅφ' ἐν). Toto místo vztahuje Funk na římské císaře a rozumí jedenáctým neboli malým králem Nervu, jenž takorča v Domitianovi, posledním repraesentantu císařského domu Flaviovců, i tři jeho předchůdce z rodu Flaviova trůnu zbavil. Slova o stavbě chrámu (č. 16) vykládá dle celé souvislosti ve smyslu duchovním, o duchovním chrámu v srdci věřících. Exegese allegorická, které se spisovatel naskrze přidrží, činí velmi pravděpodobnou domněnku, že list byl napsán v Alexandrii od některého židokřesťana.

Odezíráme-li od úvodu (c. 1) a konce (c. 21), dělí se list na dvě rozsahem velmi nerovné části. První část, dogmatická (c. 1—17), snaží se čtenářům vyložití podstatu a význam Starého zákona a hlubší porozumění náboženství křesťanského zprostředkovati. Spisovatel však nespokojuje se s Novým zákonem učiti, že Starý zákon pozbyl platnosti, nýbrž tvrdí, že vůbec platnosti neměl, že židovstvo se svými předpisy a obřady nespočívá na nařízení božím. Židé dle něho nerozuměli zákonu, jenž neměl býti vykládán doslovně, nýbrž dle ducha. Bůh nežádal zevnějších obětí, nýbrž kající srdce (c. 2), ne tělesný půst, nýbrž dobré skutky (c. 3), ne obřízku těla, nýbrž obřízku uší a srdce (c. 9), ani zdržování se od požívání masa jistých zvířat, nýbrž zdržování se od hříchů (c. 10) atd. Starý zákon je pro spisovatele jen tajuplným obrazem a přípravou Nového zákona. Toť hlubší poznání, gnose (γνῶσις), které neměli židé, oklamáni jsouce andělem zlým (c. 6, 9; 13, 7; 9, 4). V části druhé, morální (c. 18—21), popisuje spisovatel dvě zcela opačné cesty životní, cestu světla (c. 19) a cestu tmy (c. 20), a to způsobem podobným jako Didaché a je v té příčině od ní závislý.¹⁾

* Živly doktrinální jsou v listě Barnabášově dosti řídké. V hlavě 5. a 6. mluví o účelu vtělení Syna

¹⁾ Funk, *Didache und Barnabasbrief*. (Theol. Quartalschr. Tübingen 1905, 161—179).

b o ž í h o, který byl dvoji: dovršit míru hříchů židovských a nás vykoupit. Toto vykoupení (λύτρωσις, c. 14, 6) vykonal vydav tělo své ke zničení, obětovav je (προσφέρειν, θυσία), pokropiv nás krví svou (c. 7, 3. 5.). Účinek vykoupení je odpuštění hříchů, zničení smrti, zmrtvýchvstání, naše oživení, přetvoření naše v nový lid, lid svatý, v dědice zaslíbení místo národa židovského (c. 5, 1. 6. 7; 7, 2; 13; 14, 4—6; 4, 7. 8). Vykoupení účastnými se stáváme křtem, jenž působí odpuštění hříchů (c. 11, 11). Dobré skutky prohlašuje spisovatel bez váhání za nutné ke spáse (c. 19, 10. nás.).

V řeckých rukopisech původně známých scházely 4¹/₂ hlavy. Teprve nálezem kodexu sinajského (1859) a zvláště nálezem Bryenniovým bylo umožněno úplné vydání textu. Jednotlivá přednější vydání uvedena jsou v § 6. mezi vydáními spisův Otcův apoštolských. — *Braunsberger*, *Der Apostel Barnabas Sein Leben und der ihm beigelegte Brief*. Mainz 1899. — *Funk*, *Kirchengeschichtl. Abhandlungen und Untersuchungen*. II. Bd. Paderborn 1876. — *Ladeuze*, *L'épître de Barnabe*. Louvain 1900. — *Webhofer*, *Untersuchungen zur altchristl. Epistolographie*. (Wiener Ak. der Wissensch. Philos. hist. Kl. Bd. 143. Wien 1901.). — *Schweitzer*, *Der Barnabasbrief über Glaube und Werke* (Katholik 1904, II., str. 273 nás.).

§ 9. Sv. Klement, biskup římský.

Sv. Klement byl dle Irenaea (Adv. haer. III, 3) třetím nástupcem sv. Petra v Římě; dle Tertulliana (De praescr. c. 32) byl ordinován sv. Petrem a stal se jeho bezprostředním nástupcem. Zpráva Irenaeova je starší a závažnějšími svědky pověřena a zasluhuje proto také přednosti. Neprávem činí jej Klementiny členem císařského rodu Flaviův; proto je i neodůvodněno jeho stotožňování, o toto svědectví se opírající, s křesťanským konsulem Titem Flaviem Klementem. Spíše se pravdě podobá, že Klement nebyl vůbec původu pohanského, nýbrž židovského. Zprávy o jeho vyhnání na Chersones Taurický a o jeho smrti mučednické ve vlnách Černého moře jsou pozdějšího původu (ze stol. 4.). Irenaeus, Eusebius a Jeronym nečiní zmínky o jeho smrti mučednické.

Z četných spisů, které pod jeho jménem ve starověku se uváděly, je pouze pravý list k obci korintské, jenž se nám zachoval v řeckém originálu, jakož i v latinském a syrském překladu a k nejkrásnějším literárním památkám starokřesťanským přináleží. Podnět k jeho napsání daly zmatky vzniklé v obci korintské. Někteří členové obce pozdvihli se proti presbyterům od apoštolů nebo žákův apoštolských ustanoveným a zbavili je úřadu jejich. Když obec římská o tom zvěděla, napsal sv. Klement jejím jménem list do Korintu, aby těmto zmatkům co možno nejdříve konec učinil. Vyličiv v úvodě (c. 1—2) živými barvami dřívější kvetoucí stav církve korintské, udílí spisovatel v první části (c. 3—36) všeobecná poučení a napomenutí, varuje před závistí a žárlivostí a doporučuje různé ctnosti, zejména pokoru a poslušnost. Druhá část (c. 37—61) pojednává o záležitosti korintské, mluví o církevní hierarchii, poukazuje na nutnost podrobiti se řádným církevním představeným a vyzývá k vzájemné lásce. List tento, kterého již sv. Polykarp použil a jež Dionysius Korintský kolem r. 170 výslovně přičítá sv. Klementovi (Euseb. IV, 23), napsán byl na konci vlády Domitianovy (81—96) nebo na počátku vlády Nervovy (96—98).

* Dogmaticko-historický význam listu záleží především v tom, že skýtá výmluvné svědectví pro primát církve římské. Vědoma jsou si úkolu svého obnovit porušený církevní pořádek v Korintě, zasáhla církev římská bez vyzvání do tamějších zmatkův. Hierarchie církevní dle Klementa spočívá na božském ustanovení. Ježíš Kristus je poslán od Boha, apoštolové pak od Krista (c. 42, 1. 2). Apoštolové ustanovili biskupy a jáhny a nařídili, že po smrti těchto mají jiní zkušené mužové úřad jejich obdržeti (c. 44, 2). Jen na onom jediném místě jest řeč o biskupech a jáhnech, jinak nazývají se církevní představení vždy οἱ πρεσβύτεροι. Názvu tohoto používá se zde v širším smyslu a zahrnuje i biskupy. List obsahuje též svědectví pro inspiraci Písma sv.: Skrze Ducha sv. mluvili spisovatelé svatí (c. 8, 1; 45, 2),

dále pro ospravedlnění skrze víru a dobré skutky (c. 32, 33), pro zmrtvýchvstání (c. 24—26).

Tak zvaný druhý list ke Korintským je vlastně homilie, která obsahuje napomenutí k životu vpravdě křesťanskému, k pohrdání pomíjitelným světem, k touze a snaze po blaženém životě budoucím, k boji proti hříchu a k pokání. Že homilie tato nemůže pocházeti od Klementa, tušil již Eusebius (Hist. eccl. III, 38, 4) a uznává se všeobecně po uveřejnění úplného textu Bryenniem r. 1875. Řeč a sloh liší se značně od pravého listu ke Korintským. Jak se podobá, byla homilie tato napsána nebo konána v Korintě kolem polovice století 2.

Podé jménem Klementa Římského uvádějí se dále ještě dva listy *Ad virgines*, t. j. k asketům obojího pohlaví (*virgines*, i. e. *fratres beati* a *virgines*, i. e. *sorores sacrae*). První z nich vykládá nejprve podstatu, význam a krásu panického života, avšak také jeho obtíže. V dalším dává pravidla životní pro askety (c. 10, 13) a varuje zejména před spoličím obou pohlaví a zahálkou. Druhý list pokračuje v těchto napomenutích a uvádí k tomu cíli řadu biblických příkladů obsahu z části povzbuzujícího, z části odstrašujícího. Poněvadž listy tyto vystupují proti mimomanželskému spoličím mužův a žen (*συνείσακτοι*), proti němuž opětovaně hlasy se ozývají od polovice 3. století, třeba za to míti, že byly napsány ve století 3., jak se podobá, v Syrii nebo Palestině.

Další spisy, které se uvádějí pode jménem sv. Klementa, jsou tak zvané *Klementiny* (*Κλημέντια*), t. j. spisy, jež o životě sv. Klementa jednají a od něho původ svůj odvoditi chtějí: *Recognitiones*, jen syrsky a neúplně latinsky zachované, dále 20 *Homiliae* a 2 řecké *Epitomae*, t. j. výtahy z homilií, a konečně *Epitome* syrská z homilií a *Rekognicí*. *Recognitiones* jsou náboženským románem, jenž vypravuje, kterak Klement z Říma do Palestiny cestuje, tam žákem sv. Petra se stává a později se svými rodiči a bratry se setkává. Odtud název spisu *recognitiones* = *ἀναγνώσεις*, *ἀναγνωρισμοί*. Vypravování osudů sv. Klementa není však po-

sledním účelem spisu, nýbrž jen prostředkem doporučení do vypravování vpletené domnělé nauky sv. Petra. V naukách těchto prozrazuje se spisovatel jako gnostický Ebionita; Kristus je božský eon, který se již dříve v Adamovi a Mojžíšovi zjevil; a jako Mojžíš měl úkol hříchem zatemněné a porušené původní náboženství obnoviti, tak také bylo nové zjevení v Kristu nutno, poněvadž pravda Mojžíšem hlásaná byla rovněž zatemněna. Mosaismus, ne ovšem ten, který je v Starém zákoně, nýbrž mosaismus čistý, je totožný s křesťanstvím. Homilie chtějí podati hlavní obsah kázání Petrových; obsahují tytéž judaistické ideje jako Rekognice. Judaistická tendence jeví se i v tom, že Klementiny dovoditi se snaží přenesení primátu s Petra, resp. Klementa, na Jakuba, z Říma na Jerusalem, resp. na Caesareu a Antiochii. V podobě nám zachované pocházejí Klementiny (Homiliae a Recognitiones) z kruhů arianských v Syrii kolem r. 300—350, a oba spisy mají svého zvláštního spisovatele; oba spisovatelé použili však téhož základního spisu *Περίοδοι Πέτρου*, jenž r. 200—250 v Římě povstal. Základem tohoto spisu byly však dva spisy napsané před nebo kolem r. 200, totiž gnosticko-ebionitská *Κηρύγματα Πέτρου* a katolická *Πράξεις Πέτρου*, kterážto poslední líčila boje Petra se Šimonem Magem v Jerusalemě, Antiochii a Římě.

Dva listy ke Korintským jsou vytisknuty ve vydání Otcův apoštolských; Klementiny a dva listy *Ad virgines* u Migne, Patr. gr. t. 1. — Vydání dnešním požadavkům dostatečně vyhovující uveřejnil de Lagarde pod názvem *Clementina*. Leipzig 1865. — Waitz, *Die Pseudo-Klementinen, Homilien und Rekognitionen*. Leipzig 1904. — Brüll, *Der erste Brief des Clemens von Rom*. Freiburg 1883. — Courtois, *L'épître de Clément de Rome*. Montauban 1894. — Scherer, *Der erste Clemensbrief an die Corinther*. Regensburg 1902. — Schweitzer, *Glaube und Werke bei Klemens Romanus* (Theol. Quartalschrift. Tübingen 1903).

§ 10. Sv. Ignac Antiochenský.

Sv. Ignac, příjímím *Θεοφορός*, byl dle historických svědectví žákem sv. apoštola Jana a třetím biskupem antiochenským (Petr, Evodius, Ignac). Za císaře Trajana (98—117)

dosáhl koruny mučednické, byv pod vojenským dozorem do Říma dopraven a tam divokým zvířatům předhozen (kol. r. 107). Dle *Martyrium s. Ignatii*, které povstalo teprve ve 4. nebo 5. století, byl odsouzen sv. Ignac k smrti od samého Trajana, když na výpravě proti Armenii a Parthům v Antiochii dlel. Zpráva tato podléhá však vážným pochybnostem, poněvadž ji lze těžko srovnati s narážkami listů sv. Ignace, a zvláště s tendencí listu k Římanům.

Na cestě do Říma napsal sv. Ignac sedm listů, a to čtyři ve Smyrně a tři v Troadě. Ze Smyrny psal listy k obcím v Efesu, Magnesii, Trallech (v Lydii) a k Římanům, v Troadě pak k Filadelfským, Smyrňanům a k biskupu Polykarpovi. Efeským, Magnesijským a Trallským děkuje, že ho pozdravili na jeho cestě k smrti svými vyslanci, Římany prosí, aby nečinili u císaře kroků za jeho osvobozením, Filadelfské, Smyrňenské a Polykarpa žádá, aby bratřím v Antiochii vyslanci blahopřáli k dosaženému pokoji po uplynulém pronásledování. Při tom vplétá různá pastorální napomenutí a důrazná varování, zvláště před bludy v Malé Asii tehdy vládnoucími, totiž před sektami judaisuicími (Ebionity a Cerinthiany) a gnostickými Dokety. Všecky tyto listy jsou pravými klenoty literatury starokřesťanské a dýší vroucností, obětavostí a láskou sv. Jana.

Pravost listů Ignatianských, kterou podnes někteří protestanté, hlavně z toho důvodu, že je v nich jasně vyslovena myšlenka monarchického episkopátu, popírají, je potvrzena svědectvím sv. Polykarpa (*Epist. ad Philip.* c. 13), dále citáty u Origena, Irenaea, Eusebia, Jeronyma. Vedle původní, kratší formy, ve které teprve kolem r. 1650 byly nalezeny, zachovaly se nám listy sv. Ignace ve formě delší, interpolované. Interpolace tato provedena byla ve století 4. dle všeho od některého Apollinaristy a přidáno tehdy také k nim dalších šest listů. Tato forma byla nejvíce rozšířena a zachovaly se četné její rukopisy řecké. V době novější nalezen byl kratší text tří listů (*Eph., Rom., Polyc.*) sv. Ignace v jazyku

syrském a Curetonem r. 1845 uveřejněn. Je výtahem z pravého textu řeckého.

* V pravých listech sv. Ignace, jejichž význam byl záhy poznán, setkáváme se se svědectvími pro nejsv. Trojici (Eph. c. 9, 1; Magn. c. 13, 1), pro božství Ježíše Krista (Trall. c. 7, 1: θεὸς Ἰησοῦς Χριστός; Ephes. inscrip.: ὁ θεὸς ἡμῶν atd.; jeho krev je krví Boha, Eph. c. 1, 1: ἐν αἵματι θεοῦ); pro pravou jeho lidskou přirozenost (Smyrn. c. 1); pro panenství Marie (Smyrn. c. 1, 1; Eph. c. 19); pro primát církve římské (Rom. c. 1: προκαθήμενη τῆς ἀγάπης, t. j. představené spolku lásky neboli celé církve); pro tři stupně hierarchické. V každé církvi je jeden biskup nad presbyteriem a nad jáhny. Biskup je středem církve; kde on je, má býti také obec, tak jako tam, kde je Ježíš Kristus, je církev (Smyrn. c. 8, 11; Polyc. c. 4, 1; Magn. c. 6 atd.). Po prvé setkáváme se také s označením »církev katolická«, καθολική, pro veškerenstvo věřících (Smyrn. c. 8, 2). Eucharistie je mu φάρμακον ἀθανασίας a ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν (Eph. c. 20). Manželství je pod dozorem biskupa a má býti uzavíráno s jeho schválením (μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἑνωσιν ποιεῖσθαι), aby byl sňatek podle Pána a nikoli dle žádosti (Polyc. c. 5).

Funk, Die Echtheit der Ignatianischen Briefe. Tübingen 1883. — Nirschl, Die Theologie des hl. Ignatius aus dessen Briefen dargestellt. Mainz 1880. — Funk, Der Primat der römischen Kirche nach Ignatius und Irenaeus. Kirchengesch. Abhandl. I. Paderborn 1897. — Bruston, Ignac d'Antioche: ses épîtres, sa vie, sa theologie. Paris 1897.

§ 11. Sv. Polykarp, biskup smyrnenský.

Sv. Polykarp byl dle svědectví sv. Irenaea (Adv. haer. III, 3) podobně jako jeho přítel sv. Ignac žákem sv. Jana a byl od něho také, jak píše Tertullian (De praescr. c. 32), ustanoven biskupem smyrnenským. Kolem polovice století 2. vydal se na cestu do Říma a vyjednával zde s papežem Anicetem (155—166) o rozličných církevních záležitostech,

zvláště však o dni slavnosti velikonoční. Za svého pobytu v Římě setkal se též s Marcionem a odpověděl mu na jeho otázku, zdali ho zná: »Ovšem, znám prvorozence ďáblová« a přivedl mnohé Marcionity a Valentiniany jakož i jiné bludaře zpět do lůna církve. Brzo po svém návratu z Říma podstoupil sv. Polykarp ve věku 86 let smrt mučednickou. O jeho smrti podala obec zprávu veškerému křesťanstvu zvláštním okružním listem. Dle tohoto listu prohlásil sv. Polykarp, když bylo od něho žádáno, aby se Kristu rouhal: »Osmdesátšest let mu sloužím a nikdy mi neublížil, jak se mohu rouhati svému králi, který mne vykoupil?« (Martyr. s. Polyc. c. 9). Byl odsouzen na hranici a když plameny ho ušetřily, byl dýkou probodnut (r. 155 nebo 156). Mrtvola jeho byla spálena, věřící však sebrali jeho kosti jako vzácné klenoty a uložili na příhodném místě.

Z listů, které dle svědectví Irenaea (Euseb. Hist. eccl. V, 20, 8) sv. Polykarp napsal k sousedním církvím a jednotlivým osobám, máme pouze list k Filippenským. Zachoval se nám v textu řeckém, zkomoleném a neúplném (bez c. 10—14), a v starém překladu latinském. Podnět k jeho napsání dala žádost obce ve Filippi, aby jí poslal opisy listů sv. Ignace. Polykarp splnil jejich přání a poslal jim zároveň svůj list, ve kterém jim dává krásná napomenutí k životu křesťanskému, vykládá povinnosti rozličných stavů, varuje před bludaři, vyzývá k zachování nauky a k vytrvalosti podle příkladu sv. mučedníkův. List k Filippenským napsán byl brzo po smrti sv. Ignace (asi r. 115), neboť spisovatel prosí, aby mu poslali spolehlivé zprávy o jeho smrti (c. 13). Jaké vážnosti se těšil, patrně z toho, že ještě v době sv. Jeronyma předcítán byl v některých církvích asijských (De vir. illustr. c. 17). Jeho pravost, spojená ode dávna s autentii listů sv. Ignace, je úplně zaručena.

* Jako sv. Ignac a sv. Jan ve svých listech, tvrdí i sv. Polykarp energicky proti Doketům, že Ježíš měl skutečné tělo a že skutečně trpěl (c. 7), dále mluví o přímlově

za přátele a nepřátele (c. 12), o zmrtvýchvstání a soudu (c. 7) a napomíná k věrnému přidržování se nauky zděděné (c. 7) a k poslušnosti kněží a jáhnů (c. 5). Celý list jest protkán hojnými citáty z Písma sv. Nového zákona a má proto nemalý význam pro dějiny kanonu novozákonného.

Bardenhewer, *Geschichte der altkirchl. Literatur* I. § 13. — Schweitzer, Polykarp von Smyrna über Erlösung und Rechtfertigung (*Theologische Quartalschrift*. Tübingen 1904, str. 91 nás.).

§ 12. **Pastor Hermův.**

Pod názvem *Pastor* (Ποιμήν) zachoval se nám v řeči řecké spis, jenž svým objemem všechny ostatní spisy Otcův apoštolských převyšuje a také obsahem a formou je nanejdýš pozoruhodný. Spisovatel dává si název *Hermas* a vypravuje o sobě, že byl s počátku otrokem a pak od svého pána jistě Rhode v Římě prodán. Když byl propuštěn, oženil se a vedl ne vždy poctivý obchod, kterým zbohatl; bohatství to však bylo mu a jeho dětem na zkázu. Ztráta jmění, která v brzkú následovala, byla však pro něho i jeho domácí očistou; nyní vzdělává pole blíže Říma, na němž svá zjevení od anděla pokání v podobě pastýře — odtud název spisu *Pastor* — obdržel a v *Pastorovi* uložil. Dříve v *Hermovi* spatřován byl onen *Hermas*, kterého sv. Pavel v listě k Římanům (16, 14) pozdravovati dává; nyní však obyčejně za spisovatele vzhledem na svědectví fragmentu Muratorova považuje se *Hermas*, bratr papeže Pia I (140—155). Uvádí-li se tudíž ve spisu Klement Římský jako ještě žijící, je to fikce, která spisu má dodati vyššího stáří a větší vážnosti. Totéž potvrzuje i *Catalogus Liberianus* kolem r. 354 napsaný (*Liber pontif. t. I.*, p. 5). Také narážky historické ve spisu obsažené předpokládají dobu míru (vláda Antonina Pia, 138—161), která následuje po době pronásledování (vláda Trajanova, 98—117).

Pastor ve formě apokalyptické psaný obsahuje: 5 vidění (ὁράσεις, visiones), 12 přikázání (ἐντολαί, man-

data) a 10 podobenství (παρομοιαί, similitudines). Účel jeho jest praktický a může býti označen jako první křesťanská mravouka. Hermas káže pokání a chce ukázati, jak nabytí možno života křesťanského, jak má býti vnitřně uspořádán a na venek se jeviti. První a třetí kniha mají velikou podobnost s Apokalypsí sv. Jana, avšak podobně jako Mandata knihy druhé směřují k obnově života jednotlivých křesťanův a celé církve. Volání k pokání odůvodněno je ustavičným poukazováním na nastávající pronásledování církve a blízký příchod Krista k soudu. V prvních čtyřech viděních vidí Hermas církev jako matronu v bílém oděvu, která jej vyzývá, aby kázal pokání. V pátém vidění, které tvoří přechod k prikázáním a podobenstvím, stojí před ním anděl pokání v podobě pastýře a prosí jej, aby napsal následující prikázání a podobenství. V prikázáních podán je nástin křesťanské mravouky, v podobenstvích pokračuje se v těchto poučováních a napomenutích v desíti názorných obrazech.

Pastor Hermův těšil se v prvních stoletích veliké vážnosti; v kodexu sinajském je na konci umístěn a Irenaeus uvádí z něho citát s významnou formulí: *εἶπεν ἡ γραφή*. Také Origenes považoval jej za inspirovaný, poznamenává však, že není všeobecně uznán za spis kanonický. Ale ještě ve 4. stol. byl Pastor v mnohých církvích předcítán a při vyučování katechumenů používán. V Itálii a Africe pozbyl své vážnosti dříve, zejména rozhodně popíral jeho inspirovaný ráz spisovatel fragmentu Muratorova.

* Spis Hermův obsahuje mnohé důležité dogmatické a mravoučné pravdy. Hlavní jeho výklad týká se otázky, zda možno jest odpuštění těžkých hříchů, zvláště cizoložství a apostasie. Hermas slyšel od některých učitelů, že není jiného pokání mimo to, které jest při křtu a v němž se odpouštějí hříchy minulé (Mand. IV, 3, 1); blud, kterého se později přidržovali Montanisté. Jiní učitelé naopak oddaní bludům gnostickým namlouvali hříšníkům, že

vůbec není třeba pokání (Simil. VIII, 65). Hermas odmítá tyto názory extrémní a prohlašuje, že pokání je nutné a je možné; připouští je však jen výjimkou za hříchy spáchané až do doby, kdy píše. Až uplyne tato lhůta milosti, bude jen odpuštění hříchů křtem (Mand. IV, 3); kdo v budoucnosti po křtu zhřeší, tomu pokání neprospěje. Jediným tedy pohanům bude možno pokání (při křtu) až na konec časů (Vis. II, 2, 5). Ospravedlnění pokáním, případně křtem dosažené není pouhým odpuštěním hříchů, nýbrž pozitivním posvěcením skrze bydlení Ducha sv. (Simil. V, 7, 1—2). Ve stavu ospravedlnění může člověk konati skutky vpravdě záslužné a koná-li něco dobrého nad prikázání boží, dosáhne zvláštní odměny. Tím je dosvědčena jasně nauka katolická o *opera supererogatoria* (Simil. V, 3, 2—3). O cizoložství poznamenává, že nečiní-li cizoložná žena pokání, muž ji musí propustiti, nesmí se však oženiti, poněvadž je možno, že žena bude později činit pokání; učiní-li je, musí ji opět k sobě vzíti (Mand. IV, 1). Druhé manželství prohlašuje Hermas za dovolené, ačkoli zdrželivost zdá se mu dokonalejší (Mand. IV, 4). Nauka o Logu není správně vyložena. Syna božího stotožňuje Hermas s Duchem sv. (ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν, Simil. V, 5, 2); dle něho Duch sv. přijal tělo či spíše Bůh jej v těle ubytoval (Simil. V, 6, 5); dle Hermy je tudíž Ježíš Kristus člověk, ve kterém bydlel Duch sv.¹⁾ V této příčině je Pastor předchůdcem adoptianismu.

Nirschl, *Der Hirt des Hermas*. Passau 1879. — Brüll, *Der Hirt des Hermas nach Ursprung und Inhalt untersucht*. Freiburg 1882. — Baumgartner, *Die Einheit des Hermasbriefes*. Freiburg 1889. — Batiffol, *L'église naissante. Hermas et le problème morale en second siècle* (Revue biblique. t. X. 1901). — Dorsch, *Zur Hierarchie des Hirten* (Zeitschrift für kath. Theologie. Innsbruck 1904.) — Schweitzer, *Der Pastor*

¹⁾ Scherer, *Zur Christologie des Hermas* (Katolik 1905, 321 nás.), vystupuje proti tomuto názoru a snaží se dokázati, že Hermas na dotyčném místě Syna božího označuje jako Ducha dle jeho božské přirozenosti, aniž tato místa opravňují k názoru, že nezná Ducha sv. jako třetí osobu od Syna osobně různou.

Hermes und die opera supererogatoria (Theol. Quartalschr. Tübingen 1904).
— *Adam*, Die Lehre vom hl. Geiste bei Hermas und Tertullian (Theol. Quartalschrift. Tübingen 1906.)

§ 13. Papias, biskup hierapolský.

Papias, biskup hierapolský v Malé Asii, byl dle Irenaea (Adv. haer. V, 33, 4) žákem sv. Jana a přítelem Polykarpovým. Právě-li o něm Eusebius (Hist. eccl. III, 39) σφόδρα σμικρὸς ὢν τὸν νοῦν, činí tak zajisté proto, že hledí autoritu Papiovu zeslabiti pro jeho názory chiliastické. Zemřel kolem r. 150; zdali podstoupil smrt mučednickou, není jisto.

Papias napsal v pěti knihách spis *Explanatio sermonum Domini*, Λογίων κυριακῶν ἐξήγησις. V díle tomto sebral ústní podání o řečech a činech Ježíše Krista, jak je slyšel od žákův apoštolských a učedníků Páně. Ze spisu toho, napsaného kolem r. 140, zachovaly se nám bohužel jen zlomky u Irenaea, Eusebia, Apollinara atd., které mimo jiné sebrali Grabe, Gallandi, Funk. Bohatá literatura vznikla zvláště o jeho zprávě, týkající se původu dvou prvních evangelií.

* Pozoruhodno je, že Papias dává přednost ústním podáním před písemnými záznamy: οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὠφελεῖν ὑπερλάμβανον, ἔσον τὰ παρὰ ξώσης φωνῆς καὶ μενούσης (Euseb. Hist. eccl. III, 39). Z Eusebia se také dovídáme, že Papias oddán jsa názorům chiliastickým připouštěl po zmrtvýchvstání pozemské království Ježíše Krista po tisíc let.

Schwane, Dogmengeschichte. I. Bd. 2. Aufl. Freiburg 1893, 295 n.
— *Bardenhewer*, Geschichte der altkirchl. Lit. I., § 40.

HLAVA II.

Apologetická literatura století 2.

§ 14. Obecné poznámky.

Kdežto v době apoštolské a bezprostředně poapoštolské literatura křesťanská omezena byla na epistolografii, ukazuje století 2. převahou ráz apologetický. Příčiny zjevu toho jsou na snadě. Židé hned od počátku vystupovali příkře proti křesťanství, šíříce o něm rozličné pomlavy, v brzkú pak začali příkladu jejich následovati i pohané. Pomluvami, posměchem a potupou spisovatelův a kněží pohanských bylo veřejné mínění proti křesťanům zaujato a popuzeno a římský stát, jenž úzce byl spojen s polytheismem, považoval vždy více za svou povinnost křesťanství vyhubiti, poněvadž se jím domníval ve své existenci ohrožen. Odtud se vysvětluje, že i císařové jinak dobře smýšlející, místo aby náboženství křesťanskému zákonné ochrany poskytli, se jali vyznavače jeho krutě pronásledovati.

Za tohoto stavu věcí vznikly apologie, obranné spisy, které sice obracejí se na pohany, ale zajisté hned od počátku ponejvíce v kruzích křesťanských čtenáře hledaly a nalezaly. Formou jeví se nám obranné spisy tyto z velké části jako řeči vypracované dle pravidel hellenské retoriky, která právě ve 2. století nových dnů slávy a lesku se dožila. Obsahem odmítají a vyvracejí především obvyklá obvinění a pomlavy, přecházejí však také z defensivy k offensivě a odhalují pošetilost polytheismu v jeho původu, v jeho nauce a mravech. Pravdivost nauky křesťanské dokazují ze zázrakův a prorocství a dále z účinků na poli mravním, poukazujíce především na obdivuhodnou lásku k bližnímu. O podstatě a obsahu náboženství křesťanského dávají v celku jen potud poučení a výklad, pokud zdá se to potřebno, aby vyvrácena byla obvinění a předsudky odpůrců. Proti židům ukazují apologie

křesťanské, ovšem počtem a obsahem daleko menší, že Starý zákon jen předobrazně na Nový poukazoval a naň připravoval, že tudíž mosaismus měl pouze platnost přechodnou, a že poupě Starého zákona v Novém zákoně v plný květ se rozvilo. Pokud se nám zachovaly, jsou apologie proti židům psány ve formě dialogu.

Jako spisy Otcův apoštolských, jsou také křesťanské apologie 2. století psány v řeči řecké, vyjímaje pouze apologii Minucia Felixa Octavius zvanou.

Celkové vydání spisů řeckých apologetů 2. století upravil nejdříve Morel, Paříž r. 1615 a opěťovaně v Paříži r. 1636 a v Kolíně r. 1686. Vydání kritičtější uspořádal pak člen kongregace Maurinů Prudentius Maranus († 1762), Paříž r. 1742, Benátky r. 1747. Nové vydání opatřil Otto v 9 svazcích pod názvem: *Corpus apologetarum christianorum saeculi secundi*. Jenae 1847. — O apologetech obecně pojednává Werner, *Geschichte der apologet. und polem. Literatur der christl. Theologie*. Schaffhausen 1861—1867. 5 Bde. — Schmitt, *Die Apologie der drei ersten Jahrh. in historisch-systemat. Darstellung*. Mainz 1890. — Zückler, *Gesch. der Apologie des Christentums*. Gütersloh 1907.

§ 15. Quadratus a Aristides.

1. Quadratus (Κοδράτος), bezprostřední žák apoštolský v Malé Asii, je nejstarším apologetou křesťanským. Kolem r. 125—126 podal císaři Hadrianovi v Athenách přítomnému obranný spis křesťanství, který ještě Eusebius (Hist. eccl. IV, 3) měl a který v jeho době dosti byl rozšířen. Bohužel zachoval se nám z apologie Quadratovy jen zlomek u Eusebia (l. c.), který svědčí o vysokém stáří Quadratově. Mluvě o zázracích Spasitelových, o uzdravení nemocných a vzkříšení mrtvých, píše totiž Quadratus, že mnozí z nich žijí »až do našich dnův«. Nikterak však nesmí býti Quadratus apologeta stotožňován s pozdějším biskupem athenským Quadratem, jenž žil v době císaře Marka Aurela (161—180), jak to učinil sv. Jeronym (De viris illustr. c. 19).

2. Jiný spisovatel, o němž Eusebius (Hist. eccl. IV, 3, 3) praví, že také podal císaři Hadrianovi apologii křesťanství, je

Marcianus Aristides z Athen. Apologie tato považována byla všeobecně za ztracenou, až r. 1889 Američan Rendel Harris objevil věrný její syrský překlad v rukopise kláštera sv. Kateřiny na hoře Sinaji. Po té na základě tohoto syrského překladu dokázal Armitage Robinson, že text řecký, ovšem ve volném přepracování, jest obsažen v náboženském románu »o Barlaamovi a Joasaphu« (ze století 7.). Devět let před objevem překladu syrského byl Mechitaristy na San Lazzaro u Benátek uveřejněn (1878) úryvek překladu armenského (ze století 5.). Dle textu syrského byla apologie podána Antoninu Piovi (138—161), dle Eusebia a fragmentu armenského Hadrianovi (117—138). Rozhodnouti mezi oběma podáními lze těžko.

Obsah apologie Aristidovy vrcholí ve větě, že jen křesťané mají pravé, dokonalé poznání Boha. Vyloživ krátce pojem Boha, popisuje Aristides postupně čtyři kategorie, na které se lidstvo dělí: barbary, Helleny, židy a křesťany; kárá polytheismus a modloslužbu barbarů, židům vytýká, že lpí na zvycích zastaralých; pak následuje výklad křesťanství, jehož vyvýšenost mravní spisovatel nadšeně líčí. Vlastní theologie ve spise Aristidově není; Aristides je filosofem praktickým, křesťanem víry a srdce. Pravost armenského fragmentu homilie k Luc. 23, 43 (lotr na kříži), který zároveň s apologií byl r. 1878 uveřejněn, je pochybná.

Harris et Robinson, *The Apology of Aristides* Cambridge 1891. — Hennecke, *Die Apologie des Aristides*. Leipzig 1893. — Seeberg, *Der Apologet Aristides*. Leipzig 1894. — Německý překlad syrského textu je v *Theol. Quartalschrift*. Tübingen 1892, str. 531 n.

§ 16. Sv. Justin mučedník.

Nejpřednějším z apologetů století 2. a vůbec jedním z nejvýznamnějších zjevů v dějinách literatury starocírkevní je sv. Justin, »filosof a mučedník«. Narodil se ve Flavia Neapolis, v starém Sichemu v Samaří, z rodičů pohanských a

nabyl pečlivého vzdělání v řecké literatuře a filosofii. Puzen touhou poznati pravou, bohumilou filosofii, seznámil se postupně s filosofií stoickou, peripatetickou a pythagorejskou, aniž došel uspokojení. Posléze zahloubal se do filosofie Platoniků, v níž činil značné pokroky. Když jednoho dne procházel se, jak se podobá, v Efesu na břehu mořském, byl zjevem cti-hodného starce pro křesťanství získán. Odtud zasvětil svůj život výlučně hájení a rozšiřování křesťanské víry. Aby tím úspěšněji mohl působiti pro pravou moudrost, podržel i jako křesťan plášť filosofa a nastoupil daleké cesty. V Římě, kde dvakráte po nějaký čas se zdržoval, založil filosofickou školu, byl však zde z návodu cynického filosofa Krescenta, jehož ve veřejné disputaci z nevědomosti usvědčil, spolu s jinými šesti soudruhy kolem r. 166 za praefekta městského Junia Rustika sťat (Martyrium Justinii et sociorum).

Justin je prvním z Otců církevních, jenž obsáhlou rozvíjel činnost literární. Z četných jeho theologických spisů, které Eusebius z části uvádí (Hist. eccl. IV, 18), zachovaly se však jen tři, o jejichž pravosti není sporu, dvě apologie a dialog se židem Tryfonem.

Apologie Justinovy jsou nadepsány, první: Ἀπολογία ὑπὲρ χριστιανῶν πρὸς Ἀντωνῖνον τὸν εὐσεβῆ a druhá: Ἀπολογία ὑπὲρ χριστιανῶν πρὸς τὴν Ῥωμαίων σύγκλητον. Apologie první (68 cap.) dělí se na dvě části. V prvním dílu (c. 1—22) vyvrací Justin proti křesťanům pronášená obvinění atheismu, nepřátelství proti státu, nemravnosti a žádá, aby křesťané nebyli trestáni pro pouhé jméno, které jest o sobě indiferentní, nýbrž jen pro zločiny, kterých by se snad jednotlivci dopustili. Po té podává důkaz, že křesťanské uctívání Boha jest rozumné, jejich mravouka že je vznešená a jejich věrouka, týkající se nesmrtelnosti duše, zmrtvýchvstání a konce světa jakož i christologie, zcela oprávněna. V dílu druhém (c. 23—67) dokazuje zvláště božství Ježíše Krista z prorocství Starého zákona na něm se vyplnivších. Na konci mluví o křtu (c. 61), o eucharistii (c. 65—66) a o slavení neděle (c. 67),

aby dokázal, že křesťané ničeho proti zákonu se nedopouštějí. V druhé apologii k senátu (15 cap.), která je takorůzka přídatkem k první a vyvolána byla popravou tří křesťanů, dovozuje ze samého pronásledování a stálosti mučedníků pravdivost náboženství křesťanského, vyvraceje při tom zároveň námitky, proč křesťané se neusmrcují, by ukojili svou touhu přijíti k Bohu, a proč jejich Bůh, je-li jejich pomocníkem, nechrání jich proti násilí a mučení. List Hadrianův na konci této apologie k prokonsulovi Minuciovi Fundanovi, v němž císař žádá, by spravedlivěji nakládáno bylo s křesťany, považuje se nyní za pravý. Obě apologie napsány byly brzo po roce 150.

Dialogus cum Tryphone, Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον διάλογος (c. 142), zdá se býti pozdějším obou apologií. Justin podává v něm zprávu jinak nám neznámému Marku Pompejovi o rozmluvě, kterou měl kdysi v Efesu s Tryfonem, učeným židem. Justin mu vypravoval své obrácení ke křesťanství; ironickou nevěrou žida a jeho druhů jsa provokován, jal se dokazovati oprávněnost zrušení Stářího zákona, praeexistenci, vtělení a zmrtvýchvstání Krista, povolání pohanů do církve a její božské ustanovení.

Pod jménem sv. Justina zachovaly se nám ještě další spisy: *Oratio ad Graecos* čili *ad gentiles*, Ὁμιλία πρὸς Ἕλληνας (5 cap.), jež způsobem energickým ukazuje nerozumnost a nemravnost mythů pohanských, dále *Cohortatio ad Graecos*, Λόγος παραινετικός πρὸς Ἕλληνας (38 cap.), v níž krásnou, plynou a květnatou řečí se dokazuje, že řečtí mudrci, básníci a filosofové, čemu pravdivému učí, vzali ze svatých knih židovských, a konečně spis *De monarchia*, Περὶ θεοῦ μοναρχίας (16 cap.), jenž dokazuje jednotu boží a jeho spravedlivý soud nad lidmi ze svědectví (ponejvíce porušených) básníků, jako Aischyla, Sofokla, dále z Pythagory, Platona atd. a vyzývá opustit bohy liché a přilnouti k Bohu pravému. Ač i Eusebius tyto tři spisy jako Justinovy uvádí (*Hist. eccl.* IV, 18), přece hlavně pro různost slohu

nepovažují se v době přítomné za pravé spisy Justinovy. Spisy *Oratio ad Graecos* a *De monarchia* napsány byly pravdojatně ještě ve století 2., *Cohortatio*, která dle všeho čerpala z *Chronografie* Julia Afrikana, teprve kolem polovice století 3. Za to zdají se býti authentickými zlomky zachované ze spisu *De resurrectione*. Řeč Justinova, jenž psal z vnuknutí okamžiku a rád od svého předmětu se odchyloval, je prostá, avšak proniknuta vědomím, že je v bezpečném držení pravdy. Mnohdy však přece, zejména v dialogu s Tryfonem, jeví vroucnost, ano povznáší se i k jistému vzletu.

* Obsahem jsou spisy Justinovy velmi cenné, ne tak s hlediska apologetického, jako výklady o víře a bohoslužbě doby tehdejší a pro originelní theorii o λόγος σπερματικός, kterou staví most mezi starou filosofií a křesťanstvím. Dle Justina týž Logos, jenž se v Kristu zjevil v celé své plnosti, je jakoby zárodek zaštipen do rozumu každého člověka. Dle míry účasti na tomto Logos mohli proto i filosofové a básníci pohanští poznati pravdu (*Apol.* II, 8, 13) a ti, kdož s Logem žili, byli v jistém smyslu křesťany již před Kristem, jako na př. mezi Helleny Sokrates a Heraklit, mezi barbary Abraham, Ananias, Azarias a Misael a mnozí jiní (*Apol.* I, 46). Další zárodky pravdy (σπερματα ἀληθείας) pronikly k Hellenům ze Starého zákona; neboť Mojžíš byl vůbec dle Justina nejstarším spisovatelem. Tím byl také jasně označen poměr pohanského vzdělání ke křesťanství, které je mu jedinou bezpečnou a užitečnou filosofií. (*Dial. cum Tryph.* c. 8). Obšírně obírá se sv. Justin christologií a jak v první apologii, tak i v dialogu s Tryfonem dokazuje, že Logos je vpravdě a podstatně Bohem. Syn se zrodil z Otce tak, že podstatu Otce v sobě nosí a účast má na jeho nerozdělené božské přirozenosti (*Dial.* c. 128). Justin snaží se sice zachovati rovnost a jednotu podstaty mezi Otcem a Synem, mnohdy však užívá obrátů, které značí jakýsi mírný (semiariánský) subordinatianismus. Jeho nauka jeví se jako další vytvoření nauky Starého zákona o moudrosti boží, apoštola Jana o Logu a sv. Pavla o praeexistentním Kristu.

O třetí osobě božské mluví Justin jen mimochodem; nicméně výslovně poznamenává (Apol. I, 13), že křesťané na třetím místě uctívají prorockého Ducha, Ducha, který skrze proroky mluvil. Anděly Bůh stvořil ke své službě a k péči o lidi (Apol. I, 5); mnozí však z nich snížili se k obcování se ženami a zplodili demony, svedli lidi k odpadu od Boha a zaseli na zemi vraždu, válku, cizoložství a všechny nepravosti (Apol. II, 5). Démonové byli by tudíž syny padlých andělů; velmi často však demony rozumí otce i syny. Aby vykoupil lidi, narodil se Kristus z Panny (Dial. c. 100) a byl ukřižován, přijde však na konci dnů na oblacích nebeských v moci a slávě obklopen anděly (Apol. I, 50) vzkřísit mrtvé, konat soud a dokonat všechny věci. Jako Papias přiznává se i Justin k chiliasmu, praví však, že mnozí křesťané, kteří ostatně přidržují se čisté a zbožné nauky, nadějí chiliastických nesdílejí (Dial. c. 80). Velice důležitý jsou jeho zprávy o křtu a bohoslužbě křesťanův (Apol. I, 61, 65—67), velmi jasně vyslovuje též svou víru ve skutečnou přítomnost Krista Pána v eucharistii (cap. 66) a v obětní ráz její (Dial. c. 41).

Zvláštní vydání Apologií Justinových opatřili Krüger (v *Sammlung ausgew. Quellschrift. Heft 1. 3. Aufl. Tübingen 1904*) a Rauschen (ve *Florilegium patr. Fas. 2. Bonn 1904*). — Sušil, *Spisy sv. Otcův apošt. a Justina Muč. Praha 1874*. — Semisch, *Justin der Märtyrer. Eine kirchen- und dogmengesch. Monographie. 2 Bde. Breslau 1840*. — Springel, *Die Theologie des hl. Justinus des Martyrs. (Theol. prakt. Quartalschr. 1884—1886)*. — Feder, *Justins Märtyrers Lehre von Jesus Christus. Freiburg 1906*.

§ 17. Tatian z Assyrie.

Tatian, jeden z nejorigelnějších, ale také nejtemnějších apologetů století 2., narodil se kolem r. 120 z pohanských rodičů v Assyrii v krajině Eufratu nebo Tigridu. Záhy již, jak jeho apologie ukazuje, zabýval se retorickými, filosofickými a historickými studiemi, osvojil si úplně vzdělání řecké a nastoupil pak jako filosof daleké cesty světem řecko-římským.

Na těchto cestách přišel do Říma a stal se zde křesťanem a žákem Justinovým. Po smrti svého učitele otevřel sám διδασκαλεῖον v hlavním městě říše a měl tu mezi jinými žákem Rhodona. Roku 170 nebo 171 opustil Řím a vrátil se na východ, kde se roku 172 přidal ke Gnostikům, a to k Enkratitům, kteří zavrhovali manželství, požívání masa a vína a při eucharistii vody místo vína používali; proto sluli též Hydroparastati nebo Aquarii. O době a místě jeho smrti nezachovalo se nám zpráv.

Z četných spisů Tatianových zachovala se nám úplně jen jeho Oratio ad Graecos, Λόγος πρὸς Ἑλλήνας, v 42 kapitolách. Apologii tuto napsal Tatian po smrti Justinově, avšak ještě před svým odpadem od církve kolem r. 163—167, použiv Apologii a Dialogu Justinova. Když příkře odmítl předsudky Řeků proti křesťanství (c. 1—4), dokazuje Tatian pravdu křesťanství z jeho vznešené nauky (c. 4—31) a z jeho velikého stáří (c. 31—41). Ač v mnohé příčině apologie Tatianova se stýká s apologiemi jeho učitele sv. Justina, přece jeví se mezi nimi značný rozdíl. Kdežto Justin mluvil o básnících a myslitelích Hellady s úctou, nemá Tatian na světlé stránky a zásluhy řeckého vzdělání žádného zřetele a příkře pranýřuje vnitřní prázdnotu a mravní zvrhlost souvěkého hellenismu. Dílo jeho je tudíž více polemické než apologetické a zahajuje apologetiku rázu Tertullianova; Tatiana možno proto nazvat »Tertullianem řeckým«. Ostatně však jest apologie jeho velmi obratná a obsažná, plná síly a vřelosti; řeč jeho nabývá mnohdy i básnického vzletu. V názorech jeví se u Tatiana značně vliv filosofie stoické a vyskytují se hojně výrazy a obraty, které jsou v odporu s naukou církevní. Kristus s důrazem nazývá se Bohem (c. 13, 21). O vzniku Loga (c. 5) zdá se, že smýšlí subordinatianisticky.

Po svém návratu na východ napsal Tatian, jak se podobá, v řeči syrské Diatessarōn (Τὸ διὰ τεσσάρων εὐαγγέλιον), t. j. ze čtyř kanonických evangelií složené dějiny života a

působnosti Páně, tedy jakousi harmonii evangelickou. Dílo toto nabylo v území církve syrské velikého významu, zvláště též v Edesse, a bylo tam po celé století výlučně používaným textem evangelickým. Sám sv. Efrem Syrský napsal k němu kolem r. 360 komentář. Text původní se nám však nezachoval, nýbrž jen latinské a arabské přepracování a armenský překlad komentáře Efremova, jakož i různé syrské zlomky.

Dembowsk i, Die Quellen der christl. Apologetik des 2. Jahrh. I. T. Die Apologie Tatians. Leipzig 1878. — Ponschab, Tatians Rede an die Griechen. Metten 1895. — Kukul a, Tatians sogenannte Apologie. Leipzig 1900. — P u e s c h, Recherches sur le discours aux Grecs de Tati en. Paris 1903.

§ 18. Athenagoras Athenský.

Athenagoras narodil se, jak svědčí nadpisy kodexů (Ἀθηναγόρας Ἀθηναῖος φιλόσοφος χριστιανός), v Athenách. Seznámil se důkladně s řeckou retorikou a filosofií, zvláště platonskou, které si i později velmi vážil. Zpráva však, kterou podává v 5. století dějepisec církevní Philippus Sidetes, že byl prvním představeným katechetické školy alexandrijské, není spolehlivá. Jiných zpráv o něm nemáme.

Od Athenagory zachovaly se nám dva spisy: Legatio čili Supplicatio pro christianis, Πρεσβεία περὶ χριστιανῶν, apologie podaná císaři Markovi Aurelovi a jeho synu Kommodovi a napsaná mezi rokem 176 (kdy Kommodus byl přijat za spoluvládce) a 180 (kdy Mark Aurel zemřel). V apologii této odmítá Athenagoras liché obžaloby atheismu, hodů Thyestových a zločinů proti přírodě, tehdy od pohanů proti křesťanům pronášené. Apologie sama vyznamenává se krásou řeči a duchaplným a důstojným pojednáváním o předmětu.

* Že křesťané nejsou atheisty, dokazuje Athenagoras především poukazem k tomu, že rozlišují mezi hmotou a božstvem, že považují Boha za bytost nestvořenou

a neviditelnou, za stvořitele a pána všehomíra, jak učili již Pythagoras, Plato, Aristoteles a básníci a dále také proroci. Než netoliko věří křesťané v jednoho Boha nestvořeného, nýbrž uznávají i Syna božího, který je Slovem (λόγος) Otce, v němž byl od věčnosti; od něho a skrze něho bylo všecko učiněno. Též v Ducha sv. věří křesťané, jenž v prorocích působil a je výronem (ἀπὸ ῥῶα) božím a v množství andělů, služebných duchů, kterým Bůh svěřil péči nad světem a co v něm je (c. 10). V modlách Bohů dávají se uctívati démonové, kteří jsou duše potopou zničených gigantů, vyšlých z tělesného obcování padlých andělů s dcerami lidskými (c. 26). Mnozí křesťané, muži i ženy, zůstávají až do staroby v panictví v naději, že se tím úžeji s Bohem spojí (c. 33). Druhé manželství považují křesťané za slušné cizoložství (εὐπρεπὴς μοιχεία) a toho, kdo v ně vstupuje, za skrytého cizoložce (c. 33).

Spis De resurrectione mortuorum, Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, dělí se na dva díly; první (c. 1—10) vyvrací námitky proti možnosti zmrtvýchvstání, druhý snaží se dokázati skutečnost zmrtvýchvstání, a to z určení člověka, jakožto bytosti rozumné žiti bez konce (c. 12—13), dále z přirozenosti člověka, jakožto synthese těla a duše (c. 14—17), z nutnosti odplaty netoliko pro duši, nýbrž i pro tělo (c. 18—23) a konečně z cíle člověka, který nemůže býti na tomto světě dosažen (c. 24—25). Duchaplné pojednání toto náleží k nejlepším, jež od starých o zmrtvýchvstání napsána byla.

Eberhard, Athenagoras. Augsburg 1895. — Arnould, De apologia Athenagorae. Parisiis 1898. — Lehmann, Die Auferstehungslehre des Athenagoras. Leipzig 1890. — Scheurer, Das Auferstehungsdogma in der voricänischen Zeit. Würzburg 1896. — Atzberger, Gesch. der christl. Eschatologie innerhalb der voricänischen Zeit. Freiburg 1896.

§ 19. Theofil Antiochenský.

Theofil narodil se z rodičů pohanských a teprve v mužném věku po mnohém přemýšlení a pečlivém studiu

Písma sv., zvláště proroků, přijal víru křesťanskou. Pro svoje velké vzdělání jakož i horlivost ve víře stal se biskupem antiochenským.

Z jeho četných spisů zachovaly se nám jen tři knihy *Ad Autolycum*, *Πρὸς Αὐτόλυκον ἑλληνα περὶ τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως*, jež krátce po roce 180 od něho byly vydány a jen volně mezi sebou souvisí. První kniha (c. 2—12) navazujíc na rozmluvu s pohanským přítelem Autolykem, jenž své bohy ze dřeva a kamene velebil a jménu »křesťan« se posmíval, ospravedlňuje víru křesťanů v neviditelného Boha, odmítá zároveň polytheismus a hájí konečně jméno »křesťan«. Při tom klade též důraz na subjektivní podmínky víry a poukazuje na závislost náboženského poznání od čistoty smýšlení. V druhé knize (38 cap.) k doplnění a vysvětlení první dokazuje Theofil nicotnost pohanské modloslužby a pravdu náboženství křesťanského. Poněvadž ani druhá kniha Autolyka nepřesvědčila, an náboženství křesťanské odmítal jako nové a mladé, dokazuje Theofil v knize třetí, že křesťanské (starozákonní) knihy sahají stářím svým přes počátky řecké mythologie. Apologie Theofilova psána je slohem živým, lehkým a nenuceným, jeví obsáhlou znalost řeckých dějin a literatury, výklad Písma sv. je častěji sice allegorický, vždy však přirozený a duchaplný.

* K označení tří božských osob použil Theofil první výrazu *τριας* (II, 15); jednotlivé božské osoby označuje pravidelně jmény: Bůh, Logos a Moudrost. Jasně vyslovuje, že Logos je osobně různým od Otce a že je věčný, a praví o něm, že má svůj důvod a původ v Otci (*λόγος ἐνδιὰθετος*), ale že na venek působí s Otcem, ve kterém subsistuje (*λόγος προφορικώς*, II, 22). Méně jasná je jeho nauka o Duchu sv.; pojímá ho však přece jako třetí božskou osobu. Jako Justin (Dial. c. 5) a Irenaeus (IV, 4, 1), tak učí také Theofil (II, 27), že duše lidská není nesmrtelná svou přirozeností, nýbrž jen darem božím; na důkaz uvádí s nimi, že co má začátek, musí míti také konec a jen Bůh, jako

nemá začátku, nemá také konce. Jasně vyslovuje Theofil nauku o inspiraci Nového zákona (III, 3, 13). Evangelisté jsou mu neméně jako proroci muži božími a nositeli Ducha (II, 22); jedni jako druzí mluvili z vnuknutí téhož Ducha božího (διὰ τὸ τοὺς πάντας πνευματοφόρους ἐνὶ πνεύματι θεοῦ λελαληκέναι, III, 12). Slova prvního listu k Thimotheovi a k Římanům uvádějí se formulí »slovo boží prikazuje« nebo »učí« (κελεύει nebo διδάσκει ἡμᾶς ὁ θεὸς λόγος, III, 14).

Ze ztracených nyní spisů Theofilových znal Eusebius (Hist. eccl. IV, 20) pojednání proti haeresi Hermogenově (πρὸς τὴν αἵρεσιν Ἑρμογένους), Marcionově (κατὰ Μαρκίωνος) a některé spisy katechetické. Jiné spisy uvádí ještě Jeronym (De viris illustr. c. 25). Domnělý komentář Theofilův k evangeliím, jehož pravost v novější době Zahn horlivě hájil (1883), je kompilace z doby 470—650.

Gross, Die Weltenstehungslehre des Theophilus von Ant. Leipzig 1895. — Týž, Die Gotteslehre des Theoph. von Ant. Chemnitz 1896. — Bardenhewer, Geschichte der altkirchl. Literatur. I. Bd. § 23.

20. List k Diognetovi.

List k Diognetovi, Πρὸς Διόγνητον, uvádí se dosud obyčejně mezi spisy Otcův apoštolských, náleží však dobou svého vzniku a svým obsahem ke spisům apologetickým. List tento jest pravým klenotem starokřesťanské literatury, kterému se sotva který spis z doby poapoštolské vyrovná. Spisovatel nazývá se sice žákem apoštolským, avšak teprve v posledních dvou kapitolách (11 a 12), které obsahem od listu se liší a od jiné ruky pocházejí. Tvořily, jak se podobá, původně konec Philosophumen Hippolytových.¹⁾

Poněvadž v rukopise ze 13. nebo 14. století, jenž za obléhání Strassburku r. 1870 zahynul, byl list k Diognetovi uveden mezi spisy Justinovými, byl mu namnoze přičítán, ač neprávem; neboť klassická jeho mluva je v odporu s nedbalým,

¹⁾ di Pauli v Theologische Quartalschrift 1906, 28—36.

celkem vzletu a ozdoby postrádajícím slohem Justinovým. Napsán byl ve století 2. nebo 3.; někteří za spisovatele považují filosofa Aristida Athenského, poněvadž jeho apologie je s ním příbuzná; než důvod tento není dostatečný. Adressátem je dle všeho stoický filosof Diognet, učitel Marka Aurela.

S retorickou obratností a nadšením spisovatel odpovídá na tři otázky Diognetovy: a) V čem záleží podstata náboženství křesťanského a způsob křesťanské bohoslužby, a proč zavrhuji křesťané náboženství židovské a pohanské, b) jaká je to láska, kterou křesťané navzájem k sobě mají, c) proč toto nové náboženství, je-li pravé, přišlo teprve nyní a ne dříve na svět. V odpovědi na první otázku dovozuje spisovatel zavržitelnost modloslužby z podstaty a podoby bohů, kteří jsou výtvoři ze dřeva, kamene a kovu a prohlašuje, že celé náboženství židovské spočívá v prázdných obřadech (c. 2—4). Na druhou otázku odpovídá, že náboženství křesťanské je nadpřirozené, ne jako jiná náboženství od lidí založené, nýbrž Bohem samým zjevené, a že proto jest pramenem nadpřirozené síly a plodí ctnosti, které dříve známy nebyly (c. 5—7). V odpovědi na třetí otázku ukazuje, že lidé nejdříve museli poznati svou nedostatečnost a mravní mdlobu a nabyti přesvědčení, že jen Bůh pomoci může. V závěrečné kapitole (10) vyzývá spisovatel Diogneta, by přijal víru křesťanskou a účastným se tak stal poznání pravého Boha a blaženosti věčné.

*) List k Diognetovi, vynikající živostí a květnatostí slohu a vroucností přesvědčení, je také dogmaticky důležitý a obsahuje mimo jiné tyto nauky: že žádný člověk nemá dokonalého poznání Boha sám ze sebe, nýbrž že lze ho nabyti pouze zjevením božím (c. 7 a 8); že Kristus je milovaným, vlastním (ἰδιος) a jednorozeným (μονογενής) Synem božím, nesmrtelným (ἀθάνατος, c. 9), rozumem lidským nepochopitelným Logem všemohoucího, neviditelného Boha; že Syn boží člověkem se stal, aby zvěstoval tajemství

boží (c. 11), jakož i aby za hříchy naše smrtí svou dostiučil. Jen Syn boží mohl býti dostatečnou obětí smírnou za vinu celého světa (c. 9). Milost ospravedlňující působí vedle odpuštění hříchů také vnitřní posvěcení (c. 7). Jedině v církvi zachovává se víra evangelia, podání apoštolů (c. 11). Tím jeví se církev pokračovatelkou Krista, který pln pravdy a milosti na svět přišel.

Kihn, Der Ursprung des Briefes an Diognet. Freiburg 1882. — Bardenhewer, Geschichte der altkirchl. Literatur I., § 24.

§ 21. Jiní apologetové řečtí.

1. K apologetům 2. století počítá se obyčejně také filosof Hermias, o jehož životě však nemáme zpráv. V duchu Tatianově napsal kolem r. 200 *Irrisio gentilium philosophorum*, Διασυρμὸς τῶν ἑξω φιλοσόφων. Vycházejí z myšlenky apoštola národů: ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ θεῷ (1. Cor. 3, 19), pranýřuje odporující sobě názory řeckých filosofův o Bohu, o stvoření světa, o podstatě duše, o hmotě a duchu. Spisek je psán sice vtipně a obratně, zůstává však na povrchu, nevšímaje si systematické souvislosti filosofických thesů.

2. Spisy Klaudia Apollinara, biskupa hierapolského ve Frygii, jenž pro své vědomosti a ctnosti u vrstevníků velice vážnosti se těšil, podobně jako i spisy učeného filosofa a řečníka Miltiada z Athen nebo pravděpodobněji z Malé Asie rozeného se nám nezachovaly.

3. Jedním z nejvlivnějších spisovatelů své doby byl biskup sardský Melito († kol. r. 180). Ačkoli rozvíjel bohatou činnost literární, nezachovaly se nám v dlouhém jejich seznamu u Eusebia (Hist. eccl. IV, 26) a Jeronyma (De viris illustr. c. 24) ani názvy úplně. Z jeho Apologie, kolem r. 170 Marku Aurelovi podané, zachránil nám větší zlomek pouze Eusebius. Zlomek tento potvrzuje úsudek Tertullianův (u Hier. l. c.), že Melito měl skvělé nadání řečnické. V jazyku syrském

zachovaná *Oratio Melitonis philosophi*, quae habita est coram Antonino caesare, energická polemika proti polytheismu a modloslužbě, není dílem Melita, biskupa sardského, nýbrž spis napsal pravděpodobně *Bardasanes*, než se stal ještě gnostikem.¹⁾ Text syrský není tudíž překladem, nýbrž originálem. Také jiné spisy, jako na př. *De transitu beatae Mariae*, *Catena in Apocalypsin*, mají neprávem jméno Melitovo. Ve spise *De transitu b. Mariae*, jenž napsán byl ve století 4., po prvé objevuje se tvrzení, že Maria pochována byla v zahradě Gethsemane; že bydlela a zemřela na hoře Sion, vyslovil po prvé neurčitě patriarcha jerusalemský Modestus († 634) a určitě jeho nástupce Sofronius († 638).

Bardenhewer, Geschichte der altkirchl. Literatur. I. § 25, § 20 a 21. — *Thomas*, Melito von Sardes. Osnabrück 1893. — *Zahn*, Die Dormitio sanctae Mariae und das Haus des Johannes Markus. Leipzig 1899. — *Diekamp*, Hippolytos von Theben. Münster 1898.

§ 22. Počátky latinsko-církevní literatury. Minucius Felix.

1. Jako apoštolové a jejich bezprostřední nástupci hlásali evangelium v řeči řecké, tak stala se řečtina a zůstala téměř až do polovice století 3. liturgickou a církevní řečí Říma. Dokazují to jak v Římě napsané církevní spisy Klementa, Hermý, Hippolyta, tak také nápisy římských katakomb a zvláště papežských hrobů. Tak tomu bylo však netoliko jen v Římě, nýbrž i v severní a jižní Itálii, ve Španělsku, v Gallii a v jiných provinciích, do nichž křesťanství se rozšířilo. Poněvadž však obyčejné třídy lidu na západě rozuměly jen populární latině, bylo nutno hned od nejstarších dob hlásati nauku křesťanskou též latinsky. Z téže příčiny bylo potřebí přeložit na jazyk latinský i liturgii, křestní symbol, biblická čtení, žalmy a jiné knihy, ponenáhu pak celé Písmo sv. Skutečně také záhy

¹⁾ *Ulbrich*, Die Pseudomelitonische Apologie. (v *Sdraleks Kirchengesch. Abhandl.* 4. Bd. Breslau 1904, 67 147). — *Na u*, Une biographie inédite de Bardasane. Paris 1897, hledí dokázat, že Bardasanes vůbec nebyl gnostikem.

povstaly různé překlady Písma na jazyk latinský. Ve které zemi však povstal první latinský překlad bible, o tom historického svědectví nemáme. Mnozí považují Afriku za jeho domov (mezi r. 210—240) a jsou mínění, že v Africe stala se latina nejdříve řečí liturgickou. Jiní, jako na př. Kihn,¹⁾ jsou názoru, že dříve ještě než v Africe povstal úplný překlad Písma sv., *Afra*, byl pořízen v Římě a *Itala* nazván, který pak nabyl přednosti před ostatními: *In ipsis autem interpretationibus Itala ceteris praeferitur; nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiae* (August., *De doctr. christ.* II, c. 15).

Ačkoli řečtina na západě v prvních desetiletích 3. století vládla a i římstí biskupové až do Hippolyta († 236) řecky psali, setkáváme se přece již ve století 2. s některými latinskými spisovateli vyznání křesťanského. Tak napsána byla v severní Africe *Passio martyrum scilitanorum* r. 180 jazykem latinským; nejstarší to latinská listina obsahu křesťanského. Dle Jeronyma (*De vir. illustr.* c. 53) psali již před Tertullianem dva spisovatelé Viktor a Apollonius latinsky. Papež Viktor (189—199) psal o slavnosti velikonoční a napsal některé menší spisy. Na jiném místě (*Chron. ad ann. Abrah.* 2209) praví Jeronym, že napsal malá theologická pojednání (*mediocra de religione volumina*). Okružní jeho listy napsány byly zajisté řecky a latinsky zároveň. Mučednická akta Apolloniova, v nichž je v podstatě obsažena jeho apologie, měl asi Jeronym v překladu latinském.

Zahn, *Geschichte des neutestamentl. Kanons* I, 1. Erlangen 1888. — Linke, *Studien zur Itala*. Breslau 1889.

2. Prvním vynikajícím spisovatelem římským, který latinsky psal, je Marcus Minucius Felix. Jak z jeho apologie vysvítá, byl rodem pohan, vynikal obsáhlým vzděláním filosofickým a řečnickým a osvojil si celou řeckou a římskou literaturu. I po svém přestoupení k víře křesťanské zůstal činným jako právní obhájce na fóru římském.

¹⁾ Patrologie. Paderborn 1904, str. 224.

Od Minucia Felixa zachoval se nám pouze jediný formou a obsahem vzácný spis, totiž jeho apologie ve formě dialogu napsaná a dle hlavního řečníka Octavius nazvaná. Octavius hájí náboženství křesťanské proti námitkám pohana Caecilia, kdežto Minucius má úlohu rozhodčího soudce. V úvodu (c. 1—4) podává se nám názorný obraz situace. Uvedení tři přátelé podnikají z Říma výlet do Ostie. Na cestě pozdravuje Caecilius obraz egyptského boha Serapida. To dává podnět k disputaci, kterou přátelé na břehu mořském sedíce konají. Po té zahajuje Caecilius vlastní disputaci. Vycházejí ze skepse, popírá s Epirkurejci prozřetelnost boží a řízení světa a označuje jako frivolní osobivost, jestliže křesťané, nemajíce filosofického vzdělání, připisují si bezpečnou známost věcí neviditelných. Spíše třeba přidržovati se víry otců, kterou se Řím stal velikým. Při tom obviňuje křesťany z atheismu, nepřátelství proti státu a nemravnosti (c. 5—13). V následující části (c. 16—38) Octavius krok za krokem sleduje Caecilia, tepe polytheismus, odmítá obvinění proti křesťanům pronášená a končí nadšeným líčením křesťanské víry a křesťanského života. Dojem řeči byl převeliký. Minucius naplněn byl úžasem, Caecilius byl hluboce dojat; rozhodnutí nebylo potřebí. Po krátké pomlce prohlásil se Caecilius sám za přemožena a blahopřál Octaviovi a také sobě, že nad bludem zvítězil. V radostné náladě nastoupili pak přátelé zpáteční cestu do Říma (c. 39—40).

Apologie Minucia Felixa je napodobením Ciceronova spisu *De natura deorum* a svou umělou disposicí jakož i uhlazeností slohu převyšuje všechny apologie prvních tří století. O době, kdy byla napsána, není shody. Octavius jeví značnou příbuznost s Apologetikem Tertullianovým, takže o vzájemné závislosti obou spisů pochybovati nelze. Jeronym předpokládá, že Tertullianovo *Apologeticum* je starší (*De viris illustr.* c. 53); tohoto názoru zastávají se též Funk, Harnak a jiní.

* Specificky křesťanských dogmat, jako o hříchu a vykoupení, o Trojici a christologii, Minucius ve

svém Octaviovi nevykládá. Vysvětlení toho dlužno hledati v účelu spisu a v kruhu čtenářstva, pro které byl určen. Minucius chtěl náboženství křesťanské dokázati jako morálně filosofický monotheismus a psal pro vzdělaný svět římský, jehož lepší část se přidržovala filosofie stoické. Proto doporoučel křesťanství jako náboženství rozumné, mravně vznešené, jako filosofickou školu (*secta nostra* c. 40).

Z různých vydání Octavia nejlepší jest Halmovo v *Corpus script. eccl. lat.* vol. II. Vindob. 1867 a Bönigovo. Leipzig 1903. — Bardenhewer, *Gesch. der altkirchl. Literatur* I, § 26.

HLAVA III.

Gnostická a antignostická literatura století 2.

§ 23. Literatura gnostická.

Apologetická literatura vznikla z boje církve s pohanstvím a židovstvím. Neméně nebezpečný nepřítel vyvstal však proti církvi, také již v dobách apoštolských, v haeresích, z nichž nejmocnější byl *gnosticismus*. Nejsa spokojen s odpověďmi, jež o původu světa a zla, o pádu a vykoupení dává nauka zjevená, snažil se dosáhnouti vyššího rozřešení těchto otázek tím, že směšoval obsah víry s cizími živly, z východních filosofických systemův a kultův vzatými, a pozitivní zjevení odvážnými allegoriemi zpovrchňoval nebo domnělou tajnou tradicí od apoštolů pocházející nahrazoval. Základem všech různých systemů gnostických vedle *emanatismu* byl *dualismus*, dualismus Boha a světa, ducha a hmoty, vykupitele Ježíše a nebeského eóna Krista. Haerese tato, celou budovu víry křesťanské úplně podvracející, nabyla velkého rozšíření jak na východě tak na západě, zvláště v kruzích vzdělanců, a vytvořila neobyčejně bohatou literaturu.

Literatura gnostická byla do roku 1850 známa jen z fragmentů, které církevní spisovatelé, zvláště Irenaeus,

Hippolyt a Epiphanius, do svých spisů proti Gnostikům napsaných vsunuli. Od té doby však byly objeveny některé spisy gnostické v překladě koptickém z egyptských rukopisů 5—6 století. Roku 1896 byl v Kairu pro egyptské museum v Berlíně získán koptický papyrus, jenž dle předběžného popisu Schmidtova obsahuje některé gnostické spisy, mezi nimi Εὐαγγέλιον κατὰ Μαρίας, kterého, zdá se, že Irenaeus jako pramene použil (Adv. haer. I, 29). Spisy gnostické v překladě koptickém dosud uveřejněné jsou: a) Pistis Sophia ve 4 knihách r. 1851 Schwartzem a Petermannem; spis tento líčí ve formě rozmluv mezi zmrtvýchvstalým Spasitelem a jeho učedníky a učednicemi, zvláště s Marií a Marií Magdalenou, pád a vykoupení Pistis Sophia, bytosti ze světa eonů, dále vznik hříchu a zla v lidstvu, nutnost pokání a povznesení nad moci temnosti, tresty, které na člověka nevykoupeného po jeho smrti čekají atd. Dílo toto povstalo v podobě přítomné pravděpodobně v druhé polovici 3. století v Egyptě v kruhu tak zv. Barbelognostikův. Základ systému je ofitický. Jiný papyrus v Oxfordě (papyrus Brucianus saec. V. vel VI.) obsahuje dva ofitické spisy, které r. 1892 Schmidt vydal. V delším přednáší Pán svým učedníkům a učednicím z části spekulace kosmogonické, z části praktické poučení, v kratším osvětluje se vznik a rozvoj světa.

Gnostického původu je také množství apokryfních Skutkův apoštolských, které téměř všechny vznikly v 2. století v řeči řecké.

Pistis Sophia, ed. Petermann. Berol. 1851. — Gnostische Schriften in koptischer Sprache, übersetzt und bearbeitet von K. Schmidt v Texte u. Untersuchungen VIII (1892) Hft. 1—2. — Týž vydal kopticko-gnostické spisy v Berliner Vätersammlung 13. Bd. Leipzig 1905. (Dílo obsahuje v německém překladě Pistis-Sophia, knihy Ježí a neznámý gnostický spis; všechny z 3. stol.). — Bardenheuer, Gesch. der altkirchl. Literatur I, § 27.

§ 24. **Hegesippus.**

Hegesippus, kterého Eusebius na prvním místě mezi odpůrci Gnostiků jmenuje, pocházel z východu a byl rodem žid. Přijav víru křesťanskou, nastoupil za papeže Aniceta (155—166) z východu přes Korint cestu do Říma, aby »správnou nauku« církve poznal. Po svém návratu napsal *Memorabilia*, Ἐπομνήματα, t. j. Pamětihodnosti v 5 knihách, v nichž proti liché gnosí postavil bludu prosté podání apoštolského kázání ve formě nejjednodušší (Eus. Hist. eccl. IV, 8). Z díla toho zachovaly se nám však jen úryvky, poněvíc u Eusebia. Jeronym nazývá dílo Hegesippovo dějinami církevními (ecclesiasticorum actuum historias), sahajícími od smrti Kristovy až do doby Hegesippovy, ale jak zlomky ukazují, byl to spíše spis polemický proti Gnostikům, do něhož ovšem vloženy byly historické oddíly, potvrzující apoštolskou tradici. Jako později Irenaeus, vidí i Hegesippus, jenž dle vlastního svědectví na cestě do Říma s mnohými biskupy obcoval a ode všech všude touže nauku slyšel, nejlepší záruku pro pravdu nauky katolické v stálé posloupnosti biskupův od apoštolů.

Migne, *Patrol. graeca* t. 5. 1307—1328. — Routh, *Reliquiae Sacrae*, ed. alt. I, 203—284. — Preuschen, *Antilegomena*. Giessen 1901, 2. Aufl. 1905. — Bardenhewer, *Geschichte der altkirchl. Literatur* I, § 35.

§ 25. **Sv. Irenaeus.**

Sv. Irenaeus pocházel z Malé Asie a slyšel často ve svém mládí kázání staříckého biskupa smyrnenského Polykarpa. Touže šířiti evangelium Kristovo mezi národy neznámými, přišel do Gallie. V době nejprudšího pronásledování křesťanů císařem Markem Aurelem byl knězem v Lyoně a těšil se zde pro svou učenost jakož i zbožnost veliké vážnosti. Roku 177 poslán byl od biskupa Pothina s listem týkajícím se Montanistů do Říma k papeži Eleutherovi (175—189) a doporučen při této příležitosti jako »horlitel pro zákon Kristův«. Zatím

Pothinus podstoupil smrt mučednickou a Irenaeus stal se po svém návratu do Lyona jeho nástupcem na stolci biskupském. Za těžkých okolností rozvíjel ve svém úřadě požehnanou činnost; především vystupoval proti Montanistům a Gnostikům a rozšiřoval prostřednictvím missionářů křesťanství v Gallii. Za papeže Viktora I (189—198) zasáhl s důrazem do sporu o slavnost velikonoční, hledě prostředkovati mezi Orientaly a Okcidentaly, takže, jak Eusebius poznamenává (Hist. eccl. V, 24), své jméno (Εἰρηναῖος) skutkem osvědčil. Dle sv. Jeronyma (Com. in Is. ad 64, 4) dosáhl Irenaeus koruny mučednické v pronásledování Septimia Severa kolem r. 202.

Z jeho četných spisů zachovaly se nám ponejvíce jen názvy a zlomky u Eusebia a Jeronyma. Úplné máme pouze jeho hlavní dílo *Detectio et eversio falso cognominatae gnoseos*, Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, obyčejně pod názvem *Adversus haereses* uváděné a kolem r. 180 napsané. Bohužel, ani toto dílo nezachovalo se nám v původním textu řeckém, nýbrž jen v starém, doslovném překladu latinském, kterého již asi používal Tertullian. Z řeckého textu máme jen zlomky u pozdějších spisovatelů církevních, z nichž však lze sestaviti téměř celou knihu první. Některé zlomky zachovaly se též v překladu syrském.

Podnět k napsání tohoto spisu dala Irenaeovi prosba přítele, jenž chtěl zevrubněji poznati gnostický system Valentinův. Irenaeus však rozšířil rámec svého úkolu a pojednává netoliko o systemu Valentinovu, nýbrž podává též přehled dějin gnosticizmu a jeho vyvrácení. V první knize »odhaluje« nauky Gnostiků, v dalších čtyřech pak je »vyvrací«, a to v druhé hlavně z rozumu, v třetí z tradice a nauky apoštolův a ve čtvrté z výroků Páně, k nimž se též počítají prorocká místa Starého zákona. Kniha pátá jedná hlavně o posledních věcech člověka. Nauka o zmrtvýchvstání z různých hledisk je obhájena. Na konci dovolává se Papia přednáší sv. Irenaeus své názory chiliastické.

Obsáhlým věděním theologickým předčí Irenaeus všechny církevní spisovatele, kteří před ním hájili křesťanství. Sloh jeho jest jednoduchý a nestrojený, argumentace bystrovtipná a spolehlivá. Nedostává-li se dílu jeho jednotného plánu a logického postupu myšlenek, vysvětluje se odtud, že Irenaeus své dílo, které původně obsahovati mělo první dvě knihy, poněkud rozšířil, jakož i z jeho přílišné úřední zaměstnanosti, která vyžadovala časté přerušování práce.

* Pro dogmatiku má zvláště velikou důležitost kniha třetí, poněvadž v ní Irenaeus obšírně vykládá princip tradice, který již Hegesipp stanovil. Pramenem a pravidlem víry je pro Irenaea v církvi žijící podání apoštolské. Nepřerušovaná posloupnost biskupů v církvích od apoštolů založených zaručuje a dokazuje apoštolský původ nauky těchto církví: apoštolové povolali za své nástupce jen »muže zcela dokonalé a bezúhonné« a tito zanechali nauku čistou a neporušenou svým nástupcům (Adv. haer. III, 3, 1). Poněvadž by však příliš daleko vedlo vypočítávání nástupnictví všech církví (omnium ecclesiarum enumerare successiones), spokojuje se Irenaeus důkazem, že »v největší, nejstarší a všem známé, oběma nejslavnějšími apoštoly Petrem a Pavlem v Římě založené a zřízené církvi« řada biskupů sahá až k apoštolům, a že proto také její nauka je apoštolskou. A po té následuje známá věta: *Ad hanc enim ecclesiam propter potentio-rem (potiorem) principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiam, hoc est eos, qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quae est ab apostolis traditio.* V slovech těchto je jasně vyslovena přednost a autorita církve římské ve věcech víry. Podstatně prohloubil též Irenaeus christologii svých předchůdců. Kristus je Bůh a člověk zároveň v jedné osobě. »Neboť kdyby nebyl člověk přemohl odpůrce člověka, nebyl by nepřítel přemožen pravým způsobem (διχαίως) a naopak, kdyby nám Bůh nebyl spásu daroval, nebyli bychom jím jisti (βεβαίως III, 18, 7). Člověkem stal se Kristus, aby člověk stal se synem božím (III, 19, 1).

Podobně jeví se u Irenaea také všude hlubší pochopení tajemství nejsv. Trojice, výslovně učí konsubstancialitě Syna s Otcem (*Pater et Logos eiusdem substantiae sunt*, II, c. 17, 7); a perichoresi (*circuminssessio*) božských osob (III, 6, 2), jakož i komunikaci idiomatů (V, 18, 1). Obrací se proti tvrzení Gnostiků, že Kristus měl jen zdánlivé tělo, mluví též o postavení Panny Marie v díle výkupném a praví, že Panna Maria svou poslušností neposlušnost »panenské« Evy napravila (V, 19, 1) a stala se sobě a celému pokolení lidskému příčinou spásy (*causa facta est salutis*, III, 22, 4). Jasně dosvědčuje Irenaeus také katolickou nauku o hříchu dědičném; první lidé, kteří dle obrazu a podobenství božího byli stvořeni (*imago et similitudo Dei*), ztratili podobenství (*similitudo*) a Kristus je opět obnovil (V, 2, 1; VI, 1); v prvním Adamovi urazili jsme všichni Boha, v druhém byli jsme s ním opět smřeni (V, 16, 3). Irenaeus je spolu s Origenem též prvním svědkem pro křest dítek (II, 22, 4). Neméně určitě přednáší i nauku o eucharistii. Eucharistie je mu účastenstvím na těle a krvi Páně a zárukou našeho budoucího zmrtvýchvstání (V, 2, 2). Opětovaně mluví taktéž o jejím rázu obětním (IV, 17, 5; IV, 18, 3 atd.) a poukazuje na nutnost vyznání hříchů (*ἐξομολόγησις*, I, 13, 5 n.). Svým názorem o podstatě a nesmrtelnosti duše, jakož i svými chiliastickými domněnkami odchyluje se od nauky církevní.

Migne, *Patrol. gr. t. 7. — Opera omnia gr. et lat. ed. Massuet O. S. B.* Vent. 1734. — Stieren. Lipsiae 1853. — Harwey 2 t. Cantabr. 1857. — Gouilland, *St. Iréné et son temps*. Lyon 1876. — Freppel, *St. Iréné*. 3. éd. Paris 1886. — Desolda, *Sv. Otce Irenaea patero knih proti kacířstvím*. Praha 1876. — Dufourq, *St. Iréné*. Paris 1905. — Klebba, *Die Anthropologie des hl. Irenaeus*. Münster 1895. — Hoppenmüller, *St. Irenaeus de eucharistia ut sacramento et ut sacrificio*. Bambergae 1867. — Stoll, *Die Lehre des hl. Irenaeus von der Erlösung und Heiligung* (Katholik 1905, I).

HLAVA IV.

Církevní literatura ve století 3. čili v době vzniku theologické vědy.

A. Spisovatelé školy alexandrijské.

§ 26. Alexandrijská škola katechetická.

Od konce století 2. jeví se v kruzích církevních vždy více snaha obsah víry vědecky zpracovati, filosoficky zdůvodniti a historicko-exegeticky zabezpečiti, jinými slovy snaha po vybudování církevně-theologické vědy. Nejživěji jeví se zájem pro vědecké snahy v církvích východních, kde v brzku také povstaly učené školy, z nichž nejpřednější místo měla katechetická škola alexandrijská. Toto město stalo se na východě oú dob Ptolomaeovců středem netoliko obchodu, nýbrž i vědy a literatury. Zde byla velkolepá knihovna, zde vnikla řecká spekulace do náboženského života, zde překladem Písma sv. Starého zákona, Septuagintou, moudrost starozákonní byla přijata do pokladu vědění národů pohanských, zde také mělo křesťanství nabýti vědeckého zpracování. Katechetická škola alexandrijská, která povstala v 2. století, byla, jak se podobá, s počátku jen určena k vyučování katechumenů. Kolem r. 180, když Pantaenus ze Sicilie v čele jejím stál, měla však již ráz učené školy, která božskou pravdu evangelia s řeckou moudrostí hleděla spojití a tak neoplatonismus přemohla. Vrcholu svého rozkvětu a slávy dosáhla za Klementa a Origena. Počátkem 4. století působením bludů Origenových. a z toho vzniklých sporů, dále zmatkův arianských a konečně rozkvětem školy antiochenské počala se sláva její zatemňovati.

Z Alexandrie smysl pro vědeckou práci razil si cestu do Palestiny. Zde založil sám Origenes kolem r. 233 v Caesareji školu, která ještě více než alexandrijská měla ráz školy učené. V Caesareji založena byla také hlavně snahou učeného kněze

Pamfila († 309) první křesťanská knihovna, jež náležela k nejcennějším v celém křesťanském starověku.

Směr, jenž převládal na škole alexandrijské, byl spekulativně-idealistický, ke kontemplaci a mystice se klonící, proto také vědecký výklad Písma sv. byl převahou allegoricko-mystický. Většina učitelů této školy významávala se hlubokou spekulací; často však fantasie nabývala převahy nad střízlivou reflexí a výklad allegorický zvrhl se nezřídka v malichernosti. Popírání literárního smyslu mnohých míst Starého a Nového zákona poškodilo vážnost Písma svatého a snížilo je na knihu hádanek. Také vyvolán byl tím mezi učenci křesťanskými opačný proud, jehož střediskem byla exegetická škola antiochenská, založená kolem r. 300 mučedníkem Lucianem, učitelem Ariovým.

Kihn, *Alexandr. Schule* ve *Freiburger Kirchen-Lex.* 2. Aufl. I, 530.
— Vigouroux, *Les écoles exégétiques chrétiennes aux premiers siècles de l'église.* *Revue biblique* I (1892) 53—64. — Redepennig, *Origenes. Eine Darstellung seines Lebens und seiner Lehre.* I. Bonn 1842.

§ 27. Klement Alexandrijský.

Titus Flavius Clemens narodil se kolem r. 150 z pohanských rodičů, jak se podobá, v Athenách. Kdy a jak byl získán pro křesťanství, nemožno říci. Jako křesťan podnikl daleké cesty do Itálie, do Řecka, do Syrie a Palestíny, všude vyhledávaje styk a vyučování křesťanských učitelův. Po té usadil se v Alexandrii, kde byl nejdříve posluchačem Pantaciovým a pak jeho nástupcem na škole katechetické (od r. 190). Na škole této vyučoval až do pronásledování Septimia Severa (r. 202 nebo 203), kdy byl nucen opustit Alexandrii, do které se již nevrátil. Kolem r. 211 prodléval v Malé Asii u svého dřívějšího žáka Alexandra, pozdějšího biskupa jerusalemského, a zde také zemřel před r. 216, neboť téhož roku mluví o něm Alexander v listě k Origenovi jako o mrtvém (Euseb., *Hist. eccl.* VI, 14, 9).

Ovoce svého důkladného studia nauky křesťanské, jakož i své obsáhlé učenosti profanní Klement předkládal ne-
toliko v ústních přednáškách, nýbrž i uložil v četných
spisech. Některé z nich se ztratily úplně nebo z velké
části, jako Ὑποτυπώσεις, t. j. krátká vysvětlení míst Písma sv.
Starého a Nového zákona a některých apokryf s vloženými
exkursy; z díla tohoto zachovaly se jen *Adumbrationes*
in epistolas catholicas. Úplně zachovaly se, a to v textu
původním, čtyři spisy. Tři z nich tvoří celek. Jsou to:

a) *Cohortatio ad gentes*, Λόγος προτρεπτικός πρὸς
Ἑλλήνας, apologie víry křesťanské, složená kolem r. 190. Po
účinné výzvě, aby čtenáři místo mythických zpěvů na
bohy pohanské naslouchali raději nové písni, jejíž pěvcem
a předmětem zároveň je božský Logos ze Sionu vyšlý (c. 1),
dokazuje Klement pošetilost a zavržitelnost modloslužby po-
hanské (c. 2—7) a pak vznešenost křesťanské pravdy, chtěje
takto pohany pohnouti, by přijali víru křesťanskou, a upevniti
v ní kolísající křesťany (c. 8—12). Pokračováním tohoto
spisu je:

b) *Paedagogus*, Παιδαγωγός, ve třech knihách.
Paedagogus má tendenci morálně-praktickou a jest jakýmsi
nástinem křesťanské mravouky, návodem ke křesťanskému
soukromému a veřejnému životu dle ideálu Krista, pravého
vychovatele lidí. Druhá a třetí kniha obsahují v pestrém po-
řadí různé předpisy o požívání pokrmu, nápoje, o příbytku,
spánku atd. Celý spis pak končí nadšeným hymnem na Krista.
Třetí a největší částí díla a jeho takořka korunou jsou:

c) *Stromata*, Στρωματεῖς, v osmi knihách, jejichž úplný titul
zní: Κατὰ τὴν ἀληθινῇ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων (ὁκτὼ)
στρωματεῖς. Účelem tohoto spisu je hlouběji odůvodniti víru
křesťanskou, dáti návod k pravé gnosi a vésti k dokonalému
spojení a nazírání na Boha. Základní myšlenkou spisu, jenž nemá
určitého plánu, jest, že křesťanství je pravou, celou
a nejvyšší filosofií, pravou moudrostí a gnosí, která
vede ke spojení s Bohem. Se zálibou pojednává Klement ve

Stromatech o otázkách filosofických, tak v prvních dvou knihách o ceně filosofie pro křesťanskou vědu a o povýšenosti zjevení nad pohanskou filosofií, odchyluje se však často od **thematu**, aby se k němu později opět vrátil. Osmá kniha je velmi krátká a nezdá se úplně zachována.

Vedle uvedené trilogie zachovalo se ještě pojednání *Quis dives salvabitur*, *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος*, v němž Klement na základě paraboly o bohatém mládenci (Marc. 10, 17—31) ukazuje, že bohatství není evangeliem zavrženo, a jak ho má křesťan ke spáse své používat. Spisek končí známým **vypravováním** o sv. Janu, a jinochovi, jenž upadl mezi loupežníky.

* **Filosofii**¹⁾ přičítá Klement Alexandrijský příliš veliký význam v ekonomii spásy. Jako židé zákonem, tak byli pohané filosofií pro Krista vychovávání (Strom. I, 5, 28). Též křesťan může jen za podpory filosofie postoupiti od víry k vědění, od *πίστις* ke *γνώσις*. Vědění je silným a pevným důkazem toho, co bylo věrou přijato (Strom. VII, 10, 57). Víra dostačí sice k blaženosti, ale jen dokonalý křesťan, jenž pokročil ke gnosi, vchází hned po smrti do dědictví nebeského; ostatní však křesťané musejí se za své hříchy v jakémsi středním místě (*ἀποκάθαρσις*) káti. Filosofii dal se Klement svěsti ještě k dalším bludům; tak učil dle Fotia (Bibl. cod. 109) na př., že hmota světová je věčná, a Syn boží že je tvorem. Spolu s Origenem byl Klement přívržencem platonické trichotomie.

Na druhé straně však obsahují spisy jeho hojná svědectví pro nauku církevní, jako pro Trojici (*εὐχαριστεῖν τῷ μόνῳ Πατρὶ καὶ Ἰῷ σὺν καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, πάντα τῷ ἐνί, ἐν ᾧ τὰ πάντα*, Paed. III, 12), pro křest, který je novým znovuzrozením (*ἀνναγέννησις*), který nás činí dítkami božími, dokonalými, nesmrtelnými; křest je osvícením (*φώτισμα*), koupelí (*λουτρόν*), která shlazuje hříchy a tresty. Proti Gnostikům hájí manželství jako Bohem samým zřízenou instituci, jejíž.

¹⁾ Sedláček, *Křesťanství a vzdělanost řecká a římská*. Hlídka 1900, str. 161 násl.

nejpřednějšími vlastnostmi jsou jednota a nerozlučitelnost. Ano ani smrtí manželství se úplně nerozlučuje a druhé manželství obsahuje již jakési provinění proti evangelické dokonalosti (Strom. III, 12, 82).

Dobré vydání spisů Klementa Alexandrijského je od anglikánského biskupa Pottera ve 2 fol. Oxford 1715; otisknuto bylo Mignem. Patrol. gr. t. 8, 9. — Stählin, *Protrepticus et Paedagogus*. Leipzig 1905. — Týž, *Clemens Alexandrinus Stromata*. Leipzig 1906 (V Berlínské sbírce: *Die griechischen christl. Schriftsteller der ersten drei Jahrh.*). — Freppel, *Clément d'Alexandrie*. Paris 1866. — Faye, *Clément d'Alexandrie*. Paris 1898. — Ernesti, *Die Ethik des Klemens*. Paderborn 1900. — Capitaine, *Die Moral des Klemens von Alexandrien*. Paderborn 1903. — Bardenhewer, *Gesch. der altkirchl. Literatur*. II, § 46.

§ 28. Origenes.

Origenes narodil se r. 183 v Alexandrii z rodičů křesťanských. Od svého otce Leonidy nabyt znamenitého vychování; později stal se posluchačem Pantaenovým a Klementovým a ukazoval hned od mladosti neunavnou činnost, jakož i plamennou horlivost pro víru. S otcem svým chtěl podstoupiti smrt mučednickou; lstí matky zadržen, zapřisahal jej písemně, aby pro rodinu svého smýšlení neměnil, a hleděl po konfiskaci otcovského jmění matku a svých šest sourozenců vyučováním vyživovati. Na znamenité vlohy a bohaté vědomosti jinocha teprve 18letého upozorněn, jmenoval jej biskup Demetrius po odchodu Klementově učitelem a představeným školy katechetické, která za něho vrcholu slávy dosáhla. V tomto postavení získal si všeobecnou úctu a vroucí lásku svých četných posluchačů, obrátil mnohé pohany a napsal četné spisy. Oddán jsa přísné askesi a chtěje se každé poskvrny ve světě vystříhati, dal se svésti mylným výkladem Math. 19, 12 ke kastraci. Kolem r. 212 odebral se do Říma, aby viděl »tuto nejstarší církev«. Když se navrátil, ujal se opět úřadu učitelského, přibral si však pro veliký nával posluchačů na pomoc svého žáka Herakla, sám si podržev

pouze vzdělání pokročilejších posluchačů. Krveprolití, které Karakalla r. 215 nebo 216 v Alexandrii způsobil, donutilo Origena k útěku do Palestiny, kde se mu dostalo od biskupa jerusalemského Alexandra a Theoktista Caesarejského čestného přijetí; na jejich žádost, ačkoli byl laikem, kázal i v chrámech. Biskup Demetrius káral to však a vyzval Origena k návratu. Origenes uposlechl, byl však v brzku od matky císaře Alexandra Severa povolán do Antiochie (kolem roku 220). O 10 let později podnikl cestu do Řecka, aby vyjednával s bludaři a byl při této příležitosti v Caesarei od svých přátel Alexandra a Theoktista bez vědomí svého biskupa, ačkoli byl irregulárním, na kněze posvěcen. Pro toto neoprávněné vysvěcení, jakož i pro necírkevní nauku byl Origenes dvěma synodami alexandrijskými r. 231 a 232 složen, z Alexandrie vypovězen a své důstojnosti zbaven. Proto uchýlil se do Caesareje a založil zde theologickou školu, která dosáhla v brzku značného rozkvětu. S malými přestávkami, způsobenými cestami do Arabie a jiných míst, působil v Caesareji neúnavně až do pronásledování Deciova, které, jsa v Tyru uvězněn a krutě mučen, dlouho nepřežil († 252).¹⁾

Vynikaje geniálním nadáním, všestranným vzděláním a neunavnou činností (*Ἀδαμάντιος, Χαλκέντερος*) v slově a písmě, stal se Origenes otcem církevní vědy a byl bez odporu nejvýznamnějším theologem církve řecké. Také v plodnosti spisovatelské zůstal v dějinách církevní literatury doby přednicejské nedostížen. Dle Epifania (Haer. 64, 63) napsal 6000 knih a Eusebius vypravuje, že měl sedm rychlopisců, kteří střídavě jeho diktáty psali a tolikéž opisovačův. Jeho sloh je jasný, ve spisech exegetických však, jež diktoval, příliš rozvláčný. Jinak psal duchaplně a naskrze originálně. Větší část jeho spisů byla při sporech Origenistických zničena, z mnohých zachovaly se nám jen úryvky, z jiných toliko názvy.

¹⁾ Preuschen, Zur Lebensgesch. des Origenes. Gotha 1905, klade smrt jeho do r. 251, opíraje se o Fotiovu Bibl. 118 a o Euseb. Hist. eccl. VI, 39, 5.

Pouze menší část, a to ponejvíce v překladu latinském, se nám zachovala. Vedle toho máme Philokalia, vzácnou to anthologii z jeho spisů, kterou společně sestavili sv. Basil a sv. Řehoř Nazianský.

S největší zálibou pracoval Origenes na poli biblické kritiky textu a exegeze. Na prvním místě je tu Hexapla, Ἡ ἑξαπλῆ scil. βιβλία, velkolepě založená, v níž chtěl Origenes sestaviti přesný text Septuaginty a znázorniti její poměr k původnímu textu a tak zároveň vybudovati pevný základ pro učenou exegesi a zejména také pro polemiku se židy. Za tím účelem postavil vedle sebe ve sloupcích 1. text hebrejský v písmu hebrejském, 2. hebrejský text v řecké transskripci, 3. překlad židovského proselyty Aquily ze Sinope, 4. řecký překlad Ebionity Symmacha, 5. Septuagintu, 6. řecký překlad židovského proselyty Theodotiona. Odchylnky Septuaginty od původního textu označil zvláštními kritickými znaménky, a to obelisky (ὀβελός ÷) slova a odstavce, které scházely v původním textu, asterisky (✕) pak doplňky Septuaginty z jednoho z jiných překladův. Při jednotlivých knihách přistoupily k Hexaple další dva nám zevrubněji neznámé překlady, odtud název Oktapla a při žalmech ještě sedmý překlad, Enneapla. Veliké dílo toto započal Origenes v Alexandrii, dokončil však teprve v Tyru; Jeronym našel je ještě v Caesareji, znám však zůstal z něho téměř jen text Septuaginty; v novější době (1895) našel Mercati v milánském palimpsestu hexaplaární kolumny desíti žalmův.

Exegetické spisy Origenovy vysvětlovaly celý Starý a Nový zákon, ano některé knihy i několikrát, a dělily se dle formy na scholia (σχόλια), t. j. krátká vysvětlení těžších slov a míst filologickými, kritickými a historickými poznámkami, dále na homilie (ὁμιλῖαι, tractatus), t. j. populární výklady a přednášky k poučení a vzdělání katechumenův a věřících, a konečně na vlastní komentáře (τόμοι), které určeny byly k účelům vědeckým a uváděti měly v hlubší porozumění Písma sv. Než ze všech těchto exegetických spisů

málo se nám zachovalo, některé zloňky ze scholií a homilií ve středověkých katenách, jiné z velké části jen latinsky v překladech Jeronyma a Rufina. V překladě Jeronymově máme po 14 homiliích k Jeremiášovi a Ezechielovi a 39 homilií k evangeliu sv. Lukáše; v latinském zpracování Rufinově máme větší počet homilií ke knihám Mojžíšovým, k Josue a ke knize Soudců; v textu řeckém zachovaly se velké části komentáře k evangeliu sv. Matouše a Jana. Tak zvané 20 Tractatus Origenis de libris ss. Scripturarum, jež Batiffol nalezl a ve svém vydání (Paříž 1900) Origenovi připisoval, povstaly teprve ve století 4—5, jak vyvinutá nauka christologická ukazuje. Ve spisech exegetických hledí Origenes především podati smysl vyšší neboli duchovní (mystický), smysl historicko-grammatický zanedbává ponejvíce úplně; byltě té domněnky, že slovní výklad vedl by často k věcem nemožným, ano i pohoršlivým. I evangelisté přednášejí dle něho nezřídka pravdu pneumatickou v somatické lži (Com. in Joh. X, 4). Inspiraci pojímá ve smyslu nejpřísnějším, netoliko jako verbální, nýbrž i jako literární.

Ze spisů jeho dogmatických zachovaly se nám čtyři knihy De principiis, Περὶ ἀρχῶν, t. j. o hlavních člancích nauky křesťanské, ve zkomoleném překladu Rufinově; v textu řeckém máme jen některé částky ve Philokalia. V díle tomto snažil se Origenes systematicky vyložit nauky křesťanské na základě filosofickém. První kniha jedná o Bohu a světě duchovém, druhá o světě viditelném a vtělení Krista, třetí o svobodné vůli a jejím poměru k milosti, čtvrtá o inspiraci a výkladu Písma sv. V popředí je spekulativní odůvodnění pravd, k tomu pak druží se pozitivní odůvodnění z Písma sv. Poněvadž Origenes napsal dílo toto ve věku, kdy byl ještě nadšen pro neoplatonismus a nepřiložil k němu poslední ruky, vyskytly se v něm dle svědectví církevních spisovatelův od jeho doby až k Fotiovi četné bludy, které mnohý odpor vyvolaly. Rufin, chtěje Origena ospravedlnit, provedl mnohé změny textu, proto je úsudek o díle tomto nesnadný.

Jako apologeta hájil Origenes nauku církevní. neúnavně proti pohanům a bludařům. Ze všech jeho spisů. v tomto oboru zachovalo se nám však úplně jen jeho hlavní apologeticko-polemické dílo 8 knih *Contra Celsum*, *Κατὰ Κέλσου*. Dílo toto složil Origenes v nejzralejší době své činnosti spisovatelské na prosby přítele Ambrosia v Caesareji (kol. r. 248), aby vyvrátil útoky a pomluvy pohanského filosofa Celsa, které tento ve svém pamfletu *Λόγος ἀληθῆς* proti křesťanství o 70 let dříve (kolem r. 178) pronosl. Origenes sleduje krok za krokem výtky Celsovy, cituje doslovně jeho výroky a pak je vyvrací. Tímto způsobem zachovaly se nám tři čtvrtiny spisu Celsova. Spis *Contra Celsum* je nejlepší apologií víry křesťanské z doby přednicejské; Origenes v něm netoliko shrnuje myšlenky dřívějších apologetů, nýbrž podává i mnohé nové originelní myšlenky tónem klidným a důstojným. Filosofie hellenské váží si velmi; nicméně přece je mu toliko přípravou k poznání vznešených pravd křesťanských. Z celého díla patrna je veliká učenost Origenova, jeho bystrovtip a výmluvnost.

Z praktických spisův a listův Origenových zachovaly se nám: a) *De oratione*, *Περὶ εὐχῆς*, ve kterém nejprve pojednává o významu, užitku, nutnosti, síle a působnosti, době a místě modlitby (c. 1—17), dále pak vysvětluje (c. 18—30) modlitbu Páně ve smyslu literárním; b) *Exhortatio ad martyrium*, *Προτρεπτικός εἰς μάρτύριον*, k dvěma přátelům v Caesareji, k jáhnovi Ambrosiovi a knězi Protoktetovi, tehdy uvězněným. Spisek tento obsahuje vřelé povzbuzení ke stálosti a neohroženému vyznání víry za pronásledování a snad i protest proti laxismu, jenž se hleděl přizpůsobit ediktům. c) *Z četných listů*, Origenových zachovaly se nám úplně jen dva: k Juliovi Afrikanovi a k Řehořovi Thaumaturgovi.

* Snaha spojití filosofii neoplatonskou s křesťanstvím, záliba ve výkladu allegorickém svedly Origena v prudkém boji proti nevěřícím, židům a bludařům do různých bludů,

jež obsaženy jsou ponejvíce v jeho spise *Περὶ ἀρχῶν*. V nauce o Trojici přednášel subordinaci Syna a Ducha sv. Dále učil nekonečné řadě světů; poněvadž všemohoucnost boží žádá, aby Bůh byl od věčnosti činným, a praeexistenci duší jako pouhých duchů před pádem; teprve následkem hříchu byly přioděny těly a poslány na svět ke své očiště. Také různost lidí na zemi a míra milosti, kterou Bůh každému dává, řídí se dle jejich provinění ve stavu prae-existence. Na konec však vrátí se všichni duchové k Bohu; někteří ještě na onom světě podstoupí oheň očistný, konečně však budou všichni zachráněni a oslaveni (*ἀποκατάστασις τῶν ἀπάντων*). Při tomto obnovení původního stavu bude s hříchem zničen zároveň tento viditelný svět a také hmota těla lidského. Proto učil spiritualistické nauce o zmrtvýchvstání, dle níž nevstane z mrtvých tělo materiální, nýbrž duše se spojí s tělem etherickým. Než tato apokatastase neznačí vlastní konec světa, nýbrž jen předběžné zakončení nekonečného rozvoje, pohybujícího se v stálém střídání mezi odpadem od Boha a návratem k Bohu.

Naproti tomu vyskytují se v jeho spisech jasná svědectví pro katolickou nauku o hříchu dědičném. »Každá duše,« praví, »která v těle se rodí, je hříchem poskvrněna a proto přijala církev od apoštolů podání 1 dítky křtiti; kdyby neměly hříchu, byl by křest pro ně zbytečným.« (In Leviticum hom. 8, 3 a 12, 4). Určitě vyslovuje též nutnost vyznati hříchů, když na př. praví, že hříšník nemá se stydět knězi Páně vyznati svůj hřích a vyléčení hledati (In Levit. hom. 2, 4), anebo že Písmo sv. nás poučuje, že nesmíme hříchu tajiti uvnitř (In psalm. XXXVII, hom. 2, 6).

O eucharistii praví, že ji věřící přechovávají s největší péčí, aby ani malá částička neupadla; neboť považují se za vinné tělem a krví Páně, jestliže se tak z nedbalosti stalo (In Exod. hom. 13, 3). Dále praví, že věřící s díkučiněním požívají chleby, které se staly tělem (*σῶμα*) skrze modlitbu, tělem svatým a posvěcujícím ty, kteří z nich požívají s pravým

úmyslem (*Contra Cel.* VIII, 34). Vedle toho však vidí ještě v eucharistii symbol nauky Ježíše Krista, která je mu také chlebem: *Possumus vero et aliter intelligere. Omnis sermo Dei panis est, sed est differentia in panibus* (*In Exod.* XIII, 3, 5). Službu eucharistickou považuje též za pravou oběť, mluvě o oltářích křesťanských, ne již potřísněných krví zvířat, nýbrž posvěcených drahou krví Ježíše Krista: *»pretioso sanguine Christi consecrati«* (*In libr. Jesu Nave* II, 1; VIII, 6; X, 3). Velmi se též pravdě podobá, že Origenes první užil o Marii názvu *θεοτόκος* (*Socr. Hist. eccl.* VII, 32, 14). Každým způsobem pochází výraz tento ze školy alexandrijské; Otcum stol. 4., jako Athanášovi, Cyrillovi Jerusal. atd., je již zcela běžným.

Řecko-latinské celkové vydání jeho spisů uspořádali Maurinové Charles de la Rue a jeho synovec Charles Vicent de la Rue. 4 t. Paříž 1733 n.š. Úplný otisk vydání maurinského s přídavky je ve sbírce Migneové *Patr. gr.* t. 11—17. — Celkové vydání vychází v Berlínské sbírce řeckých Otcův. Dosud vyšly 4 svazky. Lipsko 1899 n. — Redepenning, *Origenes, sein Leben u. seine Lehre.* 2 Bde. Bonn 1841 n. — Freppel, *Origène.* 2 Bde. 2. éd. Paris 1875. — Denis, *De la philosophie d'Origène.* Paris 1884. — Prat, *Origène, le théologien et l'exégète.* Paris 1907. — Klein, *Die Freiheitslehre des Origenes.* Strassburg 1894. — Capitaine, *De Origenis ethica.* Monast. 1898. — Bordes, *L'apologétique d'Origène d'après Contra Celsum.* Cahors 1900. — Zöllig, *Die Inspirationslehre des Origenes.* Freiburg 1902.

§ 29. Žáci a odpůrci Origenovi.

Mezi mnohými žáky Origenovými vynikají:

1. Sv. Dionysius Alexandrijský, přímím Veliký. Narodiv se na konci století 2. z rodičů pohanských, byl pilnou četbou a vážným bádáním získán pro víru křesťanskou a poslouchal po té přednášky Origenovy (*Eus. Hist. eccl.* VII, 7, 3). Po Heraklovi stal se r. 232 představeným školy katechetické a posléze také jeho nástupcem na biskupském stolci alexandrijském. Jeho další život byl nepřetržitým řetězem utrpení a bojův. Za pronásledování Deciova spasil se útekem,

za Valeriana byl vypovězen do Libye. Vrátiv se do Alexandrie zemřel r. 264. Pro své zásluhy o církev nazýván byl již od svých vrstevníků Velikým (Eus. Hist. eccl. VII). Vynikaje skálopevnou povahou byl Dyonisius v dobách velmi pohnutých sloupem orthodoxie proti Novatianovi, Sabelliovi, Pavlovi ze Samosaty a chiliastovi Nepotovi, biskupu v Arsinoë, a ozdobou stolce alexandrijského, ježž k ekumenickému významu povznesl. Při vši rozhodnosti byl však povahy irenické a osvědčoval šlechetnou mírnost k odpadlíkům, bludařům a schismaticům. Orientalé uctívají ho jako ἱερομάρτυρ.

Většina jeho spisů, které byly téměř naskrze spisy příležitostnými a rázu praktického, se ztratila; značnější zlomky zachovali nám toliko Eusebius a sv. Athanáš. Tak zachoval se nám list k Novatianovi, ve kterém jej pro jeho schismatické počínání, jakož i pro jeho přísnost k padlým kárá a k návratu napomíná; dále list k biskupu Basilidovi v Pentapoli, jenž obsahuje čtyři kanony jako odpověď na dotazy o kázni církevní, proto zve se též *Epistola canonica*. Z listu toho vysvítá, že doba postní tehdy v církvi alexandrijské byla omezena na týden. Nepatrné zlomky zachovaly se nám z jeho spisu *De natura*, Ἐπεὶ φύσεως, v němž vyvracel mezi vzdělanci tehdejšími velmi rozšířený epikureismus a materialismus, zbudovaný na Demokritově nauce o atomech. Listy, které Dionysius napsal proti Sabellianům, daly podnět k útokům na jeho orthodoxii, poněvadž chtěje označiti jasně osobní rozdíl mezi Otcem a Synem, Syna nazval *ποίημα καὶ γενητὸν τοῦ θεοῦ*. Na žalobu některých bratří církve alexandrijské zavrhl papež Dionysius na synodě v Římě (262) tento výraz, načež biskup alexandrijský se ospravedlnil ve spise Ἐλεγχος καὶ ἀπολογία, v němž ukázal, že *ποίημα* rozuměl ve smyslu hypostatickém jako *productus* = *genitus*.

Migne, Patr. gr. t. 10. — Pitra, *Analecta* III a IV. — Kritické vydání jeho spisů s komentářem vydal Feltoe, *The Letters and other Remains of Dionysius of Alexandria*. Cambridge 1904. — Dittrich, *Dionysius der Gr. von Alexand.* Freiburg 1867.

2. Sv. Řehoř Thaumaturgus narodil se v Neocaesareji v Pontu a pocházel ze vznešené rodiny pohanské. Po smrti otce svého věnoval se studiu retoriky a římského práva. Ubíraje se na slavnou právnickou školu v Berytě, seznámil se v Caesareji s Origenem, stal se s bratrem Athenodorem jeho žákem a přijal víru křesťanskou. Při odchodu z Caesareje r. 238 konal veřejnou chvalořeč na Origena, která se nám dosud zachovala. Brzo potom stal se biskupem v rodném městě a působil zde slovem i zázraky s takovým úspěchem, že z pohanského města stala se Neocaesarea městem křesťanským. Při jeho smrti († kolem r. 270) bylo 17 pohanů, právě tolik, jako bylo při nastoupení úřadu jeho křesťanův.

Řehoř Thaumaturgus, jsa příliš zaměstnán úkoly praktické správy duchovní, nerozvíjel obsáhlé činnosti literární. Vedle již uvedené řeči *Πανηγυρικὸς εἰς Ὁριγένην* napsal *Expositio fidei*, *Ἐκθεσις πίστεως*, kterou máme v řeči řecké i latinské, a jež obsahuje krátký sice, ale jasný a přesný výklad nauky o nejsv. Trojici. Dále zachovala se nám od něho důležitá *Epistola canonica*, *Ἐπιστολὴ κανονική*, obsahující jedenácte kanonů poenitentiálních, vztahujících se na hříchy a zločiny spáchané křesťany v Pontu za loupežných tažení Gothů severní částí Malé Asie. Spis k Theopompovi o impassibilitě a passibilitě Boha zachoval se nám jen v syrštině a pojednává o otázce, jak Bůh, jsa neschopen utrpení, může mít účast na osudech lidí. Metafrase na Ecclesiasta Šalomounova, *Μετάφρασις εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, je parafrase řeckého textu. Dle syrského překladu a z vnitřních důvodů náleží mu *Epistola ad Euagrium de divinitate*, *Πρὸς Εὐάγριον περὶ θεότητος*, t. j. o rovnosti podstaty tří božských osob, jenž se zachoval pode jménem Řehoře Nazianského a druhých dvou Kappadokův. Některé z jeho spisů, jako na př. *Expositio fidei ad Aelianum*, *Πρὸς Αἰλιανὸν διὰ λείξ*, se ztratily.

Pitra, *Analecta sacra* t. IV. — Ryssel, Gregorius Thaumaturgus, sein Leben und seine Schriften. Leipzig 1880.

3. K prvním odpůrcům bludných názorů Origenových náleží sv. Methodius, biskup v Olympu v Lycii. O jeho životě nemáme určitějších zpráv. Jen tolik je jisto, že zemřel jako mučedník za pronásledování císaře Maximina Dazy r. 311.

Vynikaje bystrostí ducha, mystickou hloubkou a důkladnou učeností, zejména v Písmě sv., napsal různé spisy, z nichž se nám úplně v původním textu řeckém zachovalo *Convivium decem virginum sive de castimonia*, Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων ἢ περὶ ἀγνείας. Spis tento napodobuje názvem a formou *Symposion* Platonovo, avšak místo ἔρως oslavuje ἀγνεία a παρθενία, t. j. čistotu jako květ křesťanské ctnosti a vrchol dokonalosti. Na konci jest nadšený hymnus na Krista a jeho nevěstu církev. Z velké části v textu řeckém a úplně v překladu staroslovanském zachoval se nám dále spis *De libero arbitrio*, Περὶ τοῦ αὐτεξουσίου, v němž Methodius potírá gnostický dualismus a determinismus a dokazuje, že věčná hmota nemůže býti považována za princip zla, nýbrž že zlo vyšlo ze svobodné vůle rozumné bytosti. Také ze spisu *De resurrectione*, Περὶ ἀναστάσεως, máme jen zlomky původního textu řeckého, za to však úplný překlad staroslovanský, než v druhé a třetí knize značně zkrácený (ze stol. 11.). Methodius vyvrací tu nauku Origenovu o praeexistenci duše a hájí identitu těla vzkříšeného s tělem nynějším. Výtahy, které Fotius zachoval z dialogu *De rebus creatis*, Περὶ τῶν γεννητῶν, potírají nauku Origenovu o věčnosti světa.

* V nauce o Trojici uznává Methodius formálně plné božství Slova, Syna božího, skrze něhož bylo všecko učiněno; Logos není synem adoptovaným, nýbrž synem věčným, který nikdy nepočal a nepřestane býti Synem (*Conviv.* VIII, 9). O Duchu sv. praví Methodius, že je ἐκπορευτὴ

ὑπόστασις, která vychází z Otce, jako Eva vyšla z Adama (Fragm. IV apud Bonwetsch, 355). O zlu učí, že nemá původu v hmotě, nýbrž ve zneužití lidské svobody.

Migne, Patr. graeca t. 18. — Jahn, S. Methodii opera. Halis 1865. — Bonwetsch, Methodius v. Olympus, I. Schriften. Erlangen und Leipzig 1891. — Pankow, Methodius von Olympus. Mainz 1888. — Carel, S. Methodii Patarensis Convivium decem virginum. Paris 1880. — Bonwetsch, Die Theologie des Methodius von Olymp. Berlin 1903. — Fendt, Sünde und Busse in den Schriften des Methodius von Olympus (Katholik 1905, I, 24—45).

B. Spisovatelé afričtí.

§ 30. Tertullian.

Prvním významným spisovatelem africkým, který používal řeči latinské, je Quintus Septimius Florens Tertullianus. Narodiv se kolem r. 150 jako syn pohan-ského centuriona v Karthagu, věnoval se hlavně studiím právnickým, znal však také řeč řeckou, tak že se zajisté zabýval též studiem spisovatelů klassických. V mládí zdálo se mu křesťanství pošetilostí; když však viděl stálost mučedníkův a moc křesťanů nad demony, změnil smýšlení svoje a stal se v zralém, mužném věku (kolem r. 195) křesťanem. Za nedlouho, ačkoli ženat, vstoupil do stavu kněžského a počal rozvíjeti čilou literární činnost na hájení pravdy křesťanské proti pohanům, židům a bludařům. Povahy jsa zasmušilé, k mysticismu a rigorismu nakloněné, přidal se kolem r. 202 k Montanistům, jejichž nejobratnějším obhájcem se stal. V sektě Montanistů založil vlastní stranu, která obdržela jméno Tertullianistův a teprve v době sv. Augustina do lůna církve se vrátila. Zemřel u vysokém věku po roce 220.

Tertullian náleží bez odporu k nejpłodnějším a zároveň také nejoriginelnějším církevním spisovatelům latinským. Bystrý duch, hluboká mysl, živá obrazotvornost a vtip vtiskují spisům jeho zvláštní ráz. Z ducha jeho řine se nevyčerpatelné bohatství myšlenek, které, jsa úplným mistrem

řeči, podává slohem stručným, jadrným, lakonickým, avšak právě proto také temným. Právem o něm praví již Vincenc Lerinský: »Quot paene verba, tot sententiae«. Na něm osvědčuje se věta Buffonova: »Le stile c'est l'homme«. Nezřídka však zachází v konsekvencích svého důkazu příliš daleko, překročuje pravou míru a více roztrpčuje svou ironií, než přesvědčuje a usmíruje. Poněvadž jsa Afričanem po prvé pojednával o předmětech dogmatických v řeči latinské, musel pro ně theologickou terminologií teprve vytvořiti.

Spisy Tertullianovy, jež lze rozdělit na tři skupiny: apologetickou, dogmaticko-polemickou a prakticko-asketickou, pocházejí jednak z orthodoxně katolické, jednak z montanistické doby jeho života.

Mezi spisy apologetickými, které hájí křesťanství proti pohanům a židům, první místo má *Apologeticum* nebo také *Apologeticus* (sc. liber). *Apologeticum* napsáno bylo na podzim roku 197 k náměstkům provincií říše římské na obhájenou křesťanství. V první části odmítá Tertullian v krátkosti obžaloby křesťanů z vraždy dětí, Thyestových hodův a krvesmilstva (c. 7—9), v druhé pak obšírněji vyvrací politická obvinění proti křesťanům, že totiž ruší státní náboženství atheismem (c. 10—27), že se dopouštějí urážky veličenstva a jsou nepřáteli státu (c. 28—45). Na konci promlouvá o absolutní povznešenosti křesťanství jakožto náboženství zjeveného nad všelikou filosofií lidskou a prohlašuje, že pohanské ukrutnosti křesťanům neuškodí, naopak: *Plures efficimur, quotiens metimur, semen est sanguis christianorum* (cap. 50). Charakteristická zvláštnost spisu spočívá v právně politickém pojednávání látky. S velikou obratností kárá Tertullian zvláštní postup právní, kterého proti křesťanům pohanská státní moc používá: Všem ostatním zločincům dovoleno je hájiti se, jen křesťanům nikoli; u jiných má skřípec vynutit doznání, u křesťanů zapření. Celá apologie je pravým dílem mistrovským a vyznamenává se neméně bohatostí obsahu, jako vzletem řeči a pádnou dialektikou v důkazu..

Dvě knihy *Ad nationes*, napsané krátce před Apologetikem, vášnivým tónem dokazují, že zločiny křesťanům za vinu kladené páchají sami pohané a bičují pak pohanskou víru v bohy. Spisek *De testimonio animae* je jakýmsi doplňkem k Apologetiku a vysvětluje zevrubněji vyslovenou v něm myšlenku, že duše lidská od přirozenosti je křesťanskou (*testimonium animae naturaliter christianae*, *Apolog.* c. 17). I pohané dosvědčují existenci jednoho Boha, víru v nesmrtelnost duše výrazy: *Quod Deus dederit, Si Deus voluerit, Benedicat te Deus, Deus videt omnia, Deus inter nos iudicabit!* (c. 2). Spis *Ad Scapulam*, napsaný kolem r. 211, varuje prokonsula Scapulu v Africe, který se zvláštní krutostí proti křesťanům řádil, připomenutím soudů božích, které stihly dřívější pronásledovatele křesťanův. Ve spise *Adversus Iudaeos*, napsaném kolem r. 196, dokazuje Tertullian, že proroctví messianská Starého zákona na Kristu se vyplnila. Podnět ke spisu dala disputace mezi křesťanem a židovským proselytou.

Ke spisům dogmaticko-polemickým na prvním místě náleží: *De praescriptione haereticorum*, napsaný kolem r. 200. *Praescriptio* mělo v právnické mluvě doby tehdejší význam jako *exceptio* čili námitka obžalovaného v civilním procesu, která, je-li odůvodněna, má účinek, že žalobce je a limine odmítnut. Základní myšlenkou spisu tohoto, jemuž mezi spisy Tertullianovými náleží palma, je, že *haeretici* nemohou právně býti připuštěni k důkazu pravdy své nauky z bible, neboť jediné církev katolická je v řádném držení Písma sv. a pravé nauky, nikoli však bludaři. Proti bludařům mluví především *praescriptio veritatis*. Nelze jich připustiti k svědectví o křesťanské pravdě, poněvadž jen církev apoštoly založené a obce od těchto pocházející zachovávají nauku božsko-apoštolskou. Každá jiná nauka náleží do oboru bludu a lži. Proti bludařům mluví dále: *praescriptio principalitatis veritatis*. Původní nauka je pravou; původní naukou je však nauka katolická, *haeresis* je naproti tomu novotou. Konečně lze proti nim uvést *praescriptio*

proprietas. Bludaři neprávem dovolávají se Písma sv.; neboť Písmo sv. jest majetkem církve katolické, která je obdržela z rukou apoštolův. Katolický princip tradice, na který již Irenaeus kladl důraz, je ve spise tomto vědecky a duchaplně vyložen a odůvodněn.

Ve spise *Adversus Marcionem* lib. V, obsáhlém a zajisté také nejlepším, který proti gnosticizmu byl napsán, vystupuje Tertullian proti gnostickým bludům Marcionovým o Bohu a ukazuje, že Tvůrce světa nemůže býti rozdílným od Boha dobrého (I a II kn.), dále že Kristus nebyl vyšším eonem v těle zdánlivém (kn. III); další dvě knihy kritisují kanon Marcionův a dokazují, že mezi Starým a Novým zákonem není odporu. Také spisy *Adversus Hermogenem*, jenž byl malířem a filosofem v Karthagu a tvrdil, že Bůh svět stvořil z věčné, nestvořené hmoty, a *Adversus Valentinianus* a *Scorpiace*, t. j. lék proti bodnutí skorpionem, týkají se bludů gnostických. Ve spise *Adversus Praxeam* hájí církevní nauku o Trojici proti patripassianskému monarchianismu Praxeově, jenž kolem r. 180 z Malé Asie do Říma přišel. Spis *De carne Christi* potírá doketismus Gnostikův a hájí nauku, že Kristus měl skutečné lidské tělo a z Panny Marie bez prostřednictví lidského semene se zrodil. V úzkém spojení se spisem tímto je pojednání *De carnis resurrectione*, v němž Tertullian proti spiritualistickým naukám Gnostiků dokazuje skutečnost budoucího zmrtvýchvstání nejdříve důvody z rozumu, pak z Písma sv. Starého a Nového zákona a na konci totožnost těla vzkříšeného s nynějším tělem našim. Pojednání *De baptismo* hájí nutnost a účinnost křtu proti tvrzení některých, že křest není ku spáse nutný. Křest od bludařův udělený prohlašuje Tertullian za neplatný (c. 15). Důležitý spis *De anima* pojednává o podstatě, přívodu a rozvoji duše a jejím oddělení se od těla.

Při svém praktickém směru života napsal Tertullian značný počet spisů týkajících se křesťanské morálky

a kázně církevní. Z doby jeho orthodoxy pocházejí: *Ad martyres*, v němž nadšeně povzbuzuje uvězněné křesťany k stálosti při hrozícím mučednictví a k obětavému vyznávání víry. *De oratione* obsahuje vysvětlení modlitby Páně, kterou Tertullian nazývá *breviarium totius evangelii* (c. 1), a dále předpisy o způsobu modlitby, její době a místu. V pojednání *De patientia* výmluvně vyzývá k trpělivosti a ochotnému podstoupení mučednictví s poukazem na vlastnosti boží, jenž slunci vycházeti dává na spravedlivé i nespravedlivé, na příklad Kristův, jenž hříšníky a celníky nepohrdal, pomsty Petrovy na nepřátelích svých neschvaloval a nejtrpčí smrt podstoupil. Spis *De paenitentia* jedná o pokání hříšníka před křtem a o kanonickém pokání, kterému se křesťan, spáchal-li některý z kapitálních hříchů (modloslužbu, vraždu, cizoložství), podrobiti má, aby opět byl přijat do společenství církevního. *De spectaculis* má za účel varovati katechumeny a věřící před návštěvou divadel (*privata consistoria impudicitiae*) a her v cirku. Příbuzný je spis *De idololatria*, v němž Tertullian dokazuje, že nedostačuje zdržovati se modloslužby, nýbrž že je též nutno zdržovati se každého úřadu, zaměstnání a řemesla, které je nějak spojeno s modloslužbou. *Ad uxorem lib. II* udílí manželce pro případ smrti své radu, aby se znova neprovdávala, nýbrž ve stavu vdovském život Bohu zasvěcený vedla, aniž však úplně zavrhuje druhé manželství. V knize druhé horlí proti sňatku s pohanem, jenž je pro víru a mravnost spojen s největšími nebezpečnostmi. Ve spise *De cultu feminarum lib. II* kárá ostrým tónem strojivost žen. Služebnicím božím sluší jako nejušlechtlejší ozdoba jednoduchost a čistota.

Spisy z doby montanistické jsou: *De monogamia* a *De exhortatione castitatis*, v nichž zavrhuje úplně druhé manželství. *De ieiunio adversus psychicos* hájí montanistickou přísnou praxi postní proti katolíkům, které nazývá psychiky (*homines animales*) na rozdíl od Montanistů, kteří se považovali za pneumatiky (*homines spirituales*). Vedle

církevních postů Montanisté zachovávali ještě jiné posty a prodlužovali *stationes* (*semitiunia*) do večera. Také horlili pro *xerofagie*, posty se suchým chlebem a ovocem sušeným. Ve spise *De pudicitia* popírá, že by církev měla právo odpouštět hříchy kapitální. Ironicky polemisuje tu proti *edictum peremptorium* biskupa římského Kalixta I (217—222) (*Pontifex maximus, quod est episcopus episcoporum*), jenž prohlásil: *Ego et moechiae et fornicationis delicta paenitentia functis dimitto* (cap. 1). *De fuga in persecutione* popírá, že by křesťanům, a zvláště duchovním, v době pronásledování bylo dovoleno útekem se spasiti. *De corona militis* ukazuje, že křesťanský voják nesmí hlavu svou věncem zdobiti, ano že vůbec stav vojenský s křesťanstvím nedá se spojit. *De virginibus velandis* dovozuje z 1 Cor. 11, 5, že netoliko křesťanské ženy, nýbrž i panny, které vykonaly slib čistoty, musejí k bohoslužbě přicházeti závojem zahalené.

Do žádné z tří uvedených tříd nepatří spis *De pallio*, v němž vtipně a sarkasticky obrací se proti úsměškům svých spoluobčanů, že zaměnil *togu* s *palliem*, filosofickým pláštěm. Vedle uvedených spisů napsal Tertullian ještě jiné, které se však ztratily a jen podle názvu známy jsou.

* Tertullian je zakladatelem theologie na západě. Až do konce století 2. nerůznila se tato theologie pojmáním a výkladem nauk křesťanských od theologie řecké, či spíše od jedné theologie v církvi od dob apologetův existující. Od této epochy nastává však oddělení; dvě theologie, řecká a latinská, vyrůstají jako dvě větve z jednoho kmene. A Tertullian je první, který theologii latinské vtiskl takorůzka svůj vlastní ráz. Spekulace byla mu sice cizí, za to však měl velkou měrou smysl juristický, jenž viděl v křesťanství *faktum* a zákon. *Faktum* třeba bylo stanoviti, pochopiti, zákon vysvětliti a zachovávat. Poněvadž je Bůh naším pánem, je třeba aplikovati principy zákonodárství lidského na naše chování, na náš náboženský poměr. Takového pojetí, jehož výstřelky bylo ovšem třeba odstraniti, dalo pevnost a přes-

nost mluvè theologické. Skutečně theologická mluva jest dílem jeho.

Co se týče jednotlivých pravd, tu Tertullian s určitostí vyslovuje, že jsoucnost Boha dá se dokázati z přírody (De resurr. carn. c. 3), rovněž tak, že z asseity Boha plyne jeho absolutní dokonalost: Imperfectum non potest esse, nisi quod factum est (Adv. Hermog. c. 28). Ze slov jeho: Quis enim negabit Deum corpus esse, etsi Deus spiritus est? Spiritus enim corpus sui generis in sua effigie (Ad. Prax. c. 7), někteří dovozují, že po způsobu Stoiků přičítal Bohu tělo; jiní však tvrdí, že zde bere corpus jako synonymum se slovem substantia, ač nelze popřít, že s druhé strany potírá obhajce duchovosti duše, jako Platona a Aristotela (De anima c. 4—5). Jeho nauka o Trojici je v celku orthodoxní; hájit zřetelně proti Monarchianům trojosobnost Boha (Adv. Prax. c. 2) a také první mezi Latiníky používá slova trinitas (trinitas unius divinitatis, Pater et Filius et Spiritus sanctus, De pudic. c. 21). Nejasná a nepřipadná je jeho představa o věčném plození Syna (Logos, Sophia). Tertullian praví totiž, že jako osoba Logos teprve před stvořením světa z Boha vystoupil a před tím jen jako vlastnost, totiž jako moudrost, v něm existoval (Adv. Prax. c. 6, 7). Syn tedy jako takový není věčný: Fuit tempus, cum . . . filius non fuit (Adv. Hermog. c. 3), také Otec nebyl věčně Otcem, nýbrž Bůh stal se Otcem teprve, když Syn z něho vystoupil. Syn také není stejné podstaty s Otcem; praví sice Tertullian, že je s Otcem unius substantiae et potestatis (u. d. c. 2), je však přece od něho gradu různým; Otec má plnost božství (tota substantia est), Syn jen část (derivatio totius et portio), proto praví také: Pater maior est me (u. c. c. 9). O Duchu sv. praví, že vychází a Patre per Filium u. d. c. 4) a dále: a deo et filio sicut tertius a radice fructus a frutice, et tertius a fonte rivus a flumine, et tertius a sole apex ex radio (u. d. c. 8). První a jediný mezi Otci až k sv. Athanášovi tvrdí jasně a přesně jeho božství (Adv. Prax.

c. 13, 12). Proti Døketùm hájí, že Kristus měl skutečné tělo, počaté a narozené jako naše, složené jako naše z masa a kostí (Dø carne Chr. 1, 59). Ano obávaje se, že by se narození Krista z Marie zdálo podezřelým, kdyby učil, že Panna zůstala pannou, popírá bez váhání pannenství Marie in partu: Virgo quantum a viro; non virgo quantum a partu... Itaque magis (vulva) patefacta est, quia magis erat clausa. Utique magis non virgo dicenda est quam virgo (De carne Chr. 23). Jasně také učí, že v jedné osobě Ježíše Krista byly dvě přirozenosti, a stal se v této nauce západu vůdcem. Práví výslovně: Si et apostolus (Rom. 1, 3) de utraque eius (Christi) substantia docet: Qui factus est, inquit, ex semine David, hic erit homo et filius hominis, qui definitus est filius Dei secundum spiritum. Hic erit Deus et sermo Dei filius. Videmus duplicem statum non confusum, sed coniunctum in una persona, Deum et hominem Jesum (Adv. Prax. c. 27). Zázraky ukazují jeho pravé božství, jeho affekty a utrpení pravou přirozenost lidskou (De carne Chr. c. 5). V nauce o původu duše přidržuje se traducianismu; duše dítěte je tradux duše ploditelovy; odtud vysvětluje se též podobnost vloh v rodičích a dítěti (De anima 36, 37).

Spisy Tertullianovy byly často vydány, tak od Leopolda, 4 sv. Lipsko 1839, od Migne, Patrol. lat. t. 1—2, od Öhlera, 3 sv. Lipsko 1851. — Ve Vídeňském Corpus script. eccl. lat. vyšly 4 sv. — Nové kritické vydání spisů De praescriptione a Apologeticum opatřil Rauschen (Flor. patr.). Bonn 1906. — Vojáček, Q. Sept. Fl. Tertulliana Apologeticum. Vysvětlivky opatřil Bauer, Praha 1877. — Freppel, Tertullien 2. éd. Paris 1872. — Nöldechen, Tertullian. Gotha 1890. — Turmel, Tertullien 2. éd. Paris 1905. — Monceaux, Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne. T. I. Tertullien et les origines. Paris 1901. — Esser, Die Seelenlehre Tertullians. Paderborn 1893. — Leclercq, L'Afrique chrétienne. I. Paris 1904. — D'Alès, La théologie de Tertullien. Paris 1905. — Kolberg, Verfassung, Kultus und Disciplin der christl. Kirche nach den Schriften Tertullians. Braunsberg 1886. — Esser, Die Busschriften Tertullians De paenitentia et De pudicitia und das Indulgenzdekret des Papstes Kallixtus. Bonn 1905.

§ 31. Sv. Cyprian.

Thascius Caecilius Cyprianus, velmi nadaný duchovní žák Tertullianův a jeden z nejpůvabnějších zjevů v dějinách literatury starokřesťanské, narodil se před rokem 210—215 v Africe, snad v Karthagu samém, z bohaté a vážené rodiny pohanské. Vynikaje vzácnými vlohami, věnoval se studiu retoriky a nabyl pak jako učitel její v Karthagu zvučného jména. Teprve kolem roku 246 byl karthaginským knězem Caecilie nebo Caecilianem získán víře křesťanské, přijal z piety k němu jméno jeho, rozdal své jmění chudým a věnoval se horlivě studiu Písma sv. a spisů Tertullianových. Po krátké době přijat byl do řad kleru a brzo potom, na konci r. 248 nebo na začátku 249, stal se na bouřlivou žádost lidu přes odpor některých závistivých kněží také biskupem karthaginským. Jeho horlivá činnost pastýřská byla brzo přerušena pronásledováním Deciovým (roku 250), které právě v Africe bylo zvláště prudké. Cyprian, když v cirku a v amfiteatru ozývalo se volání: »Cyprianum ad leones«, skryl se na blízku města, zůstal však v nepřetržitém spojení se svou obcí. Ještě za pronásledování způsobila otázka o podmínkách přijetí četných lapsi, podobně jako v Římě, i v Karthagu schisma. Poněvadž totiž Cyprian odmítl osobivost mnohých vyznavačů, kteří žádali, aby lapsi na základě jejich libelli pacis ihned byli přijati do společenství církevního, utvořila se strana nespokojenců s jáhnem Felicissimem v čele, která biskupovi vytýkala přílišnou přísnost k padlým a posléze i vlastního biskupa Fortunata si zvolila. Cyprian, vrátiv se v březnu r. 251 do Karthaga, vyobcoval vůdce strany rozkolné na synodě z církve a stanovil podmínky, za kterých lapsi mohou býti přijati zpět do společenství církevního. Za moru, který za vlády Galla a Volusiana Afriku navštívil (r. 252—254), byl Cyprian v obětavé péči o nemocné všem zářivým vzorem. Poslední dny života jeho zkalil spor o křest bludaři udělovaný. Jako Tertullian a biskupové maloasijské s Fi-

milianem¹⁾, metropolitou caesarejským, v čele, považoval i Cyprian křest tento za neplatný a v témže smyslu vyslovily se také tři synody za jeho předsednictví r. 255 a 256 v Karthagu konané. Papež Štěpán zavrhl tento názor; poněvadž však biskupové afričtí svého stanoviska přidržovali se dále, přerušil s nimi Štěpán fakticky všechno spojení, k formální roztržce však nedošlo,²⁾ ježto v brzkú zatlačilo pronásledování Valerianovo spor tento do pozadí. Štěpán hned na počátku pronásledování r. 257 zemřel a následujícího roku byl i Cyprian štat poblíže Karthaga.

Sv. Cyprian, vzor katolického biskupa, byl mužem praxe, nikoli theorie, mužem víry, nikoli však spekulace. Této jeho povaze odpovídá též naskrze jeho činnost spisovatelská, která je úplně věnována praktickým úkolům a zájmům. Ve spisech svých nepouští se do theoretických výkladů, nýbrž obrací se na křesťanský a církevní smysl věřících a opírá se o Písmo sv. Myšlenky své vzal namnoze z Tertulliana, jehož denně čítával (da magistrum), přednáší je však samostatně řečí jasnou a průhlednou, slohem uhlazeným. Mluva jeho je oživena vroucností citu, četnými do jednotlivostí provedenými obrazy a allegoriemi, které čtenáře značně poutají. Jeho spisy byly proto také ve středověku mnoho čteny a zachovaly se nám v četných rukopisech.

Spisy Cyprianovy dají se rozdělití na dvě skupiny: na pojednání (sermones, libelli, tractatus) a na listy. K pojednáním náleží:

Epistola ad Donatum, ve které líčí příteli, jinak nám neznámému, živými barvami, řečí retoricky ozdobnou dřívější svůj neblahý stav, mravní zkázu světa pohanského a nový život obrodem na křtu sv. získaný a ospravedlňuje tak své přestoupení na křesťanství. Ve spise De habitu vir-

¹⁾ Od něho zachoval se nám mezi listy Cyprianovými list k Cyprianovi, ve kterém Firmilian staví se ve sporu o křest kacíři udílený energicky na stranu Cyprianovu proti papeži Štěpánovi.

²⁾ Ernst, Papst Stephan I und der Ketzertaufstreit. Mainz 1905. — D'Alès, La question baptismale au temps de St. Cyprien. Paris 1907.

ginum varuje ženy, zvláště však Bohu zasvěcené panny, před přílišnou nádherou v oděvu a před světským smýšlením. *De lapsis*, spis napsaný hned po ukončeném pronásledování Deciově, je výrazem radosti nad stálostí mnohých v pronásledování, ale také bolesti nad odpadem tak četných bratrů, prohlašuje však také zároveň, že lapsi jen po kajícím vyznání a příslušném pokání zpět do církve přijati býti mohou. Nejpodstatnějším spisem Cyprianovým je však pojednání *De catholicae ecclesiae unitate*, důrazné vyložení a obhájení dogmatu: *Salus extra ecclesiam non est* naproti rozkolu v Římě a v Karthagu. Na jednom, na Petrovi, zbudoval Kristus svoji církev a jednota základu zaručuje jednotu stavby. Schisma a haerese jsou zbraní ďáblovou. Boha nemůže mítí otcem, kdo nemá církev matkou. Na konci napomíná důtklivě oddělené k návratu do církve a věřící k lásce bratrské. Spisek *De dominica oratione* vykládá modlitbu Páně a obsahuje krásné reflexe. *Adversus Demetrianum* je spis rázu apologetického, v němž Cyprian ukazuje proti výtkám pohana Demetriana, že útrap říše, mor, válku a neúrodu, nezavinili křesťané pohrdáním bohů, nýbrž že jsou to tresty pravého Boha, vyvolané zatvrzelostí a znepravňelostí pohanův. Význačnými rysy líčí spisovatel úpadek říše římské a napomíná k polepšení a bázni boží. V křesťanství je spása. *De mortalitate* těší obec v době moru (r. 252). Mnozí křesťané nemohli totiž pochopiti, že mor zachvacuje stejně věřící jako nevěřící; Cyprian ukazuje tudíž, že právě utrpení a strasti jsou dle Písma sv. zvláštním podílem křesťana. Kdo chce ztracený ráj opět získati a ke Kristu přijíti, musí radostně kráčet na smrt. *Ad Fortunatum* (*De exhortatione martyrii*), obsahuje napomenutí k stálému vyznávání víry a varuje před odpadem v bouřích pronásledování. Zda-li traktát *Quod idola dii non sint* (*De idolorum vanitate*), jenž je komplikací z Minuciova *Octavia* a Tertullianova *Apologetica* a dokazuje, že bohové pohanští jsou oslavení lidé, a že monotheismus pouze je pravým náboženstvím, skutečně pochází od

sv. Cypriana, je pochybno. Spis *Testimoniorum adversus Iudaeos ad Quirinum libri III* obsahuje důkaz, že židé byli zavrženi a křesťané vyvoleni, dále že proroctví messianská se naplnila na Kristu jako Bohu, jako Vykupiteli a budoucím soudci a dává návod ke konání křesťanských ctností.

Pro současné dějiny má velkou důležitost sbírka listů Cyprianových počtem 81, z nichž však jen 65 od něho pochází. Ostatní adresovány jsou na něho nebo klerus karthaginský. Listy tyto podávají nám úplný obraz o duchu a životě, kázni a správě církevní v jeho době, ne v abstraktní reflexi, nýbrž v konkrétních událostech s živou názorností. Napsány jsou v době biskupského úřadu Cyprianova mezi r. 248 a 258.¹⁾

Záhy již byly pod jménem Cyprianovým rozšiřovány též četné nepravé spisy. Značný počet pochází od Novatiana; z ostatních zmínky zasluhují: *De spectaculis*, jenž horlí proti návštěvě pohanských divadel, *Ad Novatianum*, kde zavrhuje se rigoristické stanovisko Novatianovo v otázce padlých. Spis tento napsán byl před pronásledováním Valerianovým mezi r. 253—258 v Africe²⁾ nebo v Římě od papeže Sixta II.³⁾ *De rebaptismate* hájí platnost křtu od bludařů uděleného proti theorii a praxi Cyprianově a napsán byl r. 256 mezi druhou a třetí synodou karthaginskou, jak se podobá, v Africe od Ursina. Homilie *Adversus aleatores*, napsaná dle Harnacka⁴⁾ od některého haeretického nebo schismatického biskupa po době Cyprianově, zavrhuje hru v kostky jako vynález ďáblův. Spis končí důrazným napomenutím k dobrému používání peněz pro dobročinné účely. Traktát *De singularitate clericorum*, t. j. o bezženství

¹⁾ Nelke, *Chronologie der Corresp. Cyprians* Thorn 1902. — Soden, *Die cyprianische Briefsammlung v Harnackových Texte u. Untersuchungen* 25 (1904).

²⁾ Monceaux, *Historie littéraire II*. Paris 1902, 87—91.

³⁾ Harnack, *Eine bisher nicht erkannte Schrift des Papstes Sixtus II.* Leipzig 1895.

⁴⁾ Harnack, *Chronologie II*, 379.

duchovních, je asi dílem donatického biskupa Makrobia, jenž kolem r. 379 žil v Římě.¹⁾

* Cyprianův veliký význam v literatuře křesťanské spočívá v tom, že přednášel nauku o církvi a její jednotě, o primátu a episkopátu s větší jasností a určitostí, než dřívější spisovatelé církevní. Církevní jednotu pojímá v celé její hloubce. Této jednoty dosahuje se dle něho tím, že každý se přidružuje k svému biskupovi; kdo není s biskupem, není také v církvi (Ep. 69, 8). Církve římská je »matrix et radix ecclesiae catholicae«, »ecclesia principalis, unde unitas sacerdotalis exorta est, ad quam perfidia nullum habet accessum« (Ep. 48, 3 a 59, 14). Než ačkoli Cyprian uznal, že střed jednoty církevní je v Římě a že spojení s tímto středem tvoří a projevuje jednotu církve, přece nebránilo mu toto přesvědčení v záležitosti křtu od bludařův uděleného na odpor se postavití rozhodnutí Říma, a ačkoli dle něho církev na Petrovi samojediném je založena, přece tvrdí, že všichni apoštolové byli totéž, co Petr: Hoc erant utique et ceteri apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio praediti et honoris et potestatis (De cath. eccl. unit. c. 4). Dle něho neexistuje v církvi »episcopus episcoporum«, který by měl právo ukládati tyrannicky svoji vůli soudruhům. Každý biskup v plné nezávislosti spravuje svou dioecesi a bude skládat počet jen Bohu samému: Neque enim quisquam nostrum episcopum se constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit, quando habeat omnis episcopus pro licentia libertatis et potestatis suae arbitrium proprium, tamque iudicari ab alio non possit quam nec ipse possit alterum iudicare, sed expectemus universi iudicium Domini nostri Jesu Christi. Než výrazy tyto vysvětliti dlužno jednak z jejich rázu polemického, jednak konečně odtud, že zabývá se více jednotou každé církve partikulární, jejíž středem je biskup, než

¹⁾ Morin, Revue Bénédictine t. VIII (1891), str. 236 nás. — Harnack, Der pseudocyp. Traktat De sing. clericorum. Ein Werk des donatistischen Bischofs Macrobius in Rom. Leipzig 1903.

jednotou církve universální. V otázce o platnosti křtu uděleného od bludařů přidržoval se Cyprian stanoviska Tertullianova, že křest tento není platný. Církev dle Cypriana je držitelkou mocí Ježíše Krista a rozdatelkou jeho milostí. Svátosti jsou tudíž jejími svátostmi a jen ona může je platně udělovati. Proto bludaři, kteří nejsou v církvi, nemohou křest církve udělovati (Ep. 73, 11). Eucharistie je svaté tělo Páně, které zneuctívají lapsi (Ep. 15, 1). Eucharistie je však dle sv. Cypriana také obětí. Obět eucharistická byla obětována nejprve Ježíšem Kristem, knězem dle řádu Melchisedechova, nyní je obětována jako obět pravá a plná kněžími lidskými, jednajícími »vice Christi« a opětujícími to, co učinil Spasitel: »sacrificium verum et plenum«, »secundum quod ipsum Christum videat obtulisse«, (Ep. 63, 4). Obětuje se za kající hříšníky a jejich jménem (Ep. 16, 2); obětuje se i za mrtvé (Ep. 1, 2). Také na nutnost vyznání hříchů klade Cyprian důraz, a to i hříchů vnitřních a tajných, chvále ty, kteří sice od víry neodpadli, avšak na odpad přece pomýšleli, vyznávají-li se z toho před kněžími Páně: Qui quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti, quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter et simpliciter confitentes, exomologesim conscientiae faciant (De lapsis c. 28). Na jiném pak místě praví: Confiteantur singuli, quaeso vos, fratres, delictum suum, dum admitti confessio eius potest, dum satisfactio et remissio facta per sacerdotes apud Dominum grata est (u. m. c. 29). Jako stará církev obecně, předpokládal i Cyprian, že mučedníci dosahují hned patření na Boha. Ostatní však musejí ještě po smrti na odpuštění čekat v žaláři, až je zaplacen poslední halěr (Ep. 55, 20); zná tudíž očištění po smrti.

Poslední a nejlepší vydání spisů Cyprianových opatřil Hartel ve Vídeňském Corpus script. eccl. lat. vol. III in 3 partes 1868 nás.; méně dobré je vydání od Migne a Patr. lat. t. 4, 5. — Stárek, Sv. Cypriana věk a spisy. Praha 1844. — Fechtrop, Das hl. Cyprians Leben I. Münster 1878. — Freppel, St. Cyprien et l'église d'Afrique au 3. siècle. 3. éd

Paris 1890. — Monceaux, *Historie littéraire de l'Afrique chrétienne depuis les origines jusqu' à l'invasion arabe*; vol. II. St. Cyprien et son temps. Paris 1902. — Leclercq, *L'Afrique chrétienne I* Paris 1904. — Ernst, *Die Ketzertaufangelegenheit*. Mainz 1901.

§ 32. Arnobius.

Arnobius byl váženým učitelem retoriky ve svém rodném městě Sicce v Numidii v době císaře Diokletiana a používal svého bohatého nadání k boji proti křesťanství. Avšak nesrovnalosti pohanského náboženství a filosofie, jakož i sliby křesťanské o nesmrtelnosti a zmrtvýchvstání vyvolaly v něm rozhodnutí zřici se pohanství. Vidění, které jej k víře v Krista vybízelo, dokonalo jeho obrácení. Aby nedůvěru biskupa, kterého za přijetí do křesťanské obce prosil, rozptýlil, napsal Arnobius kolem r. 300 polemický spis proti pohanství: *Adversus nationes* lib. VII (dle Jeronyma *Adversus gentes* nadepsaný, *De vir. ill.* c. 79). V prvních dvou knihách odmítá Arnobius obvyklou výtku, že hněv bohů zaviněný bezbožností křesťanů přivodil neštěstí a bídu doby přítomné. Bohové nemohou se hněvati na křesťany, poněvadž tito se klanějí nejvyššímu Bohu, *Deus princeps*, a jej milují. Kristus, jenž jako člověk zemřel, dokázal svými zázraky, že je Bohem, učitelem a dobrodincem lidí. Zavedl pravé náboženství, což dokazuje jeho rychlé rozšíření, jeho blahodárné působení na mravy zvrhlých národů, jeho souhlas s názory největších filosofův. V dalších pěti knihách polemizuje Arnobius proti pohanským mythům o bozích jako nerozumným a nemravným a podrobuje ostré kritice bohoslužbu pohanskou. Forma a obsah spisu ukazují, že Arnobius svoji apologii napsal dříve, než nalezl dosti času vysvléci se úplně z pohana. Ukazují nedostatečnou znalost Písma sv. a křesťanské nauky; také schází mu vroucnost přesvědčení, kterou snaží se nahradit deklamatorským pathosem. Proto také dílo jeho nedosáhlo mnoho ohlasu.

* Náboženské názory jeho představují zvláštní jakousi směsici živlů křesťanských a pohanských. Bůh křesťanský je vlastní Bůh, princeps nebo summus Deus. Bohové 'pohanští, existují-li, jsou mu jako bohové nižšího řádu podřízeni a mají svou existenci a moc od Boha křesťanského. Také Kristus, ve kterém od nejvyššího Boha seslaný Bůh bydlil, je bohem druhého řádu (I, 62). Duše lidská nepochází od Boha nejvyššího, nýbrž od jiného z obyvatel nebes; od přirozenosti není nesmrtelná, nesmrtelnou stává se teprve milostí křesťanství.

Dílo Arnobiovo vydali: Migne, *Patr. lat. t. 5*; Reifferscheid v *Corpus script. eccl. lat. t. IV* 1875 a dále Freppel, *Commodien, Arnobe, Lactance*. Paris 1893. — Röhricht, *Die Seelenlehre des Arnobius*. Hamburg 1893. — Schulze, *Das Übel in der Welt nach der Lehre des Arnobius*. Jena 1896.

§ 33. Laktantius.

Lucius Caelius Firmianus Lactantius narodil se kolem r. 250 v Africe z rodiny pohanské. Vzdělání nabyl u Arnobia a stal se retorem. Získal si zvukného jména, byl od Diokletiana povolán za učitele výmluvnosti do jeho nového hlavního města Nikodemie. Za pronásledování Diokletianova složil, stav se již před tím křesťanem, úřad retora a žil po delší dobu v poměrech stísněných v Nikodemii, až jej ve vysokém již věku císař Konstantin kolem r. 317 za vychovatele syna svého Krispa do Gallie povolal. Další jeho osudy, podobně jako i doba a místo jeho smrti, jsou neznámé.

Laktantius rozvíjel bohatou a všestrannou činnost literární. Ryzostí a uhlazeností řeči předčil všechny současné spisovatele latinské, proto také nazvali jej humanisté křesťanským Ciceronem. S profánní literaturou latinskou a řeckou byl obeznámen důkladně, v nedostatečné znalosti církevní nauky a literatury podobá se však namnoze svému učiteli Arnobiovi. Lactantius, praví o něm sv. Jeronym (*Ep. 58, 10*),

quasi quidam fluvius eloquentiae Tullianae, utinam tam nostra adfirmare potuisset, quam facile aliena destruxit!

Nejpřednějším dílem Laktantiovým jsou *Divinarum institutionum libri VII*. Spis tento je netoliko apologií, nýbrž i systematickým vyložením křesťanské nauky, první, ovšem nedokonalý pokus v tomto směru na západě křesťanském. Dvě první knihy vyvracejí pohanskou víru v bohy a dokazují, že monotheismus je jediným pravým náboženstvím. Třetí kniha obrací se proti liché pohanské filosofii, která vedle lichého náboženství je pramenem všeho bludu. Čtvrtá kniha, kterou počíná pozitivní část spisu, ukazuje především, že pravá moudrost záleží v poznání a v úctě Boha a že Kristus, Syn boží, nám ji s nebe přinesl. Pátá kniha jedná o spravedlnosti, která posláním Syna božího byla obnovena. Zdrojem jejím je zbožnost, zakládající se na poznání Boha. Obšírněji o této spravedlnosti mluví kniha šestá, v níž Laktantius ukazuje, že pravá úcta Boha záleží v mravnosti a v konání všelike ctnosti. V sedmé knize konečně, líčí se odměna pravé pocty boží. Věčný, blažený život je odměna boží za námahy požadované k poznání a ctění Boha. V některých rukopisech spisu tohoto vyskytují se přídavky dualistické, hájící názor, že Bůh zlo chtěl a stvořil; přídavky tyto byly učiněny cizí rukou ve 4. století. Kratší a delší oslovení císaře Konstantina v týchž rukopisech považují mnozí za pravé součástky druhého vydání spisů, které Laktantius císaři Konstantinovi věnoval. Laktantius sám uspořádal *Epitome institutionum divinarum*, kterýžto výtah je zdařilý a novými myšlenkami obohacený.

Vedle toho napsal Laktantius *Liber de mortibus persecutorum ad Donatum confessorem*, v němž pojednává o ukrutnosti pronásledovatelů křesťanských a jejich smutném konci, zvláště o tragickém konci Diokletiana, Galeria, Maximina, Maxentia až k smrti Licinia. Celé dílo je provanuto živým dojmem hrůzyplných událostí; spisovatel někde nadšuje, vědomá však odchylka od historické pravdy nemohla

mu býti dokázána. V dřívější době mnozí spis tento upírali Laktantiovi; nyní však, vyjímaje Brandta, posledního vydavatele spisů Laktantiových, všeobecně a právem Laktantius za jeho původce se uznává. Spis jeví také skutečně příbuznost s ostatními spisy Laktantiovými; podrážděná nálada a vášnivý tón vysvětlují se dostatečně z povahy předmětu.

V pojednání *De opificio Dei*, napsaném dle všeho před Institucemi, popisuje Laktantius, aby dokázal, že lidský organismus je »dílem božím«, krásu a účelnost jeho a vykládá přednosti rozumu lidského. Spis upomíná namnoze na pohansko-filosofickou minulost spisovatelovu a jeho zálibu pro stoicismus. Spisek *De ira Dei* potírá epikurejskou nauku o apathii boží a dovozuje z podstaty náboženství nutnost hněvu božího. Kdyby Bůh zlých netrestal, byl by tím odňat náboženství všeliký podklad.

Konečně napsal Laktantius ještě báseň *De ave Phoenice*, ve které vypravuje pověst o tomto zázračném ptáku. Phoenix je knězem v háji boha slunce; po 1000 letech vyhledává zemi, aby se zde sama spálil a k novému životu povstal. Phoenix jeví se v básni jako symbol zmrtvýchvstání člověka, jak se také vyskytuje v katakombách.

* Ve svých dogmatických názorech Laktantius není prost všeho bludu. Jeho nauka o Logu je značně zmatená a hraničí se subordinatianismem. Osobnost Ducha sv. nevystupuje u něho jasně, třebaš jí přímo nepopírá. S jinými spisovateli církevními této doby přidržuje se též chiliasmu (Inst. VII, c. 14 sq.). Toto nekorrektní pojetí nauk křesťanských vysvětluje se odtud, že Laktantius byl retorem a filosofem, ne však theologem. Také jeho pokus odůvodnit filosoficky křesťanství byl první na západě a dotyčné nauky nebyly ještě církevními definicemi přesně formulovány. Naproti tomu nauku o božském řízení světa a prozřetelnosti, jakož i o původu duše lidské vyložil úplně správně.

Nejnovější a nejlepší vydání spisů Laktantiových opatřili Brandt a Laubmann ve Vídeňském Corpus script. eccl. lat. t. XIX a XXVII.

Dobré je také vydání Migneovo v Patr. lat. t. 6. et 7. — Heinig, Die Ethik des Laktantius. Grimma 1887. — Marbach, Die Psychologie des Laktantius. Halle 1889. — Bardenhewer, Gesch. der altkirchl. Literatur II, § 80.

C. Římané a západní spisovatelé vůbec.

§ 34. Sv. Hippolyt Římský.

Hippolyt, jehož osobnost byla teprve v novější době objevem jeho hlavního díla, Philosophumena (roku 1851), osvětlena, byl již za papeže Zefyrina knězem církve římské a potíral vášnivou horlivostí bludy Sabelliovy a Noětovy, upadl však při tom sám do opačných bludů subordinatianských. Kromě toho přidržoval se rigoristického stanoviska v kázni kající uče, že církev nemůže odpouštět kapitálních hříchů, modloslužby, vraždy a cizoložství. Když po smrti Zefyrinově byl na stolec římský povýšen Kalixtus, postavil se proti němu jako vzdoropapež (r. 217), jeden z prvních vzdoropapežů v dějinách církevních. Při své učenosti a mravní přísnosti našel některé přívržence; počet jejich však nebyl značný. Po smrti Kalixtově, který jeho bludy o Trojici a kázni církevní zavrhl, vrátil se Hippolyt buď formálně zpět do lůna církve katolické nebo napravil aspoň svoje poblouzení smrtí mučednickou. Jistot je, že s papežem Pontianem byl vypovězen na Sardinii (insula nociva) a s ním tam zemřel (r. 235). Jeho přívrženci postavili mu brzy po jeho smrti uměleckou mramorovou sochu, r. 1551 opět nalezenou, na níž se vyskytá částečný seznam jeho spisů.

Hippolyt rozvíjel všestrannou, obsáhlou činnost literární, tak že se s ním co do plodnosti v této době pouze Origenes srovnati dá. Bohužel, zachovaly se nám z největší části jeho spisův jen zlomky v původním textu řeckém a v různých překladech, jako v arabském, syrském, staroslovanském, armenském, georgském; mnohé spisy jsou známy toliko dle jména. Řeč Hippolytova dle Fotia je jasná, důstojná, nestrojená, třebas nebyla attickou.

Nejdůležitějším spisem Hippolytovým, který sice nemá jeho jména, avšak důvodně jen jemu a ne jinému může býti přivlastňován, jsou tak zvaná *Philosophumena*, napsaná kolem r. 230 až 234. Obsahují vyvrácení všech haeresí v 10 knihách, z nichž však druhá a třetí ještě schází.¹⁾ První byla dávno známa pode jménem Origenovým; knihy IV—X byly poprvé uveřejněny Millerem (r. 1851) dle řeckého manuskriptu, přineseného z hory Athos r. 1842 a nyní v Paříži uloženého. Název celého díla zněl, jak se podobá, *Refutatio omnium haeresium*, *Κατὰ πασῶν αἱρέσεων ἔλεγχος*, kdežto nadpis *Φιλοσοφούμενα* hodí se na první čtyři knihy, které chtějí podat důkaz, že haeretici svých bludů nečerpali z křesťanského zjevení, nýbrž z moudrosti pohanův. První kniha podává nástin řecké filosofie a zároveň poukazuje na brahmíny a druidy. Čtvrtá mluví o astrologii a magii a tyto byly také vedle mysterií předmětem knihy druhé a třetí, jak z konce první a počátku čtvrté a desáté knihy vysvítá. S knihou pátou počíná druhý díl, totiž vyložení jednotlivých haeresí, kterými se zde rozumějí jen systémy gnostické, v celku 32. Desátá kniha podává rekapitulaci předchozí látky a na konci subordinatianské vyznání víry Hippolytovo. Vedle *Philosophumena* napsal Hippolyt ještě menší dílo proti bludařům *Adversus omnes haereses*, obyčejně *Syntagma* zvané, jehož použili Epifanius a Filastrius. Text řecký se ztratil, zkráceně zachoval se nám však spis v Tertullianově spise *De praescriptione haereticorum* c. 45—53. Úplně zachoval se nám Hippolytův spis *Demonstratio de Christo et Antichristo*, *Ἀποδείξεις περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχρίστου*, v němž chce spisovatel sestaviti, čemu proroci o Kristu a antikristu učili. Na základě výpovědí biblických objasňuje spis všestranně osobnost a činnost antikrista. Napsán byl v době pronásledování císaře Severa r. 202.

¹⁾ D' Alès (*La théologie de St. Hippolyt. Paris 1906*) zastává se rozhodně názoru, že knihy tyto jsou z velké části obsaženy v textu zachovaném.

Ve spise *Contra haeresim Noëti*, *Εἰς τὴν ἀρεσιν Νοήτου τινός*, který se nezachoval celý, potírá Hippolyt patriarchianský blud Noëtův a vykládá katolickou nauku o Trojici a vtělení Loga. V latinských zpracováních zachovala se nám světová kronika, *Χρονικῶν* (βίβλος), která sahala od stvoření světa až do roku 234. Z řeckého textu zbyly jen některé zlomky.

Ve zvláštním spise *Capita adversus Caium*, *Κεφάλαια κατὰ Γαΐου*, z něhož zachovaly se některé zlomky v syrském překladě, hájil evangelium a apokalypsi Janovu, které spisovatel římský Caius¹⁾ jako protimontanista a odpůrce chiliasmu prohlašoval za díla Cerinthova.

Hlavní činnost rozvíjel však Hippolytus na poli exegetickém; než z jeho spisů exegetických, které jsou skvělým svědectvím jeho učenosti, zachovaly se rovněž jen malé zlomky. Jako jeho vrstevník Origenes přidržuje se i Hippolyt častěji výkladu allegoricko-typického; nicméně je exegese jeho mnohem střízlivější a rozvážnější. Jeho výklady jsou hlavně parafrastickým vysvětlením textu. Ze Starého zákona vysvětlil Hippolyt mnohé knihy, hlavně jednotlivé oddíly jeho, ve formě homiletické.

Z komentáře ke *Canticum canticorum* zachovaly se vedle zlomku textu řeckého různé staroslovanské, armenské, syrské a georgické zlomky, tak že z nich téměř celý komentář sestaviti se dá. Hippolyt vykládá v něm Velépíseň o Kristu a církvi. Nejúplněji zachoval se nám však Komentář k Danielovi v 4 knihách, a to úplně v překladu staroslovanském a z velké části v původním textu řeckém. V něm máme nejstarší exegetický spis církve křesťanské. Z Nového zákona vyložil Hippolyt evangelium sv. Matouše a Apokalypsi (De viris ill. č. 61), jakož i jednotlivé části druhých evangelií a některé listy, jak se podobá, ve formě homilií.

¹⁾ Caius († kolem r. 220) napsal *Disputatio adversus Proelum*, jenž byl předním stoupencem Montanistův. Z díla toho zachoval nám Eusebius některé zlomky, mezi jiným místo: „Mohu ukázati trojeje (τρόπια) apoštolů, kteří tuto církev založili, u Vatikánu a na silnici do Ostie“ (II, 25).

Podvrženy jsou Canones Hippolyti (38), týkající se otázek církevně-právních. Achelis a Harnack považují však je za pravé.

* V nauce o Trojici Hippolyt nepojímá jednoty tří božských osob jako homousii, nýbrž ve smyslu strohému subordinatianismu; jen Otec jest Bůh naprosto, Syn však a rovněž tak Duch sv. je toliko síla od Boha učiněná a jemu podřízená. Otec představuje božskou podstatu v její totalitě, Syn a Duch sv. představují výron nebo část božské podstaty. Syn neboli Logos existoval původně neosobně v Otci, v nerozdílné jednotě s Otcem (λόγος ἐνδιάθετος); teprve při stvoření světa vyšel jak vlastní osoba (λόγος ποροριστός), jako jiný (ἕτερος) z Otce v době, kdy, a způsobem, jakým to Otec chtěl. Pravým a dokonalým Synem Otce stal se Logos teprve při vtělení. Ano Hippolyt se domníval, že Bůh, kdyby byl chtěl, mohl i člověka Bohem učiniti, proto jeho odpůrce papež Kalixt nazval jej právem spolu s jeho přívrženci ditheistou (δίθεοί ἐστε). Dosti často mluví Hippolyt o křtu (σφραγίς) a odpuštění hříchů jako jeho účinku (In Dan. I, 16, 2, 3; IV, 36, 4); rovněž zmiňuje se o biřmování (In Dan. I, 16, 3) a vidí v eucharistii tělo a krev Páně (In Genes. XLIX, 20). Mluví též o oběti, která dnes se přináší na každém místě a u všech národů. Velmi často pojednává také o otázkách eschatologických, ne vždy však s náležitou přesností. Pro každého jednotlivého člověka nastává soud bezprostředně po smrti (In Dan. IV, 18, 7), proroci, mučedníci a apoštolové vládnou s Kristem (De Christ. et Anticho 30, 31, 59). Zlí, praví, budou snášeti trýznění ohněm, a toto trápení bude věčné (In Prov. XI, 10).

V otázce kázně kající předdržoval se Hippolyt zásad rigoristických. Papež Kalixt vydal nařízení, jak víme z Tertulliana (De pudic. c. 1), že ti, kdož zhřešili cizoložstvím nebo smilstvem, po vykonaném veřejném pokání mají býti přijati

zpět do společenství církevního; ¹⁾ Hippolyt naproti tomu žádá, aby dřívější praxe byla zachována a přísněji bylo jednáno s trestuhodnými biskupy a v připouštění bigamistů k službě církevní.

Philosophumena byla nejdříve vydána Millerem (Oxford r. 1851) pod názvem *Refutatio omnium haeresium*, poté Dunclerem a Schneide-winem (Göttingen 1859). Toto vydání otiskl Migne (Patr. gr. t. 16) mezi spisy Origenovými. Nové vydání veškerých spisů Hippolytových pořádá Berlínská akademie ve své *Sammlung der griech.-christl. Schriftsteller der ersten drei Jahrh.*; I Bd.: *Exegetische und homiletische Schriften*. — Döllinger, *Hippolytus und Kallistus*. Regensburg 1853. — Atzberger, *Geschichte der christl. Eschatologie innerhalb der vornicänischen Zeit*. Freiburg 1896. — Achelis, *Hippolytstudien*. Leipzig 1897. — Neumann, *Hippolytus von Rom und seine Stellung zu Staat und Welt*. I. Leipzig 1902. — D'Alès, *La théologie de St. Hippolyte*. Paris 1906.

§ 36. Muratorův fragment.

Fragment Muratorův je nejstarší latinský seznam knih Nového zákona, jež milánský knihovník Muratori z rukopisu kdysi klášteru bobbijského, nyní ambrosiánské knihovně v Miláně náležejícího, r. 1740 uveřejnil. Zlomek tento je pro dějiny novozákonného kanonu neobyčejného významu, ježto spisy Nového zákona netoliko vypočítává, nýbrž i jejich kanonicitu objasňuje a odůvodňuje poukazem na jejich původ apoštolský a před různými nekanonickými a bludařskými spisy varuje. Fragment sestává z 85 řádků; počátek, který, jak se podobá, obsahoval seznam spisů starozákonných, chybí, konec je nečitelný. Z poznámky o Pastoru Hermově, že tento teprve nedávno v našich dobách v městě Římě od Hermy byl napsán, zatím co jeho bratr Pius (140—155) na stolici církve římské seděl, vychází na jevo, že originál spisu byl napsán kolem r. 180 v Římě nebo v jeho blízkosti. Spisovatel je neznám. Kodex, z něhož text je vzat, vznikl kolem r. 700 nebo

¹⁾ Dle d'Alèsa (*La théologie de St. Hippolyt*. Paris 1906) novota, kterou Kalixt zavedl, záležela pouze v pravidelném připouštění kapitálních hříšníků, a zvláště fornicarií, k pokání, kdežto dříve byli k němu jen výjimkou připouštěni.

800. Někteří, majíce na zřeteli *lingua rustica* textu, domnívali se, že je původu afrického. Jiní opět, jako Krüger, považují text latinský za překlad textu řeckého. Pro latinský původ textu mluví vedle jiných rysů hra slovní »*fell cum melle*«. Kromě toho latina překladu latinského nebyla by zajisté tak barbarská, jaká se nám ve fragmentu jeví.

Fragment byl nejdříve vydán Muratorim v *Antiquitates Italicae medii aevi*, III, Mediolani 1740. Faksimile rukopisu milanského podává Tregelles, v *Canon Muratorianus*. Oxford 1867. — Rauschen, *Florilegium patristicum*, fasc. III. Bonn 1905.

§ 37. Novatian.

Ze života Novatianova zachovala nám tradice jen jednotlivé rysy. Ačkoli byl na lůžku pokřtěn (*clenicus*) a po uzdravení opominul přijati bířmování, přece pro své vynikající vlastnosti přijat byl do řad kleru římského a zaujímal r. 250 v římském presbyteriu postavení velmi vážené, jak ukazují dva listy (Cyp. ep. 30 a 36), které tehdy v době uprázdněné stolice římské Cyprianovi poslal. Při tom úplně souhlasil v otázce padlých s názory sv. Cypriana. Když však byl v březnu roku 251 Kornelius za papeže zvolen a mírnost k padlým ukazoval, postavil se Novatian v čelo strany rigoristické a žádal, aby padlí navždy z církevního společenství byli vyloučeni. Po té dal se od tří biskupů, z odlehlých částí Italie do Říma přivábených, vysvětit na biskupa a našel četné přívržence jak na západě, tak i na východě. Na východě dali si Novatiani již záhy pyšné jméno čistých (*καθαροί*) a udrželi se po celá století. Další život původce rozkolu je nám neznám. Zpráva Sokratova (*Hist. eccl.* IV, 28), že za Valeriana podstoupil smrt mučednickou, je stěží věrohodná.

Novatian, vynikaje rozsáhlým theologickým, jakož i profanním vzděláním, napsal dle sv. Jeronyma (*De viris ill.* c. 70) četné spisy. Zachovaly se nám z nich mezi spisy Tertullianovými: *De trinitate* a *De cibis iudaicis*, z vnitřních důvodů přičítají se mu také obyčejně traktáty *De specta-*

culis a De bono pudicitiae mezi spisy Cyprianovými zachované. Nej přednější a nejobšírnější ze čtyř těchto spisů je De trinitate, jež pojednává o Bohu, všemohoucím Otci (c. 1—8), dále o Synu, jeho božské a lidské přirozenosti a osobním jeho rozdílu od Otce (c. 9—28), a v krátkosti o Duchu sv. (c. 29). Ve spise De cibis iudaicis vykládá židovské předpisy o pokrmeh, podobně jako list Barnabášův, allegoricky. Zákon mosaický prohlásil jistá zvířata za nečistá, aby odvrátil židy od hříchův a nepravostí těmito zvířaty znázorněných. Pro křesťana platí, odezíráme-li od povinnosti střídmosti v pokrmu a nápoji, jen zákaz požívati masa obětovaného modlám. Pojednání De spectaculis zapovídá jako stejnojmenný spis Tertullianův návštěvu pohanských divadel, De bono pudicitiae doporučuje čistotu.

Podé jménem Origenovým od Batiffola vydané (Paříž. 1900) Tractatus de libris ss. scripturarum, jež Weyman a jiní připisovali Novatianovi, náleží pozdější době, snad teprve 4. nebo 5. století.¹⁾ (Srv. str. 58.)

Migne, Patr. lat. t. 3. — Landgraf und Weyman, Novatians Epistula de cibis iudaicis (Archiv für lat. Lexikographie und Grammatik XI, 2 (1898). — Bardenhewer, Gesch. der altkirchl. Liter., II. § 83.

§ 38. Některé listy papežské

1. Kornelius (251—253), rodem Říman, byl povýšen na stolec papežský po smrti Fabiana († 250). Hned na počátku krátkého pontifikátu jeho vystoupil proti němu Novatian jako vzdoropapež. Čilá korespondence, kterou Kornelius rozvíjel, týkala se v první řadě rozkolu Novatianova. Dva latinské listy k Cyprianovi nalézají se mezi listy adressáta (Ep. 49—50). Nejméně pět jiných listů k Cyprianovi se ztratilo. V řecké řeči dopisoval si Kornelius s Fabianem, biskupem antiochenským, a Dionysiem, biskupem alexandrijským. Také tyto listy zabývaly se rozkolem Novatianovým.

¹⁾ Funk, Abhandlungen u. Untersch. III. Nro 14.

Listy Korneliovy k Cyprianovi tvoří zřejmý důkaz pro primát církve římské a obsahují skvělé svědectví o duchu svornosti, kterým oba biskupové byli proniknuti.

Migne, *Patr. lat. t. 3.* — Routh, *Reliquiae Sacrae* (2) III, 11—89. — Coustant, *Epist. Rom. Pont. I.* Paris 1721. — Jaffé, *Regesta Pont. Rom. I.* 2. ed. n. 105—118.

2. Štěpán (254—257) byl muž rázný a energický, bděl horlivě nad církevní jednotou a kázní a hájil s důrazem proti Cyprianovi a Firmilianovi Caesarejskému platnost křtu bludaři uděleného. Tento je platný, poněvadž je udělován »in nomine Jesu Christi«, t. j. dle nařízení a úmyslu Ježíše Krista. Štěpán napsal list k biskupům maloasijským, ve kterém jim hrozí exkommunikací, poněvadž dřívější bludaře znovu křtí (Cypr., Ep. 75, 25). Touže hrozbou opakuje proti biskupům africkým k Cyprianovi (Cypr., Ep. 74—75). Konečně psal obcím syrským a arabským (Eus., H. e. VII, 5, 2). V původním znění zachovalo se nám jen známé ustanovení proti křtu bludařů: »Si qui ergo a quacumque haeresi venient ad vos, nihil innovetur nisi quod traditum est, ut manus illis imponatur in poenitentiam, cum ipsi haeretici proprie alterutrum ad se venientes non baptizent, sed communicent tantum (Cypr., Ep. 74, 1).

Coustant, *Epistolae Rom. Pontificum I.* 209—256. — Jaffé, *Regesta Pontificum Rom. I.* 2. ed. n. 124—129.

3. Dionysius (259—268) byl jak zbožným životem tak vynikajícím vzděláním theologickým ozdobou římské stolice. Již jako presbyter církve římské dopisoval si s Dionysiem Alexandrijským o křtu bludařův. Jako papež vyjednával s ním o otázkách christologických a trinitařských. Za tím účelem napsal dva listy; první po synodě římské r. 262, která zavrhlá sabellianismus a subordinatianismus, o čemž mu papež zprávu podává (Athanas., Ep. de sent. Dion. c. 13); v druhém listě formuluje papež obžaloby, které byly proneseny proti orthodoxii biskupa alexandrijského, aby mu poskytl

příležitost se zodpovídati (Ath. u. d.). Cenný zlomek z listu prvního zachoval nám sv. Athanáš (Ep. de decr. Nic. syn. c. 26). Konečně poslal papež Dionysius potěšný list obci caesarejské v Kappadocii po vpádech barbarských spolu se sbírkou na vykoupení křesťanských zajatců (Bas. M. Ep. 70 ad Dam.).

Coustant, l. c. I, 269—292. — Routh, l. c. II, 369—403. — Migne, Patr. lat. t. 5, 99—136. — Hagemann, Die römische Kirche u. ihr Einfluss auf Disciplin und Dogma in den ersten drei Jahrhunderten. Freiburg 1864.

§ 39. Viktorin z Petavia.

Viktorin, biskup v Petaviu, nyníjším Ptuji ve Štyrsku, byl prvním vědeckým exegetickým spisovatelem církve latinské. Původem byl dle všeho Řek a podstoupil smrt mučednickou za císaře Diokletiana roku 303 nebo 304. Zprávy o jeho spisovatelské činnosti podává nám sv. Jeronym (De viris illust. c. 74), jenž jej sloupem církve nazývá a jiní spisovatelé, kteří jej počítají k *doctores graves ecclesiae*. Viktorin napsal v latině celkem neobratné komentáře ke Genesi, Exodu, Levitiku, Isaiašovi, Ezechielovi, Habakukovi, Ecclesiastu, k Velepísmi a k Apokalypsi. Úplně zachoval se nám však jen komentář k Apokalypsi v přepracování Jeronymově. Roku 1895 vydal však Haussleiter dle rukopisu z 15. století chiliasticky zbarvený konec pravého komentáře Viktorinova; je možno, že se mu podaří sestavit z téhož rukopisu celý původní komentář. Vedle komentářů napsal Viktorin spis *Adversus omnes haereses*, v němž použil a excerpoval Syntagma Hippolytovo.

Migne, Patr. lat. t. 5, 281. Bardenhewer, Gesch. der altkirchl. Literatur II, § 86.

Apokryfy, akta mučednická, věštby sibyllské a některé nápisy.

§ 40. Apokryfy novozákonné.

Apokryfy (ἀπόκρυφα) byly nazývány buď tajné spisy nebo spisy, jejichž původ byl temný a neznámý. Dnes však apokryfními nazýváme spisy, které neprávem činí nárok na kanonický ráz. V tomto smyslu užívá slova toho poprvé sv. Jeronym (Ep. 107, 12). Protestanté naproti tomu označují jako apokryfy biblické knihy, jejichž kanonického rázu neuznávají, naproti tomu skutečné apokryfy nazývají pseudepigrapha.

Apokryfy novozákonné jsou napodobením kanonických spisů Nového zákona, jednájí o látce novozákonné a jsou z velké části podvrženy biblickým spisovatelům samým. Úkolem jejich bylo vysvětlit a doplnit historický, didaktický a prorocký obsah knih kanonických a jeví se proto buď jako apokryfní evangelia, Skutky apoštolské, listy a zjevení. Mnohé z nich vznikly na půdě haeretické, zvláště gnostické, a měly pod autoritou slavných jmen přispívati k šíření haeresí. Jiné napsány byly z jakési pia fraus na oživení víry a k náboženskému povzbuzení věřících. Apokryfní evangelia a Skutky apoštolské jsou vlastně náboženskými romány; evangelia zabývají se hlavně mládím Ježíšovým a jeho činností učitelskou po zmrtvýchvstání; Skutky apoštolské fantasticky líčí činnost a smrt apoštolů. Počet apokryfů byl velký; většina jich však zanikla úplně, jiné zachovaly se pouze ve zlomcích větších nebo menších; celých zbylo jen několik.

1. Evangelium podle Hebreů neboli hebrejské bylo dle Jeronyma napsáno v řeči syro-chaldejské, t. j. aramejské, písmem hebrejským čtverhranným a používáno od

Nazareů. Poněvadž se podobalo velice kanonickému evangeliu Matoušovu, považovali je mnozí za prvopis sv. Matouše. Malé zlomky, které se nám zachovaly, ukazují, že evangelium hebrejské bylo přepracováním prvopisu aramejského evangelia sv. Matouše. Vzniklo v Palestině před rokem 150, poněvadž Hegesipp, ano, jak se podobá, i sv. Ignac († 107), již ho použili. Sv. Jeronym přeložil je na jazyk řecký a latinský (De vir. ill. c. 2); oba překlady se však ztratily.

2. Evangelium podle Egyptanů, τὸ κατ' Αἰγυπτίους εὐαγγέλιον, proto tak nazvané, poněvadž ho bylo zvláště užíváno mezi Enkratity egyptskými, vzniklo taktéž před r. 150. S určitostí známe z něho jen rozmluvu Ježíšovu se Salome. Tak zvané V ý p o v ě d i J e ž í š o v y (λόγια Ἰησοῦ), které byly nalezeny r. 1897 u Behnesu, starém Oxyrhynchu v dolním Egyptě, na listě papyrusovém, zdají se býti vzaty z tohoto evangelia.

3. Z evangelia Petrova, které připomínají Origenes (in Matth. 10, 15), Eusebius (III, 3, 2) a Jeronym (De vir. ill. c. 1), byl teprve v novější době r. 1887 v Akhmímě v horním Egyptě nalezen delší úryvek, který vyličuje větší část utrpení Kristova a jeho vzkříšení. Líčení je sice sestaveno s použitím všech evangelií kanonických, ale zbarveno velice názory gnostických Doketův. Napsáno bylo před polovicí druhého století (110—130) stoupencem gnostické sekty Valentinianů v Syrii, který se však vydává za apoštola Petra, nazývaje se Šimonem Petrem, bratrem Ondřejovým.¹⁾

4. Protoevangelium sv. Jakuba, které vypravuje s velikou neznalostí poměrů židovských o životě P. Marie — jejím narození, vychování v chrámě, zasnoubení atd. až k vraždě dítek betlemských —, sepsáno bylo před koncem 2. století od některého křesťana ze židovství mimo Palestinu, který si

¹⁾ V téžže kodexu nalezen byl i zlomek Petrovy Apokalypse, kterou fragment Muratorský označuje jako spis kanonický, poznamenává však zároveň, že někteří zamítají její čtení při bohoslužbě. V zachovaném zlomku líčí se pro poučení žijících různé tresty pekelné.

však přikládá jméno sv. Jakuba. Zde poprvé objevují se Joachim a Anna jako rodiče Panny Marie a vypravuje se, že ji obdrželi teprve v pozdějším věku od Boha a jako tříleté dítě zasvětili službě boží. Bratří Ježíšovi nazývají se zde jako v evangeliu Petrově syny Josefovými z prvního manželství. Pro krásnou řeč a vzdělávací obsah bylo protoevangelium později mnoho čítáno.

5. *Acta Pilati*, zvané také *Evangelium Nicodemi*, jedná o Kristově odsouzení, smrti, pohřbu a nanebevstoupení, vkládající do vypravování mnoho zázraků. Pocházejí od křesťanského spisovatele ze 4. století a zachovala se řecky a latinsky.

6. *Evangelium Tomášovo* v nynější podobě své vylichuje bez bludařské tendence dětství Ježíše Krista, vetkávajíc do něho různé nechutné a nedůstojné smýšlenky. Zachovalo se v rozličných řeckých, latinských, syrských a staroslovanských recensích. Žádná z nich však nepodává znění původního, neboť původně obsahovalo názory gnostické. V původní formě sepsáno bylo před koncem století 2., což patrně z toho, že je připomíná již Hippolyt (*Phil. V, 7*); recenze zachované jsou, jak se zdá, zkrácením a přepacováním původního díla gnostického.

V počtu ještě větším skládány byly apokryfní *Skutky apoštolské*, neboť jednak zvědavost lidská toužila dovědět se věcí zajímavých o každém z apoštolů, jednak obrazivost lidská byla při apoštolech troufalejší než při Kristu. Nejdůležitější z nich jsou:

1. *Skutky Petrovy* (*Acta Petri*), z kterých se nám zachovaly pouze větší zlomky, byly spisem velmi obšírným, jenž po způsobu románu líčil jazykem řeckým působení a mučednickou smrt sv. Petra; při tom do vypravování byly vetkány četné zázraky a příhody smyšlené. Sepsány byly v duchu gnostickém, a to nejspíše na konci stol. 2.

2. *Skutky Pavlovy* (*Acta Pauli*), náboženský román, jedná o působení a smrti sv. Pavla, byly napsány kolem

roku 180 v Malé Asii; dle Tertulliana (De bapt. c. 17) spisovatelem byl některý kněz, který pro svůj spis zbaven byl úřadu přes doznání, že jej sepsal v úmyslu dobrém, z lásky k Pavlovi; neboť přičítal v něm Pavlovi některé věci, které s církevním zřízením nesouhlasí, na př., že dal Tekle rozkaz, aby kázala a křtila. Zachovaly se z nich značné zlomky v překladu koptickém, které r. 1897 Karel Schmidt v Kairu našel a r. 1904 vydal. Mimo to vyskytují se dílem v řeckém originále, dílem v překladech některé větší části, které byly záhy od celku odděleny a pod zvláštními nadpisy opisovány. Jsou to a) Odpověď Korintšanů na druhý list svatého Pavla a třetí list sv. Pavla ke Korintským; oba tyto listy stály ve století 4. v syrských a armenských rukopisech biblických a byly svatým Efremem jako pravé biblické spisy vyloženy. Zachovaly se nám latinsky a armensky. b) Skutky Pavla a Tekly, řecky, jakož i v překladě syrském a staroslovanském zachované, vypravují děje Tekly, vznešené panny pohanské, kteráž přijavši na slova sv. Pavla křesťanství, hlásala evangelium jako missionářka a sama sebe pokřtila. c) Mučednictví Pavlovo, které tvořilo konec spisu původního, rázu zcela vybjájeného, zachovalo se v originále řeckém.

Proti Schmidtovi domnívá se Corssen¹⁾ na základě jistého zlomku latinského, chovaného v Brescii, že koptické znění Pavlových akt je pozdějším přepracováním starší formy haeretické, jejíž spisovatel byl v nauce o Trojici modalistou a v níž Tekla byla líčena jako manželka, která po hnutí byvši kázáním sv. Pavla v noci odešla od svého manžela, aby se úplně zřekla světa a šla za služebníkem božím Pavlem.

Ještě množství jiných Skutků apoštolských napsáno bylo mezi rokem 150—250 v řeči řecké. Poněvadž od 4. stol. bylo jich používáno hlavně u Manicheův a Priscillianistův

¹⁾ Göttinger gelehrte Anzeigen 1904, 702 724.

a Eusebius, jakož i Fotius jim přikládají ráz gnostický, třeba za to míti, že povstaly v kruzích gnostických a nikoli, jak tomu chce Schmidt, v kruzích katolických. Sem náleží na př. *Acta Andreae, Johannis, Thomae, Thaddaei*. Některé z nich zachovaly se úplně, z jiných jen zlomky, jako na př. z *Acta Andreae* a *Johannis*.

Eusebius (*Hist. eccl.* I, 13) zachoval nám list Krista Pána k Abgarovi, králi edessenskému, a sděluje o něm, že jej našel v archivu edessenském spolu s listem krále Abgara k Ježíši Kristu a z jazyka syrského do řečtiny přeložil. Abgar žádal Pána Ježíše, aby k němu do Edessy přišel a ho uzdravil; Pán Ježíš však mu nevyhověl, ale listem oznámil mu, že po své smrti pošle k němu jednoho ze svých učedníků, který ho uzdraví. Později, vypravuje Eusebius dále, apoštol Tomáš poslal Taddeáše, jednoho z 72 učedníků, jenž Abgara uzdravil a jeho poddaným víru hlásal. Pravost listů těchto právem všeobecně se popírá a původ jejich klade do polovice století 3.

Ještě pozdějšího původu (kolem roku 400) je syrská *Doctrina Addaei*, která vydána byvši r. 1876 obsahuje tyže zprávy, připojuje však, že jeden z vyslanců Abgarových namaloval při této příležitosti obraz Kristův a svému Pánu přinesl. Veškerý podklad historický lze však sotva upíratí listům těmto. S pravdou srovnává se jen asi to, že král Abgar poslal k Pánu Ježíši posly s prosbou, aby k němu přišel, a Pán Ježíš že mu v odpovědi slíbil, ovšem nikoli písemně, nýbrž jen ústně, poslat po smrti své jednoho ze svých učedníků, o poselství tomto že však byla do archivu královského pojata zpráva písemná, jež obsahovala i žádost Abgarovu i odpověď Kristovu, a že záznamy ty omylem považovány byly za skutečné listy, vyměněné mezi Abgarem a Kristem.

O listech mezi svatým Pavlem a filosofem Senekou, jenž naplněn obdivem nad hlubokostí myšlenek vyjádřených v listech Pavlových, touží vejíti s ním v osobní styk, zmiňuje se nejdříve Jeronym (*De vir. ill. c. 12*). Listy

tyto (osm Senekových a šest Pavlových) napsány byly formou neuhlazenou a hrubou latinou ve 4. století. Podnět k tomu dala asi okolnost, že stoická mravouka Senekova jevila příbuznost s mravoukou křesťanskou, a že Gallio, bratr Senekův, jako prokonsul v Korintě osvobodil Pavla od židův obžalovaného.

O apokryfech novozákonních jednájí obšírně Sýkora v Úvodě do Písma sv. Nového zákona I. Praha 1904, § 15, dále Bardenhewer, *Gesch. der altkirchl. Literatur* I., § 30. — Zlomky sebral Hilgenfeld, *Novum testamentum extra canonem receptum*, fasc. IV, Lipsiae 1866 a lépe 1884. — Apokryfní evangelia uveřejnili Tischendorf, *Evangelia apocrypha*. Lipsiae 1876 a Preuschen, *Antilegomena* (řecky a německy) 2. Aufl. Giessen 1905; apokryfní Skutky apoštolské Lipsius a Bonnet, *Acta apostolorum apocrypha*. 3 vol. Lipsiae 1891—1903. — Koptický text Skutků Pavlových vydal s německým překladem a vysvětlivkami Schmidt, *Acta Pauli*. Lipsiae 1904, 2. ed. 1905. — Lipsius, *Die apokryphen Apostelgeschichten und Apostellegenden*. 2 Bde. Braunschweig 1883 a 1890. — Schmidt, *Die alten Petrusacten*. Leipzig 1903. — Gebhardt, *Passio s. Theclae virginis*. Leipzig 1902.

Holzhey, *Die Theklaakten, ihre Verbreitung und Beurtheilung in der Kirche* (s německým překladem akt). München 1905. — Výběr novozákonních apokryf vydal v německém překladě Hennecke, *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*. Tübingen 1904. — Týž, *Handbuch zu den neutestamentl. Apokryphen*. Tübingen 1904. — Rauschen, *Die wichtigeren neuen Funde aus dem Gebiete der älteren Kirchengeschichte*. Bonn 1905.

§ 41. Akta mučedníkův.

Akty mučedníků (acta martyrum) rozumíme písemní zprávy o utrpení křesťanských svědků víry čili mučedníků. Zprávy tyto dají se v celku rozdělití na tři skupiny. Jedny z nich jsou úřední protokoly (acta, později gesta) od soudních písařů (notarii) při procesu napsané. Takovéto úřední listiny, které si křesťané opatřiti dovedli, zachovaly se z části v úřední své formě, z části ve formě pro vzdělávací četbu za vhodnou uznané. Druhou skupinu akt tvoří zprávy svědků ušních nebo očitých, napsané hned po událostech samých (passiones). Zprávy tohoto způsobu nemají sice úředního rázu, jsou však v podstatě spolehlivé. Třetí bohatá skupina obsa-

huje konečně vypravování pozdějšího data, která z části starší předlohu opisujícími slovy a zbožnými úvahami rozšiřují a vyzdobují, z části více nebo méně úplně na volném vynalezení spočívají a sotva ještě živly historické v sobě skrývají. V nich setkáváme se s historickými nesprávnostmi, s neznalostí norem právního procesu, s četnými zázraky a mukami. Tyto nové vzdělávací texty zatlačily pak často texty starší, jak se stalo při aktech většiny římských mučedníků (všech, vyjma Justina a Apollonia), jako na př. při aktech sv. Cecilie, svatě Anežky a vdovy Felicity, sv. Šebastiana atd.; jejich akta povstala v 5. až 6. století a mohou býti považována jen za legendy a náboženské romány. Bollandista Delehaeye¹⁾ se pokusil dokázati a dokázal, že některá jsou přepracováním pohanských mythův a buddhistických legend. Když se jednotlivých látek haerese zmocňovala, vydaly tak zv. dekret Gelasiánský z r. 496 a 2. synoda trullská z r. 692 proti podvrženým aktům mučednickým opatření.

Poněvadž zprávy o smrti křesťanských mučedníků zvláštním kouzlem na věřící srdce působily, zavládl záhy obyčej ve výroční den jejich smrti (natalitia) při bohoslužebném shromáždění akta předčítati. Vítězstvím otců měli býti věřící pro víru ve Vykupitele nadchnuti, k stejnému vítěznému závodu a k oběti svého života v pronásledování povzbuzeni.

Dny smrti mučedníkův a místa, kde trpěli, byly ve zvláštních listinách sestavovány, které tvořily přímé kalendáře mučedníků (fasti). Nejstarší seznam dnů smrti (depositiones) máme u římského chronografa z r. 354;²⁾ v syrském martyrologiu dle rukopisu z r. 412, zvláště však v tak zv. Martyrologium Hieronymianum, které ve své nynější podobě kolem r. 628 v Burgundsku povstalo jako

¹⁾ Les légendes hagiographiques. Bruxelles 1905; do němčiny přeložil Stückelberg. Kempten 1907. — Seidlák, Legendy hagiografické. Hlídka 1906, str. 35, nás.

²⁾ Uveřejněno bylo od Mommsena v Abhandlungen der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. Leipzig 1850, 547 nás.

práce soukromná. První vznik jeho třeba však položiti do první polovice stol. 5., do pontifikátu Xysta III, a to do Italie.

Nejdůležitější pravá *Acta martyrum* jsou:

1. *Martyrium Polycarpi*, které bylo hned po smrti sv. Polykarpa napsáno a má název: »Církev boží ve Smyrně církvi boží ve Filomelium a všem obcím svaté a katolické církve na všech místech.« *Martyrium* toto je vzácnou památkou starokřesťanské víry a života, která má dalekosáhlý význam církevně a dogmaticko-historický. Pravost a neporušenost textu byla jen přechodně a úplně bezvýsledně popírána. Největší část textu pojal Eusebius do svých *Dějin církevních* (IV, 15). Vedle původního textu řeckého zachoval se nám starý, však velmi volný překlad latinský.¹⁾

2. *Acta ss. Carpi, Papyli et Agathonices*, kteří za Marka Aurela (161—180) v Pergamum podstoupili smrt mučednickou, a to tak, že první dva byli k smrti ohněm odsouzeni, poslední pak sama se do plamenů vrhla, pocházejí od očitého svědka a uvádějí se rovněž od Eusebia (*Hist. eccl.* IV, 15, 48). Delší recense textu, na Simeona Metafrasta (10. st.) sahající, překládá nesprávně mučednictví do dnů císaře Decia.²⁾

3. *Acta ss. Justini et sociorum*, v původním řeckém textu nám zachovaná, vypisují smrt sv. Justina filosofa a šesti jiných křesťanů, kteří byli v Římě na rozkaz praefekta Junia Rustika sťati. Byla napsána v brzkú po smrti mučedníků a předvádějí, odezíráme-li od počátku a konce, úřední protokol. Jsou nejstarší nám zachovaná mučednická akta města Říma.³⁾

4. *Acta martyrum Scilitanorum* líčí utrpení dvanácti mučedníků Scilských v Numidii, kteří r. 180 v Karthagu

¹⁾ Vytisknuto je ve vydáních *Otcův apoštolských*.

²⁾ Vydána byla od Harnacka v *Texte und Untersuchungen* III, 3—4. Leipzig 1888, 433—466 a Rauschena ve *Florilegium patr.* III, 89—96.

³⁾ Vytisknuta jsou v *Aktech mučednických* a u Rauschena, *Florilegium patr.* III (1905), 97 sqq.

od prokonsula Vigellia Saturnina jako křesťané k smrti mečem byli odsouzeni. Kratší text latinský, od Robinsona úplně opět nalezený, je původní, řecký, od Usenera r. 1881 uveřejněný, je překlad. Krátké, jednoduché vypravování předvádí zajisté v podstatě doslovné znění úředního protokolu.¹⁾

5. *Acta s. Apollonii*, nejdříve v jazyku armenském od Conybearea (1893), brzy pak i v jazyku řeckém od Bollandistův uveřejněná,²⁾ jsou dle Harnacka nejvzácnější apologií křesťanství, kterou ze starověku máme. Pln pevnosti a důstojnosti, otevřenosti a klidu odpovídá v nich Apollonius, velmi učený a vážený křesťan římský, ve formě apologie pro víru na otázky pohanského soudce. Dle Eusebia (V, 21) byl Apollonius na rozkaz senátu stát (kol. r. 183).

6. *Acta s. Perpetuae et Felicitatis*, jež roku 202 (nebo 203) v Karthagu spolu s třemi jinými katechumeny podstoupily smrt mučednickou, podávají nám zprávu o posledních dnech jejich života, která od očitého svědka napsána byla a právem vždy za perlu mezi starými akty mučednickými považována byla. Ještě v 5. století byla akta v Hippu v den smrti mučedníků při bohoslužbě předčítána (August., *Sermo* 280—282). Vedle původního textu latinského zachoval se nám též starý překlad řecký.

7. *Acta s. quadraginta martyrum*, kteří kolem roku 320 za Licinia v Sebaste v Armenii k smrti zmrznutím byli odsouzeni, nejprve v jazyku latinském a později řeckém, syrském a staroslovanském překladu uveřejněná, zdají se býti nepravá. Naproti tomu řecky a staroslovansky zachovaná »Závěť čtyřiceti mučedníků« je pravá.³⁾ V závěti stanoví, že jejich kosti nemají býti do celého světa rozptýleny, nýbrž na jednom a témže místě uloženy.

¹⁾ Vydána byla v *Analecta Bollandiana* 1888, 5—8. a *Rauschena*, u. d. str. 104 sq.

²⁾ *Analecta Bolland.*, t. XIV, p. 284 n.

³⁾ Vydána od Bonwetsche ve *Studien zur Geschichte von Theologie u. Kirche*. Hft 1. Leipzig 1897, str. 71 nás.

Největší sbírkou akt mučedníků a životů svatých jsou *Acta sanctorum*, započatá od jesuity Bollandy. V práci jeho pokračují jiní členové Tovaryšstva Ježíšova. Dílo je spotádáno podle měsíců a obsahuje již 64 fol. Přidavky obsaženy jsou v *Analecta Bollandiana*, která od roku 1882 vycházejí v Bruselu. — Menší starší sbírku důležitých akt mučednických uveřejnil učený Maurin Ruinart pod názvem: *Acta primorum martyrum sincera et selecta* (Paříž 1689, Řezno 1859). — V nejnovější době opatřili malé sbírky akt Knopf, *Ausgewählte Martyrerakten*. Tübingen und Leipzig 1901 (v Krügerově, *Sammlung der Quellenschriften* 2. Ser. H. 2.) a Gebhardt, *Ausgewählte Martyrerakten und andere Urkunden aus der Verfolgungszeit der Kirche*. Berlin 1902. — Bedjan, *Acta martyrum et sanctorum* 7. t. Parisii 1890—97. — Achelis, *Die Martyrologien*. Berlin 1900. — Bardenhewer, *Gesch. der altkirchl. Liter.* II., § 89.

§ 42. Sibyllské věštby.

Křesťanská *Oracula Sibyllina* byla sbírka 14 knih, z nichž kniha 9. a 10. posud nebyly nalezeny, 11. až 14. teprve od kardinála Maie r. 1817. Zachované knihy byly v hlavní podstatě ještě ve století třetím přepracovány v křesťanském smyslu ponejvíce z židovských věsteb sibyllských. Všecky tyto věštby napsány jsou v hexametrech v mluvě řecko-homerské. Obsahují dějiny a věštby o říších, městech a chrámech. Rozlišení židovských a křesťanských součástí je velmi obtížné. Knihy 11.—14. jsou snad zcela křesťanskými, avšak obsahu čistě politického a povstaly nejpozději, kniha 14. teprve ve století 4.; naproti tomu kniha 3.—5. obsahují málo křesťanského; kniha 3. je nejstarší z celé sbírky a sahá ve své židovské předloze do století 1. a 2. před Kristem. Židovský základní spis knihy 4. a 5. náležel prvnímu století po Kristu. Zdali bylo také použito pohanských věsteb, zvláště výroků Sibylly římsko-erythejské, je sporno. Logické souvislosti mezi jednotlivými knihami a jednotlivými částmi jejich není.

Aby vyvrátili pohany, dovolávali se apologeté vedle prorockých knih Starého zákona a spisů Nového zákona často též Sibyll; považovali je za pravé věštby a za nevyvratné důkazy proti odpůrcům. Již Pastor Hermův

zná Sibyllu (Vis. II, c. 4); také sv. Justin se jí dovolává (Apol. I, c. 20, 44). S citáty setkáváme se dále u Athenagory (Leg. c. 30) a Theofila Antiochenského (Ad Autol. II, 3, 31. 36). Ještě častěji dovolávali se sibyllských věštb Klement Alex. a Laktantius. Dovolávání se jich stalo se tak častým, že pohané dali křesťanům posměšné jméno Sibyllistův. Ano Celsus vytýkal docela křesťanům, že si je křesťané sami vymyslili (Orig., Contra Cel. VII, 53). Ve 4. století dovolávají se jich však Otcové vždy řidčeji. Sv. Augustin proti výtce, že jsou výmysly křesťanů, nic nenamítá. V knize 8. (v. 217—250) vyskytují se akrostichické verše, jejichž počáteční písmeny dávají slovo Ἰησοῦς, t. j. Ἰησοῦς Χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτὴρ σταυρός.

Starší vydání s latinským překladem uspořádal Alexandre (Oracula Sibyllina, 2 vol. Par. 1841 a 1856). — Nejlepší vydání opatřil Geffken v Berlínské Väterammlung (Oracula Sib. Leipzig 1902). — Bardenhewer, Gesch. der altkirchl. Literatur II. § 90. — Německý překlad Sibyllských věštb u Kautzsche, Die Apokryfen und Pseudepigraphen des alten Testamentes II. Tübingen 1900.

§ 43. Některé křesťanské nápisy z prvních století.

Literární památky křesťanského starověku nabývají obohacení a namnoze i objasnění theologií monumentální, jejíž úkolem je křesťanské pravdy a instituce dokázati z pomníků (monumenta). Obsahujíc křesťanskou archeologii umění a epigrafii, souvisí theologie monumentální úzce s patrologií.

Co se týče křesťanských nápisů, jsou to více rythmy než metricky měřené verše. Jsou obyčejně sestaveny dle zákonů libozvuku a harmonie, míra slabik je naproti tomu zanedbána. Častěji objevují se také ve formě hexametrů nebo distich. Od doby apoštolské až na počátek století 4. vyskytují se jen nápisy náhrobní, poněvíc jednoduché a krátké. Ráz křesťanský dokazují přirozenými symboly a temnými narážkami v tom aneb onom slově nebo zvolání. Mnohé jsou také složeny z veršů slavných básníkův a napodobují věrně staré epigramy, tak že se málo liší od náhrobních nápisů

pohanských. Mnohé však jsou jak v řeči, tak i v myšlenkách dílem ducha a tvorby křesťanské. Když dosáhla církev ediktem milánským r. 313 svobody, byly i chrámy hojně zdobeny nápisy křesťanskými. Epigram stal se zvláštním druhem literatury. Z přednějších nápisů prvních tří století zmínky zasluhují:

1. Symbol ryby, jenž se v prvních třech stoletích téměř stokrát na křesťanských náhrobcích vyskytuje a je vyjádřen buď obrazem ryby nebo slovem ΙΧΘΥC. V prvním případě je obraz ponejvíce spojen s kotvou, ptákem (foenixem), palmou, chlebem, lodí, monogramem Kristovým, obrazem dobrého pastýře nebo s jinými křesťanskými symboly. Ryba je typickým označením Krista a křesťanův. Oba šli vodou křtu. V příčině křesťanů praví Tertullian: *Nos pisciculi secundum ἰχθύν nostrum Jesum Christum in aqua nascimur nec aliter quam in aqua permanendo salvi sumus* (De bapt. c. 1). Kolem roku 200 vyskytuje se výklad slova jako akrostichon: Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτὴρ.

Důmyslně je rybou ve slově a obraze označován trpící a eucharistický Spasitel: Sibyll. VIII, 217 a dle Augustina: *Piscis assus Christus passus* (Trac. 123, 2 in Joh.). Zvláště je ryba symbolickým označením hostiny eucharistické, stolu Páně, při němž z vody křtu obrozený křesťan pod spůsobami chleba a vína s vodou smíšeného, piscem Christum jako záruku života věčného přijímá.

2. Velmi důležitý je náhrobní nápis v Autunu, roku 1839 nalezený a z 11 veršů sestávající. Nápis pochází z první polovice 3. století. Prvních 6 veršů sestává z 3 distich, lišících se od ostatních 5 metrem a řečí, a tvoří akrostichon o symbolicko-mystickém významu slova ἰχθύς.

3. Nejznamenitější je však nápis Aberciův, jenž byl biskupem v Hieropoli ve Frygii. Napsal jej sám Abercius kolem r. 180 pro svůj náhrobní pomník, který si ještě za živa zřídil. Objeven byl r. 1882 škotským učencem Ramsayem v Hieropoli (nynějši Synnada, malé město ve Phrygia salutaris). Nápis,

počínající distichem a skládající se z 22 veršů, má dalekosáhlý význam archeologický a theologický. Abercius v něm dosvědčuje, že na svých cestách v Římě, v Asii, v městech Syrie všude nalezl soudruhy, kteří souhlasili ve vyznání téže víry a v oslavě eucharistie. Nazývá je žáky svatého pastýře a používá mluvy symbolické. Mluví o skvělé pečeti (křtu, křestní milosti, kříži) lidu římského, o veliké čisté rybě, kterou svatá panna počala a která přátelům je ustavičně podávána k hostině ve způsobě chleba a vzácného vína s vodou smíšeného.

De Rossi, *Inscriptiones christianae. Romae* 1888. — Weber, *Die Grabinschrift des hl. Abercius, ihre Bedeutung für die Dogmatik.* (Theol.-prakt. Monatschrift. Passau, 3. Bd. 1893). — Wilpert et Batiffol, *Anciennes litér. chrét.* Paris 1898. — Rauschen, *Flor. patrist. fas. 3* (epitaphium Abercii). — Bilczewski, *Archeologie křesťanská ve službách dějin církevních a věrouky.* Z polského orig. podává Tumpach. Praha 1898.

Perioda II.

Rozkvět literatury patristické. Od ediktu milánského až do polovice století 5.

§ 44. Všeobecný přehled.

Přátelské postavení, které státní moc a její zástupci od ediktu milánského, r. 313 Konstantinem Velkým ve spolku s Liciniem vydaného, k církvi zaujali, působilo na rozvoj církevního života velmi blahodárně. Prosta zevnějšího tlaku, mohla nyní církev nové své ideje šířiti a vytvářeti k požehnání světa pohanského, zejména v reformě zákonodárství a zakládáním ústavů pro chudé a nešťastné; četné nádherné chrámy povznášely se k nebi, bohoslužba byla mnohem slavnější a energicky zahájena činnost missionářská v zemích mimo říši římskou. Než poněvadž nyní mnozí pouze zevně vstupovali do církve, státem v brzku privilegované, aniž se vnitřně dle jejích požadavků dali přetvořiti, nastalo uvolnění kázně a změlčení života církevního, snaha pak obsah víry vědecky pojati, vyvolala roztrpčené boje dogmatické, které svémocným zasahováním státní moci byly ještě značně přirostřeny a prodlužovány. Nepřímo však podporovaly těžké boje tyto rozvoj církevní vědy, neboť nutily prohloubit poznání nauk křesťanských a přivolaly na bojiště vědeckého boje vynikající muže, kteří prošeďše všemi klassicko-pohanskými školami, snažili se pravdy víry křesťanské spekulativně

pojati, odůvodniti a proti bludařům obhájeti. Císařové pak, aby zachránili ohroženou jednotu církve, svolávali za souhlasu papežův obecné sněmy, které svými dogmatickými nálezy staly se světlem a základem pro církevní vědu. Tak se stala tato doba dějin církevních dobou velikých bojů dogmatických, velikých Otců církevních a velikých koncilů. V ní dosáhla literatura patristická a rozvoj dogmat vrcholu svého rozkvětu.

Tato doba rozkvětu literatury křesťanské liší se v mnohé příčině od doby předešlé. Spisovatelé západní, kteří nyní výhradně píšou latinsky, druží se počtem a významem důstojně k spisovatelům východním; na východě přistupuje k řecké literatuře křesťanské také literatura syrská a armenská. Apologetika, dosud první místo mající, přenechává je polemice, která nyní přechází k rozhodnému útoku na pohanství. Jednotlivé disciplíny theologické přesněji od sebe se odlišují a nabývají samostatnějšího a systematického zpracování; vznikají příručky jednotlivých disciplin. Vedle toho tvoří se vlastní školy neboli směry theologické, které vzájemně se potírají, více ovšem na východě než na západě. Alexandrijská škola, zastoupená hlavně sv. Athanášem, třemi velikými Kappadoky a Didymem Slepým, zřekla se sice bludů svého mistra, především jeho subordinatianismu, přidržovala se však dále jeho zásad, pěstovala spekulaci, rozum víře podřizujíc, a alegorický výklad Písma. Naproti tomu škola antiochenská, obyčejně školou exegetickou nazývaná, poněvadž především na poli biblické exegese byla činnou, zavrhovala metodu alegorickou a vysvětlovala Písmo svaté dle smyslu historicko-grammatického. Při tom převládala u stoupenců školy této střízlivá činnost rozumová, která některé z nich k racionalismu a bludu svedla, jako Aria, Theodora z Mopsvestie a Nestoria. Vynikajícím dobrým stoupencem směru tohoto byl svatý Jan Zlatouústý. Starší spisovatelé latinští přidržují se

značnou měrou Řekův a seznamují západ s literaturou řeckou, jako Hilarius, Rufin, Jeronym. Úplně samostatný a nezávislý od východu je naproti tomu veliký Augustin, který ve všech téměř oborech theologických činným byl a ve spekulaci vynikajícím Otcům řeckým zcela se vyrovnal. S ním je spojen zvláštní směr theologický, který je hlavně zastoupen Prosperem Akvitanským a Řehořem Velikým. Proti Augustinovi vytvořil se konečně v klášterích jihofrancouzských, Lerinu a St. Viktoru u Marseillu, theologický směr, který spekulaci nepřál, podstatně pozitivním byl a na tradici důraz kladl.

HLAVA I.

Čelní církevní Otcové a spisovatelé řečtí.

§ 45. Eusebius Caesarejský.

Eusebius Pamphili (Εὐσέβιος Παμφίλου), biskup v Caesareji palestinské (narozen kolem roku 265), studoval nejprve v Antiochii pod Dorotheem, po té pak nabyt vědeckého vzdělání v Caesareji u učeného kněze Pamfila, jenž zde založil slavnou bibliotheku, které Eusebius a později Jeronym používali. Z vděčnosti k Pamfilovi připojil Eusebius jeho jméno ku svému. Když v pronásledování Maximinově Pamphilus byl vržen do žaláře, zůstal Eusebius po jeho boku a sepsal s ním společně Apologii Origenovu, z které se nám však jen první kniha zachovala. Po uplynulém pronásledování stal se Eusebius r. 314 biskupem caesarejským a nabyt velikého vlivu u císaře Konstantina jednak pro svou učenost, jednak pro zprostředkující postavení, které ve sporech arianských zaujímal. Ačkoliv konečně na přání císařovo podepsal symbolum nicejské, zůstal přece ve spojení s Ariany, účastniv

se činně synody antiochenské kolem r. 330, která tamějšího biskupa Eustathia, hlavního odpůrce arianismu, složila a rovněž tak synody v Tyru r. 335, která týž nález nad sv. Athanášem pronesla († kol. r. 340).

Eusebius, jenž má právo na vážnost méně svým charakterem, jako svou bohatou činností literární, byl prvním a také nejznamenitějším historikem řeckým, tak že dostalo se mu čestného názvu »Otce dějin církevních« a »křesťanského Herodota«. Z prací jeho historických nejcenější jsou Kronika a Dějiny církevní.

Kronika (Παντοδαπή Ιστορία) dělí se na dvě zcela různé části: první, nazvaná Χρονογραφία, obsahuje dějiny od stvoření až do r. 325 naší éry v pořadí ethnografickém dle bible a starých historiků, Berosa, Manethona, Flegona atd., druhá, nazvaná Χρονικοὶ κανόνες, sestává ze synchronistických tabel; zde uvádějí se hlavní události dějin židovsko-křesťanských, řecko-římských a orientálních ve sloupcích vedle sebe stojících od Abrahama až do r. 325. Z řeckého textu kroniky zachovaly se nám jen zlomky; mimo to máme latinské zpracování druhého dílu s pokračováním od roku 325 až do r. 378 od sv. Jeronyma, pak dvě přepracování syrská a konečně cenný překlad armenský, r. 1818 objevený. Při spisování díla tohoto použil Eusebius první křesťanské kroniky, Chronografie Sexta Julia Afrikana, která se nám však až na malé zlomky ztratila. Sestávala jen z tabel synchronistických a počínajíc stvořením světa sahala až do r. 221.

Ještě důležitější jsou Církevní dějiny Eusebiovy (Ἐκκλησιαστικὴ Ιστορία) v desíti knihách, věnované Pavlinovi, biskupu tyrskému. Obsahují dějiny křesťanské od narození Kristova až do vítězství Konstantinova nad Liciniem (r. 323). Prvních devět knih bylo redigováno brzo po ediktu milánském, desátá byla ukončena na konci roku 324 nebo počátku 325. Bez díla Eusebiova, které není tak pragmatickou historií jako spíše sbírkou materialů (chrestomatii), v níž události, listiny a excerpty, v pestrém, ponejvíce však

chronologickém pořadí následují, málo bychom věděli o prvních třech stoletích křesťanských. Ve vzdělání Eusebiově jsou sice mezery značné, nezná především pramenů latinských, měl však po ruce knihovnu caesarejskou, archiv jerusalemský, značnou sbírku knih a listin archiválních, které brzo po tom zahynuly. Nikdo před ním nepodjal se podobných dějin, nikdo po něm nemohl by je sestaviti. Vůdčí idea byla při díle Eusebiově zajisté apologetická; spisovatel používal sice málo kritiky, je však v celku spolehlivý a věrohodný.

Méně cenný jsou spisy, které Eusebius napsal k oslavě císaře Konstantina. Je to především panegyrikus konaný při tricenalích Konstantinových (tricátém roku nastoupení vlády) *De laudibus Constantini*, Εἰς Κωνσταντῖνον τὸν βασιλέα τριακονταετηρικός, a dále spis *De vita Constantini libri IV*, Εἰς τὸν Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως βίον λόγοι δ', v němž je vše, co císař od roku 313 zákony, privilegiemi a stavbami pro církev vykonal, sestaveno. Ve spise tomto nejeví se Eusebius tak historikem, jako spíše chvalořečníkem, jenž snaží se církevní a křesťanské smýšlení císařovo co možná do jasného světla postaviti. Šestnácte listin do *Vita* vložených třeba považovati za pravé.¹⁾

Konečně zachoval se nám spisek *De martyribus Palaestinae*, Περί τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων, který obsahuje zprávy o martyriích od r. 303 až 310 v Caesareji, jejichž svědkem byl Eusebius sám. Řecká kratší recense je obyčejně připojena k osmé knize dějin jako přídavek, delší zachovala se nám úplně jen v překladu syrském.

Vedle historických napsal Eusebius též cenné spisy apologetické, vynikající velkou sečtělostí v literatuře pohanské a historickou učeností. V *Praeparatio evangelica*, Προπαρασκευὴ εὐαγγελικὴ v 15 knihách, kritikuje mytologii a filosofii hellenskou a líčí přednost křesťanství. Pokračováním a takorčka druhou částí tohoto díla je *Demonstratio*

¹⁾ Seeck, v *Zeitschrift für Kirchengesch.* 1897, str. 321 nās.

evangelica, Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις ve 20 knihách, z nichž však se nám zachovalo jen 10 prvních. Zde proti židům ukazuje, že Starý zákon měl pouze ráz předobrazný, a že proroctví na Kristu se vyplnila. V polemických spisech *De ecclesiastica theologia*, *Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας* a *Contra Marcellum*, vyvrací bludy Marcella, biskupa ancyrského o Trojici a vysvětluje a odůvodňuje své (arianismu přející), stanovisko v nauce o Logu.

Také na poli exegetickém byl Eusebius činným a napsal množství komentářů, které jsou však menší ceny, poněvadž se mu nedostávalo zdravých a jasných zásad hermeneutických. V podstatě se přidržel výkladu allegorického po příkladu Origenově. Celkem se nám z jeho exegetických prací zachovalo málo. Máme jen větší část komentáře k Žalmům, z jehož druhé polovice Mercati roku 1898 velké zlomky našel v milánských katenách a komentáře k Isaiašovi (*ὑπομνήματα εἰς Ἠσαΐαν*), v němž sice slibuje výklad historický, ale často do allegorie upadá. V katenách řeckých zachovaly se nám též některé fragmenty výkladu k Lukášovi, k prvnímu listu ke Korintským a k listu k Židům. V přepracování Jeronymově zachoval se nám spis *De situ et nominibus locorum hebraicorum*, *Περὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων*; je to abecední seznam míst ve Starém zákoně se vyskytujících s popsáním jejich polohy a udáním jejich pozdějších jmen.

* Eusebius co do rozsahu vzdělání byl nejučenějším theologem své doby; než hlubokým myslitelem nebyl, zejména scházela mu dogmatická jasnost, originalita a důslednost. Jsa od Origena závislým, od počátku přidržel se jeho subordinatianismu a po celý život zpěchoval se proti *ἁμοούσιος*; proto také výrazu toho ve svých spisech nikdy neužil, žádaje, aby se setrvalo při biblických výrazech o božství Syna. Když po nějakém váhání na žádost císaře Konstantina podepsal *symbolum nicejské*, poslal obci své list, ve kterém je vykládá tak, že Syn je Otcí ve

všem podoben. V nauce sv. Athanaše o homousii Syna viděl neprávem sabellianismus. S některými dřívějšími Otcí se domníval, že Syn nevychází z podstaty, nýbrž jen z vůle Otce (πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς βουλῆς τε καὶ δυνάμεως οὐσιούμενον), že je tvorem a má úkol jen na venek Otce zastupovati (Demonstr. ev. V, 1). Ducha sv. nepovažoval za božskou osobu, nýbrž jen za tvora Syna (διὰ τοῦ Ἰησοῦ γεγόμενος); naproti tomu jasně vyslovil obětní ráz eucharistie a také, že předmětem oběti je tělo Ježíše Krista; mše svatá je nedělním zabíjením křesťanského beránka velikonočního (Dem. ev. I, 10). V komentáři k Lukášovi (22, 57) Petra nazývá představeným apoštolů (ὁ δὲ πάντων αὐτῶν ἀποστόλων) προκεκριμένος ἀπόστολος). Sestře císaře Konstantina, která jej prosila o obraz Krista, odpověděl: »Nesmíme mítí takových obrazův, abychom neprosili Boha svého jako pohané v obraze.«¹⁾

Celkové vydání spisů Eusebiových je v Migneově Patr. gr. t. 19—24. — Kroniku tam scházející vydal Schöne, Eusebii chronicorum lib. II, 2 Bde. Berlin 1866. — Církevní dějiny Eusebiovy s pokračováním Sokrata, Sozomena, Theodoretta a Filostorgia s dobrým latinským překladem vydal Henri de Valois, obyčejně Valesius zvaný. 3 fol. Paris 1659 a častěji. — Praeparatio et Demonstratio evang. et Historia eccl. ed. Dindorf. 4 Bde Leipzig 1867 nás.—V Berlínské Kirchenväter-Sammlung vyšly posud 4 svazky spisů Eusebiových: De vita Constantini, De laudibus Con. a Ad sanctorum coetum od Heickela; Hist. eccl. s Rufinovým lat. překl. 1. pol. od Schwartze a Mommsena (1903); Contra Marcellum a De ecclesiastica theologia od Klostermanna (1906). — Výborné kritické vydání Praeparatio evang. s anglickými poznámkami a překladem vydal Gifford. 4 sv. Oxford 1903. — Krbec, Eusebiova historie církevní. Praha 1852. — Stein, Eusebius, Bischof v. Caes., nach seinem Leben usw. Würzburg 1859. — Faulhaber, Eusebius von Cäsarea. Würzburg 1896.

§ 46. Sv. Athanáš.

Život sv. Athanáše, »otce orthodoxie« a »sloupy církve« (S. Greg. Naz. Or. 21, n. 26), je úzce spojen s dějinami arianismu. Narodiv se v Alexandrii kolem roku 295

¹⁾ Kraus, Realencyklopädie II, Freiburg 1886, 15.

z rodičů křesťanských, prožil část mládí svého na poušti pod vedením sv. Antonia, patriarchy coenobitů. Kolem roku 319 stal se jáhnem a sekretářem biskupa Alexandra a účastnil se s ním r. 325 sněmu nicejského, kde rázným vystupováním proti Arianům všeobecnou obrátil na se pozornost. Proto byl též po smrti biskupa Alexandra r. 328 jednohlasně zvolen za jeho nástupce. V tomto úřadě ošvědčil se neohroženým obhájcem božství Kristova a definice nicejské proti všem revisio-nistickým pokusům Orientalův. Na eusebianské synodě v Tyru r. 335 od Arianů konané byl na základě lživých obžalob odsouzen a od císaře Konstantina do Trevíru do vyhnanství poslán. Po jeho smrti byl sice od jeho synů r. 338 zpět povolán, avšak již r. 340 úskoky Eusebianův opět zapuzen. Teprve r. 346 mohl se navrátit do Alexandrie, když jej byla synoda sardická 343 a 344 prohlásila za legitimního držitele stolce alexandrijského. Na nátlak Konstantia byl na synodě milánské (roku 355) opět odsouzen a musel hledat útočiště u mnichů na poušti egyptské. Od Juliana s ostatními biskupy zpět povolán, konal r. 362 synodu v Alexandrii, jež svými nálezy usnadnila Semiarianům návrat k orthodoxii. Právě proto však byl jako domnělý rušitel míru a nepřítel bohů ještě téhož roku znova do vyhnanství poslán, z něhož se po smrti Julianově (563) za Joviana mohl navrátit. Páté a poslední vyhnanství stihlo jej za ariansky smýšlejícího Valenta r. 365. Po čtyři měsíce skrýval se v náhrobku svého otce, až konečně císař dovolil mu návrat z obavy před nepokoji v obci alexandrijské. Odtud mohl v pokoji řídit svou obec až do konce života († r. 373).

Athanáš je jeden z nejvelkolepějších zjevů v dějinách církevních všech dob. Vynikaje nezlomnou vůlí, hájil až do posledního dechu pravou víru proti Arianům; při tom zůstával však vždy laskavým a mírným a nedovolával se nikdy jako jeho odpůrci světské moci pro svou osobu a věc. Ačkoli stále téměř byl pronásledován, napsal přece četné spisy, jež vynikají jasností a hloubkou a jež rovněž tak ve-

likým ukazují ve vědě jako v životě. S malými výjimkami hájí všechny víru nicejskou a potírají arianismus.

Ještě před vznikem sporů arianských, kolem roku 318, napsal Athanasius dva traktáty: *Oratio contra Graecos*, *Κατὰ Ἑλλήνων λόγος*, a *De incarnatione Verbi*, *Λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου*, jež tvoří apologii náboženství křesťanského dle metody traditionelní. V prvním dokazuje nicotnost pohanského polytheismu a pak rozumnost a nutnost křesťanského monotheismu, v druhém hájí vtělení božského Loga proti námitkám židův a pohanův. Jeronym (*De vir. ill. c. 87*) uvádí oba tyto traktáty pod názvem: *Adversus gentes libri duo*.

Nejobsáhlejším a nejvýznamnějším spisem dogmatickým jsou *Orationes IV contra Arianos*, *Κατὰ Ἀρειανῶν λόγοι δ'*, napsané kolem roku 356—362 na poušti egyptské za třetího vyhnanství. Athanáš hájí v nich božství Syna, a to tak, že v knize první rozvinuje nauku katolickou o věčném původu Syna z Otce a substantiální jednotě s Otcem, v knize druhé a třetí vysvětluje příslušná místa Písma svatého, ve čtvrté pak promlouvá o osobním rozdílu Syna od Otce. Je to dílo v pravdě klassické, od Basilia a Řehoře Naz. mnoho používané. Autentičnost knihy čtvrté někteří popírají. *Epistola e IV ad Serapionem*, *Πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολαὶ δ'*, jež byl biskupem v Thmuis a věrným přítelem Athanášovým, hájí božství Ducha sv. proti těm, kteří sice Syna považovali za Boha, ale Ducha sv. prohlašovali za tvora. Veliké vážnosti těšil se ve starověku list k biskupu korintskému Epiktetovi, *Πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον*, jednající o dogmu christologické. *De incarnatione contra Apollinarium libri II*, *Περὶ σαρκώσεως κατὰ Ἀπολλιναρίου*, v nichž se vyvracejí netoliko bludy apollinaristické, nýbrž i důrazně hájí nejdůležitější nauky christologické, nepocházejí dle všeho od sv. Athanáše, nýbrž byly složeny buď od Didyma Slepého nebo jednoho z jeho žákův.¹⁾

¹⁾ Dräseke, *Gesammelte patristische Abhandlungen*. Altona 1889, str. 169 nás. — Leitpold, *Didymus der Blinde von Alexandrien*. Leipzig 1905, odmítá názor, že je složil Didymus.

Symbolum Athanasianum, dle svého počátečního slova také symbolum Quicunque nazývané, obdrželo jméno odtud, že přesně a jasně vykládá nauku sv. Athanáše o Trojici; od sv. Athanáše však napsáno nebylo. To vysvětluje již z toho, že má zřetel na pozdější bludy nestorianské a monofysitické. Vzniklo spíše na půdě latinské, dle Morina¹⁾ v jižní Gallii na konci stol. 5. nebo počátku 6., dle Künstleho²⁾ ve Španělsku na konci stol. 4. nebo na začátku 5. Obracejíc se proti řádícímu bludu priscillianskému bylo jakýmsi hymnem nebo modlitebním formulářem a záhy přijato do hodinek mnichův. Odtud přešlo do církevní liturgie. Východ seznámil se s ním teprve později, do liturgie však je nepřijal.

Také spisy obsahu historicko-polemického napsal sv. Athanáš. V Apologia contra Arianos, Ἀπολογία κατὰ Ἀρειανῶν, r. 350 napsané, vyvrací všechny osobní obžaloby, které Ariani na synodách v Tyru a v Sardice proti němu pronesli. Pro poznání dějin arianismu je spis tento velikého významu. Po svém útěku na poušť roku 356 napsal Apologia de fuga sua, Ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ, v níž se hájí proti výtce zbabělosti, že utekl z Alexandrie před násilnostmi vojevůdce Syriana. V skvělé Apologia ad imperatorem Constantium, Πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντίνου, vyvrací Athanáš výtku Arianů, jakoby byl pobuřoval Konstanta proti Konstantiovi. Epistola ad monachos, obyčejně také Historia Arianorum zvaná, na počátku zkomolená, obsahuje dějiny arianismu od r. 335 až do r. 357. Jakýmsi epilogem k dílu tomuto je krátká Epistola ad Serapionem, podávající zprávu o smrti Ariově. Roku 359 napsal Athanáš ve formě listu spis De synodis, v němž podává zprávy o jednání na synodách v Rimini a Seleucii r. 359, na nichž arianské intriky zdánlivě úplně zvítězily.

Z exegetických spisů sv. Athanáše zachovaly se nám jen zlomky v katenách nebo sbírkách katenám po-

¹⁾ Morin považuje Caesaria Arelatského († 543) za jeho původce (Revue Bénédictine 1901, 337 nās.).

²⁾ Künstle, Antipriscilliana, Freiburg 1905.

dobných. Nejvíce zachovalo se jich z allegorisujícího kommentáře k Žalmům v kateně Nikety z Herakleje z 11. století. Kommentáře k jiným knihám úplně se ztratily.

K spisům asketickým náleží Vita s. Antonii, *Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου*. Sv. Athanáš podává tu vzor života Bohu zasvěceného, na kterém by mnichové mohli poznati, co mají konati a čeho se vystříhati, a jak mohou, ač od společnosti odděleni, přece pro ni blahodárně působiti. Spis tento, pravá perla starokřesťanské literatury, byl záhy od biskupa antiochenského Evagria přeložen do latiny a přispěl značně k rozšíření života mnišského i na západě. V nejnovější době dokazuje Goltz, že také spis *De virginitate*, *Λόγος σωτηρίας πρὸς τὴν πάρθενον*, je pravým spisem Athanášovým.¹⁾

Velmi důležité pro poznání dějin arianismu jsou též teprve v novější době objevené listy sváteční (*ἐπιστολαὶ εὐορταστικαί*). Biskupové alexandrijští oznamovali biskupům sobě podřízeným každoročně hned po svátku Epifanie den slavnosti velikonoční a počátek předchozího postu a pojednávali při tom o slavnosti velikonoční neb o jiných různých záležitostech církevních. Z takovýchto listů svatého Athanáše zachovalo se nám jich úplně 15 z roku 329—348, ve sbírce syrské, r. 1847 v klášteře pouště nitrijské objevené. V nejnovější době (1898) byl nalezen v koptickém překladu zlomek slavnostního listu z r. 367, proto zvláště cenný, že obsahuje seznam spisů kanonických; Athanáš zavrhuje v něm spisy deuterokanonické Starého zákona, které dle jeho mínění mohou jen k povzbuzení sloužiti.

* Dogmaticko-historický význam sv. Athanáše spočívá v tom, že proti rationalisující theologii Ariově a Apollinariově držel se rozhodně církevní tradice a ji hleděl vědecky odůvodniti. Vedle Origena nepůsobil nikdo tak mocně a trvale na pozdější církevní učitele jako Athanáš, a to jen v duchu a smyslu přesně církevním,

¹⁾ Goltz, *Λόγος σωτηρίας*, eine echte Schrift des Athanasius. Leipzig 1905.

tak že právem nazýván je »otcem vědecké theologie«. V jeho spisech jsou obsažena svědectví nejkrásnější a nejdůraznější pro všechny téměř nauky církevní. Zvláště je to tajemství nejsv. Trojice, které s podivuhodnou jasností a hloubkou vykládá a objasňuje. Bůh je jednota (μονάς). Avšak v této jednotě je trojice (τριάς). Je jedno božství v trojici (μία θεότης ἐστὶν ἐν τριάδι (Or. c. Ar. I, 18). Než přes tuto jednotu božství v třech uznává různost osob, zejména v kom. in Matth. II, 27 (τὰς τρεῖς τελείας ὑποστάσεις δεικνύντα ἐστίν). Jeho nauka o Logu má kořen svůj v myšlence výkupné, totiž ve větě: Nebyli bychom vykoupeni, kdyby Bůh nebyl přijal přirozenosti lidské, kdyby Kristus tedy nebyl Bohem. Tím, že Logos jako Bůh přijal přirozenost lidskou, »zbožnil« lidi, t. j. učinil je adoptivními dětmi božími (οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὦν ὕστερον γέγονε θεός, ἀλλὰ θεός ὦν ὕστερον γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα μᾶλλον ἡμᾶς θεοποιήσῃ, Or. c. Ar. I, 39) a tím, že smrt pro sebe, přemohl, přemohl ji též pro nás. Kdyby však byl býval také sám jen účastí (ἐκ μετουσίᾳς) a ne sám sebou (ἐξ αὐτοῦ) podstatně Bohem a obrazem Otce, nebyl by mohl jiné »zbožniti«, poněvadž sám byl by teprve »zbožněn« (l. c. a De synodis c. 51).

Kristus je dle Athanáše bohočlověk (θεός ἄνθρωπος, Or. c. Ar. 4, 36); je jeden (jedna osoba); co činil, nenáleželo odloučeně člověku nebo Bohu, nýbrž oběma zároveň (Ep. ad Serap. IV, 14, 31); co jeho tělo trpělo, to vzal na sebe Logos v něm bydlící (Ep. ad Epictet. n. 5 sq.). Maria je tudíž bohorodičkou (θετόκος) a Kristus i dle své přirozenosti lidské hoden klanění (Ep. ad Adelph. n. 3). Také jsou v Kristu dvě vůle (De incar. et con. Ar. n. 21). Celá christologie pozdějších století jeví se tudíž jasně u Athanáše vyslovena.

Jako hájil homousii Syna s Otcem, tak hájil i homousii a božství Ducha sv. proti Semiarianům. Jasně učí, že Duch sv. vychází i ze Syna, že Syn je pramenem Ducha sv. (οἶδε γὰρ παρὰ τῇ θεῷ ὄντα τὸν υἱὸν τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. De incar. c. Ar. c. 9). O působení pak Ducha svatého

praví, že je principem posvěcujícím, pečeti a pomazáním; skrze něho stávají se všichni účastnými Boha.

Nesmrtelnost duše dokazuje Athanáš s Platonem z toho, že duše sama sebe pohybuje, tedy sama v sobě má princip života (Or. contra gen. n. 33). Křest od Arianův udělený považuje za neplatný, poněvadž nekřtí na pravou skutečnou Trojici (Or. c. Ar. II, 42). Podobně učili Basil, Cyrill Jerusalemský, Kanony apoštolské (can. 46, 47) a Konstituce (6, 15), ano v jistém smyslu i sněm nicejský, žádaje (c. 19), aby Paulianité, t. j. přívrženci Pavla Samosatenského, znova byli křtěni. V eucharistii uznává tělo a krev Páně, pravíť výslovně: »Tento chléb a toto víno jsou před modlitbami obyčejného způsobu; jsou-li však vyslány vzhůru veliké modlitby a svaté prosby, sestupuje Logos na chléb a víno a tyto stávají se tělem.« (U Maie, Script. vet. et nova coll. IX, 625).

Nejlepší vydání spisů Athanášových obstarali Maurini Lopinus a Montfaucon v 3 f. Paříž 1698, dále Migne, Patr. gr. t. 25—28. — Möhler, Athanasius der Grosse. 2. Aufl. Mainz 1844. — Atzberger, Logoslehre des Athanasius. München 1880. — Pell, Lehre des hl. Athanasius von der Sünde und Erlösung. Passau 1888. — Sträter, Die Erlösungslehre des hl. Athanasius Freiburg 1894. — Lauchert, Die Lehre des hl. Athanasius der Gr. Leipzig 1895.

§ 47. Sv. Basilius Veliký.

Basilius Veliký, jenž spolu s bratrem Řehořem Nyssenským a přítelem Řehořem Nazianským tvoří zářící trojhvězdi na nebi církve kappadocké, narodil se kolem roku 330 v Caesareji kappadocké z rodiny vážené a zbožné. Hned v nejútlejším mládí dostalo se mu pečlivého vychování a vzdělání; zvláště babička jeho Makrina vstípila záhy hlubokou zbožnost do srdce jeho. Do počátků věd uvedl ho jeho otec, který byl retorem a právním obhájcem v Neo-caesareji v Pontu; vyššího vzdělání nabyt na vysokých školách v rodném městě Caesareji, dále v Cařihradě a společně s Ře-

hořem Nazianským v Athenách, kde jen »dvě cesty znali, jednu do chrámu a druhou do školy«. Po pětiletém pobytu v Athenách vrátil se Basilius kol. r. 355 do svého domova a zřeknuv se skvělé dráhy retora, rozhodl se pro život asketický. Nejprve přijal křest a po té navštívil osady mnišské v Syrii, Palěstině a Egyptě, aby z vlastního názoru poznal tamní život mnišský. Navrátiv se rozdal svoje jmění chudým a žil v klášterní samotě u své matky a sestry nedaleko Neocaesareje. Jeho slovo a příklad působily tak mocně, že za nedlouho jiní druhové k němu se připojili a tak povstalo v okolí několik klášterů, pro něž Basilius za pomoci Řehoře Nazianského sestavil dvě řeholní pravidla, kterými se stal otcem východního mnišstva. Kratší z nich obsahuje zásady života řeholního, delší stanoví jednotlivosti jeho. Kolem r. 364, téměř proti své vůli, posvěcen byl na kněze a stal se předním rádcem biskupa caesarejského Eusebia v boji proti arianismu; r. 370 pak i jeho nástupcem na metropolitním stolci caesarejském a tím také exarchou dioecese (politické) Pontu, t. j. celé severní části Malé Asie. Jako biskup zakládal Basilius neúnavně různé ústavy pro trpící, odstraňoval zlořády v životě kleru za sporův arianských vzniklé, jako simonii, a zvláště neochvějně hájil víru nicejskou proti náměstkovi Modestovi a císaři Valentovi, tak že císař po pamětihodné rozmluvě prohlásil, že tak »rozhodně jako Basilius ještě žádný biskup s ním nemluvil.« Basilius krátce odvětil, že se císař ještě zajisté se žádným biskupem nesetkal. Přísná askese a brímní úřadu předčasně zlomily jeho síly; zemřel r. 379 uprostřed svých bojův a námah.

Basilius byl netoliko nedostižným vzorem biskupa, nýbrž i velikým theologem a světcem. Pro vznešenou, nezištnou a obětavou povahu těšil se veliké vážnosti jak u křesťanů, tak i u pohanův. Jako Athanáš zasloužil si i on plným právem čestného názvu Veliký, jak ho již vrstevníci jeho nazývali.

Spisy Basiliovy, jenž důkladně byl obeznámen s Origenem a Řehořem Thaumaturgem, dělí se na dogmaticko-polemické, exegeticko-homiletické, asketické a listy.

K spisům dogmaticko-polemickým náleží především pět knih *Contra Eunomium*, Ἀνατρεπτικός τοῦ ἀπολογητικοῦ Εὐνομίου, z nichž však dvě poslední jsou neúplně zachované.¹⁾ Ve svém *Apologetiku* Eunomius, biskup kylický a vůdce strohých Arianů, tvrdil, že Syn musí býti tvorem, poněvadž je zplozen, Bůh však je nezplozen; v nezplozenosti (τὸ ἀγέννητον εἶναι) spočívá dle něho i celá podstata boží a proto lze ji také adaequatně poznati. Toto tvrzení vyvrací Basilius v knize první, v druhé dokazuje homousii Syna, v třetí pak božství Ducha svatého. Spis tento napsal Basilius ještě než nastoupil svůj biskupský úřad r. 363—4. V traktátu *De Spiritu sancto*, Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, napsaném roku 375 a věnovaném Amfilochiovi, biskupu ikonskému,²⁾ pojednává znova o jednotě podstaty Syna a Ducha sv. s Otcem.

Mezi spisy exegetickými nejprřednější místo náleží devíti homiliím *In hexaëmeron*, Εἰς τὴν ἑξαήμερον, které již ve starověku těšily se veliké vážnosti jak na východě tak na západě. Basilius vysvětluje tu hexaëmeron ve smyslu literárním a vplétá do výkladu úchvatná líčení moci, moudrosti a dobroty boží, jakož i krásy všeho míra. Homilie tyto konané v chrámě v době postní pocházejí z doby kněžství Basiliova. Z téže doby pochází také patnácte homilií k Žalmům, obsahu morálně praktického. Veliké vážnosti těšil se Basilius jako řečník; z jeho řečí zachovalo se nám 24, obsahu z části dogmatického, z části morálního, z části panegyrického na světce nebo mučedníky. Nejznámější je z nich řeč nebo lépe řečeno pojednání »k jinochům«, Λόγος πρὸς τοὺς νέους, obyčejně *De legendis libris gentilium* citované, ve kterém

¹⁾ Donněnkova Funkova (*Theol. Quartalschrift*, Tübingen 1901, 113), že tyto dvě poslední knihy napsány byly od Didyma Slepého, zdá se býti neoprávněna. Holl, *Amphilochius von Ikonium*. Tübingen 1904, str. 245, poz. 1.

²⁾ O Amfilochiovi († 394—402), z jehož spisů zachovaly se jen zlomky, zejména polemická řeč proti Arianům, srv. Holl, *Amphilochius von Ikonium in seinem Verhältnis zu grossen Kappadoziern*. Tübingen 1904. — Ficker, *Amphilochiana* I, 1906.

jim dává návod, jak mohou ze spisů pohanských čerpat užitek. Jako včely mají si z nich jinochové osvojit pouze, co je pravdivo a krásno, ostatní mají zavrhnouti.

Asketické spisy Basiliovy sestávají z četných menších pojednání, týkajících se hlavně mnišstva. Mezi nimi jsou též obě řehole, ve formě otázek a odpovědí, kterými tak trvale působil na organizaci života řeholního, že dle něho nazvaní Basliani až do dnes zůstali na východě hlavním řádem mnišským. O obsáhlé činnosti svatého Basilia svědčí též jeho listy, kterých je ve vydání Maurinském 366; pocházejí jednak z jeho činnosti před dosaženou biskupskou důstojností, jednak z periody jeho biskupské. Listy tyto vynikající formou v pravdě klassickou, podávají nám obraz neúnavné činnosti Basiliovy a obsahují zároveň bohatý historický materiál pro onu nábožensky tak pohnutou dobu. Tři z nich, tak zvané listy kanonické, k biskupovi ikonskému Amfilochiovi obsahují předpisy týkající se kázně kající a nabyly na východě neobyčejné vážnosti.

Konečně i reformatorem liturgie stal se Basilius tím, že modlitby a obřady v církvi caesarejské obvyklé uvedl v určitou formu. Liturgie tato zachovala se nám v řeči řecké a koptické, ne však v původní podobě, nýbrž jak byla v obyčejí kolem polovice století 5. na různých místech. V církvi řecko-orthodoxní koná se dle ní liturgie posud o 10 svátcích v roce.

* V boji proti haeresi klade Basilius vedle Písma sv. důraz na církevní tradici. »Považuji to za apoštolské přidržovati se podání, která nestojí v Písmě, k čemuž i Pavel (2 Thes. 2, 14) napomínal« (De Spir. s. nr. 71). »Čemu sv. Otcové učili, to sdělujeme těm, kteří se nás táží« (Ep. 140 n. 2).

V nauce o Trojici, která v jeho výkladech přední místo zaujímá, hájí Basilius proti Arianům jednotu podstaty v Bohu a proti Sabellianům trojici osob: $\mu\acute{\iota}\alpha\ \omicron\upsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$, $\tau\rho\epsilon\acute{\iota}\varsigma\ \upsilon\pi\omicron\sigma\tau\acute{\alpha}\sigma\epsilon\iota\varsigma$. $\Upsilon\acute{\pi}\omicron\sigma\tau\acute{\alpha}\sigma\iota\varsigma$ bere Basilius již přesně ve smyslu

supposita neboli osoby, t. j. bytosti pro sebe subsistující a zvláštními vlastnostmi opatřené, kdežto sv. Athanáš s dřívějšími Otcí ještě slova *οὐσία* a *ὑπόστασις* pro Boha v témže významu používá. Podnět k tomuto přesnějšimu vymezení pojmu dalo Basiliovi schisma meletianské v Antiochii, kde biskup Paulinus mluvil o jedné, Meletius o třech božských hypostasích. Jako osobní zvláštnosti (relace) jmenuje Basilius otcovství, synovství a posvěcení (Ep. 236, 6); Řehoř Naz. místo posvěcení praví lépe vycházení (Or. 31, 9). Opětovně hájí Basilius homousii nebo-li pravé božství Ducha sv. (Ad. Eun. l. III de Spir. 3). Před lidem vyslovoval se však opatrně a nenazýval Ducha sv. nikdy Bohem ohledem na příznivé tehdy poměry pro Pneumatomachy. Řehoř Nazianský hájí jej v této příčině. »Je lépe s pravdou zacházeti šetrně (*οἰκονομεῖν τὴν ἀλήθειαν*), tím že máme zřetel na okolnosti jako na jakýsi druh mraků, než otevřeným vyslovením pravdu poškoditi« (*καταλύειν*, Ep. 58). S většinou řeckých Otcův označuje Basilius vycházení Ducha sv. jako vycházení z Otce skrze Syna. Ad Eun. lib. V opětovaně praví, že Duch sv. je *ἐκ θεοῦ δι' υἱοῦ*, zavrhuje však, že Eunomius označil Syna jako jediný pramen Ducha sv. Syn má spíše s Otcem vše společno a Duch sv. nazývá se v Písmě sv. netoliko Duchem Syna, nýbrž také Otce (Adv. Eun. II, 34). Vedle doxologie tehdy používané: *Δόξα τῷ πατρὶ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι* zavedl Basilius jako stejně oprávněnou: *μετὰ τοῦ υἱοῦ σὺν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ* a ospravedlnil tuto novotu ve spise De Spiritu s. důkazem, že Synu a Duchu sv. táž čest s Otcem přísluší, poněvadž jsou s Otcem téže podstaty.

Eunomiovým tvrzením, že podstata boží záleží pouze v agennesii a v této že lze ji pochopiti, pohnut, zabývá se Basilius také lidským poznáním Boha a klade důraz na to, že Boha poznáváme prostředecně. »Tvrdíme, že Boha poznáváme z jeho působení, nelichotíme si však, že dostupujeme k jeho podstatě; neboť jeho působení sestupuje k nám, jeho podstata však zůstává nepřístupnou (Ep. 234, n. 1).

Agennesie značí jen vlastnost osobní, a to negativní, nikoli však podstatu boží (Ep. 233—235; Contra Eu. I, 5, 11).

Kromě toho obsahují spisy Basiliovy krásná svědectví pro účinky křtu (Hom. in s. Bapt. c. 5), pro skutečnou přítomnost Krista ve svátosti oltární (Reg. brev. 172), při svátosti pokání rozeznává zcela určitě contritio, confessio a satisfactio (hom. in Ps. 32, n. 3).

Nejlepší vydání spisů Basiliových je Maurinské od Garneria a Marana, Opera omnia gr. et lat. 3 fol. Paris 1721 sqq. — Migne, Patr. gr. t. 29—32. — Allard, St. Basil. 4 éd. Paris 1903. — Scholl, Die Lehre des hl. Basilius von der Gnade. Freiburg 1881. — Kranich, Der hl. Basilius in seiner Stellung zum Filioque. Braunsberg 1882. — Týž, Die Aszetik in ihrer dogmatischen Grundlage bei Basilius. Paderborn 1898. — Unterstein, Die natürliche Gotteserkenntnis der kappadozischen Kirchenväter. I Teil. Straubing 1902. — Weiss, Die Erziehungslehre der drei Kappadozier. Freiburg 1903.

§ 48. Sv. Řehoř Nazianský.

Řehoř Nazianský, přítel a soudruh Basiliův ve studiích, narodil se na venkovském statku Arianzu u Nazianzu v jihozápadní Kappadokii. První sítě zbožnosti vstúpila do srdce jeho zbožná matka Nonna. Vzdělání nabyt v Caesareji kappadocké, palestinské, v Alexandrii a v Athenách. Vrátil se po dlouhých studiích do svého domova, přijal křest a brzo po tom i svěcení kněžské od svého otce, biskupa v Nazianzu (r. 361). Poněvadž na kněze byl posvěcen proti své vůli a neočekávaně na naléhání svého otce, uchýlil se do samoty k svému příteli Basiliovi, vrátil se však záhy a podporoval staříckého otce ve správě diecese. Když se Basilius stal r. 370 metropolitou caesarejským, založil několik nových biskupství, aby měl více biskupů sobě oddaných, a posvětil též Řehoře na biskupa malého města Sasimy (372). Však znova uchýlil se Řehoř, jenž jen nanejvýše nerad přijal svěcení biskupské, do samoty, a podobá se, že vůbec ani nenastoupil úřadu biskupského v Sasimě. Než na úpěnlivé prosby otce vrátil se do Nazianzu a podporoval jej opět ve správě

biskupství. Když pak otec roku 374 zemřel, zřekl se správy biskupství a uchýlil do Seleucie isaurské, chtěje se úplně věnovat životu asketickému. Klidu kýženého nedostalo se mu však ani nyní. Neboť na začátku r. 379 dostavili se k němu poslové orthodoxní obce v Cařihradě s úpěnlivou prosbou, aby mocí svého slova dopomohl k vítězství víře orthodoxní v hlavním městě, která tu za Valenta veliké ztráty vzala. Po delším zdráhání přijal Řehoř pozvání a přišed do Cařihradu rozvíjel zde přes machinace stran arianských činnost tak úspěšnou, že víra orthodoxní pravé zmrtvýchvstání slavila. Na bouřlivou žádost lidu a přání císaře Theodosia povýšen byl sněmem cařihradským I. r. 381 za biskupa hlavního města. Poněvadž však někteří biskupové egyptští proti jeho povýšení námitky činili, dovolávající se 15. kanonu synody nicejské, zřekl se Řehoř sotva dosažené důstojnosti, rozloučil se dojemnou řečí s koncilem a se svou obcí, uchýlil se do Nazianu, kde až do roku 383 spravoval obec, od smrti otce svého stále ještě osiřelou. Poslední dny života svého prožil na statku v Arianzu, stále zaměstnávaje se úkony zbožnosti a vědeckými studiemi († kol. r. 390).

Povahou svou byl Řehoř Nazianský nakloněn k meditaci, studiu a samotě, dal se však někdy ve své ušlechtilé snaze prospěti tísněné církvi a přátelům pohnouti k vystoupení na veřejnost a k činnosti praktické. Odtud jeho zkoušky a boje. V činnosti praktické nevyrovnal se ovšem příteli svému Basiliovi, předčil jej však výmluvností, kterou se bez odporu řadí k nejpřednějším řečníkům křesťanského starověku. Spekulativní hloubky neměl; byl-li mu později dán čestný název theologa, stalo se tak proto, že byl neúnavným obhájcem víry nicejské a že vůbec přidržoval se ve svých výkladech přesně Písma a tradice.

Spisy Řehořovy dělí se na tři skupiny: řeči, listy a básně. První místo přísluší jeho 45 řečem (λόγοι) a z těch odedávna bylo považováno za nejpřednější pět řečí. De theologia, Περί θεολογίας, konaných r. 380 v Cařihradě.

Úkolem jejich bylo obhájit a odůvodnit nauku katolickou o Trojici proti Eunomianům a Macedonianům; pro ně také dostalo se mu hlavně názvu theologa. Řeči IV.—V. proti císaři Julianovi byly teprve po smrti apostaty napsány a nebyly, jak se podobá, veřejně přednášeny. Také řeč, ve které Řehoř hájí svůj útěk po ordinaci na kněze, *Apologeticus de fuga*, Ἀπολογητικὸς τῆς φυγῆς ἔνεκεν, nebyla již pro svůj rozsah konána ve formě nám zachované. Řeč tato, o vznešenosti duchovního stavu jednající, byla vzorem a pramenem sv. Janu Zlatoústému pro jeho šest knih *De sacerdotio*.

Sbírka listů Řehořových, kterou z velké části sám již uspořádal, čítá 244 listů, ponejvíce potěšných, přátelských nebo doporučujících. Všecky vyznamenávají se krásnou, jadrnou řečí, pečlivým vypracováním, jasností a duchaplností. Většina z nich pochází z doby samoty Řehořovy z Arianzu (383—389).

V téže době napsal Řehoř i většinu svých básní. Básně tyto jsou velmi četné (507) a mnohé z nich jsou značného rozsahu. Poesie Řehořova je však mnohdy jen veršovanou prosou, rozvláchnou a unavující; některé básně elegické mají však přece cenu poetickou. Metrická forma jejich je velmi různá. Nejdelší a v celku také nejlepší je báseň *De vita sua*, Περὶ ἑαυτοῦ; Řehoř v ní líčí život svůj od narození až do odchodu do Cařihradu; je tudíž pramenem pro biografii jeho. Jiné básně pojednávají o předmětech dogmatických, jako o Trojici, stvoření, pádu, vtělení, dále o morálních, o životě řeholním, panickém, jiné konečně o předmětech historických. Tragedie *Christus patiens*, nalézající se mezi básněmi Řehořovými, vznikla teprve ve středověku, ve století 11. nebo 12.

* Nejčastěji a nejobsáhleji rozvíjel Řehoř Nazianský ve spisech svých nauku o Trojici. Rozdílly tří božských osob mezi sebou označil výrazy: nezplození, zplození a vycházení (τὸ μὴ γεγενῆσθαι, τὸ γεγενῆσθαι καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, Or. 31, 9).

Poprvé také použil pro vzájemné pronikání se tří božských osob, známé již dřívějším Otcům, výrazu posud běžného περιχώρησις, circuminsessio. Božství Ducha sv. vyslovuje zcela nepokrytě volaje: »Jak dlouho máme ještě světlo stavět pod kbelec a jiným dokonalé božství (Ducha sv.) zatajovat?« (Or. 12, n. 6). Rovněž tak opětovaně předpokládá a uznává, že také Syn je principem Ducha sv. Jasně dosvědčuje též ve svých spisech jednotu osoby v Kristu, pravít častěji, že Kristus je »jeden ze dvou« a jednou: »Dvě přirozenosti spojují se v něm v jedno, nejsou dva synové« (Or. 37, 2: ἓν ἐκ τῶν δύο a δύο φύσεις εἰς ἓν συνδραμιούσαι, οὐχ οἷοι δύο). Naproti tomu mluví však také o smíšení (μίξις, χρᾶσις, Or. 2, 23; 45, 9) v Kristu.

O hříchu dědičném praví: »Zcela jsem klesl a jsem odsouzen pro neposlušnost prvního člověka a podvod hada« (Or. 22, 13). Jako následky jeho označuje porušení původní harmonie, poskvrnění ducha, poruchu i ve světě sociálním a posléze i smrt. »Běda mi,« volá, »praotce slabost je slabostí mojí« (Or. 38, 4). Přece však nazývá dítky narozené nevinnými a praví, že nebudou trestány (Or. 40, 23); také radí, není-li nebezpečností, že mají býti teprv asi po třech letech křtěny (u. m. 28). Ospravedlňující moci křtu žádosti neuznává, neboť má za to, že ti, kdož po křtu touží, jej však pro nedostatečné stáří nebo smrt nepřijmou, nepřicházejí sice do pekla, ale také nevejdou do blaženosti nebeské (Or. 40, 23). Zvláště jasně vyslovuje však skutečnou přítomnost Krista v eucharistii a její ráz obětní známými slovy: Kněz svolává svým slovem Loga, nekrvavým řezem rozřezuje tělo a krev Páně, používaje slova jako meče (Ep. 171). Marii nazývá bohorodičkou (θεοτόκος): Kdo Marii nenazývá bohorodičkou, je daleko od božství (Ep. 101, 4). O sv. Justině vypravuje, že vzývala sv. Marii, aby jí pomohla (Or. 24, 10—11). Jasně učí, že přednost Petrova, sloupu církve, přešla na církev římskou, jejíž biskup je představeným celého okrsku křesťanského a svazkem katolické jednoty (Carm.

adv. episc. Migne, Pat. gr. t. 35, p. 120). Neméně zřetelně dosvědčuje svátost svěcení kněžského, právě o svém svěcení na biskupa sasimského: Opět přišly na mě pomazání a Duch (Or. 9, 1—3).

Nejlepší vydání spisů Řehoře Naz. opatřili Maurini ve 2 fol.; první svazek Clemencet, Paříž 1778, druhý Caillaud teprve r. 1840 — Migne. Patr. gr. t. 35—38. — Ullmann, Gregor von Nazianz. Gotba 1867. — Hergenröther, Die Lehre von der Trinität nach Gregor von Nazianz. Regensburg 1850 — Weiss, Die grossen Kappadocier als Exegeten. Braunsberg 1871. — Hümmel, Des hl. Gregors von Nazianz, des Theologen, Lehre von der Gnade. Kempten 1890. — Benoit, St. Gregoire de Nazianze; sa vie, ses oeuvres et son époque 2. éd. 2 v. Paris 1885.

§ 49. Sv. Řehoř Nyssenský.

Řehoř, mladší bratr sv. Basilia, nabyt, jak se podobá, vzdělání privátním studiem a zásluhou svého bratra. Nejdříve byl lektorem, po té však vystoupil jako učitel retoriky, až na domluvy svých přátel, zejména Řehoře Nazianského, vzdal se úřadu tohoto a uchýlil se na nějakou dobu do samoty. Roku 371 byl vysvěcen od Basilia na biskupa nyssenského v Kappadocii, kde však čekaly naň velké boje s Ariany. Synodou ariansky smýšlejících biskupů byl roku 375 stolce svého zbaven a musel po několik let sídla svého vzdálen žiti. Po smrti císaře Valenta vrátil se však zpět a přijat byl od obce s velikým jásotem. Po té r. 381 zúčastnil se sněmu cařihradského, kde vynikajícími dogmatickými vědomostmi obracel na se všeobecnou pozornost. O konci jeho života zachovalo se nám málo zpráv. Tolik víme, že ještě několikrát přišel do Cařihradu, posledně r. 394 k synodě za předsednictví patriarchy Nektaria konané k urovnání sporů biskupův arabských. Za nedlouho po této synodě asi zemřel, neboť odtud mizí jeho jméno z dějin.

Mezi Kappadoky byl Řehoř Nyssenský myslitelem nejhlubším a získal si o filosofické odůvodnění a hájení církevní víry zásluh nemalých. Méně šťastným a obratným byl ve

správě svého biskupství a také výmluvností nevyrovná se Řehoři Nazianskému. Za to tím většího uznání došly vědecké práce jeho, které jsou z části rázu dogmatického, z části exegetického a asketického, z části řeči a listy.

Ze spisů dogmatických nejceněnější je *Oratio catechetica magna*, Λόγος κατηχητικός ὁ μέγας, obsahující odůvodnění a obhájení hlavních dogmat křesťanských, Trojice, vykoupení, křtu a eucharistie proti pohanům, židům a bludařům. Spis tento určen byl pro učitele křesťanské a ukazoval jim, jak mají vycházeti se stanoviska odpůrců při hájení uvedených nauk křesťanských. Nejobsáhlejším dílem Řehořovým a též nejdůležitějším ze všech polemických spisů proti arianismu je dvanácte jeho knih *Contra Eunomium*, Πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρήτικοὶ λόγοι. Podnět k tomuto spisu dala *Apologie*, kterou Eunomius odpověděl na spis Basiliův *Contra Eunomium*. Řehoř v něm hájí netoliko bratra svého proti útokům Eunomiovým, nýbrž vysvětluje a odůvodňuje též zevrubněji jeho nauku o božství Syna a Ducha sv. Proti Apollinariovi, biskupu laodicejskému, napsal Řehoř *Antirrheticum*, Ἀντιρρήτικός πρὸς τὰ Ἀπολλιναρίου, v němž hlavně ukazuje, že božský Logos v Kristu nezastupoval místo duše rozumné (νοῦς). Později doplnil ještě spis tento pojednáním *Κατ' Ἀπολλιναρίου*, věnovaným Theofilovi Alexandrijskému. Zajímavý je též dialog *De anima et resurrectione*, Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως, mezi Řehořem a sestrou Makrinou, nalézající se na lůžku smrtelném, o duši, smrti, zmrtvýchvstání a obnovení všech věcí. Makrina vystupuje tu jako učitelka, těšící Řehoře, zarmouceného nad smrtí staršího bratra, poukazem na lepší život posmrtný, proto také spis mívá název *Τὰ Μακρίνα*. Řehoř napsal též její život *Vita s. Macrinae*.

Nejobsáhlejší činnost rozvíjel však Řehoř Nyssenský na poli exegese. Nicméně spisy jeho exegetické nemají té ceny jako dogmatické, poněvadž se zcela přidržuje hermeneutických zásad Origenových, jako vůbec nadšeným byl

obdivovatelem učenosti a bystrovtipu Origenova. Za každým slovem biblického textu hledá a nalézá poklad mravních poučení a proto mnohdy smysl doslovný úplně odmítá. K nej-přednějším jeho exegetickým spisům náleží *Explanatio apologetica in hexaëmeron*, Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς ἑξαήμερου, jakési pokračování Basiliova *Hexaëmera*. Řehoř vysvětluje jej v některých bodech, kde byl nesprávně pochopen a v jiných jej opět doplňuje.

O hexaëmeru¹ pojednává ještě spis *De hominis opificio*, Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, obsahující výklad o stvoření člověka, o obrazu božím v něm, o stavu po pádu jeho a po zmrtvýchvstání. V obou těchto spisech má Řehoř stále zřetel na smysl doslovný. Naproti tomu v obou traktátech *In Psalmorum inscriptionem lib. II*, Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν ψαλμῶν, popouští již uzdu své náklonnosti k allegorii. Vycházeje z předpokladu, že všechny žalmy obsahují předpisy o ctnostech, snaží se ukázati v traktátu prvním, že rozdělení sbírky Žalmů na 5 knih představuje pětistupňový žebřík k dokonalosti; v traktátu pak druhém, že nápisy jednotlivých žalmů podávají návod ke ctnosti. V patnácti homiliích k Velepísni rozvádí myšlenku, že pod obrazem svatby líčí se spojení lidské duše s Bohem. K Novému zákonu máme od Řehoře Nyssenského pět krásných homilií na modlitbu Páně, Εἰς τὴν προσευχὴν, a osm homilií o blahoslavenstvích, rázu vesměs prakticko-parenetického. Poučení je zde oživeno případnými podobenstvími a biblickými příklady.

Z řady spisův asketických, které Řehoř napsal, zmínky zasluhují: *De virginitate*, Περὶ παρθενίας, napsaný v samotě (r. 370) před jeho svěcením biskupským a obsahující návod k dokonalosti křesťanské a dále *De perfectione*, Περὶ τελειότητος, k mnichovi Olympiovi. Řeči Řehořovy jsou ceny prostřední; obráží se v nich příliš směr doby, rozvláčnost a pathos. Dle obsahu jsou to hlavně řeči slavnostní, pohřební a potěšné. Z listů jeho zachovalo se nám pouze 26, obsahu historického nebo morálního. Zvláštního povšimnutí

zasluhuje list 2. De iis, qui adeunt Jerosolyma, Περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, v němž kárá zlořády při poutích tehdy se naskytující a varuje před přeceňováním náboženského významu poutí.

* Po způsobu ideí Platonových připisuje Řehoř Nyssenský všeobecným pojům realitu, když praví, že slovo člověk označuje přirozenost a ne individuum, a že Petra, Pavla a Barnabáše dohromady třeba nazývati jedním člověkem a nikoli třemi lidmi. Tím chtěl učiniti pochopitelnější nauku o božské Trojici, kterou neúnavně hájí. Jeden jest Bůh a tři jsou božské osoby. Každá je Bůh a přece nejsou tři bohové, nýbrž jeden toliko Bůh, poněvadž jest jen jedna božská podstata. Mezi třemi božskými osobami je dle Řehoře nejtěsnější jednota, tak že každá činnost Boha na venek je všem třem božským osobám společnou. Každá činnost na tvory se vztahující vychází z Otce, postupuje skrze Syna a dovršuje se v Duchu sv. (ἐκ πατρὸς ἀφορμᾶται καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ πρόεισιν καὶ ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ τελειοῦται, Adv. Graec. ex comm. notionibus. Migne, Patr. gr. t. 45, 125), není však trojnásobná οὐ μὴν τρία ἐστὶν τὰ γινόμενα l. c.). Právem také vidí Řehoř rozdíl božských osob pouze v jejich relacích a určuje s překvapující téměř jasností a přesností vztahy Ducha sv. k Otci a Synu. »V tom jen nalézáme rozdíl mezi jedním a druhým, že věříme, že jedno je původem, druhé však z původu a při tom, co je z původu, opět jiný rozdíl přijímáme. Jedno je totiž bezprostředně (προσεχῶς) z prvního, druhé však skrze to, co bezprostředně je z prvního, tak že nad veškeru pochybu vlastnost jednorozeného (τὸ μονογενές) Synu zůstává, na druhé straně však také vycházení Ducha sv. z Otce je jisté, tím že zprostředkování Syna jemu vlastnost jednorozeného zachovává, aniž bere Duchu jeho přirozený vztah k Otci« (Pojednání k Ablabiovi. Migne, Patr. gr. t. 45., 133). Jak z místa toho též patrné, vychází i dle Řehoře Duch sv. z Otce skrze Syna, tedy jen prostředně z Otce.

V nauce o člověku, o které též obšírně jedná, zavrhne rozhodně názor Origenův o praexistenci duše a zároveň s tím související stěhování duší a učí, že člověk dle těla a duše zároveň povstává. Ohledem na vznik duše je Řehoř jako Tertullian traducianistou (Migne, Pat. gr. t. 46, 125 n.). V nauce o zmrtvýchvstání hájí identitu těla zmrtvýchvstalého s tělem přítomným: »Těla zmrtvýchvstávající oddělují se od všeobecné hmoty a vrací se k své zvláštnosti« (De opif. hom. c. 27.) Co se týče posmrtného osudu lidí, přidržuje se Řehoř s Origenem tak zv. apokatastase, t. j. konečného smíření všeho zlupropadlého tvorstva s Bohem, tak že tresty pekelné mají jen význam medicinální a dočasně trvají. Nepokřtěný a pokřtěný, který svých pozdějších hříchů »modlitbou a filosofií« nezničil, musejí po smrti býti čistěni ohněm a to se děje »rychleji nebo pomaleji«. Až bude tak zlo v dlouhých dobách z přírody vyloučeno, bude všechno tvorstvo Vykupiteli děkovati a také vynálezce zla (ďábel) bude pěti tento hymnus díky (Or. catech. c. 35 a 36, též dialog De anima et resurr.). Ovšem mluví Řehoř také často o věčných trestech pekelných, o neuhasínajícím ohni, o neumírajícím červu, avšak touto věčností rozumí jen »dlouhé periody«, μακράι περίοδοι, (Or. catech. 26.).

Celkového přesného vydání spisů Řehořových posud nemáme. Hlavní vydání uspořádal Jesuita Fronto Ducaeus, 3 fol. Paříž 1638. Otisknuto je v Migneově Patr. gr. t. 44—46. — Buse, Derhl. Gregor von Nyssa. Leipzig 1848. — Hilt, Des hl. Gregor von Nyssa Lehre von dem Menschen. Köln 1890. — Diekamp, Die Gotteslehre des hl. Gregor von Nyssa. Münster 1896. — Krämpf, Der Urzustand des Menschen nach der Lehre des hl. Gregor von Nyssa. Würzburg 1889. —

§ 50. Sv. Cyrill Jerusalemský.

Sv. Cyrill, o jehož životě málo se nám zachovalo zpráv, narodil se kolem r. 315 v Jerusalemě nebo v jeho okolí. Mladí prožil v samotě, věnované askesi a studiu. Kolem r. 345 byl od biskupa Maxima posvěcen na kněze a svěřena mu bez-

prostřední příprava vyvolených (electi) na křest, jakož i uvedení pokřtěných do tajemství křesťanských. Po smrti biskupa Maxima stal se r. 350 nebo 351 jeho nástupcem na stolci jerusalemském, obdržev svěcení od ariansky smýšlejícího Accacia, metropolity caesarejského. S tímto dostal se záhy do sporů, k nimž podnět dal kanon 7. sněmu nicejského, přiznávající čestnou přednost biskupu jerusalemskému po biskupovi antiochenském. Accacius nechtěl uznati této čestné přednosti, poněvadž jako Arian byl odpůrcem sněmu nicejského. Cyrill byl dvakráte od synod arianských (358 a 360) složen a do vyhnanství poslán. Julian povolal jej r. 361 zpět a pokusil se v jeho přítomnosti chrám jerusalemský znovu vystavět. Od ariansky smýšlejícího Valenta byl po třetí do vyhnanství poslán (r. 367) a teprve po smrti císařovně mohl se opět vrátit (378), tak že 11 let v celku trvalo toto vyhnanství. Roku 381 účastnil se ještě sněmu cařihradského I. a zemřel, jak se obvyčejně za to má, r. 386.

Hlavním dílem Cyrillovým jsou katechese, které konal r. 347 nebo 348 pro katechumeny. Obsahují jednu prokatechesi, t. j. předběžné oslovení o velikosti milosti křtěncům nastávající; pět dalších řečí jedná o hříchu, pokání, víře a křtu; šestá až osmnáctá vysvětlují jednotlivé části symbolu jerusalemského. Nejdůležitějších je pět posledních katechesí, uvádějících do tajemství víry křesťanské (κατηχίσεις μυσταγωγικαί). Katechese tyto byly konány v týdně velikonočním k nově pokřtěným (νεοφώτιστοι) a vysvětlují svátosti o velikonocích přijaté, a to 19. a 20. křest, 21. po křtu následující mazání sv. křížem, t. j. biřmování, 22. eucharistii po její stránce dogmatické a 23. po její stránce liturgické (missa fidelium). Katechese Cyrillovy jsou nejstaršími katechesemi, které se nám zachovaly, a náležejí k nejvzácnějším památkám křesťanského starověku; zejména katechese mystagogické jsou neocenitelnými pro dějiny dogmatu a liturgie. Mluva je živá, jasná a srdečná. Vedle katechesí máme od Cyrilla ještě list k císaři Konstantiovi z r. 351 o zá-

zračném objevení se velikého zářícího kříže v Jerusalemě pozorovaném a homilii o dnou sklíčeném (Joh, 5, 5) a tři malé zlomky z homilií.

* Cena dogmatická katechesí Cyrillových, jak již řečeno, je veliká. V nauce o Trojici nevyjadřoval se vždy s žádoucí přesností, zejména výraz *homousios* v katechesích se nevyskytá; nicméně nemůže býti počítán, jak se domnívali Jeronym, Rufin, Sokrates, Sozomenus a j., k Arianům, neboť opětovaně vystupuje proti jejich nauce a hájí jednotu podstaty Syna s Otcem. Nepoužil slova *homousios* z bázně, že by výrazu toho mohli zneužít Sabelliani. Naproti tomu vyslovuje však reální přítomnost Krista v eucharistii a transsubstantiaci tak jasně, jako žádný z Otců před ním. Tak na př. praví: »Ve způsobě chleba dává se ti tělo a ve způsobě vína dává se ti krev, abys přijímaje tělo a krev Kristovu jednoho těla, jedné krve s ním se stal *σύσσωμος καὶ σύναιμος αὐτοῦ*); neboť tak stáváme se nositeli Krista (*χριστοφόροι*), tím že jeho tělo a jeho krev do našich údů se rozdělují« (Cat. 22, 3). V téže katechesi vyslovuje jasně a úplně transsubstantiaci slovy: »Poněvadž Pán sám to vyslovil a o chlebě řekl: toto je tělo mé, kdo odváží se pak o tom pochybovati? A poněvadž sám ujišťuje a řekl: toto je krev má, kdo bude pak pochybovati a řekne, že to není jeho krev? Chléb, který se vašim očím jeví, není chléb, nýbrž tělo Kristovo; víno, které vidíte, není víno, nýbrž krev Kristova . . . V Káni proměnil Kristus svou vůlí vodu ve víno, a neměli bychom mu věřiti, že víno v krev proměnil (*μεταβαλλών*)?« O epiklesi ve mši sv. zmiňuje se slovy: »Prosíme dobrotivého Boha, aby seslal Ducha sv. na přítomné dary (*τὰ προσέμενα*), aby chléb proměnil v tělo Kristovo a víno v krev Kristovu; neboť čehokoliv se dotkne Duch sv., je zcela posvěceno a proměněno« (Cat. 23, 7). V téže katechesi vyslovuje se jasně i o obětním rázu eucharistie. Když byl promluvil o modlitbách za živé, pokračuje: »Týmž způsobem přinášíme také za zemřelé, ačkoli sami hříšníky jsme, Bohu obět a

nepleteme k tomu žádného věnce (jako pohané), nýbrž přinášíme za naše hříchy zabitého Krista, smírujíce tím jak za ně tak za nás Boha lidí milujícího« (c. 11). Svátost biřmování nazývá křížmem Kristovým a Ducha sv. a praví o ní: »Když se tělo viditelným olejem maže, posvěcuje se duše svatým a oživujícím Duchem« (cat. 21, 3). O osobě Kristově učí velmi jasně, že měl dvě přirozenosti: Kristus byl διπλοῦς, t. j. měl dvojí přirozenost — člověk, pokud byl viditelným, Bůh, pokud byl neviditelným (cat. 4, 9). Dále praví o něm, že v pravdě za všechny lidi trpěl (cat. 13, 4) a že sestoupil do podsvětí (τὰ καταχθονία), aby i odtud | spravedlivé vysvobodil (cat. 4, 11).

Nejlepší vydání spisů Cyrillových opatřil Maurin Touttée 1 fol. Paříž 1720. — Zuovu otiskauto bylo v Migneově Patr. gr. t. 33. — Příruční vydání s latinským překladem opatřili Reischl a Rupp. 2 Bde München 1848 n. — Šýkora, Katechese sv. Cyrilla Jerusalemského. Praha 1892. — Delacroix, St. Cyrill de Jérusalem, sa vie et ses oeuvres. Paris 1866. — Mader, Der hl. Cyrillus, Bischof von Jerusalem, in seinem Leben und seinen Schriften. Einsiedeln 1891. —

§ 51. Sv. Epifanius ze Salaminy.

Sv. Epifanius narodil se r. 315 v Besanduku blíže Eleutheropole v Judsku. Hned v mládí věnoval se studiu posvátných věd a různých řečí, tak že dle sv. Jeronyma znal řecky, syrsky, hebrejsky, kopticky a z části též latinsky (πεντάγλωττος). Navštívil mnichy egyptské, založil blíže Eleutheropole klášter, jež řídil jako opat přes třicet let. Pro jeho učenost a zbožnost povýšili jej biskupové cyperští r. 367 na metropolitní stolec v Konstantii, starém Salamis. I jako metropolita podržel přísný svůj způsob života, snažil se povznést a rozšířit život mnišský a rozvíjel velikou, mnohdy až upřílišněnou horlivost pro zachování víry orthodoxní. Zejména vystupoval vždy jak slovem, tak i písmem proti Origenovi, kterého považoval za otce všech haeresí, především však proti aria-

nismu. Poněvadž měl Origenes tehdy v Palestině nejnadšenější přívržence, odebral se Epifanius r. 394 do Jerusalema a kázal zde proti němu a jeho bludům. Když biskup jerusalemský Jan se zpechoval Origena, zavrhnouti, přerušil s ním Epifanius církevní společenství. Za nedlouho potom spojil se s Theofilem Alexandrijským v jeho boji s počátku proti mnichům origenistickým v Egyptě (398), pak proti Janu Zlatoústému, v němž neprávem spatřovali ochrance mnichů, které pronásledovali. Po odsouzení Origena na cyperské synodě Epifanius odebral se r. 402 do Cařihradu, přidal se zde k nepřátelům sv. Jana Zlatoústého a vystupoval proti němu. Když však poznal, že byl od Theofila oklamán a zneužit, vrátil se, aniž vyčkal synody Ad quercum, na Cypr, na cestě však zemřel r. 403, ještě než byl sv. Jan Zlatoústý složen.

Spisovatelská činnost sv. Epifania je především rázu polemického. Na žádost jistého kněze z Pamfyliie, by vyložil pravou a zdravou víru o nejsv. Trojici, a zvláště o Duchu sv., napsal r. 374 spis *Ancoratus* (Ἀγκυρωτός). Spis tento měl ve zmatcích sporův arianských a semiarianských výkladem katolické nauky o Trojici křesťanům poskytnouti pevnou oporu, býti jim takoruka kotvou; odchyluje se však mnohdy od vlastního předmětu dosti daleko netoliko k polemickým exkursům proti bludařům, nýbrž i k apologetickým výkladům proti pohanům a židům. Na konci spisu jsou dva symboly, z nichž první přijat za nedlouho potom koncilem cařihradským I. r. 381 a stal se později křesťanským symbolem východu a s obecným uznáním sněmu cařihradského symbolem celé církve. Mezi rokem 374—377 na žádost mnichů, které *Ancoratus* potěšil, složil Epifanius spis *Panarion*, Πανάριον, obyčejně *Contra haereses* citovaný. Název *Panarion*, arcula medica, má odtud, že chce uštknutým odhadů, t. j. od bludařských nauk nakaženým, poskytnouti lék, zároveň však zdravým ochranu. Za tím účelem spisovatel vykládá a vyvrací 80 haeresí, k nim čítá však též náboženství pohanská, filosofické školy řecké a židovské sekty. Při starších haeresích čerpá

látku z Irenaea a Hippolyta, při novějších, jako při haeresi Ariově, Apollinariově, podává vlastní informace. Pro nedostatek lepších pramenů spis skýtá, přes to že Epifanius ukazuje tu a tam přílišnou lehkověrnost a nedostatek kritiky, dobré poučení o haeresích. Na konci spisu je připojen 'krátký výklad víry katolické a apoštolské církve.¹⁾ Pro biblickou introdukci značné ceny je spis *De mensuris et ponderibus* *Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν*, napsaný r. 392. Epifanius mluví v něm o kanonu a překladech Starého zákona, o biblických měrách a váhách a o geografii palestinské. Z textu řeckého zachovalo se nám jen 24 prvních hlav (asi třetina), dalších 60 v překladu syrském. V malém pojednání *De duodecim gemmis*, *Περὶ τῶν ἑβ' λίθων*, mluví Epifanius o 12 draho-kamech, které zdobily rationale velekněze židovského. Zachovalo se nám v textu řeckém a překladu latinském. Jiné biblicko-exegetické práce Epifaniovy se ztratily. Z četných jeho listů zachovaly se nám v překladu latinském jen dva, jeden k Janu Jerusalemskému, druhý k Jeronymovi; oba týkají se sporů origenistických. Z třetího máme jen zlomky. Některé sv. Epifaniovi připisované spisy jsou nepravé.

Vzdělání sv. Epifania bylo velké, jeho horlivost byla by vykonala více dobrého, kdyby byla bývala spojena s větší soudností; dokonalá upřímnost jeho úmyslů byla by se vyhnula mnoha nesnázím, kdyby byla bývala spojena s dokonalější znalostí lidí a věcí. Co lze bez omezení chváliti, je svatost jeho života. Epifanius byl snad jediným biskupem orthodoxním, kterého ctnost jeho ochránila proti útokům arianským. Vrstevníci jeho viděli v něm člověka zcela nebeského, nemajícího nic pozemského na sobě. Kudykoli kráčel, tísnil se lidé, aby jej viděli a trhali niti jeho roucha, aby je chovali jako ostatky (Hier., Ep. 38).

* Epifanius je jediným z řeckých Otců, jenž doslovně praví, že Duch sv. z obou, Otce a Syna, vychází (*πνεῦμα*

¹⁾ Tak zv. *Anakephalosis*, krátký výtah z tohoto většího díla, pochází, jak se podobá, od mladší ruky.

παρ' ἀμφοτέρων, Haer. 74. 4). V listě k biskupovi Janu Jerusalemskému ospravedlňuje se proto, že na cestě k Bethelu v Palestině v chrámě oponu roztrhl, na níž spatřil »obraz Krista nebo člověka«; praví při tom, že dle nauky Písma sv. nesmí býti v chrámě obraz lidské postavy. (Hier. Ep. 51, n. 9.)

Nejlepší vydání jeho spisů opatřil P'etavius ve 2 fol. Paříž 1622, které otiskl Migne, Patr. gr. t. 41.—43. — Vydání Dindorfovo v 5 sv. v Lipsku 1859 n. podává jen text řecký, ovšem kritiky přesnější. — Eberhard, Die Betheiligung des Epiphanius an dem Streit über Origenes. Trier 1859. —

§ 52. Sv. Jan Zlatoústý.

Jan, který v pozdější době (od 7. stol.) nazýván byl Chrysostomus, narodil se v Antiochii kolem r. 345 jako syn vyššího vojenského důstojníka. Po předčasné smrti otce pečovala o jeho vychování zbožná matka Anthusa, jedna z oněch vynikajících žen, o kterých pohanský retor Libanius praví: »Jak výborné jsou ženy mezi křesťany«! Vědeckého vzdělání nabyl u právě zmíněného retora Libania¹⁾, známého obhájce umírajícího tehdy pohanství, načež započal dráhu veřejného obhájce. Než záhy uchýlil se do samoty, aby se věnoval modlitbě a studiu Písma sv. Po té kolem r. 396 přijal křest, dle tehdejšího obyčeje do zralejšího věku odložený, a vedl dále život přísně asketický, brzo na poušti mezi mnichy poblíž Antiochie, brzo na žádost své matky v Antiochii, kde získal pro život řeholní Theodora, pozdějšího biskupa z Mopsvestie a bludaře. Meletius, biskup antiochenský, posvětil ho r. 381 na jáhna, nástupce pak Meletiův Flavian r. 386 na kněze. Brzo po vysvěcení ustanovil jej Flavian kazatelem při hlavním chrámu, templum aureum, kterýžto úřad zastával Jan přes deset let s rovněž tak velikou horlivostí jako úspěchem. Nejslavnější z jeho homilií exegetických pocházejí vesměs

¹⁾ Kritické vydání spisů jeho vydává Förster, Libanii opera. Lipsiae 1903 sq.

z této doby. Pověst o jeho výmluvnosti pronikla i do Cařihradu, a když r. 397 zemřel patriarcha cařihradský Nektarius, přáli si ho míti jak lid a klerus, tak i císař Arkadius jeho nástupcem. Lstí a násilím přiveden byl do Cařihradu a zde na rozkaz císařův od Theofila Alexandrijského, jenž jen nerad tak učinil, na biskupa posvěcen (r. 398). Než brzo jeho reformní horlivost v odstraňování zlořádů v kleru, jakož i vystupování proti luxu na dvoře císařském vzbudily mu mocné nepřátele. K tomu přidružil se ještě r. 402 napjatý poměr k Theofilovi Alexandrijskému, který vypudiv origenistické mnichy z pouště Nitrijské, těžce nesl, že sv. Jan Zlatoústý některé z nich, když do Cařihradu se utekli, s láskou přijal, a třeba ne k přijímání, přece k návštěvě chrámu připustil. S počátku zdálo se, že celá záležitost s mnichy nepříznivě skončí pro Theofila; byltě císařem povolán do hlavního města, aby se na synodě za předsednictví sv. Jana Zlatoústého zodpovídal ze svého jednání s mnichy. Tomuto rozkazu nebylo však dáno důrazu a brzy se stav věcí změnil úplně. Kázání, které Jan měl proti luxu žen, císařovna Eudoxia, císaře úplně ovládající, vztahovala na sebe a cítila se tak hluboce uraženou, že nyní vyzvala Theofila, aby rychle do hlavního města přišel a synodu k složení Chrysostoma uspořádal. Theofil ochotně uposlechl vyzvání císařovny a přišel s 25 sobě úplně oddanými biskupy egyptskými konal r. 403 synodu na venkovském statku Δρῦς u Chalcedonu (odtud synoda Ad quercum, ἐπὶ δρῦν), na které Jan, jenž dostaviti se odmítl, byl na základě žalob úplně vymyšlených složen a od císaře do vyhnanství poslán. Poněvadž však lid se proto bouřil a kromě toho Cařihrad prudkým zemětřesením byl navštíven, zalekla se císařovna a vymohla na císaři, že byl Jan z vyhnanství zpět povolán a od lidu s jásotem přijat. Než mír trval jen dva měsíce. Na podzim 403 byla postavena socha císařovny v blízkosti chrámu kathedrálního a její odhalení oslavováno dle obyčeje po několik dní hrami, tanci a jinými hlučnými vyraženími. Když si Jan u městského praefekta do toho stěžoval, Eudoxia cítila se opět

uraženou a rozhodla se nyní definitivně zbavit se nepohodlného mravokárce. Na základě kanonu 12. synody antiochenské z r. 341, že biskup synodou složený nesmí se bez výroku nové synody ke svým funkcím vrátit, byl Jan znovu sesazen a do vyhnanství poslán (r. 404) nejdříve do Kukusu v Armenii, »nejpustějšího místa na celé obydlené zemi« (Chrys., Ěp. 234). Když však mnozí z Antiochie i sem k němu přicházeli, vykázáno mu r. 407 sídlo v Pityu na východním břehu Černého moře. Na cestě však veliký trpitel podlehl obtížím cesty již v Pontu a vydechl svou velikou duši s oblíbeným heslem svým: Δόξα τῷ θεῷ πάντων ἐνεκα u věku 60 let. Po 31 letech byly kosti do Cařihradu přeneseny a zde slavně v chrámě svatých apoštolův uloženy za přítomnosti syna Eudoxie Theodosia II. (r. 438).

Hlavní činnost rozvíjel sv. Jan Zlatoustý na poli praktické duchovní správy a především na kazatelně. Mezi řečníky církve východní má místo první a mezi homilety západu může s ním být jen sv. Augustin srovnán. Jeho výmluvnost je přirozená, spontanní, bez prostředků řečnických. Řeči jeho poutají obsahem a obracejí se více na srdce než na rozum. Jan Zlatoustý řečí svých nepsal; zachovali nám je pouze stenografové. Mluvil, když byl poněkud o předmětu meditoval; nepřidržoval se přesného pořádku, přerušoval se často dle vnuknutí okamžiku a jeho slovo přece vždy mocně hýbalo duši. Ač řeči jeho trvaly dlouho, mnohdy i dvě hodiny, přece neunavovaly; bylyť oživeny případnými obrazy a podobenstvími a navazují nezřídka, zvláště v úvodu a na konci, na přítomné poměry zevnější. Většina kázání jeho jsou homilie; jako exegeta přidržuje se v nich metody historicko-filologické a hledí především podati smysl literární. Při tom však neopomíná poukazovati na typický ráz Starého zákona a vysvětluje mnohé místo z něho nejdříve κατ' ἱστορίαν a pak též κατ' ἀναγωγὴν čili μυστικῶς. Vůbec důsledně snaží se uplatňovati hermeneutické zásady školy antiochenské, k jejíž nejprřednějším mistrům náleží. Co však jej

zvláště charakterisuje a vyznamenává, je spojení a vyrovnání mezi vědou a životem, mezi rozumem a srdcem. Jako on nedovedl zajisté ještě nikdo jiný svatý text tak důkladně a rozvážně, ba střizlivě a suše a přece zároveň tak hluboce a všestranně a prakticky vyložit, tak že podnes možno jeho homilie s největším užtkem a zájmem čísti.

Většina spisů sv. Jana Zlatoústého jsou výklady Písma sv. ve formě homilií. K těmto výkladům náleží především 67 homilií ke Genesi, konaných v Antiochii kolem r. 388. Po odstavcích je v nich vyložena Genese od počátku až do konce, tak že tvoří úplný komentář. Jak se podobá, vyložil homileticky též celý Žaltář; zachoval se nám však pouze výklad 60 žalmův. Také z výkladů k některým dalším knihám Starého zákona máme jen zlomky. V čele výkladů k Novému zákonu je 90 homilií k Matoušovi, kolem r. 390 v Antiochii konaných. Vedle toho máme 88 homilií k Janovi, rovněž v Antiochii konaných, dále 55 homilií ke Skutkům apoštolským, v nichž však se jeví menší dokonalost formy. Jako byl nadšeným ctitelem a obdivovatelem sv. Pavla, tak také vyložil sv. Jan v homiliích v pravdě velkolepých všecky jeho listy; nejkrásnější jsou z nich homilie k listu k Římanům. Isidor Pelusiota o výkladu tom praví: »Kdyby božský Pavel sám sebe byl chtěl vysvětlit, nemohl to jinak učiniti, než onen znamenitý mistr to učinil« (Ep. 5, 32).

K homiliím exegetickým druží se ostatní kázání počtu velikého a obsahu velmi rozmanitého. K nim náleží především Homiliae VIII adversus Judaeos, ostatně ne tak proti židům jako spíše proti judaisujícím křesťanům, kteří s židy svátky slavili nebo posty zachovávali, zejména proti takzvaným Protopaschistům, pak Homiliae XII contra Anomoeos de incomprehensibili, Περὶ ἀκατάληπτου, pojednávající o nepochopitelnosti boží a jednotě podstaty Syna s Otcem; dále Homiliae IX de poenitentia; pravost tří posledních je však pochybná. K tomu druží se Homiliae XXI de

statuis ad populum Antiochenum, konané za vzpoury Antiochenských proti císaři Theodosiovi pro uložení nových daní vzniklé. Poněvadž za vzpoury této sochy císařovy byly zničeny, chystal se Theodosius k pomstě. Zatím co město plno bázně trest očekávalo, konal Jan Zlatoústý homilie o sochách, v nichž hledí přestrašené uklidnit a zároveň rozličné neřesti odstranit. V poslední řeči o Velikonocích mohl oznámiti, že biskup Flavian vymohl u císaře městu úplnou amnestii. Velmi krásné jsou také Homilae VII de laudibus sancti Pauli a dále na různé svátky Páně. S velikým nadšením konal zejména 25. prosince 386 řeč na slavnost vánoční, v níž poznamenává, že slavnost vánoční není v Antiochii ani ještě 10 let známa, a že z Říma sem přišla.

Také vlastní pojednání napsal sv. Jan Zlatoústý. Obsahu apologetického jsou Contra Judaeos et gentiles, quod Christus sit Deus, Πρός τε Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήνας ἀπόδειξις, ὅτι θεὸς ὁ Χριστός, a Contra Julianum et gentiles, Λόγος εἰς τὸν μακάριον Βαβύλαν καὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ καὶ πρὸς Ἑλλήνας, v obou dokazuje se božství Kristovo a pravost jeho nauky z proroctví a obdivuhodných účinků náboženství křesťanského. Ostatní pojednání jsou o obsahu hlavně morálně asketického. K nim na předním místě náleží De sacerdotio lib. VI, Περὶ ἱερωσύνης, napsané ve formě dialogu mezi ním a jeho přítelem z mládí Basilem. Zde udává nejdříve důvody svého útěku před svěcením biskupským r. 373 a mluví pak o důstojnosti a obtížích úřadu kněžského, k němuž třeba mnohých vlastností, především svatosti, vědomostí a znalosti života. Celý spis je napsán vřelým, srdečným tónem, vypisuje zvláště vznešenost kněžství způsobem nedostižitelným a proto byl počítán vždy k nejcennějším spisům světcovým. Spis De virginitate, Περὶ παρθενίας, napsaný pravděpodobně po r. 381, dokazuje vřelými slovy, že manželství je dobré, panictví však lepší (1 Cor. 7,38). Příbuzná jsou dvě pojednání Ad viduam iuniorē, Εἰς νεωτέραν χηρεύσασαν, v němž těší adressátku nad ztrátou manžela, a De non ite-

rando coniugio, Ἐπὶ μοναδρίας, kde vdovám odporoučí zůstatí ve stavu vdovském (1 Cor. 7, 40). Hned po svém povýšení na stolec cařihradský napsal dva pastoraální listy: ke klerikům, kteří mají Bohu zasvěcené panny ve svém domě (Ἐρὸς τοὺς ἔχοντας παρθένους συνεισάκτους), a proti zlo-
zvyku, že Bohu zasvěcené panny muže k sobě (do svého pří-
bytku) braly (Ἐπὶ τοῦ τὰς κανονικὰς μὴ συναικεῖν ἀνδράσι). K jme-
novaným zde pojednáním druží se ještě další jiná, jako *Adversus oppugnatores vitae monasticae*, Ἐρὸς
τοὺς πολεμιούντας τοῖς ἐπὶ τὸ μονάζειν ἐνάγουσιν, *Adhortatio*
ad Theodorum lapsum, Λόγος παραινετικὸς εἰς Θεόδωρον
ἐκπεσόντα, atd.

Korrespondence Jana Zlatoustého, jak se nám za-
chovala, čítá 242 listů, většinou velmi krátkých, pocházejících
z druhého jeho vyhnanství. Ponejvíce jsou to listy potěšné,
přátelům a přívržencům jeho zaslané, kteří zármutkem na-
plnění byli nad stavem věcí v Cařihradě a vždy trudnějším
osudem světcovým.

Konečně připisuje se sv. Janu Zlatoustému též sestavení
nové liturgie. Než liturgie dle něho nazvaná a v církvi
řecké posud užívaná o většině dnů v roce nesouhlasí přesně
s údaji obsaženými v jeho spisech o liturgii tehdejší doby.
Může proto jen tehdy činit nárok na jeho jméno, byla-li
později značně změněna.

* Vzděláním náležeje škole antiochenské a povahou se
kloně k činnosti praktické, nejeví sv. Jan Zlatoustý ve spisech
svých náklonnosti k spekulativnímu pojednávání otázek
dogmatických. Ve všem téměř podává nauku dnešní církve.
Výtka origenismu od Theofila Alexandrijského mu činěná nemá
podkladu. V nauce o duši přidržoval se kreatianismu a
nikoli nauky origenistické o praeexistenci duší, také apoka-
tastase. Origenova je mu úplně cizí; učit jasně věčnosti
trestů pekelných, když na př. praví: »Hříchy smýti nedosta-
čuje peklo, jakkoli je věčné, neboť právě proto je věčné (διὰ
τοῦτο γὰρ καὶ αἰάνιος ἐστιν, Hom. 17 in Haebr. n. 5). V nauce

o Kristu uznává v Kristu dvě přirozenosti nesmíšené: »Pravím-li, jeden (Kristus), chci tím tvrditi spojení, nesmíšení (ἐνωσιν λέγω, οὐ σύγχυσιν); jedna přirozenost nebyla proměna v druhou, nýbrž s druhou spojena« (Hom 7 in Phil. n. 2, 3). Ne zcela jasně vystupuje ve spisech sv. Jana Zlatoústého jednoroznost bohočlověka, která, jak známo, od některých stoupenců školy antiochenské, jako Theodora z Mopsvestie, byla popírána. Jako Theodor praví i Jan Zlatoústý jednou, že Logos v člověku Kristu bydlil jako v chrámě (In psalm. 44, 3). Na jiných místech však praví, že přes dvojí přirozenost jest pouze jeden Kristus: »Zůstává, čím byl, přijal, čím nebyl... a tělem se stav, zůstal Bůh Slovo (ἔμεινε θεὸς λόγος ὢν)... jedním (t. j. člověkem) stal se, to přijal, druhým (t. j. Bohem) byl. Tedy žádné smíšení, avšak též žádné odloučení! Jeden Bůh, jeden Kristus, Syn boží« (Hom. 7 in Philip. l. c). O postavení sv. Jana ke katolické nauce o hříchu dědičném povstal spor mezi sv. Augustinem a Julianem z Eklanum. Julian na dotvrzenou své nauky pelagiánské o hříchu dědičném dovolával se místa z homilie nyní ztracené De baptizatis: »křtíme i nedospělé dítky (τὰ παῖδια), ačkoli nemají hříchu« (καίτοι ἀμαρτήματα οὐκ ἔχοντα). Augustin proti tomu tvrdil, že je zde řeč o hříších osobních, jak už naznačuje množné číslo ἀμαρτήματα a další souvislost ukazuje. Kromě toho uváděl jiná místa, kde Chrysostomus jasně uznává existenci hříchu dědičného. Než věc se nemá úplně dle tvrzení Augustinova. Jan Zlatoústý opětovaně sice tvrdí, že následky nebo tresty prvotního hříchu i na potomky přecházejí, nepraví však, že přechází i hřích sám. Proto aspoň nelze se dovolávati sv. Jana jako svědka pro nauku katolickou o hříchu dědičném v celém jejím rozsahu. Naproti tomu je nejlepším svědkem starověkým pro katolickou nauku o svátosti oltářní, proto také nazývá se často doctor eucharistiae. Jeho svědectví jsou četná a určitá. Na oltář poukazuje praví: »Kristus leží tu zabit« (ἐσφαγμένος πρόκειται ὁ Χριστός; Hom. 1. a 2. de prod. Judae n. 6). »Co je tam v kalichu, je totéž

jako to, co z boku Kristova teklo.« »Co je chléb? Tělo Kristovo.« Hom. 24 in Cor. n. 1. 2). V téže homilii (n. 4) praví, »že v eucharistii držíme v rukou tělo, které na zemi chodilo, a že Kristus při poslední večeři svou vlastní krev pil«. Kněz u oltáře je toliko nástrojem v rukou Páně: »Zaujímáme místo služebníkův; on je to však, který dary světi a proměňuje« (ὁ δὲ ἁγιάζων αὐτὰ καὶ μετασχευάζων αὐτός (Hom. 82 in Matth. n. 5). »Ne člověk je to, který působí, že co před námi leží, stává se tělem a krví Kristovou, nýbrž Kristus sám pro nás ukřížovaný. »Toto je tělo mé,« praví. Toto slovo proměňuje, co před námi leží« (τοῦτο τὸ ρῆμα μεταρ' ῥυθμίζει τὰ προκείμενα; Hom. 1. de prod. Judae).

Velmi často nazývá Chrysostomus eucharistii obětí a označuje ji jako totožnou s obětí na kříži: »Když denně obětujeme, slavíme památku jeho smrti a jedna a táž je oběť . . . neboť téhož Krista obětujeme vždy . . . Touž oběť přinášíme nyní, která tehdy na kříži byla zabita« (Hom. 17. in Hebr. n. 3). Přísahu považuje za všech okolností za hříšnou: »Nikdo nemluv: Přisahám ve věci spravedlivé; není dovolena přísaha ani ve věci spravedlivé« (Hom. 15 in Genes. n. 5). Tomu, jenž předstírá nezbytnost přísahy, odpovídá: »Kde běží o přestoupení zákona, nemůže býti řeči o nutnosti; je toliko jedna nutnost, totiž Boha neurážet« (De statuis 5, 7).

Vydání spisů sv. Jana Zlatoústého uspořádali jesuita Fronto Ducaeus 12 fol. Paříž 1609, daleko lepší Maurin Monfaucou ve 13 fol. Paříž 1718 n. — Vydání Montfauconovo otiskl Migne, Patr. gr. t. 17—64. Jen 90 homilií k Mat. není dle Monfaucou, nýbrž dle lepšího vydání Fieldova. Cambridge 1839. Kromě toho byly některé spisy Jana Zlatoústého vydány zvlášť. Tak vydal Dübner, S. J. Chrys. opera selecta graece et lat. vol. I. Paris. 1861. (Obsahuje mimo jiné De sacerdotio, hom. 21 de statuis atd.) — Desolda, Sv. Jana Zlatoústého o kněžství knih šestero. Praha 1854. — Rochet, Historie de St. Jean Chrysostome 2 vol. Paris 1866. — Martin, St. Chrysostome, ses oeuvres et son siècle. 2 vol. Montpellier 1860 — Nägle, Die Eucharistienlehre des hl. Joh. Chrysost. Feiburg 1950. — Heidacher, Die Lehre des hl. Joh. Chrysost. über die Schriftinspiration. Salzburg 1897. —

§ 53. Sv. Cyrill Alexandrijský.

Cyrill Alexandrijský, synovec patriarchy Theofila, nabyt vědeckého vzdělání ve školách alexandrijských, asketického pak u mnichů na poušti. Roku 403 se účastnil se strýcem synody Ad quercum, která sv. Jana Zlatoústého sesadila. Po smrti Theofilově (r. 412) byl nikoli bez odporu povýšen na patriarchální stolec v Alexandrii. V prvních letech svého biskupování vystupoval přísně proti židům a Novatianům; židy vypověděl z města, aby je potrestal za jejich násilnosti proti křesťanům, Novatianům pak zavřel jejich chrámy a zabavil jejich posvátné nádoby. Tím znepřátelil se s císařským náměstkem Orestem, jenž v jeho jednání viděl zasahování do moci civilní. Že by však měl spoluvinu na smrti pohanské filosofky Hypatie, která byvši obžalována, že zabránila smíření Oresta s Cyrillem, ve shluku lidu byla zavražděna, je tvrzením bezdůvodným. Sv. Jana Zlatoústého teprve po delším zdráhání r. 417 přijal do diptychů církve alexandrijské. Velikých zásluh získal si naproti tomu Cyrill o církev v boji proti Nestoriově, od r. 428 patriarchovi cařihradskému, jenž popíral fysické spojení obou přirozeností v Kristu a místo něho připouštěl jen morální čili spojení vůle (*συνάφεια*) a proto též označení Marie jako *θεοτόκος* odmítal, nazýváje nauku o Bohu v plénkách zavnutém a na kříž přibitém pohanskou bájí. Hned po první zprávě o bludařských názorech Nestoriových vystoupil Cyrill proti nim v *Epistola paschalis* r. 429 a v listě k mnichům a podal zprávu, jak je »starým zvykem«, papeži Coelestinovi I., na něhož též Nestorius se obrátil. Papež na synodě římské (r. 430) rozhodl proti Nestoriově hroze mu exkommunikaci, neodvolá-li bludů svých; načež Cyrill, jemuž svěřil papež provedení nálezu toho, na synodě alexandrijské r. 430 sestavil formuli víry, kterou Nestorius měl přijati, připojiv zároveň dvanácte anathematismů, kterými měl své bludy odpřisáhnouti. Nestorius odpověděl

však dvanácti protianathematismy¹⁾ a tím byla roztržka zpečetěna. Na sněmě efesském r. 431 za předsednictví Cyrilla byl Nestorius hned v prvním sezení exkommunikován a složen a přijata Cyrillova formulě víry spolu s dvanácti anathematismy. Než biskupové (43) provincie antiochenské s patriarchou Janem v čele, přidavše se k Nestorioví, na zvláštním shromáždění složili Cyrilla, získali pro sebe i císaře Theodosia II. a tento nyní dal Cyrilla spolu s Memnonem, biskupem efesským, do vězení uvrhnouti. Dorozumění a smíru bylo dosaženo teprve r. 433. Cyrill, aby zlomil odpor proti své formuli, odhodlal se podepsat symbolum sjednocovací, jak se podobá, Theodoretem Cyrským složené, které naskrze orthodoxní smysl připouštělo, uznávajíc Marii za bohorodičku (θεοτόκος) a nazývající spojení obou přirozeností v Kristu ἕνωσις. Jakkoli tím schisma formálně bylo odstraněno, přece musil Cyrill, aby je úplně zažehnal, zůstat činným až do své smrti r. 444. Za něho moc a vážnost biskupův alexandrijských dostoupila vrcholu.

Literární činnost rozvíjel Cyrill hlavně na poli dogmaticko-polemickém, exegetickém a homiletickém. K spisům dogmaticko-polemickým náleží především apologie *De sancta christianorum religione adversus atheum Julianum*, Ἰπὲρ τῆς τῶν χριστιανῶν εὐαγοῦς θρησκείας πρὸς τὴν τοῦ ἐν ἀθέοις Ἰουλιανοῦ, věnovaná Theodosiovi II., z r. 433. Cyrill vyvrací tu od pohanů tehdy velmi slavený polemický spis Julianův *Contra Christianos*. Apologie jeho je hlavním pramenem k poznání polemiky Julianovy. Celý spis měl třicet knih; úplně zachoval se nám jen řecký text prvních desíti knih, z následujících 11—20 jen zlomky řecké a syrské. Proti Arianům a Macedonianům napsal *Thesaurus de sancta et consubstantiali Trinitate*, Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, v 35 článcích čili thesích, v nichž podává důkazy pozitivní a spekulativní pro toto dogma a vyvrací námitky proti němu činěné. Thesauru obsahem podobný a objemem se rovnající, ale dialogickou formou se různící, je *Liber de sancta et*

¹⁾ Loofs, *Nestoriana*. Die Fragmente des Nestorius. Halle 1905.

consubstantiali Trinitate, *Περὶ ἀγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος*, jenž sestává ze sedmi dialogů mezi Cyrillem a starcem Hermiem. Oba tyto spisy napsány byly před r. 428. Proti Nestorioví a o otázce nestorianské napsal Cyrill hned po vzniku sporu především tři pamětní spisy *De recta fide*, *Προσφωνητικοὶ περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως*, ke dvoru císařskému, totiž k císaři Theodosiovi II., k jeho manželce Eudokii a k jeho třem sestrám. Mimo to hájil zmíněné již anathematismy z r. 430 proti útokům biskupů východních, t. j. syrských v *Apologeticus pro XII capitibus adversus orient. episcopos*, *Ἀπολογητικὸς ὑπὲρ τῶν δώδεκα κεφαλαίων*. Proti Nestorioví samému v odpověď na uveřejněnou sbírku homilií napsal r. 430 *Adversus Nestorii blasphemias contradictionum lib. V*, *Κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν πεντάβιβλος ἀντίρρσις*. Velmi vážená již ve starověku byla též *Scholia de incarnatione Unigenti*, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς*, která se nám však zachovala jen v latinském překladu; z řeckého textu máme pouze některé zlomky. Naproti tomu spis *De incarnatione Domini*, *Περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐνανθρωπήσεως*, není dle Ehrharda napsán Cyrillem, nýbrž Theodoretem, biskupem cyrským.

Daleko rozsáhlejší činnost rozvíjel Cyrill na poli exegetickém. Někteří mají za to, že vyložil celé Písmo sv.; každým způsobem však napsal více, než se nám zachovalo. Jako jiní přívrženci školy alexandrijské přidržuje se i Cyrill, zvláště při St. zákoně, výkladu allegorického. Úplně zachovaly se nám komentáře k Isaiašovi a malým prorokům, v katenách zachovaly se zlomky ztracených komentářů k Jeremiašovi, Baruchovi, Danielovi, k Žalmům, Příslovím, Canticum a ke Knihám králův. Z Nového zákona máme obsáhlý, ale neúplně zachovaný komentář k evangeliu sv. Jana, neúplný syrský překlad komentáře k Lukášovi a pak různé zlomky 7 komentářů k jiným četným knihám novozákonním. Spis *De adoratione in spiritu et veritate lib. XVII*, *Περὶ*

τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καὶ λατρείας, napsaný ve formě dialogu, je pokus vyložití poměr mezi Starým zákonem a křesťanstvím. Jakýmsi dodatkem je 13 knih *Glaphyra in Pentateuchum*, Γλαφυρά, t. j. ozdobných výkladů, ve kterých podává výklad o typickém smyslu jednotlivých míst zákona (*Pentatenchu*).

Z Cyrillových homilií zachovalo se nám jen málo. Úplně máme 29 jeho *Homiliae seu epistolae paschales*, které týkají se ponejvíce předmětův apologetických nebo morálních, dále 8 homilií proslovených za koncilu efeského. Některé homilie Cyrillovi obyčejně přiřítané jsou pochybné. Konečně zachovala se nám též sbírka listů Cyrillových nebo k Cyrillovi, v celku 88 listů; většina pochází z doby po koncilu efeském a vztahuje se na vyjednávání o smír mezi majoritou a minoritou.

* V dějinách dogmatu náleží sv. Cyrillovi místo tak vynikající, že s ním lze srovnati na východě pouze sv. Athanáse; v historii theologie vyrovná se mu autoritou pouze jeho vrstevník na západě sv. Augustin. Řekové nazvali jej právem *σφραγίς τῶν πατέρων*, pečeti Otců, neboť důstojně zakončuje řadu velikých řeckých Otců, kteří základní dogmata křesťanská theologicky rozvinuli a obhájili. Tohoto jména zasluhuje tím více, poněvadž v nauce o Trojici a v apologii křesťanství napsal práce, které mohou býti více nebo méně považovány za shrnutí a dovršení theologických a apologetických prací dřívějších Otcův. Řeč jeho nejeví vždy náležité uhlazenosti a plynnosti, tento nedostatek nahrazuje však sv. Cyrill přesností pojmův a důkazů, plastikou výrazu, různými obrazy a srovnáními.

V boji proti nestorianismu, který učil v Kristu dvěma osobním bytostem morálně spojeným, hájil Cyrill dosavadní nauku katolickou o jednotě osoby v Kristu. Jako Irenaeus, Apollinaris a Athanáš, vychází ze zásady, že jen Bůh nás mohl vykoupiti, a proto že Vykupitel musel býti pravým Bohem, ježto by jinak dílo jeho nebylo ceny neko-

nečné a my bychom nebyli vykoupeni. Kdyby názor Nestoriův byl správný, byl by pro nás zemřel jen člověk a Kristus nelíšíl by se podstatně od prorokův (Ad reginas 1, 7; Ep. 1.) Proto vždy znovu klade na to důraz, že Bůh stal se člověkem a nepřijal člověka, a že jeden a týž (εἷς καὶ ὁ αὐτός) je zároveň Bohem a člověkem a že zě dvou přirozeností stala se jedna bytost (ἐν, ἐν πρόσωπον, μία ὑπόστασις, μία φύσις). Aby označil spojení obou přirozeností v Kristu, užívá ponejvíce výrazu od dřívějších Otců zděděného ἐνωσις, k němuž připojuje ovšem často bližší určení (ἐνωσις φυσική, κατὰ φύσιν, καθ' ὑπόστασιν, κατ' οὐσίαν), zavrhuje naproti tomu výraz nestorianský ἐνοίκησις (inhabitatio) a ještě rozhodněji συνάφεια (moralis unio). Ovšem poněvadž tehdy u Řeků výrazů φύσις a ὑπόστασις bylo používáno zcela promiscue jak pro pojem přirozenosti, tak i osoby, mluví Cyrill často v Kristu o μία φύσις jako o μία ὑπόστασις a o ἐνωσις κατὰ φύσιν jako καθ' ὑπόστασιν. Teprve koncil chalcedonský r. 451 prohlásil formuli ἐνωσις καθ' ὑπόστασιν za jediné oprávněnou. Ježto však též často používal výrazu μία φύσις τοῦ θεοῦ σεσαρκωμένη, přivodil si tím již od Nestoria výtku, že učí smíšení obou přirozeností a později skutečně též Monofysité výrazu toho se dovolávali. Než neprávem. Neboť Cyrill klade opětovaně na to důraz, že dle jeho názoru obě přirozenosti jsou spolu spojeny ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀναλλοιώτως, ἀμεταβλήτως, aniž se stalo smíšení (σύγχυσις, σύγκρασις, συνουσίωσις), jak patrně ze spisu Quod unus sit Christus a dále z listu 47. Poněvadž Cyrill učil fysickému, hypostatickému spojení obou přirozeností, přirozeně také učil, že vše, co náleží přirozenosti lidské, o jedné božské osobě může býti řečeno (communicatio idiomatum). »Syn boží se zrodil, pro nás trpěl a zemřel« (Contra Nest. I, 2 a V, 5, 7). Proto také Maria je v pravdě θεοτόκος, kterýžto výraz učinil oproti nestorianskému χριστοτόκος a ἀνθρωποτόκος šiboletem pravé nauky. »K pravému a hany prostému (ἀδιάβλητος) vyznání naší víry dostačí věta a vyznání božského mateřství svaté Panny« (Hom. 15. de incar. Dei verbi).

Celkové vydání spisů Cyrillových opatřil pařížský kanovník Aubert. Paříž 1638. 6 fol. Otisk jeho u Migne, Patr. gr. t. 68—77, ovšem s obsáhlými přílohami. — Kopallik, Cyrill von Alexandrien. Mainz 1881. — Largent, St. Cyrill d'Alexandrie et le concil d'Ephese. Paris 1892. — Rehrmann, Die Christologie des hl. Cyrill von Alexandrien. Hildesheim 1902. — Weigl, Die Heilslehre des hl. Cyrill von Alexandrien. Mainz 1905. —

§ 54. Theodoret, biskup cyrský.

Theodoret narodil se kolem r. 393 v Antiochii. Zde také nabyt v klášterních školách vychování a vzdělání. Učitelem jeho v Písmě sv. byl Theodor z Mopsvestie, spolužáky Nestorius a napotomní patriarcha antiochenský Jan. Roku 423 byl povýšen na biskupa v malém městečku Cyru nedaleko Antiochie. Úřad biskupský spravoval s neúnavnou a obětavou horlivostí, snaže se zejména obrátit nevěřící a obnovit jednotu víry ve své dioecesi četnými bludy nakažené, což se mu též podařilo. Než ve sporech nestorianských, jsa žákem Theodora z Mopsvestie a přítelem Nestoriovým, přidal se na počátku k straně Nestoriově a potíral ostře anathematismy Cyrilla Alexandrijského, v nichž neprávem viděl skrytou nauku Apollinariovu. Také na koncilu efesském setrval na svém stanovisku, ano i když r. 433 byla mezi oběma stranami unie dočlena, jejíž formule, jak se podobá, byla jeho vlastním dílem, nechtěl dáti souhlasu svého k zavržení Nestoriovu. Teprve r. 435 složil zbraň a přistoupil k unii. Pro toto přátelské chování se k nestorianismu nastaly mu doby těžkého pronásledování hned při vzniku sporů monofysitických. Na loupežnické synodě efesské r. 449 byl spolu s jinými přáteli Nestoriovými složen s úřadu a od císaře Theodosia II. do vyhnanství poslán. Než za nedlouho byl od císaře Marciana zpět povolán a papežem Lvem Velkým opět na stolec biskupský dosazen. Přes odpor Monofysitův účastnil se r. 451 koncilu chalcedonského, vyřkl zde nad Nestoriem a jeho naukou klatbu, načež byl úplně rehabilitován. Odtud žil v klidu a pokoji zaměstnán správou dioecese a literárními pracemi († 458). Nicméně později sněm

cařihradský II. r. 553 odsoudil mezi třemi Kapituly jeho spis proti anathematismům Cyrillovým a některá z jeho kázání a listův.

Přes pohnutý život rozvíjel Theodoret bohatou činnost literární. Spisy jeho dělí se na exegetické, historické a apologeticko-polemické, k nimž druží se pak ještě homilie a listy.

Činnost Theodoretova na poli exegetickém zaujímá místo první. Ve výkladu přidržuje se hermeneutických zásad školy antiochenské a podává jej se vzornou stručností a jasností. Stojí na sklonku školy antiochenské, byl povolán její vymoženosti budoucím pokolením zprostředkovati a tomuto úkolu též úplně dostál, shrnuv její exegetický materiál ve spisech svých. Z výkladův jeho zachovaly se nám komentáře ke Canticum, k Žalmům, velkým a malým prorokům a k listům Pavlovým. Kromě toho máme ještě didaktická pojednání v otázkách a odpovědích k Oktateuchu (Pentateuch, Josue, Soudcové, Ruth), ke čtyřem knihám královským a k Paralipomena. Theodoret vykládá tu jednotlivá těžší místa.

K historickým spisům náleží Dějiny církevní (*Ἐκκλησιαστική ἱστορία*), napsané kolem r. 450 a pojednávající v 5 knihách o době od počátku zmatků arianských až do vzniku sporů nestorianských (323—428). Hlavní cena dějin jeho, které měly byti pokračováním dějin Eusebiových, spočívá v historických listinách, v nich uvedených. Dále napsal Dějiny mnichů, *Φιλόθεος ἱστορία ἡ ἀσκητική πολιτεία*, ve kterých populárně líčí život nejpřednějších asketů východních, jako na př. Simeona Stylity. *Haereticarum fabularum compendium*, *Αἱρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή*, podává ve 4 knihách krátký nástin haeresí od Šimona Maga až po Nestoria; kniha pátá obsahuje výklad katolické věrouky a mravouky.

Mezi spisy apologeticko-polemickými uvéstí třeba především jeho apologii *Graecarum affectionum curatio*, *Ἑλληνικῶν θεραπειτικῆς παιδημάτων*. V apologii této,

která se považuje obyčejně za poslední a nejlepší ze všech apologií starověkých, staví proti sobě pohanské a křesťanské odpovědi na různé základní otázky filosofické a theologické, aby lesk pravdy křesťanské úplně vynikl. Hloubkou dogmatickou a ušlechtilou mluvou vyznamenává se deset řečí De providentia, Περὶ τῆς προνοίας λόγοι δέκα. Náleží k nejkrásnějším pojednáním o tomto předmětu. Ostrou, namnoze nepřijatelnou kritiku anathematismů Cyrillových obsahuje polemické pojednání Reprehensio XII capitum sive anathematismorum Cyrilli, Ἀνατροπὴ τῶν δώδεκα κεφαλαιῶν. Spis Eranistes, Ἐρανιστής, sive Polymorphos je dialog mezi žebrákem (Eutychianem) a orthodoxním křesťanem, v němž Theodoret vyvrací monofysitismus jako blud z dřívějších haeresí takorba vyžebraný. Četné další spisy Theodoretovy se nám buď úplně nebo z části ztratily. Že by byl původcem pseudojustinského spisu: Quaestiones et responsiones ad orthodoxos, jak tvrdí Funk ¹⁾, není jisto; bylt Theodoret Platonikem, ve spise však vyskytá se terminologie Aristotelova. Z homilií Theodoretových zachovaly se jen zlomky, jako na př. sedm chvalořečí na sv. Jana Chrysostoma. Naproti tomu zachovalo se nám 185 listů, k nimž se přidružilo nově dalších 48. Sbíрка listů těchto má značnou historickou důležitost a ukazuje nám povahu Theodoretovu v nejlepším světle.

* V christologii, jak řečeno, přidržoval se Theodoret s počátku nestorianské nauky o dvou hypostasích v Kristu. Jméno Θετόκος pro Marii připouštěl jen ve smyslu nevlastním a stavěl mu naroveň výraz ἀνθρωποτόκος. Teprve v pozdější době smířil se s anathematismy Cyrillovými a uznal konečně za správnou a přijal katolickou nauku o jedné osobě ve dvou přirozenostech. V nauce o Trojici smýšlel orthodoxně; jedenkrát však zavrhuje nauku o vycházení Ducha sv. také ze Syna (Repreh. XII anath. ad n. 9). »O zlých anathematech praví, že se stali zlými vlastní vůlí (γνώμη ἄρα πονε-

¹⁾ Revue d'hist. ecol. 1902, IV, 2.

ὁ θεὸς ὁ δεισβόλος), neboť Bůh nemůže stvořit bytosti, která by nebyla s to, aby vykonala něco dobrého (Haeret. fab. comp. V, 8). V nauce o původu duše přidržuje se kreatianismu (ibid. c. 9).

Vydání spisů Theodoretových opatřil S i r m o n d S. J. ve 4 fol. Paříž 1642; G a r n i e r S. J. připojil svazek doplňků. Paříž 1684. — M i g n e, Patr. gr. t. 80—84. — R a e d e r, Graecarum affectionum curatio. Lipsiae 1904. — S p e c h t, Theodor von Mopsvestia und Theodoret von Cyrus. München 1871. — K i h n, Bedeutung der antiochen. Exegetenschule. Weissenburg 1866. — S c h u l t e, Theodoret von Cyrus als Apologet. Wien 1904. —

HLAVA II.

Ostatní spisovatelé řečtí této doby.

§ 55. Spisovatelé řečtí náležející hlavně škole alexandrijské.

1. Didymus Alexandrijský, přímým Slepý, poněvadž již jako čtyřleté dítě oslepl, narodil se r. 313 a získal si pilným posloucháním a přemýšlením o slyšeném znamení-tého vzdělání jak theologického, tak i profanního. Žil jako asket a stal se představeným katechetické školy alexandrijské, kterýžto úřad zastával přes půl století s úspěchem nejlepším. Rufin, Jeronym, Isidor z Pelusia atd., byli jeho žáky. Poněvadž byl netoliko v methodě exegetické, nýbrž i v dogmatických názorech přívržencem Origenovým, byl po své smrti (kol. r. 398) od shromážděných biskupů před zahájením sněmu cařihradského II. r. 553 spolu s Origenem a jáhnem Evagriem Pontikem¹⁾ († kol. r. 399) odsouzen. Nález tento byl opětován na obecném sněmu šestém, sedmém a osmém.

Spisy Didymovy, z nichž se nám však velmi málo zachovalo, byly četné. Obsahu byly jednak dogmatického, jednak exegetického. K dogmatickým náleží De Trinitate, Περὶ Τριάδος lib. III, v nichž vykládá a hájí nauku katolickou o Trojici proti Arianům a Macedonianům.

¹⁾ Z jeho asketických spisů zachovaly se nám pouze zlomky. Zöckler, Evagrius Ponticus. München 1893. —

Jakýmsi doplňkem k dílu tomuto je starší spis *De Spiritu sancto*, který se nám však zachoval pouze ve věrném v podstatě překladu sv. Jeronyma. Spis tento, jehož sv. Ambrož použil jako předlohy pro své 3 knihy *De Spiritu S.*, dokazuje božství Ducha sv. proti Pneumatomachům a náleží k nejlepším o tomto předmětu v době starokřesťanské. Dle některých pocházejí od Didyma nebo jednoho z jeho žáků též dvě knihy *Contra Apollinarium*, jež jsou mezi spisy Athanasovými. V novější době však Leopoldt odmítá názor, že je napsal Didymus¹⁾. Úplně se nám ztratilo vysvětlení a obhájení díla Origenova *Περὶ ἀρχῶν*, jež Jeronym označuje jako »*In Περὶ ἀρχῶν libros breves commentarioli*«. Z jeho četných komentářů, z nichž Jeronym uvádí *In Psalmos omnes*, *In evangelium Matthaei et Joannis*, *In Isaiam*, *In Oseam*, *In Zachariam*, *in Job*, máme jen hojné zlomky v katenách, které však nejsou ještě sebrány a kriticky urovnány. V latinském přepracování scholastika Epifania, přítele Kassiodorova, zachovala se nám úplně *In epistulas canonicas enarratio*, t. j. výklad listů katolických. Ve výkladu tomto jeví se jasně origenistické jeho bludy²⁾. V nauce o Trojici přidržuje se Didymus stanoviska orthodoxního, klada důraz na *μία οὐσία* a *τρεις ὑποστάσεις*.

Migne, *Patr. gr. t.* 49. — Diekamp, *Die origenistischen Streitigkeiten im 6. Jahrhundert*. Münster 1899. — Leopoldt, *Didymus der Blinde von Alexandrien*. Leipzig 1905.

2. Makarius Veliký neboli Egyptský, narodiv se v horním Egyptě kolem r. 300, odebral se v 30 roce věku svého na poušť Sketis, kde po 60 let až do své smrti žil v přísné askesi. Pro svou dokonalost a zázračné dary těšil se u ostatních mnichů neobyčejné vážnosti († kol. 390). Od Makaria zachovalo se nám padesát duchovních řečí, *Ὁμιλῖαι πνευματικαί*, t. j. duchovních promluv k mnichům, po-

¹⁾ Leopoldt, *Didymus der Blinde von Alexandrien*. Leipzig 1905.

²⁾ Klostermann popírá jeho pravost. *Texte und Untersuchungen* XIII, 2.

jednávajících o askesi a dokonalosti a vynikajících velkou vroucností a bohatostí obrazů. Makarius stal se jimi otcem křesťanské mystiky.

3. Ještě slavnější darem zázraků byl Makarius Mladší, podle svého rodiště též Alexandrijský zvaný, jenž byl knězem a představeným mnichů na poušti Nitrijské, shromáždění tehdejšího egyptského mnišstva († kol. 395). Pravost jemu připisované *Sermo de exitu animae iustorum et peccatorum* je nezaručená.

Floss, *Macarii Egyptii epistolae, homiliarum loci, preces. Coloniae 1850* — Migne, *Patr. gr. t. 34.* — Vlček-Bauer, *Sv. Makaria padesát homilií duchovních. Praha 1876* —

4. Palladius, poněkud origenisticky smýšlející biskup v Helenopoli v Bithynii, poznáv na dalekých cestách mnišstvo různých zemí, zejména Egypta a Palestiny, z vlastního nároku, uveřejnil kolem r. 420 sbírku biografí mnišských, věnovanou Lausovi, vysoce postavenému úředníku na dvoře císaře Theodosia II. Odtud odvozuje se též název spisu *Ἱστορία Λαυσιακά*, *Historia Lausiaca*, který je spolehlivým a cenným pramenem pro poznání dějin nejstaršího mnišstva. Zachovala se nám dvojí recense: delší, interpolovaná řeckým textem spisu *Historia monachorum in Aegypto*, zachovaného v latinském zpracování Rufinově, kratší, která představuje původní text Palladiův. Spisovatel je dle všeho též Palladius, který jsa věrným přítelem sv. Jana Zlatoústého napsal jeho životopis pod názvem *Dialogus de vita s. Joannis Chrysostomi*.

Migne, *Patr. gr. t. 34.* — Preuschen, *Palladius und Rufinus. Giessen 1897.* — Butler, *The Lausiaca History of Palladius I.—II. vol Cambridge 1898 a 1904.*

5. Synesius pocházel z Cyreny v libycké Pentapoli. Vědeckého vzdělání nabyl v Alexandrii, kde učená Hypatia jej uvedla do filosofie neoplatonské. Po svém návratu do vlasti poslán byl r. 397 od spoluobčanů na dvůr císařský do Caři-

hradu, aby vymohl ulehčení tísnivých daní, což se mu též podařilo. Roku 409 ačkoli, jak se podobá, nebyl ještě pokřtěn, žádali jej klerus a lid v Ptolomaidě v Pentapoli za biskupa. Synesius činil s počátku překážky, posléze však přece přijal r. 407 svěcení biskupské z rukou patriarchy alexandrijského Theofila, vyhradil si však, že nebude muset propustiti svoji manželku a zřící se svých filosofických názorů, které nesouhlasily ve všem s naukou církevní (praeexistence duše, věčnost světa a allegorické pojetí nauky o zmrtvýchvstání)¹⁾. Skutečně zdá se, že Synesius k ryze křesťanskému názoru vůbec se nepovznsl. Touhou srdce svého jsa křesťanem, zůstal rozumem nadále platonikem. Jako biskup působil v těžkých dobách mužným vystupováním pro právo a mír blahodárně. Činnost jeho netrvala však asi dlouho, neboť po r. 416 mizí všechny stopy po něm.

V jeho vnitřním rozvoji a činnosti spisovatelské lze rozeznávati tři periody. Do první periody náležejí ony spisy, jež mají naskrze ráz pohansko-platonský bez živlu specificky křesťanského. Je to především řeč O království, *Περὶ βασιλείας*, v Cařihradě r. 397 před císařem Arkadiem konaná, v níž s mužnou otevřeností kárá nepravosti králův a luxus dvorů, podáváje zároveň prospěšné zásady vládní, a dále *Dion vel de ipsius vitae instituto*, *Δίον ἢ περὶ τῆς κατ' ἐαυτὸν διαγωγῆς*, ve kterém hájí své vědecké snahy, poukazuje na vzor filosofa a retora Dio Chrysostoma. Z druhé tak ořka přechodní periody (404—409) zachovalo se nám jen několik hymnů; v nich jeví se Synesius jakoby rozdělen mezi křesťanstvím a pohanstvím. Z třetí periody od svěcení biskupského, v níž převládá živel křesťanský, zachovaly se nám vedle četných, pro současné dějiny důležitých listů (156) jen dvě homilie v zlomcích a dva hymny. Způsob jeho psaní je uhlazený, nezřídka i poeticky vzletný.

¹⁾ Koch, Synesius von Cyrene bei seiner Wahl u. Weihe zum Bischof, v. *Histor. Jahrbuch der Görresgesellsch.* München 1903., 751—774.

Migne, Patr. gr. t. 64. — Krabinger, Synesii Cyrenaei orationes et homiliarum fragmenta. Landsh. 1850. — Kraus, Studien über Synesius in Tübinger theol. Quartalsch. 1865 a 1866. — Druon, La vie et les oeuvres de Synesius. Paris 1878. — Kleffner, Synesius von Cyrene. Paderborn 1901. —

6. Sv. Nilus, praefekt v Cařihradě, zřeknuv se svého postavení uchýlil se se synem Theodulem k mnichům na hoře Sinaj, aby se věnoval přísné askesi. Zde také zemřel kolem r. 440, zanechav četná a vynikající pojednání asketická. K nim náleží pojednání De oratione, Περί προσευχῆς, v 135 krátkých, ale obsažných kapitolách, Ad Agathium monachum, Πρὸς Ἀγάθιον, v němž podává návod k dokonalosti křesťanské. Narrationes, Διηγήματα, vypravující o zpusošení Sinaje Araby a o zázračném osvobození Theodula, jsou apologií prozřetelnosti boží. Konečně i jeho korespondence, čítající přes tisíc listů nebo výtahů z listů, je bohatým pramenem k poznání zvyků mnišských a světských tehdejší doby.

Migne, Patr. gr. t. 79. — Fessler-Jungmann, Instit. patrol. II. 2 (1896) 168—128. —

§ 56. Spisovatelé náležející hlavně škole antiochenské.

1. Arius, žák mučedníka Luciana, byl knězem alexandrijským. Roku 318 dostal se pro své názory subordinatiánské ve spor s biskupem Alexandrem, který jej po marných pokusech složil na synodě r. 321, načež synoda nicejská r. 325 nauku jeho zavrhl († 336). Učil totiž Arius, že Logos neboli Syn boží je tvorem božím (κτίσμα), před světem od Boha z ničeho učiněným, aby Bohu byl nástrojem k stvoření ostatních tvorů. Syn je tudíž od Otce podstatou naskrze rozdílný a Synem nazývá se jen v tom smyslu jako ostatní lidé. Aby svou nauku rozšířil, skládal lidové písně a sestavil spis Θαλασία (hostina), z něhož zachovaly se nám zlomky u Athanáše (Orat. c. Arian I, 2—10; De synodis

c. 15). Ariani sestavili též sbírku jeho listů, z nichž se zachovaly pouze dva, k Eusebiovi Nikomedijskému (Theodoret, H. e. I, 4) a k Alexandrovi Alexandrijskému (Athanasius, De synodis c. 16).

Rogala, Die Anfänge des arianischen Streites. Paderborn 1907.

2. Apollinaris nebo Apollinarius Mladší, biskup v Laodiceji v Syrii († kol. r. 390), byl mužem neobyčejně vzdělaným a dialekticky obratným a získal si bojem proti Arianům nepopíratelných zásluh o církev. Později však upadl do bludů christologických, kterými se stal předchůdcem monofysitismu. Zbavoval totiž Krista ne sice jeho božství, nýbrž části přirozenosti lidské. Dle něho Logos přijal jen tělo (σάρξ) oživené nižší duší (ψυχὴ ἄλογος), ne však rozumnou duší (νοῦς, ψυχὴ λογική), místo její zastával sám Logos. Sněm cařihradský I. r. 381 zavrhl tuto nauku jeho.

Apollinaris náleží k nejplodnějším spisovatelům své doby. Po vydání zákona Julianova r. 362, že křesťané nesmějí vykládati klassiků pohanských, hleděl pohanskou literaturu nahradit literaturou křesťanskou a zpracoval proto poeticky některé části Starého zákona. Hlavní činnost rozvíjel na poli exegetickém a napsal dle sv. Jeronyma (De vir. illust. 104) četné spisy o Písmu sv. A skutečně také v katenách zachovaly se od něho hojné zlomky exegetické, ke knize Příslaví, k Ezechielovi, k Isaiašovi, k listu k Římanům, z nichž patrně, že v exegesi přidržoval se střízlivých zásad školy anti-ochenské. Úplně se zachovala parafrase k Žalmům v hexametrech. Jeronym činí též velmi pochvalnou zmínku o 30 knihách proti neoplatonikovi Porfyriovi († 304) *Adversus Porphyrium*; dílo toto se nám však nezachovalo. Také pojednání o nejsv. Trojici, *Ἡ κατὰ μέρος πίστις*, nalézající se mezi spisy Řehoře Thaumaturga, přináleží jemu. Kromě toho ze spisu Řehoře Nyssenského *Antirrheticus* lze sestavit četné zlomky jeho spisu *Ἀπόδειξις περὶ τῆς θείας σαρκώσεως*, z něhož jeho haeretické stanovisko zřejmě vysvítá. Někteří, jako Dräseke, přivlastňují Apollinariovi ještě jiné četné

spisy, než v nejnovější době Funk, Voisin a Lietzmann odmítají dobrými důvody tento pokus.

Kritický otisk jeho tří zachovaných traktátů s dogmatickými zlomky uveřejnil Lietzmann, *Apollinaris von Laodicea und seine Schule* I. Tübingen 1904. — Dräseke, *Apollinaris von Laodicea*. Leipzig 1892. — Voisin, *L' Apollinarisme*. Louvain 1902.

3. Diodor z Tarsu pocházel ze vznešené rodiny antiochenské a nabyt v Athenách profanního a po té v Antiochii též důkladného vzdělání theologického. Jako představený (archimandrita) společnosti mnichů (*ἀσκητήριον*) v Antiochii vystupoval neohroženě slovem i písmem proti pohanům, židům, Arianům a Apollinaristům a vynikaje darem vyučovacím vzdělával snaživé jinochy, mimo jiné Jana Zlatoústého a Theodora z Mopsvestie, na znamenité theology. Za císaře Valenta byl poslán do vyhnanství, po jeho smrti (r. 378) však vrátil se a byl od biskupa Meletia v uznání zásluh posvěcen na biskupa v Tarsu v Cilicii. Jako biskup účastnil se r. 381 sněmu cařihradského I. a posvětil Nektaria za biskupa tohoto města. Zemřel kolem r. 394. Theodor rozvíjel bohatou činnost literární, hlavně na poli exegetickém. Dle Leontia Byzantského (*De sectis* IV, 3) vysvětlil celé Písmo sv.; než ze všech jeho exegetických spisů zachovaly se nám jen zlomky v katenách. Výkladu přídržoval se grammaticko-historického a snažil se také tuto metodu uplatniti ve spise bohužel ztraceném *Τίς διαφορά θεωρίας και ἀλληγορίας* oproti allegoricko-mystickému výkladu školy alexandrijské. Tím stal se zakladatelem školy antiochenské. Vedle těchto exegetických spisů zanechal ještě řadu pojednání dogmatických, polemických a apologetických. Než i z těchto zachovaly se nám jen názvy; pouze z pojednání *Ἐπὶ τοῖς συνοσιαστάς*, t. j. proti Apollinaristům, máme některé řecké a latinské zlomky u Leontia (*Adv. Nest. et Eutych.* III, 43). V nejnovější době připisuje mu Harnack¹⁾ čtyři pseudo-

¹⁾ Diodor von Tharsus. Leipzig 1901. —

justinské traktáty, především *Quaestiones et responsiones ad orthodoxos*. Čtyři tyto traktáty náležejí každým způsobem škole antiochenské a témuž spisovateli; domněnku, že by *Quaestiones et responsiones* byly dílem Theodorovým odmítá Funk²⁾ a klade spisy tyto do stol. 5., přičítaje *Quaestiones Theodoretovi*.

* Ačkoli Diodor zemřel v pověsti sloupu orthodoxie, přece nelze upříti, že svými názory christologickými stal se otcem nestorianismu. Snaže se totiž proti Arianům obhájití pravé božství Ježíše Krista a proti Apollinaristům úplnou přirozenost lidskou, pojímal spojení mezi přirozeností božskou a lidskou jako pouhé bydlení (ἐνοίκησις) Loga v člověku Ježíši a tím vlastně rozeznával dvojího Syna božího, jednoho od přirozenosti, druhého z milosti, t. j. člověka z Marie zrozeného a od Boha k přijetí jeho syna předurčeného. Formálním haeretikem však nebyl, poněvadž netušil, že názory jeho odporují nauce církevní.

Migne, *Patr. gr. t. 33.* — Hergenröther, *Die antiochenische Schule.* Würzburg 1866.

4. Theodor z Mopsvestie pocházel rovněž z Antiochie, kde jsa soudruh sv. Jana Zlatoústého, nabyt profanního vzdělání u retora Libania. S počátku chtěl se věnovati dráze právnické, než napomínáním a příkladem svého přítele povzbuzen, uchýlil se do kláštera Diodorem řízeného a věnoval se askesi a studiu Písma sv. Brzo však ochladla jeho horlivost. Opustiv samotu, ujal se opět své dřívější činnosti právnické a zamýšlel zaměnit sliby řeholní se stavem manželským. Avšak domlouvám Jana Zlatoústého, jenž tehdy napsal dvě knihy *Ad Theodorum lapsum*, podařilo se opět přivést jej do kláštera. Kolem r. 383 přijal svěcení kněžské a působil po deset let se sv. Janem Zlatoústým při hlavním chrámě antiochenském. Výmluvností a literární činností získal si brzo takového jména, že r. 392 byl povýšen

²⁾ *Revue d'histoire ecclésiastique.* Louvain 1902, 9:7 971. —

za biskupa mopsvestenského v Cilicii. V tomto postavení měl činnou účast na všech tehdejších událostech církve východní. Svého těžce pronásledovaného přítele Jana Zlatouštího ujímal se vřele a rozhodně. Po 36 letech úřadu biskupského zemřel r. 428 v míru s církví v předvečer zavržení Nestoria.

Vynikaje nadáním a všestranným vzděláním byl Theodor ozdobou školy antiochenské. Hlavní činnost rozvíjel na poli exegetickém a vyložil téměř celé Písmo sv., přidržuje se metody grammaticko-historické. Již ve věku 20 let napsal Výklad k Žalmům, který až do r. 1902, kdy Lietzmann větší jeho zlomky z katen vydal, byl jen znám v syrském a latinském výtahu. Z celého Žaltáře uznával jen 4 žalmy (2, 8, 45, 110) za messianské. Úplně zachoval se nám v původním textu řeckém výklad malých proroků, v překladu latinském výklad kratších listů pavlinských, v syrském výklad evangelia sv. Jana. Také dogmatické, resp. polemické a jiné spisy napsal Theodor; než i z těchto zachovaly se jen nepatrné zlomky, jako na př. z velkého traktátu v 15 knihách *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως*, napsaného proti Apollinaristům, ze spisu *De miraculis*, *Εἰς τὰ θαύματα*, *De allegoria et historia contra Origenem* atd.

* V christologii učil Theodor z Mopsvestie podobně jako jeho učitel Diodor z Tarsu, že jsou v Kristu dvě osoby (*δύο ὑποστάσεις*). Místo fysického, hypostatického spojení obou přirozeností (*ἔνωσις φυσική, ἔνωσις καὶ ὑπόστασις*) připouštěl pouze jednotu zevnější, morální (*συνάφεια*) dle vůle. Proto považoval za blasfemii rčení: Bůh Logos se narodil, Bůh za nás trpěl a na kříži zemřel. Maria nemá býti nazývána *θεοτόκος* nebo nanejvýše jen ve smyslu nevlastním. Neboť nenarodil se z ní Logos, nýbrž jen bydlel v tom, který se z Marie zrodil. Také hřích dědičný popíral Theodor. Sněm cařihradský II. r. 553 zavrhl mezi třemi Kapituly jej a jeho spisy jako nestorianské.

Migne, *Patr. gr. t.* 66. — Kihn, *Theodor von Mopsvestia und Julius Afrikanus als Exegeten*. Freiburg 1880. — Specht, *Theodor*

von Mopsvestia u. Theodoret von Cyrus in Auslegung der mesianischen Weissagungen. München 1871. —

5. Isidor z Pelusia narodil se v Alexandrii; vzdělání nabyt v klášterních školách antiochenských a stal se knězem a opatem kláštera na hoře u Pelusia v Egyptě. Veliké vážnosti, které se těšil pro svůj život asketický a hlubokou učinnost, používal na obhájenou pravověrné víry. Císaře Theodosia II. napomínal k zachování pořádku na sněmu efesském; Cyrilla Alexandrijského varoval před následováním příkladu svého vášnivého strýce, ano káral i biskupy vážnými slovy († kolem r. 440).

Větších spisů exegetických, pokud víme, Isidor nezanechal; avšak většina jeho listů, kterých se nám v 5 knihách zachovalo přes 2000, zabývá se otázkami exegetickými. Jsa žákem sv. Jana Zlatoústého přidržoval se metody grammaticko-historické, aniž zamítal výklad allegorický k účelům vzdělávacím. Ostatní listy jsou obsahu dogmatického, morálně-asketického nebo rázu privátního. Všechny vynikají formální dokonalostí a jsou důležitý jak pro dějiny kontroverzí, tak i pro křesťanskou archeologii a liturgiku. Z jeho listů jde na jevo, že napsal též pojednání *Πρὸς Ἑλληνας* a *Περὶ τοῦ μὴ εἶναι εἰρηανιμένην*, která dle mnohých obsažena jsou v dlouhém listě k sofistovi Arpokrasovi.

Migne Patr. gr. t. 78. — Bober, De arte hermeneutica s. Isidori Pelusiotae. Cracoviae 1878. — Glueck, Isidori Pelusiotae summa doctrinae moralis. Herbipoli 1848. — Bouvy, De s. Isidoro Pelusiotae lib. III. Neumaui 1885. —

§ 57. Dějepiscové a polemikové této perrody.

I. Vedle Eusebia a Theodoreta Cyrského z dějepisců této doby zmínky zasluhují:

1. Eunomian Filostorgius z Kappadocie, jenž napsal v 10 knihách Dějiny církevní od vystoupení Ariova až do r. 423. Vedle obsáhlého výtahu Fotiova zachovaly

se nám z díla tohoto jen menší zlomky. Dějiny Filostorgiovy byly sice vypracovány pečlivě, avšak spisovatel zaujímal stanovisko stroze arianské.

2. Sokrates, scholastik (právní zástupce) v Cařihradě za Theodosia II, napsal v sedmi knihách Dějiny církevní (Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία) od poděkování císaře Diokletiana až do r. 439. Jak výslovně poznamenává, bylo jeho úmyslem pokračovati v Církevních dějinách Eusebiových a je zároveň doplnit. Mluva jeho jeví více jednoduchosti než Eusebiova, při tom dbá na příčinnou souvislost událostí a ukazuje smysl pro kritiku pramenův.

3. Menší cenu mají Církevní dějiny (Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία) Hermia Sozomena, rovněž scholastika cařihradského, v 6 knihách od r. 324 až do r. 425. Mnohé věci vypsal ze Sokrata, kontroloval však prameny od něho použité a rozšířil na jejich podkladě, jakož i dle nových pramenů zprávy jeho.

Migne, Patr. gr. t.67. — Příruční vydání dějin Sokratových a Sozomenových opatřil Hussey. Oxford 1853 a 1860. — Jeep, Quellenuntersuchungen zu den griechischen Kirchenhistorikern. Leipzig 1884. — Týž, Zur Überlieferung des Philostorgios. Leipzig 1898. — Batiffol, Quaestiones philostorgianae. Paris 1891. —

II. Mezi polemiky vynikl zvláště spisovatel díla Acta disputationis Archelai episcopi Mesopotamiae et Manetis haeresiarchae. Je to zpráva o domnělé disputaci mezi Manem a biskupem Archelaem z Chascharu v Mesopotamii, kterého jinak neznáme. Disputace je nade všelikou pochybu jen vymyšlená forma, do níž spisovatel odívá polemiku svoji proti manicheismu, jenž učil dvěma věčným bytostem, dobré a zlé, a vznik viditelného světa ze smíšení světla a tmy vysvětloval. Autor spisu, který je velmi cenným pramenem historickým, použil pravých spisů manichejských a většina pozdějších popisů řeckých i latinských, které máme o systému manichejském, spočívá na něm. Originál napsán byl řecky, ztratil se však, vyjímaje některé zlomky.

Zachoval se nám jen starý překlad latinský a tento ještě byl na konci zkomolený. Teprve v nejnovější době objeven byl manuskript, kolem r. 1200 v jižní Itálii napsaný, jenž mezi různými traktáty sv. Augustina obsahuje úplná Acta Archelai. Traube uveřejnil r. 1904 poslední kapitoly posud nevydané v *Sitzungsberichte* akademie Mnichovské (str. 533-549). Aby dokázal, že Mani nic nového nepřednáší, Archelaus vykládá nauku Basilidovu, který sám opět rozvinul theorie Scythianovy. Následuje pak katalog haeresí, který však netvoří celek s dílem, nýbrž zdá se býti spisem překladatelovým. Zmínku činí o Luciferovi, ne však o Nestorioví. Jak předpokládá spis Jeronymův *De viris illustribus*, jenž o Acta nečiní zmínky, povstal latinský překlad po roce 392 a před r. 450. Dle Fotia (*Bibl. cod.* 85) autor řeckého originálu jmenoval se Hegemonios a skutečně také vyskytá se jméno toto na konci textu Traubem uveřejněného.

Migne Patr. gr. t. 10. — *Sitzungsberichte der Akademie von München* 1904, str. 533-5 9.

HLAVA III.

Církevně právní spisy pseudoapoštolské.

§ 58. Apoštolský církevní řád, Diadaskalia a Konstituce apoštolské.

1. Tak zvaný Církevní řád apoštolský dle úplného řeckého názvu vlastně Αἱ διαταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος καὶ κά-
νονες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, povstal kolem r. 300 v Egyptě. V první polovici (4—14) podává spis přepracování počátku Didaché (c. 1—5), v druhé pak (c. 15—30) církevně právní předpisy o kleru a účastenství žen na službě církevní, jež se kladou jednotlivým apoštolům do úst.

Apoštolský církevní řád vydal nejprve Bickell, *Geschichte des Kirchenrechts* I. Giessen 1843. — Později byl častěji vytisknut s Didaché, na př. ve vydáních Bryennia a Harnacka.

2. *Didaskalia*, t. j. »Katolická nauka dvanácti apoštolův a svatých učedníků Páně«, povstala pravděpodobně v druhé polovici století 3. v Syrii, vydává se však za dílo dvanácti apoštolů z doby koncilu apoštolského. Spisovatelem byl některý biskup obeznámený též s lékařstvím. Rodem byl žid a psal pro malou obec, skládající se z obrácených pohanů. Spis je jakousi příručkou nauky křesťanské a církevního řádu; při tom však potírá tendence židovsko-křesťanské. Po všeobecných napomenutích proti lakotě, pomstychtivosti atd., jedná (c. 4—9) o vlastnostech, povinnostech a právech biskupa, (c. 10—11) o sporných záležitostech křesťanů, (12—13) o bohoslužebných shromážděních, (c. 14—18) o církevních vdovách, jáhnech, péči o chudé a sirotcích, (c. 19—20) o mučednictví, (c. 21) o postu, (c. 22) o kázni církevní, (c. 23) o haeresích a schismatech a konečně (c. 24 až 26) o poměru křesťanství k židovství a pohanství. Původní text řecký *Didaskalie* se ztratil, zachoval se nám však úplně překlad syrský, z dvou třetin též překlad latinský. Řecké přepracování je v Konstitucích apoštolských.

Didaskalii vydal de Lagarde syrsky (*Didaskalia apostolorum syriace. Lipsiae 1854*) a Bunsen v řecké rekonstrukci (*Analecta Aute — Nicaena. Londinii 1854*). Funk, *Didaskalia et constitutiones apostolorum. Paderborn 1906* (vydání s kritickým aparátem s poznámkami). Německý překlad *Didaskalie* vydali Achelis a Flemming, *Die syrische Didaskalia. Leipzig 1904*.

3. Nejobsáhlejší církevně právní a liturgickou sbírkou, kterou máme ze starověku, je osm knih *Konstitucí apoštolských*, *Διαταγὰι τῶν ἀγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος*. Spis celý dělí se na tři části. První část obsahuje 6 knih a je rozšířeným přepracováním *Didaskalie* apoštolské, jak je vyžadovaly změněné poměry časové. Podobně jako v *Didaskalii* jsou zde předpisy pro klerus, k němuž se počítají též diaconisky, dále předpisy o péči o chudé, o postě a haeresích. Druhá část, kniha sedmá, je v první polovici (c. 1—32) parafrásí a rozšířením *Didaché*. Druhá polovice (33—49) obsahuje různé modlitební formuláře a předpisy o vyučování kate-

chumenův a udílení křtu. Třetí a nejcennější část celého spisu tvoří kniha osmá. Tato jedná nejdříve o charismech (c. 1—2) a podává pak formuláře pro jednotlivá svěcení (c. 3—22) a při svěcení biskupském celou liturgii mešní (c. 6—15); dále následují ustanovení o církevních stavech, kterým se nedostává vzkládání rukou, o vyznavačích, pannách, vdovách, exorcistech (c. 23—26), o proselytech, církevních svátcích a jiných předmětech (c. 27—46). Konec (c. 47) tvoří 85 tak zv. kanonův apoštolských, týkajících se ponejvíce kleru, jeho volby, svěcení a povinností. Formou odpovídají kanony tyto kanonům starých koncilův a 20 je jich vzato z nařízení synody antiochenské z r. 341. Poslední kanon vypočítává knihy Starého a Nového zákona, pomíjí však Apokalypsi a uvádí mezi listy katolickými a Skutky apoštolskými dva listy Klementa a Konstituce, které vám biskupům, mnou, Klementem, v osmi knihách byly předloženy. Prvních 50 kanonův apoštolských přeložil Dionysius Exiguus, římský mnich, kol. r. 540 na jazyk latinský, připojil je k své větší sbírce a tím se staly i na západě známými a velmi váženými.

Redaktor všech osmi knih Konstitucí apoštolských je tyž a je totožný s interpolatorem listů sv. Ignace. Dle Funka byl to syrský Apollinarista a sestavil dílo kolem r. 400. Duchesne a Harnack vidí v něm syrského Semiariana, vrstevníka Valentova (464—378), kdy Orientalové byli shovívavými k formulím subordinatianským, které i v Konstitucích se vyskytují. Konstituce apoštolské byly přes 1000 let považovány za dílo apoštolské, resp. za dílo Klementa Římského, z rozkazu apoštolů písičního. Synoda trullská r. 692 přiznala 85 kanonům platnost zákonů (c. 2), jinak však vyloučila Konstituce z používání v církvi, poněvadž, jak praví, třebas jsou od Klementa, byly porušeny nepravými a zbožnosti odporujícími přídávky. Přes to užívali jich později řeční theologové a právníci jako pravých. Fotius na př. nepochybuje o jejich původu apoštolském. Když však jesuita Turri-

anus je uveřejnil v Benátkách r. 1563 a tak staly se i na západě známými, poznán byl, a to především Baroniem, ihned jejich ráz apokryfní.

* V první knize Konstitucí zapověděna je úplně četba spisů pohanských. Kdežto v Didaskalii činí se zmínka o lektorátu jako nižším úřadě církevním, zmiňují se Konstituce též o subdiakonovi, ostiářovi a psaltovi. A kdežto Diadaskalia zná pouze půst ve svatém týdnu, žádají Konstituce půst čtyřicetidenní. V sedmé knize je vynechána zmínka Didaché, že, nedostává-li se vody, lze též litím křtiti a místo toho činí se zmínka o mazání sv. olejem před křtem a sv. křížmem po křtu. Chrámů mají být apsidou obráceny k východu.

Migne, Patr. gr. t 1. — Funk, *Didaskalia et constitutiones apostolorum*. Paderborn 1906. — Týž, *Die apostolischen Konstitutionen, eine literar-historische Untersuchung*. Rottenburg 1891. —

§ 59. Testament našeho Pána a příbuzné spisy.

1. Testamentum Domini nostri Jesu Christi je spis ve dvou knihách původně řecky napsaný, nám však jen v překladu syrském, ethiopském a arabském zachovaný. Poprvé vydal jej r. 1899 patriarcha sjednocených Syrů Rahmani dle syrského rukopisu spolu s latinským překladem. Spis chce podati poučení, která prý dal Pán svým učedníkům na hoře Olivetské před nanebevstoupením. Nejprve mluví o událostech a znameních na konci světa, pak následují předpisy o liturgii a církevním řádu, který se shoduje s církevním řádem osmé knihy Konstitucí apoštolských. Jako spisovatelé jmenují se na konci knihy apoštolové Jan, Petr a Matouš; než spis dle Funka povstal teprve ve století 5., jak se podobá, v Syrii v kruzích monofysitických. Spis sám má velikou důležitost svými bohatými zprávami o otázkách starého církevního řádu a kázně pro církevní archeologii, liturgii a ústavu. Při popisu církevní budovy žádá, že mají býti dvě oddělení pro obě oddělená pohlaví, dále oddělení pro katechumeny, baptisterium

a sakristie (διακονικόν), v níž se ukládají dary obětní. Vojíní a státní úředníci, chtějí-li se státi katechumeny, musí se napřed zříci svého místa, a to doporučuje se též těm, kdož vyučují dítky ve vědách světských. Také vyslovuje se přání, že křesťan, než požívá pokrmu, má vždy napřed požívatí eucharistii, aby pokrm neškodil.

2. Značnou příbuznost s osmou knihou Konstitucí apoštolských mají též Egyptský církevní řád a Canones Hippolyti. Egyptský církevní řád zachoval se v překladu koptickém, ethiopském a arabském a z částilatinském; řecký text zdá se být úplně ztracen. Canones Hippolyti zachovaly se jen v překladu arabském a ethiopském. Dle Funka vyplynul egyptský církevní řád kolem r. 450 z osmé knihy Konstitucí apoštolských a o něco později Testamentum a konečně z egyptského církevního řádu Canones Hippolyti, ne však před koncem století 5., možná teprve mnohem později. Achelis, s nímž shoduje se celkem i Harnack, považuje naproti tomu Canones Hippolyti za pravé dílo Hippolytovo († 235); z nich povstal kolem r. 300 Egyptský církevní řád a z tohoto teprve 8. kniha Konstitucí.

Rahmani, Testamentum D. N. Jesu Christi. Moguntiae 1899. — Funk, Das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften. Mainz 1901. — Egyptský církevní řád a Canones Hippolyti vydal v německém překladu Achelis, Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechtes I. Leipzig 1891. — Canones Hippolyti vydal arabsky a latinsky Haneberg. München 1870. —

HLAVA IV.

Spisovatelé syrští a armenští.

§ 60. Spisovatelé syrští.

Střediskem vědeckého života mezi křesťanskými Syry byla již v 2. století theologická škola v Edesse v Mesopotamii. Největšího rozkvětu nabyla ve století 4. Hlavním předmětem činnosti její byla exegese dle metody

školy antiochenské, s kterou udržovala úzké spojení. Syrská literatura, pokud je nám známa, vyniká vroucím směrem mystickým a velikým počtem plodů básnických, spekulace však ustupuje v ní úplně do pozadí. Ve století 5. byly jí však spory christologickými zasazeny rány hluboké, ano nevyléčitelné. Škola edesská stala se tu oporou a útočištěm nestorianismu, až byla konečně r. 489 císařem Zenonem zrušena. Na její místo vstoupila na půdě perské škola v Nisibě, zřízená tamním nestorianským biskupem Barsumou.

1. Nejstarším církevním spisovatelem syrským je *Jakub Afraates* (Afrahat), opat a zároveň biskup v klášteře *Mar Matthai*, východně od Mosulu ležícím. Určitějších zpráv o jeho životě nemáme († po roce 345). Od *Afraata*, »perského mudrce«, zachovalo se nám 23 alfabetycky (vyjímaje poslední) seřazených homilií čili pojednání o předmětech morálně asketických, o víře, o lásce, o postu, o modlitbě, o pokání, o božství Kristově atd. Mluva jeho je čistá, jasná a prostá, leč poněkud rozvláčná. Nauka jeho je orthodoxní. V christologii přidržuje se stanoviska nicejského, třebaž že terminologie jeho je značně neurčita. Často mluví o skutečné přítomnosti Krista v eucharistii, o oběti Nového zákona, o pokání a vyznání hříchův, o záslužnosti života řeholního atd. O stavu duše po smrti přidržuje se však názoru od pozdějších syrských Nestorianů všeobecně přijatého, že duše od doby smrti až do zmrtvýchvstání zůstává v jakémsi stavu bezvědomí neboli spánku (Hom. 6, 13, 8, 8).

Parisot-Graffin. Patrologia syrica I.-II. Paris 1894 sq. — Forget, De vita et scriptis Aphraatis, dissertatio historico-theologica. Lovanii 1882. — Duval, La littérature syriaque 3. éd. Paris 1906. —

2. Nejslavnějším spisovatelem církve syrské v době patristické je sv. *Efrem*, přímým Syrský. Zprávy o jeho životě mnohdy sobě odporují. Rodištěm jeho je Nisibis. Byl od rodičů v bázni boží vychován¹⁾, věnoval se životu poustevnickému, vyplněnému rozjímáním a studiem. Zvláštní důvěře

¹⁾ Dle jiných zpráv byl otec jeho pohanským knězem.

těšil se u tehdejšího biskupa nisibejského Jakuba, který jej vzal na sněm nicejský r. 325 a ustanovil po té správcem školy v Nisibě. Když po smrti císaře Juliana r. 363 mírem mezi Jovianem a Peršany Nisiba dostala se pod vládu perskou, uchýlil se Efrem s velkou částí křesťanského obyvatelstva na území římské a žil jako poustevník poblíž Edessy, ve které častěji jako kazatel vystupoval, jakkoli byl pouze jáhnem, ne však knězem. Pro své bezúhonné mravy, přísný život asketický a učenost těšil se na východě veliké vážnosti a byl nazýván syrským prorokem, sloupem církve, učitelem okršku († 373).

Efrem rozvíjel bohatou činnost literární. Spisy jeho dají se rozdělit na exegetické, dogmatické a morálně asketické.

Dle souhlasných zpráv vyložil Efrem téměř celé Písmo sv. podle syrské Pešity, a to střízlivou, vědeckou methodou školy antiochenské. Než z komentářů jeho málo se nám zachovalo. Syrsky máme jen výklady ke Genesi a Exodu (až k hl. 32, 26). Z výkladův jiných biblických knih máme posud jen zlomky v kateně, kterou sestavil mnich Severus z Edessy ve stol. 9. ze syrských a řeckých autorův. V překladě armenském máme komentáře k Paralipomenu, k Diatessaru Tatianovu a k listům sv. Pavla (vyjma list k Filemonovi).

Naproti tomu zachovaly se nám četné řeči a hymny Efremovy, obojí v řeči metrické. U řečí záleží však metrická forma pouze v tom, že verše, t. j. řádky mají stejný počet slabik (obyčejně 7); v hymnech jsou kromě toho verše spojeny ve strofy. Obsahu jsou řeči, které se jen málo liší od hymnů, buď dogmaticko-polemického (apologetického) proti pohanům, židům, Manicheům, Gnostikům, Novatianům, Arianům atd. a nebo, a to převahou, morálně-asketického. Zejména často vyzývá v nich Efrem k pokání. Mnohé z řečí a hymnův oslavují Krista, Pannu Marii a svaté. Pro své hymny považován byl Efrem za největšího básníka

syrského a nazýván často »citerou Ducha sv.«. Řeč jeho jako syrských básníků vůbec je však mnohdy příliš rozvláčná.

* Ačkoli ve spisech Efremových převládá živel morálně asketický, přece dají se z nich mnohé katolické nauky, jako pravé božství a pravá lidská přirozenost v Kristu, skutečná přítomnost jeho ve svátosti oltářní, velebnost cirkve jako učitelky pravdy, přednost sv. Petra jako nejvyššího pastýře, modlitby za mrtvé, úcta svatých a zvláště Panny Marie atd., nevyvratnými svědectvími doložiti. O Kristu a Panně Marii praví na př: »Ty a Tvá matka, jste jedinými, kteří v každé příčině jste krásní; neboť na Tobě, o Pane, není poskvrny a poskvrny není na Tvé matce« (Carm. Nisib. n. 27. ed. Bickell 40). O kněžské moci praví: »Považte, že bez cti-hodného kněžství smrtelníkům neuděluje se odpuštění hříchů« (Sermo de sacerdotio c. 3). Ve své závěti prosí: »Až uplyne po mé smrti 30 dní, přineste za mne sv. obět; neboť mrtvým pomáhá se oběti, které živí přinášejí«.

Celkového vydání spisů Efremových nemáme. Nejlepší je vydání římské od Maronity Josefa Šimona Assemaniho, Opera omnia gr. lat. et syr. 6 fol. Romae 1732—1746. Kommentar k listům sv. Pavla ve vyd. řím. chybíci vydali Mechitaristi v Benátkách r. 1893 S. Ephremi Syri commentarii in epistulas vivi Pauli. — Zingerle, Ausgewählte Schriften. 6 Bde. Innsbruck 1830 r. (německý překlad). — Eirainer, Der hl. Ephrem der Syrer. Kempten 1889. —

3. S Efremem tělesně i duchovně byl spřízněn jáhen Cyrillonas, jenž žil na konci stol. 4. a zemřel v pověsti svatosti. Napsal šest básní, rozsahu sice malého, hloubkou a vzletem rovnajících se však básním sv. Efrema. I obsahem dogmatickým jsou důležité; jsoutě v nich svědectví pro skutečnou přítomnost Krista v eucharistii, pro vzývání mučedníkův a úctu jejich ostatkův a prostotu Panny Marie od hříchu.

Bickell, Ausgewählte Schriften syrischer Schriftsteller. Kempten 1872.

4. Rabbulas, od r. 412 biskup edesský, účastnil se čile sporů nestorianských. Na koncilu efesském přidržoval se.

strany Jana Antiochenského, avšak v brzku zřekl se jí a přičiňoval se horlivě o zachování víry orthodoxní († 434). Vedle překladu spisu sv. Cyrilla Alexandrijského *De recta fide ad imperatorem* na jazyk syrský máme od něho kanony neboli životní pravidla pro světský a řeholní klerus, liturgické hymny, jednu homlii o názvu »bohorodička« pro Marii a zlomky listův. Také jeho spisy obsahují vzácná svědectví pro klanění se Kristu ve svátosti oltářní, pro úctu Marie, mučedníků, sv. kříže atd.

Bickell, *Ausgewählte Schriften*, Kempten 1874. —

5. Více se nám zachovalo ze spisů Isaaka Antiochenského, také Velkého zvaného. Nabyv v Edesse vzdělání a vykonav daleké cesty, mezi jiným i do Říma, stal se opatem v klášteře poblíž Antiochie († 459 nebo 461). Spisy jeho, napsané ponejvíce v řeči vázané, jsou z největší části obsahu morálně asketického a napomínají brzo k ctnosti, brzo tepají hřích a nepravost; určeny byly především pro řeholní bratry. V některých básních hájí však též křesťanské nauky, zvláště Trojici, vtělení a svobodu vůle. Jiné obsahují opět důležité zprávy o tehdejších bojích s Huny, Araby a Peršany. Mluva jeho je rozvláčná a celkem postrádá s některými výjimkami vyššího vzletu.

Bickell, *S. Isaaci Antiocheni opera omnia*. Gissae 1873 et 1877.

6. Jakub ze Sarugu byl biskupem v městě Sarugu (Batnae) u Eufratu, odkud též jméno jeho († 521). Činnost jeho literární byla velmi obsáhlá. Dva z jeho životopisců připisují mu 763 poetických homilií neboli metrických řečí. Látku k nim bral spisovatel zvláště z biblických dějin a archeologie; velmi rád vykládá v nich typický ráz Starého zákona. Vedle toho zanechal též básně, na strofy rozdělené, kázání v řeči nevázané a listy, které mají značnou historickou cenu, řád (ordo) pro udílení křtu a biřmování a anaforu, t. j. kanon mše sv. Stanovisko jeho bylo rozhodně monofysitické.

Overbeck, S. Ephraemi Syri . . . aliorumque opera selecta Oxonii 1865, 382—408. — Zingerle, monumenta syrica. I. Oenip. 1869. — Mar-Jacobus Sarugensis: Homiliae selectae. Ed. Bedjan, III. t. Leipzig 1900 sq.

§ 61. Spisovatelé armenští.

Počátky křesťanské literatury armenské sahají do století 4; rozkvětu svého nabyla však teprve ve století 5, když Mesrop kolem r. 405 za podpory patriarchy Isaaka nalezl písmo armenské a tím podmínku a základ literárního rozvoje. Mezi spisovateli církve armenské zmínky zasluhují:

1. Mesrop získal si hned v mládí znamenitých vědomostí v literatuře řecké a osvojil si mimo to i řeč syrskou a perskou. Pro své vědomosti stal se sekretářem patriarchy Nersa Velkého a po jeho smrti krále armenského Veramšapuha. Než zřeknuv se této důstojnosti vstoupil do kláštera, oddal se přísné askesi a studiu Písma sv. Dosáhnuv velké dokonalosti, věnoval se činnosti missionářské a snažil se spolu s několika žáky zbytky pohanství vymýtit v Armenii a v sousedních zemích, život řeholní podporovat a křesťanské vědomosti šířit. Když bylo armenské písmo vynalezeno, pojal hned úmysl přeložit Písmo sv. a pak též jiné důležité spisy, zejména církevních spisovatelů řeckých a syrských, na jazyk armenský. Skutečně také za přispění patriarchy Isaaka a jiných učených mužů byl kolem r. 410 překlad dle Pešity proveden a později (kolem r. 432) dle hexaplarního textu Septuaginty a řeckého textu Nového zákona revidován. Vedle Písma sv., zdá se, že Mesrop přeložil i některé patristické spisy řecké a syrské. Též připisují se mu některé homilie podejménem Řehoře Osvětitel nám zachované a hymny. Pro své zásluhy obdržel Mesrop název »apoštola Armenie« († 441).

Welte, Gorians Lebensbeschreibung des hl. Mesrop. Tübingen 1841. —

2. Vynikající místo mezi církevními spisovateli armen-skými zaujímá v 5. stol. Eznik, žák sv. Mesropa a později

biskup v Bagrevandu. Vedle různých překladu spisů patristických napsal spis *Vyvrácení sekt* (Jeghz Aghandotz) ve 4 knihách. První z nich obrací se proti sektám pohanů, druhá proti náboženství Peršanů, třetí proti řeckým filosofickým školám a čtvrtá proti sektě Marcionově. Spisovatel jeví veliký bystrovtip a bohaté vědomosti, sloh jeho je vzorem klassické řeči armenské. Dle některých napsal též homilie; tyto však zdají se ztraceny.

Armenský text spisu „*Vyvrácení sekt*“ byl r. 1762 vytisknut ve Smyrně, r. 1826 a 1863 v Benátkách. Německý překlad pořídil Schmid, Ezrik von Kolb, *Wider die Sekten*. Leipzig 1900. —

3. Žákem Sahagovým a Mesropovým byl též Eliše (Eli-seus). Dle vlastního svědectví byl průvodcem armenského vojévudce Vardana, později však žil jako poustevník († kol. r. 480). Eliše napsal komentáře ke knihám Josue a Soudců, vysvětlení modlitby Páně, list k armenským mnichům, homilie a konečně *Dějiny Vardana a války armenské*, v nichž líčí hrdinné boje, které Armeni za svobodu křesťanské víry proti Peršanům r. 449—451 vedli. Řeč Elišeova je čistá a ušlechtilá. Ve spisech jeho obsažena jsou krásná svědectví pro Trojici, vtělení, dvě přirozenosti v Kristu, pro eucharistii, primát Petrův atd.

Celkové vydání spisů Eliášových vyšlo r. 1839 a 1859 v Benátkách. *Dějiny Vardanovy* byly též přeloženy do jazyků evropských. Langlois, *Collection des historiens* II. 177—251. — Nève, *L' Arménie chrétienne et sa littérature*. Louvain 1886. —

4. Pod jménem Mojžíše, biskupa z Chorene, který v 5. stol. žil a jako spisovatel vynikal († kol. r. 487), zachovaly se nám: *Dějiny Velké Armenie*, *Geografie*, *Retorika*, některé menší spisy, homilie a písně duchovní. Než *Dějiny Velké Armenie* až do r. 428 nejsou asi jeho dílem, neboť vyskytují se v nich prameny, které povstaly teprve v 6. nebo 7. století; napsány byly od neznámého spisovatele ve stol. 8. nebo 9., který pouze jméno historického Mojžíše z Choreny přijal. V celku však jeho vypravování je

věrohodné. Také ostatní větší spisy, Geografie a Retorika, pocházejí od téhož neznámého spisovatele a jsou zpracovány dle předloh řeckých. Původ menších spisů není ještě úplně objasněn.

Celková vydání spisů Chorenových vyšla r. 1843 a 1865 v Benátkách. Německý překlad Dějin velké Armenie opatřil Lauer, Regensburg, 1869, francouzský L a n g l o i s, Collection des historiens II, 45 157. — W e b e r, Die kath. Kirche in Armenien. Freiburg 1903. —

HLAVA V.

Velcí theologové církve západní.

§. 62. Sv. Hilarius z Poitiersu.

Hilarius pocházel ze vznešené rodiny pohanské v Poitiersu v Akvitanii. Vědeckého vzdělání nabyl nejprve ve svém rodném městě a později v Bordeaux. Vedle grammatiky a retoriky věnoval se též horlivě studiu řeči řecké. Otázka po cíli člověka, na kterou mu pohanská filosofie nedávala uspokojivé odpovědi, vedla jej k studiu Písma sv. a k přijetí víry křesťanské. Po té věnoval se snaze po dokonalosti, v níž tak prospíval, že kolem polovice stol. 4. jednohlasně klerem a lidem, ač ženat, zvolen byl za biskupa rodného města svého a stal se v tomto úřadě vedle sv. Athanáše nejpřednějším nástrojem prozřetelnosti k zachránění orthodoxie proti útokům Arianu, tak že případně »Athanášem západu« se nazývá. Když po synodě milánské r. 355 císař Konstantius i na západě zavést se snažil arianismus, — v Galii zvláště za pomoci arcibiskupa arelatského Sturnina, — postavil se záměru tomu Hilarius neohroženě na odpor s jinými biskupy; za to stihlo jej vyhnanství do Frygie (r. 356). Ve vyhnanství věnoval se horlivě studiu řeckých Otců, jehož výsledkem bylo hlavní jeho dílo De Trinitate. Roku 359 účastnil se synody v Seleucii Isaurské a odebral se odtud spolu s vyslanci synody do Cařihradu, aby přímo působil na císaře a získal jej pro orthodoxii. Pokus tento byl marný; za to

však Ariani, obávající se jeho vlivu na východě, vymohli na císaři, že r. 359 byl opět poslán do Gallie. S jásotem přijat ve své dioecesi, snažil se porušenou jednotu církevní v Gallii obnoviti. Skutečně také podařilo se mu na synodě pařížské r. 361 sjednotiti celý téměř galský episkopát na půdě Nicena a dosíci složení Saturninova. Také na Italii vztahovala se činnost jeho; konánať za předsednictví jeho synoda v Milánu, r. 364, která zkoumala pravověrnost tamnějšiho biskupa Auxentia. Než Auxentius dovedl císaře Valentiniana klamatia o své pravověrnosti a Hilaria jako rušitele pokoje vyliciti, takže Hilarius z rozkazu císaře musel Milán opustit. Zemřel r. 366, proživ poslední leta života svého v klidu. Od Pia IX. povýšen byl mezi učitele církevní r. 1852.

Nejlepším mezi všemi spisy Hilariovými je *De Trinitate libri XII*. Spis tento napsal Hilarius ve vyhnanství a hájí a odůvodňuje v něm nauku o věčném zplození jedno-rozeného Syna a jeho konsubstantialitě s Otcem proti Ariannum. Svou úplností a důkladností náleží k nejlepším, které v boji proti arianismu o božství Vykupitelově napsány byly a zároveň je skvělým svědectvím vroucí víry a učenosti Hilariovy. Hilarius navazuje v něm na spekulaci řeckých Otcův a pokračuje v ní samostatně dále. Vůbec Hilarius vynikající měrou přičiňoval se, aby myšlenky spekulativní theologie východní byly západu zprostředkovány. — Dogmaticko-historického obsahu je spis *De synodis seu de fide Orientalium*, napsaný pod vlivem císařského ohlášení synody v Seleucii pro východ a v Rimině pro západ r. 359., aby docílil svorného postupu všech přátel symbolu nicejského na nastávajících synodách. Hlavní důvod napnutí spatřoval Hilarius v tom, že Okcidentali neznali jednání synod východních od doby sněmu nicejského. Proto podává obšírnou zprávu o těchto jednáních a zkoumá pak význam slov *ὁμοούσιος* a *ὁμοιούσιος*; při tom rozhoduje se pro první, avšak veden jsa duchem smířlivosti praví, že i ti, kteří druhé přijímají, ve skutečnosti témuž věří jako katolíci. Poněvadž však tento spis vyvolal útoky někte-

rých horlivců, zejména biskupa Lucifera z Calaris, ospravedlňoval se Hilarius ve spise *Apologia ad reprehensores*, z něhož se nám zachovaly jen nepatrné zlomky.

Obsahu historicko-politického nebo historického je spis *Ad Constantium Augustum* z r. 355, ve kterém hájí politickou bezúhonnost svou a svých soudruhů u víře proti podezříváním Saturninovým slovy výmluvnými a plnými důvěry.

Ve spise *Contra Constantium*, který byl teprve po smrti Konstantia uveřejněn, projevuje ostrými slovy nevoli nad tím, že císař po sněmu v Seleucii jeho žádost o slyšení odmítl. Konstantia nazývá v něm antikristem a srovnává s Neronem, Deciem a Maximianem.

Na poli exegetickém byla činnost Hilariova směrnatnou, ježto mezi Latiníky neměl na něm téměř předchůdcův. Metoda jeho při výkladu Písma sv. je allegorická; za vlastní úlohu exegetovu považuje naléztí vyšší smysl sv. textu. Z výkladů jeho máme *Commentarius in Evangelium s. Matthaei*, nejprvnější ze všech jeho spisů, v němž však řecký text evangelia zůstává úplně nepovšimnut. Cennější je *Tractatus super Psalmos*, obsahující výklad asi třetiny žalmů, neboť tu přihlíží též ke smyslu literárnímu, všímá si různých latinských a řeckých překladův a dřívějších exegetův. Z *Tractatus in Job*, který dle Jeronyma byl v podstatě jen překladem výkladu Origenova, zachovaly se jen malé dva zlomky. Malé zlomky máme též ze spisu *Liber mysteriorum*, který vysvětloval mysteria, t. j. typické osoby a události Starého zákona.

Dle Isidora Sevillského byl Hilarius též prvním skladatelem hymnů na západě. Podnět k tomu obdržel v Malé Asii, kde se seznámil s řeckým zpěvem hymnův; aby jej zavedl i na západě, začal sám skládat hymny latinské, které však metricky byly nesprávné a do liturgie přijaty nebyly. Ostatně zachovalo se nám jich jen málo a neúplně.

* Hilarius, jenž vynikal neobyčejnou znalostí Písma sv., hloubkou a odvahou myšlenek, věnoval literární činnost svoji hlavně hájení víry v božství Ježíše Krista, považoval ji za základ církve (De Trin. VI, 37). Dle něho Syn boží jsa od věčnosti Bohem stal se v čase člověkem, přijav obě podstatné části přirozenosti lidské, duši a tělo (*nostri corporis atque animae homo*. In psal. 53, 8). Nazývá-li tělo Páně *corpus caeleste* (De Trinit. X, 18), děje se to v tom smyslu, že Logos sám si bez přispění člověka v lůně Panny tělo utvořil a je mimořádnými přednostmi obdařil. Má sice dle Hilaria podstatu našeho těla a také skutečnost utrpení a smrti Kristovy je nade vši pochybnost, nicméně Kristus pro své nadpřirozené početí a jako božská osoba nemohl pociťovati tělesných potřeb a bolestí; truchlil-li v zahradě olivetské, projevil tím jen péči o své učedníky, ne o sebe. Byl tudíž přirozený stav těla Páně již před z mrtvýchvstáním stavem oslavení; proměnění na hoře Táboru nebo chození po moři nebylo zázrakem, jak se obyčejně za to má, nýbrž těla Páně přirozený způsob existence a zjevování se. Jako však dle Hilaria lidská přirozenost spojením s Logem byla v jistém smyslu »zbožněna«, deifikována, tak na druhé straně zřekl se dle něho při vtělení Syn boží forma Dei (*evacuavit se ex Dei forma*, In psal. 68, 25). Tuto *evacuatio ex forma Dei* nerozumí však Hilarius tak, jakoby Syn boží vtělením své božství ztratil, neboť praví výslovně: *neque enim evacuatio illa ex Dei forma naturae caelestis interitus est* (In psal. 68, 25), nýbrž že Syn boží po dobu svého pozemského života dobrovolně se zřekl velebnosti jemu jako Bohu příslušící. O eucharistii učí stále, že je tělem a krví Kristovou, že je základem všeho duchovního a nadpřirozeného života (De Trinit. VIII, 16). O církvi krásně praví: *Ecclesia hoc habet proprium, dum persecutionem patitur, floret; dum opprimitur vincit; dum contemnitur proficit; tunc stat, cum superari videtur* (De trinit. VIII, 4).

Celkové kritické vydání spisů Hilariových opatřil Coustant, Paříž 1693; opraveně znovu vydal Maffei, 2 t. ve Veroně r. 1730. — Migne, *Patr. lat.* t. 9.—10. — Kommentar k Žalmům vydal Zingerle ve Vídeňském Corpus scriptorum eccl. lat. 1891. — Reinkens, Hilarius von Poitiers. Schaffhausen 1864. — Hansen, *Vie de St. Hilaire, évêque de Poitiers.* Luxemburg 1875. — Beck, *Die Trinitätslehre des hl. Hilarius.* Mainz 1903. — Rauschen, *Die Lehre des hl. Hilarius von Poitiers über die Leidenschaftlichkeit Christi* (Theol. Quartalschrift. Tübingen 1906).

§ 63. Sv. Ambrož Milánský.

Sv. Ambrož, první ze čtyř velikých učitelů západních, náležel vznešené rodině římské, která počítala mezi svými předky konsuly a mučedníky. Narodil se kolem r. 340 v Trevíru, kde jeho otec sídlil jako praefectus praetorio Galliarum. Po předčasné smrti otce opustila matka Trevír a odebrala se s třemi svými dětmi do Říma. Zde Ambrosius, nejmladší z nich, nabyl důkladného vědeckého a juristického vzdělání, stal se právním obhájcem a pro výborné své schopnosti záhy správcem Ligurie a Aemilie se sídlem v Miláně. Když po smrti ariansky smýšlejícího biskupa Auxentia katolíci a Ariani při volbě jeho nástupce nemohli se dohodnouti, vstoupil Ambrož do chrámu, v němž volba se konala, aby, jak bylo jeho povinností, obnovil pořádek. Tu náhle zvolalo jakési dítě: Ambrosium episcopum; lid nadšeně opakoval zvolání a klerus dal svůj souhlas. Ambrosius, který byl tehdy teprve katechumenem, zpěchoval se důstojnost biskupskou přijati; než když i císař Valentinian II. nečinil odporu, svolil konečně, přijal křest a osm dní později i svěcení biskupské (7. prosince 374). První péčí jeho bylo doplnit mezery svého theologického vzdělání. Za vedení kněze Simpliciana, který se stal později jeho nástupcem, věnoval se horlivě studiu řeckých Otců, zvláště sv. Basilia, kterého jak ve svých spisech, tak i ve správě diecese nejvíce následoval. Veškero svoje jmění rozdál hned při nastoupení úřadu svého chudým a tato obětavá láska provázela jej odtud stále; dveře jeho byly vždy vyso-

kým i nízkým otevřeny. Mladý císař Gratian (375—383) byl mu jako syn oddán. V zájmu císaře Valentiniana II konal na prosby císařovny Justiny dvě nebezpečné cesty k usurpátorovi Maximovi, vrahu Gratianovu (r. 383 a 386). Svým vlivem také zabránil, že oltář a socha bohyně Viktorie, které dal Gratian r. 372 odstranit ze senátu, nebyly opět tam postaveny, ač senát s retorem Symmachem v čele opětovaně Valentiniana II o to žádal. Rozhodně postavil se též na odpor rozkazu císařovny Justiny a Valentiniana II vydat Arianům chrám v Miláně a zůstal ve sporu vítězem. Ano i proti mocnému císaři Theodosiovi hájil neohroženě a uplatnil zákony církevní. Když tento po velkém krveprolití v Thessalonice, jemuž 7000 lidí za oběť padlo, šel do chrámu milánského, zadržel ho u brány a dosáhl toho, že Theodosius podrobil se kanonickému pokání. Poměr mezi oběma byl odtud velmi srdečný. »Neznám«, tak vyznal sám Theodosius, »leč toliko jednoho, jenž hoden je jména biskup, a ten jmenuje se Ambrosius«. Zemřel po činnosti velmi požehnané u věku 67 let r. 397.

Svou osobností náleží sv. Ambrož k nejvelkolepějším charakterům křesťanského starověku. V hájení práva církve proti pohanství a arianismu zůstává neoblomným. V plnění povinností svého úřadu pastýřského neúnavným; s velikostí ducha spojuje laskavost, ale zároveň také jakousi vznešenost. »Na knězi«, píše (Ep. 28, 2), »nesmí býti viděno nic nízkého, nic plebejského, nic z čeho lze soudit na obyčeje a způsob života nevzdělaného lidu; nebo jak může býti ten od lidu ctěn, kdo nemá nic, co jej od lidu rozlišuje? Při tom všem lze na něm zřítí ctnosti poustevníka: spí málo, pracuje mnoho; vyjma dvakráte v týdně, spokojuje se se skromným občerstvením, večerí, po níž oddává se práci až do pozdní noci. Lid obdivuje se tomuto patriciovi narozenému v moci a bohatství, jenž z lásky ke Kristu a chudým zřiká se svých statkův, aby žil podle přísných zásad evangelia, považuje jej za člověka božského, mimořádnou mocí obdařeného.

Při své rozsáhlé činnosti jako biskup a státník Ambrosius rozvíjel též bohatou činnost literární a napsal značný počet spisův obsahu exegetického morálně asketického, dogmatického, kromě toho též různé řeči a listy. Většina jeho spisů, zejména exegetických, vyrostla z jeho úřední činnosti a sestává z lehce přepracovaných kázání. Proto také převládá v nich směr prakticko-paenetický, jako vůbec byl Ambrosius římské povahy praktické. K filosoficko-dogmatické spekulaci neměl ani náklonnosti ani času. Mluva je řečnická, ano ukazuje mnohdy i poetický vzlet; látka vzata je namnoze ze starších, zejména řeckých autorův.

Větší polovici literární činnosti Ambrosiovy tvoří spisy exegetické. Ve výkladu přidržuje se metody allegoricko-mystické a nalézá často ve věcech zdánlivě nejlhostejnějších nejhlubší poučení o víře křesťanské a náboženském životě. Je v tom zřejmý vliv Origena, Hippolyta, mnohdy též i Filona. Za předmět svých homilií volil si rád Starý zákon a po té spojil je ve zvláštní pojednání. Tak povstal spis *Hexameron lib. VI* z devíti kázání v svatém týdnu asi r. 389 konaných; knihy tyto ve spojení s jinými traktáty *De paradiso*, *De Cain et Abel lib. II*, *De Noe et arca*, *De Isaac et anima*, *De Jacob et vita beata* atd. tvoří téměř úplný komentář ke Genesi. Jiné homilie jednájí o Jobovi, Davidovi, Eliašovi a Tobiašovi a mají namnoze i pro kulturního historika značnou cenu. K tomu druží se *Enarrationes in XII Psalmos* a široce založená *Expositio in psalmum 118*. Z Nového zákona máme *Expositio Evangelii secundum Lucam lib. X*, nejobsáhlejší ze všech spisův Ambrosiových. Obsahem i formou vynikající *Commentaria in tredecim epistolas b. Pauli* byla všeobecně připisována Ambrosiovi, až Erasmus proti názoru tomu vystoupil. Odtud obyčejně spisovatel nazýván bývá Ambrosiaster. Sv. Ambrožovi, ač pochází z jeho doby, pro zvláštnosti mluvy komentář přisouzen býti nemůže. Spisovatel je totožný se spisovatelem *Quaestiones novi et veteris*

testamenti, které se nalézají mezi spisy sv. Augustina. Dle Morina,¹⁾ napsal oba spisy vznešený laik Hilarianus. Hilarius, v době od r. 383 až 408 městský praefekt v Římě, kterýžto názor hájí také Souter²⁾.

Obsahu morálně asketického jsou především *De officiis ministorum lib. III*, nejznamenitější dílo sv. Ambrože na poli tomto, učebnice morálky křesťanské, určená především pro kleriky církve milánské, které spisovatel svými syny jmenuje. Rozčleněním a uspořádáním látky napodobuje Ambrož Ciceronův spis *De officiis*, aby tím více vynikl rozdíl vnitřní mezi mravoukou pohansko-filosofickou a křesťansko-církevní. V několika spisech oslavuje Ambrož virginitu a zvláště stav panen Bohu zasvěcených, tak ve třech knihách *De virginibus ad Marcellinam sororem*. Příbuzného obsahu jsou *De virginitate*, *Exhortatio virginitatis* a *De viduis*, doporučení stavu vdovského. Ve spisech těchto je shrnuta nauka o životě duchovním.

K spisům dogmatickým náleží: *Libri V de fide*, obsahující důkladné a přesvědčivé obhájení božství Syna proti Arianům. Jakýmsi pokračováním jsou tři knihy *De Spiritu sancto*; oba tyto spisy byly složeny na prosbu císaře Gratiana (r. 378—381) a jsoujemu věnovány. Taková doplňkem těchto spisů je pojednání *De incarnationis Dominicae sacramento*. *Liber De mysteriis* je pojednání o křtu, břimování a eucharistii pro neofyty určené k dalšímu jejich poučení. Dvě knihy *De paenitentia* napsány jsou proti Novatianům a obsahují důležitá svědectví pro katolickou nauku o církevní moci svazovací a rozvazovací, o nutnosti speciálního vyznání hříchův a o záslužnosti dobrých skutkův.

Pro současné dějiny velmi důležité a formou a dikcí nejlepší jsou jeho řeči příležitostné a listy. Z řečí

¹⁾ *Revue Bénédictine* 1903, 113 nás.

²⁾ *A study of Ambrosiaster*. Cambridge 1905. — Wittig der Ambrosiaster „Hilarius“ (Kirchengesch. Abhandlungen Sdraleks. 4 Bd. Breslau 1906.) —

zmínky zasluhují *De excessu*, i. e. *de obitu fratris sui Satyri lib. II*, *De obitu Valentiniani consolatio*, *De obitu Theodosii oratio*, *Sermo contra Auxentium de basilicis non tradendis atd.* Listy, kterých se zachovalo 91, jsou jednak rázu důvěrného, jednak, a to z největší části, rázu úředního a týkají se z části církevních sporů, z části církevně-politických poměrů tehdejší doby a ukazují nám ve světle nejkrásnějším ušlechtilou povahu, vzdělání a učenost, zbožnost a horlivou činnost, jakož i velikou vážnost sv. Ambrože.

Konečně Ambrosius podle příkladu Arianů skládal náboženské písně neboli hymny a dal je lidem v chrámě zpívat i stal se tím tvůrcem zpěvu tak zvaného Ambrosianského, jenž spojoval bohatý melodický vzlet s rytmickým akcentem. Sv. Augustin slyše zpěv tento byl k slzám dojat a nadšením naplněn. Vedle toho zavedl též střídavý čili antifonní zpěv žalmů, který pak se po celém západě rozšířil. Z hymnů, které se sv. Ambrožovi připisují, jsou autentickými svědectvími čtyři jako hymny od něho složené pověřeny;¹⁾ vedle toho však byla dokázána ještě řada dalších hymnů jako pravých. Tak zvaný Ambrosianský chvalozpěv *Te Deum laudamus* není ani dílem jeho ani sv. Augustina, nýbrž, jak Morin²⁾ a v nejnovější době Burn³⁾ s úplnou jistotou dokázali, biskupa Nicety nebo Nicetia z Remesiany, nyní Bela Polanka⁴⁾ (v Srbsku). Také liturgie Ambrosianská, v Miláně posud užívaná, byla již před ním; sv. Ambrož provedl v ní pouze některé změny, zvláště přizpůsobil modlitby mešní a čtení svátkům církevního roku.

* Jsa oddán více směru praktickému než spekulativnímu sv. Ambrož nemá pro rozvoj a hlubší pojetí dogmatu

¹⁾ Jsou to: *Aeterne rerum conditor, Deus creator omnium, Jam surgit hora tertia, Veni redemptor gentium.*

²⁾ *Revue Bénédictine* 1894, 49 nás a 337 nás.

³⁾ Burn, *Niceta of Remesiana, his life and works* Cambridge 1905.

⁴⁾ Od něho pochází též spis *De symbolo*, ve kterém se poprvé vyskytá přídavek *communionem sanctorum*.

dalekosáhlejšího významu. V nauce o Trojici přidržuje se sv. Basilia. Samostatnějším jeví se v anthropologii. Jasně především dosvědčuje existenci hříchu dědičného: *Fuit Adam et in illo fuimus omnes; perit Adam et in illo perierunt omnes* (In Luc. 7, 234); praví však také, že křtem smývají se jen *propria*, nikoli však *haereditaria peccata* (De myst. c. 32), a že od Adama zdědili jsme více *lubricum peccati* než *peccatum*, a že pro ně v den soudní nebudeme trestáni (In psalm. 48, 9). V nauce o milosti klade důraz na nutnost milosti předcházející a účinné jako příčinu všeho obrácení, aniž vylučoval chtění a spolupůsobení lidské. »Co svatého myslíš, je darem božím, vnuknutím božím, boží milostí« (De Cain et Abel I, c. 10). »Kristus způsobil, aby to, co je v sobě dobré, také nám se dobrým jevílo; neboť volá toho, nad nímž se smilovává.« Proto může ten, kdo Krista následuje, a tážán je, proč chce být křesťanem, odpovědět: »Zdálo se mi, že se jím státi musím«. (In Luc. 1, 10). V nauce o svátostech uznává, že křest žádosti shlazuje hříchy a srovnává jej s mučednictvím. O Valentinianovi císaři, jenž jako katechumen zemřel, praví: *Quodsi martyres suo abluntur sanguine et hunc sua pietas abluit et voluntas* (De obitu Valent. c. 51). V eucharistii vyslovuje jasně skutečnou přítomnost Krista. »*Hoc quod conficimus, corpus ex Virgine est . . . Vera caro Christi, quae crucifixa est, quae sepulta est, vere ergo carnis illius sacramentum est* (De myst. I, 9). Že ve mši sv. obětuje se Kristus, vyslovuje slovy: *Ante agnus offerebatur, offerebatur et vitulus, nunc Christus offertur* (De offic. I, 48.). V názorech eschatologických souhlasí v celku sv. Ambrož s eschatologií Písma sv., učí však spolu s některými Oci přednicejskými, jako na př. Justinem a Irenejem, Ha du, v němž zůstávají duše lidí až do posledního soudu, dobří však v lepším stavu než zlí (De bono mortis 10, 47).

Vydání spisů jeho opatřili Maurinové du Frische a le Norry, 2 f. Par. 1686, znovu otisknuto ve 4. fol. v Benátkách 1748 a v 8 okt.

svazcích 1781, též Migne, Patr. lat. t. 15.—17. — Exegetické spisy vydal Schenkel ve Vídeňském Corpus script. lat. eccl. t. 32. — Baunard Geschichte des hl. Ambrosius. Freiburg 1873. — Förster, Ambrosius, sein Leben und Wirken. Halle 1884. — Kellner, Der hl. Ambrosius als Erklärer des Alten Testaments. Regensburg 1893. — Dreves, Ambrosius, der Vater des Kirchengesanges. Freiburg 1893. — Říha, Sv. Ambrož, biskup milánský a Cicero, řečník římský, jakožto pracovníci na roli mravovědné (Čas. Kat. duchov. Praha 1882.) — Broglie, St. Ambroise. Paris 1899. — Niederhuber, Die Lehre des hl. Ambrosius vom Reiche Gottes. Mainz 1904. — Týž, Die Eschatologie des hl. Ambrosius. Paderborn 1907.

§ 64. Sv. Jeronym.

Sv. Jeronym narodil se v Stridonu na hranicích Dalmacie a Panonie z rodičů křesťanských. K vědeckému vzdělání poslán byl jako jinoch dvacetiletý do Říma. Zde poslouchal grammatika Donata, uče se zároveň jazyku řeckému; pak oddal se horlivě studiu retoriky. V Římě též položil základ ke své bibliothece, s největší pílí a námahou shromažďuje knihy. Ačkoli přijal křest z rukou papeže Liberiana, nezůstal nedotknut mravní zkázou hlavního města. Touha po dalším vzdělání vedla jej do Trevíru, tehdy sídla nejslavnější vysoké školy na západě, načež odebral se do Akvileje, kde seznámil se s Rufinem. Neznámými okolnostmi pohnut, nastoupil r. 373 cestu na východ přes Thracii, Pontus, Bithynii, Galacii, Kappadocii a Cilicii. Poznav poustevníky těchto krajín, rozhodl oddati se tomuto způsobu života, a když byl několik týdnů v Antiochii poslouchal výklad Písma sv. u slavného Apollinaria z Laodiceje, tehdy ještě orthodoxního, provedl své rozhodnutí a na poušti Chalkis východně od Antiochie po pět let žil jako poustevník, od dávaje se přísné askesi, ruční práci a horlivému studiu Písma a řeči hebrejské, do jejíž počátků dal se uvésti jakýmsi pokřtěným židem. Nicméně smysly jeho nebyly ještě zkroceny a vzpomínky rozkošnického Říma naplňovaly jeho obrazovnost a znepokojovaly jeho svědomí. V Antiochii dal se

od biskupa Pavlina na kněze vysvětit s podmínkou, že bude moci zůstatí mnichem, t. j. nebude muset vykonávat správu duchovní.

Z touhy vidět a slyšet sv. Řehoře Nazianského odebral se r. 379 do Cařihradu; pod jeho vedením zdokonalil se ve výkladu Písma sv. a s nadšením oddal se studiu starších církevních spisovatelů řeckých, zvláště Origena. Na vyzvání papeže Damasa vydal se r. 382 spolu s biskupem antiochenským Pavlinem a sv. Epifaniem do Říma ke koncilu, který měl odstranit schisma Meletianské. Po koncilu zůstal po 3 leta u papeže Damasa jako sekretář a odpovídal jménem jeho na dotazy synodální z východu a západu. Papež uložil mu však tehdy též revisi textu Italy, čímž dán cíl a směr jeho literární činnosti na celá desetiletí. V asketickém životě pokračoval i v Římě; mnohé vznešené matrony shromáždily se kolem něho jako žákyňe, mezi nimi vdovy Marcella a Pavla, obě z nejvznešenějších rodů patricijských. Než přísná kritika se světštlých mravů kleru římského a zženštlých křesťanův a všech, kdož nežili podle přísných zásad evangelia, vyvolaly proti Jeronymovi značnou oposici; i podezření mravní pronášena proti němu pro jeho přátelský poměr k sv. Pavle. Proto po smrti Damasa, svého ochránce, opustil Řím r. 385 a odebral se na východ. V Alexandrii poslouchal po čtyři měsíce přednášky Didyma Slepého a usadil se po té trvale v Betlemě. V málo letech povstaly zde u jeslí Páně mužský klášter řízený Jeronymem a ženský řízený sv. Pavlou. Jeronym počal opět rozvíjet bohatou činnost. Především hleděl se dále zdokonalit v řeči hebrejské (a aramejské), konal pro mnichy svého kláštera vědecké přednášky, ano spojil s klášterem i školu, ve které seznamoval syny zámožnějších rodičů s literaturou klassickou a věnoval se konečně činnosti spisovatelské. Leč kýžený klid, kterému se těšil, byl v letech 398—404 přerušen především spory origenistickými, které zde roznítil sv. Epifanius. Jeronym, dříve ctitel Origenův, přidal se k Epifaniovi a upadl tím do prudkého lite-

rárního sporu s Janem, biskupem jerusalemským, a svým přítelem Rufinem. Později r. 411 nastaly spory pelagiánské, které příchodem Pelagia do Palestiny i sem přeneseny byly. Jeronym postavil se proti Pelagianům, za to zástup Pelagianů r. 416 zapálil klášter a ztýral mnichy; Jeronym sám spasil se jen útekem. Znaven stálými boji, ale k novým vždy hotov, zemřel r. 420.

Sv. Jeronym je jednou z nejoriginalejších a nejprůtažlivějších postav v historii literatury starokřesťanské. Povahy byl snadno vznětlivý a proto v polemice byl mnohdy prudký, ve výrazech nepřiliš vybíravý; nicméně tyto stinné stránky jeho jsou daleko vyváženy vzácnými přednostmi ducha jeho. Především vynikal neúnavnou pracovitostí a učeností tak velikou, že jej považovati dlužno za nejučenějšího ze všech Otců církevních. Rozsahem a rozmanitostí svého vzdělání a znalostí Písma sv. povznášel se nad celé svoje století; byl největším polyhistorem své doby, jsa stejně obeznámen s literaturou latinskou, řeckou a hebrejskou, církevní i profanní. Jako znatel řečí biblických stojí ve starověku ojedinele a byl proto zvláště uschopněn k těžkému dílu překladu Písma sv. Obrazotvornost jeho byla živá, rozum jasný a bystrý, sloh individuelní jako u Tertulliana, klassický a ušechtilý jako u Laktantia. Již za svého života považován byl za autoritu ve všech oborech theologických.

Nejzáslužnějším a nejznamenitějším jeho dílem je bez odporu překlad Písma sv. Z rozkazu papeže Damasa revidoval především text Italy Nového zákona a pak kromě toho, třebas spěšně a neúplně, Žaltář, načež papež zavedl ihned revidovaný text do římské liturgie. Nový text Žaltáře obdržel po té mimo Řím název *Psalterium Romanum* a udržel se v Římě do dob Pia V (1566—1572) a posud užívá se ho při officiu v chrámě svatopetrském. Revidovaný text Nového zákona byl poněmáhlu přijat po celém západě a je v církvi latinské dodnes obecně používán. Brzo po svém

příchodu do Betlema revidoval Jeronym podle Hexaply Origenovy latinský text Starého zákona, má zřetel k průvodnímu textu. Než největší část revidovaného textu, dříve než jej mohl uveřejnit, byla mu odcizena; zachovala se jen recenze knihy Job a Žalmův. Latinský takto revidovaný text Žalmů přijat byl nejdříve v Gallii — odtud název *Psalterium Gallicanum* — a po té vyjma Řím na celém západě. Podnes nalézá se ve Vulgátě a v breviři. Však ještě před ukončenou revisí rozhodl se Jeronym přeložit Starý zákon, pokud zachoval se hebrejsky a aramejsky, na jazyk latinský. Práce tato trvala od r. 390 až do r. 405. Knihy Tobiašovu a Judith přeložil z jazyka aramejského, deuterokanonické části Daniele a Esther z jazyka řeckého; ostatních deuterokanonických knih (Baruch, 1 a 2 Makkabejská, Sirach, kniha Moudrosti) nepřeložil, tak že ve Vulgátě nalézá se text Italy. Latinský překlad Jeronymův je celkem věrný a pečlivý, ne však otrocký; nejzdařilejší je překlad protokanonických knih historických. Ač vyskytují se v překladu Jeronymově nesprávnosti, byl přece ze všech latinských překladů nejlepší. Nicméně trvalo to až do století 7., než všeobecně byl zaveden v církvi západní. Od 12. století dostal název *Vulgata*, kterou koncil tridentský prohlásil za autentickou, t. j. v podstatě shodnou s původním textem a neobsahující nic proti víře a mravům.

Jeronym napsal dále značný počet komentářů k Písmu sv. Komentáře tyto ukazují nám velikou sečtělou Jeronymovu v starší literatuře exegetické, znalost biblické archeologie, kritiku textu, tak že vynikají nad výklady všech ostatních latinských Otců církevních; nicméně mnohé z nich jeví stopy přílišné rychlosti, s kterou byly napsány. Kromě toho obsahují kontradikce, kolísání v názorech, skrovný obsah a nehotovou formu, jakož i nedostatek pevné metody hermeneutické. Je sice Jeronym přesvědčen, že nutno především podati smysl grammaticko-historický, mnohdy však závodí s Origenem ve výkladu allegorickém, ano přidržuje se i jeho

zásady, že při doslovném výkladu vypravování Písma sv. může obsahovati mnohdy věci směšné a blasfemické.

Některé z exegetických prací Jeronymových jsou jen překlady. Tak přeložil četné homilie Origenovy: 14 k Jeremiášovi, 14 k Ezechielovi, 2 k Velepísni, 39 k Lukášovi, 9 k Isaiášovi. Sám napsal komentáře k malým a velkým prorokům; jen výklad k Jeremiášovi zůstal nedokončen, dále scholia k Žalmům. Z Nového zákona vyložil evangelium sv. Matouše a Apokalypsi; výklad Apokalypse považuje se za ztracený, ač někteří se domnívají že byl objeven v *Summa dicendorum*, která je předslána komentáři Apokalypsy opata Beata z Libany ve st. 8. Komentář k 13 listům Pavlovým, jenž se nalézá mezi spisy Jeronymovými, pochází, jak nejnověji dokázal Zimmer¹⁾, od Pelagia, byl však přepracován, rozšířen a v zájmu orthodoxy opraven.²⁾ K spisům exegetickým počítati možno též pojednání *De situ et nominibus locorum hebraicorum*, jakousi biblickou topografií, která je přepracováním stejnojmenného díla Eusebiova s četnými opravami a doplňky z vlastní autopsie.

Vedle spisův exegetických napsal sv. Jeronym různé příležitostné spisy historické. K nim náleží často již zmíněné literárně-historické dílo *De viris illustribus*, dále překlad, resp. přepracování a pokračování chronologických tabell z Eusebiovy kroniky a životopisy slavných mnichů, jako *Vita Pauli monachi*, *Vita Malchi* a *Vita beati Hilarionis*. O tak zv. *Martyrologium Hieronymianum*, které neprávem má jméno Jeronymovo, stala se již dříve zmínka (str. 98.).

Dogmatické spisy Jeronymovy jsou vesměs rázu polemického a apologetického, odmítajíce útoky na nauku církevní. Nejstarší z nich je *Altercatio Lucife-*

¹⁾ Zimmer, *Pelagius in Irland*. Berlin 1901.

²⁾ Souter, *The Commentary of Pelagius on the Epistles of Paul, the Problem of Restoration*. London 1906.

riani et orthodoxi, dialog mezi přívržencem schismatického biskupa Lucifera z Calaris a orthodoxním křesťanem, napsaný asi r. 379 v Antiochii. Liber adversus Hældividium de perpetua virginitate b. Mariae hájí ustavičné panenství Marie proti Helvidiovi, jenž tvrdil, že Maria po narození Krista zplodila se sv. Josefem dítky. Spis Adversus Jovinianum vyvrací názory Jovinianovy, že panictví nemá přednosti před manželstvím, že pokřtěný nemůže více hřešit, že půst je bezcenný a že odměna nebeská je pro všechny křesťany stejná. V malém spisku Contra Vigilantium zastává se Jeronym uctívání mučedníkův a svatých, dobrovolné chudoby mnichův a caelibatu klerikův. Spisy Contra Joannem Hierosolymitanum a tři knihy Adversus libros Rufini týkají se sporů origenistických a jsou z části psány tónem podrážděným. Proti Pelagianům napsal r. 415 Jeronym Dialogus contra Pelagianos ve 3 knihách, vynikající krásnou formou.

Největší oblibě mezi spisy Jeronymovými těšily se již ve středověku jeho listy. Jsou jak obsahem, tak i formou nanejvýše poutavy, nesouce všude stopy pečlivého vypracování. Některé z nich jsou přímo pojednáními. V nich jeví se zvláště zřetelně všestranné spisovatelské nadání Jeronymovo, smysl pro klassickou formu, vzletný a ohnivý způsob líčení. Obsahu jsou některé exegetického, jiné asketického, podávající návod k dokonalosti, jako na př. list 22. k Eustochium o povinnostech panen a list 52. k mladému knězi Nepotianovi. Celkem zachovalo se nám jich na 120 z doby 50 let. Kázání Jeronymova, která teprve v nejnovější době objevil benediktin Morin, jsou přednášky konané pro mnichy a od posluchačů napsané. Ježto nebyla pro veřejnost určena, nejeví náležité vypilovanosti. Morin posud vydal 29 traktátů, nalezených ve spisech Augustina, Chrysostoma a jiných, a 14 Tractatus in Psalmos¹⁾.

¹⁾ *Anecdota Maredsolana seu. monumenta eccl. antiquitatis ex mss. codicibus.* Vol. III. p. II. S. Hieronymi presbyteri Tractatus sive ho-

* Z povolání Jeronym dogmatikem nebyl; neměl tudíž také na rozvoj dogmatu toho vlivu jako na př. sv. Augustin. Jsa však rozhodným odpůrcem bludařů, sáhl na obhájenou nauku církevní často k péru a zaujal tak ke všem téměř dogmatickým otázkám tehdejší doby určité stanovisko. Jak sám praví, považoval nepřátele církve též za své nepřátele (*Dial. contra Pelag. praef.*). Za nejbližší zdroj víry považuje nauku církvi hláсанou a nástupce sv. Petra za nositele učitelské moci církevní. Z poušti Chalkis píše papeži Damasovi: »Zatím co špatní synové dědictví prohýřili, zůstává jen u vás (*apud vos solos*) dědictví otců zachováno neporušeno. Poslouchaje na prvním místě Krista, zachovávám se ve společenství s tvou svatostí, t. j. se stolcem Petrovým. Víím, že na této skále je církev založena« (*Ep. 15, 2*). V pozdějších listech opětovaně poukazuje s důrazem na to, že víra církve římské, již od apoštola Pavla velebená, musí býti vždy nejvyšším pravidlem a rozhodující normou (*Ep. 46, 11, 63, 2*). Ve svých komentarech často připomíná, že Písmo sv. musí býti vykládáno ve smyslu církve. Smysl, kterého se církev přidržuje, je též smyslem, který zamýšlel Duch sv., původce Písma sv. Kdo proti smyslu církve nebo intenci Ducha sv. Písmo vykládá, je bludařem (*Com. in Gal. 1, 11—12; in Jerem. 29, 8—9*). Knihy deuterokanonické St. zákona považuje však za apokryfní a praví, že mohou sloužit jen ku povzbuzení, nikoli však k důkazu pro církevní dogma (*Praef. in Salom.*). V knihách třech proti Pelagianům chce jen dokázat, že člověk bez hříchu nemůže býti; přepíná však lidskou slabost, což se snadno vysvětluje z jeho prudké smyslně lehké vznětlivé povahy; tak praví na př., že od člověka žádat bezhříšnost, je činiti jej Bohem (*II, 4 a III, 12*) a dále, že jen Bůh může býti bez hříchu, člověk jen krátký čas a s milostí Boží (*II, 16 a III, 4*). Na námitku, že za ta-

kových okolností přikázání boží jsou bezúčelná, odpovídá (I, 23): »Bůh ovšem přikázal jen věci možné, to vyznávám i já; avšak nemůžeme, každý o sobě, vše toto možné činit«. Na některých místech zdá se, že Jeronym popírá nutnost předcházející milosti, tak na př., když praví: »Na nás jest započítí, na Bohu dokončiti a Bůh čeká na naše pokání, až se od svých hříchů obrátíme« (Contra Pel. III, 7); na jiných místech však praví, že nemůžeme činit pokání, neobrátili nás Bůh: Hoc ipsum, quod agimus paenitentiam, nisi nos Dominus ante converterit, nequaquam implere valemus (ad Jerem. 3, 21—22) a dále: Velle et nolle nostrum est, ipsum quod nostrum est, sine Dei miseratione, nostrum non est (Ep. 130, 12). — Vykládaje v komentáři k Titovi c. 1 svůj názor o vzniku hierarchie míní, že v době apoštolské byly obce řízeny sbory presbyterův a teprve jakousi osobivostí povstali jednotliví biskupové: Idem est presbyter quod episcopus, et antequam diaboli instinctu studia in religione fierent et diceretur in populo ego sum Pauli omni presbyterorum consilio ecclesiae gubernabantur. Postquam vero unusquisque eos, quos baptizaverat, suos esse putabat, non Christi, in toto orbe decretum est (?), ut unus de presbyteris electus superponeretur ceteris, ad quem omnis ecclesiae cura pertineret, ut schismatum semina tollerentur. V eschatologii zavrhuje apokatastasi (Is. 15, 20) a chiliasmus (Is. 66, 23), naproti tomu míní, že atheisti a nekřesťané (negantes et impii) budou odsouzeni k trestům pekelným, ne však křesťané, i když jsou peccatores et iniqui; ti budou spaseni, třebaže po delších mukách (Ad Is. 66, 24).

Souborné vydání spisů Jeronymových opatřil Vallarsi v 11 fol. Verona 1734 a Benátky 1766; toto poslední otiskl Migne, Patr. lat. t. 22—30. — Rydvan, Sv. Jerónyma dva listy vychovatelské. Praha 1901. — Zöckler, Hieronymus. Sein Leben und Wirken. Gotha 1856. — Grützmacher, Hieronymus. I. Leipzig 1901, II. 1906 (jednostranný). — Largent, St. Jérôme. Paris 1898. — Turmel, St. Jérôme. Paris 1906. — Sychofski, Hieronymus als Literaturhistoriker. Münster 1894. — Bernoulli, Der Schriftstellerkatalog des Hieronymus. Freiburg 1895. — Sanders, Etu-

des sur St. Jérôme. Bruxelles 1903. — Schöne, Die Weltchronik des Eusebius in ihrer Bearbeitung durch Hieronymus. Berlin 1900. —

§ 65. Sv. Augustin.

Největším z Otců církevních křesťanského starověku je sv. Augustin. Narodil se r. 354 v Tagastě v Numidii jako syn pohanského otce Patricia, jenž teprve krátce před smrtí (kolem r. 371) stal se křesťanem, a sv. Moniky, zbožné a horlivé křesťanské matky. Vzdělání nabyl jinoch velenadáný nejdříve v Madaure a pak v Karthagu, kde veliké činil pokroky ve studiích, avšak také dal se svěsti k životu nezřízenému. K největšímu zármutku své matky přidal se k sektě Manicheů, přiváben předstíráním, že manicheismus vede k pravé vědě a po devět let (od 19—28 roku) zůstal jako posluchač jejím přívržencem. Ukončiv studia vystoupil jako učitel retoriky nejdříve v Tagastě (r. 374) a po té v Karthagu. Zde rozmluva s manichejským biskupem Faustem, jenž považován byl za pravé orakulum moudrosti, otevřela mu konečně oči, tak že zřekl se manicheismu a oddal skepticismu.

Po té r. 384 vydal se na cestu do Říma, aby tam pokračoval ve své činnosti jako učitel retoriky. V Římě pobyl půl roku, načež odebral se do Milána, kde obdržel vlivem římského praefekta Symmacha učitelské místo. Sem též přišla za ním jeho starostlivá matka a bývalý žák Alypius. V Miláně činila naň osobnost sv. Ambrože veliký dojem; poslouchaje kázání jeho poznával, že klesá předsudek za předsudkem proti víře katolické; to byl první krok k pravdě. Pak pohnut svou matkou propustil svoji souložnici; krok druhý. Kromě toho četl tehdy některé spisy Platonovy přeložené lektorem Viktorinem; tím vybavoval se vždy více z pout sensualismu a povznášel se k názorům ideálním, zejména chápá immaterialitu Boha a duše lidské. Také líbila se mu nyní osoba Kristova v evangeliích, nicméně nemohl se přece rozhodnouti vybavit se z pout smyslnosti a kráčet po úzké

cestě evangelia; zůstával vždy ještě katechumenem. V době těchto vnitřních bojů slyšel v zahradě tajemný hlas: Tolle, lege; tolle lege. Otevřev listy sv. Pavla, připadl na jeho slova v listě k Římanům 13, 13 — 14: non in comessationibus et ebrietatibus Tu konečně led srdce jeho pod hřejícími paprsky milosti božské se prolomil a Augustin, syn tolika slzí, rozhodl se přijati křest. Na podzim 386 složil svůj úřad a uchýlil se v pruvodu matky, syna svého Adeodata a několika přátel na venkovský statek Cassiacum poblíž Milánu, aby se zde připravoval na křest sv. Po šesti měsících přípravy vrátil se do Milánu, poslouchal kázání sv. Ambrože ke katechumenům a o vigílii velikonoční (r. 387) přijal křest s Adeodatem a přítelem Alypiem, z rukou svatého biskupa.

Nový život započínal nyní pro Augustina. Po několika měsících s matkou, Adeodatem a třemi přáteli vydal se z Milána na cestu do Afriky, aby blíže rodného města vedl život klášterní. Na cestě v Ostii však zemřela matka, která ho netoliko pro zemi, nýbrž i pro nebe zrodila, a Augustin pozdržel se nyní rok v Římě, zaměstnávaje se vědeckými pracemi, zejména polemikou proti Manicheům. Po návratu do Afriky žil několik let o samotě na statečku u Tagasty. Pověst o jeho učenosti a zbožnosti šířila se rychle v celém okolí, tak že r. 391 za svého pobytu v Hippo Regius od biskupa Valeria přes svůj odpor posvěcen byl na kněze. Za nedlouho potom (r. 396) stal se koadjutorem staříckého biskupa, a když tento v brzkou zemřel, jeho nástupcem.

Odtud stal se Augustin duchovním střediskem severoafrického episkopátu a pevným sloupem celé západní církve. Neúnavně věnoval se kázání a péči o chudé a jiným církevním potřebám; než hlavním zaměstnáním a zároveň i zotavením byla mu činnost spisovatelská, jež trojím se hlavně pohybovala směrem. Především pokračoval v boji proti manicheismu, již v Římě započatém, dále potíral rozkol donatistický, který již téměř celé století trval a církvi africké tak těžké rány zasadil. R. 411 slavil nad ním Augustin skvěle

vítězství na náboženském rozhovoru (collaci) v Karthagu, k němuž se dostavilo 286 biskupů katolických a 279 donatistických. Hned následujícího roku započal boj s Pelagiany a pokračoval v něm až do smrti. Po neúnavné, bohaté činnosti zastihla jej smrt r. 430 za obléhání Hippa Vandaly.

Augustin byl z nejpřednějších biskupů doby starší a největším učitelem církve v ní všech dob. V něm spojeno bylo tolik vzácných vlastností a tak harmonicky, jak v nikom jiném: tvůrčí síla Tertullianova s církevním duchem Cyprianovým, dialektická obratnost Aristotelova s ideálním vzletem a spekulativní hloubkou Platonovou, praktický smysl Římana s agilností Řeka. Vzděláním sice nevyrovná se Jeronymovi, za to však předčí jej duchem originálním, kterým dovršil církevní spekulaci doby patristické. Jsa znatelem srdce lidského s jeho náklonnostmi a slabostmi, zabýval se zejména rád temnými problémy theologické anthropologie, poměrem člověka k Bohu, jeho odloučením se od Boha a opětným spojením, hříchem a milostí. Na tomto poli je také mistrem nedostiženým, ač ovšem nepodává svých názorů v hotovém a zaokrouhleném systému. I po stránce formální jsou spisy jeho poutavé. Augustin vládne výrazem a dovede i o předmětech nejtěžších, i o otázkách nejspletitějších hravě pojednat i a zvláště vnitřní své zkušenosti, duševní stavy a pochody názorně podat. Latina jeho má ráz doby. V celku mluví řečí ušlechtilou a vybranou, v kázáních však a ve spisech pro lid sestupuje rád k řeči lidové.

Osobně byl Augustin povahy milé, na níž zvláště tři rysy se jeví: povznesenost ducha, láska a pokora. I když žil nejsa ještě křesťanem v nevázanosti, neoddal se jí přece zcela a vždy zaujat krásou neviditelnou, neustal jí hledati, dokud jí nenalezl. Když pak konečně milost zvítězila nad jeho odporem, jsa v držení oné »krásy vždy staré a vždy nové«, blažen ve štěstí, kterého ještě nezakusil, mohl pronést ono krásné slovo, jehož smysl pochopoval hlouběji než kdo jiný:

Recisti nos ad te, Deus, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te (Confess. I, 1). Zcela zvláštní byl jeho dar získati si srdce; nikdy neměl nepřátel, ani mezi bludaři, jejichž osoby tak miloval, jako zavrhoval jejich bludy. Dovoľával-li se světské moci proti Donatistům, nevedla ho k tomu nějaká tvrdost smýšlení, nýbrž mimořádná násilnost schismatických a nadšení pro svatou věc církve. Svatost jeho spočívala na pevném základě pokory; konal takto sám, čemu jiné učil: *si vis perfectus esse, cogita prius de fundamento humilitatis*. Augustin, největší z učitelů, byl nejpokornějším ze světcův.

O své bohaté činnosti literární, v které se mu žádný z latinských Otců nevyrovná, podává nám sv. Augustin sám na konci života přehled ve dvou knihách *Retractiones*. Vyjímaje listy a kázání, jmenuje nám v pořadí chronologickém jednotlivé spisy své, mluví často o podnětu k nim a jejich účelu a opravuje naskytající se snad nedostatky a zvláště dogmatické nesprávnosti. Jako podávají nám *Retractiones* přehled o literární činnosti Augustinově, tak skýtají nám hluboký pohled do jeho života *Confessiones* lib. XIII., napsané kolem r. 400. V desíti prvních knihách podává názor svého duchovního a mravního rozvoje až do r. 400, vzdává neustále Bohu chválu za prokázaná dobrodíní a vedení; poslední tři knihy obsahují úvahy o zprávě Genese o stvoření. *Confessiones* náleží k nejslavnějším spisům Augustinovým a k nejkrásnějším spisům světové literatury vůbec. Jak nedostižným je spis tento, ukazuje nejlépe kontrast, který k němu na př. tvoří *Confessions* Rousseauvy. Rousseau mluví jako úplný naturalista, Augustin jako křesťan.

Nejprvnějšími literárními pokusy Augustinovými jsou spisy filosofické, pocházející z doby před křtem a před svěcením na kněze. Již v Cassiacum napsal tři knihy *Contra academicos*, v nichž potírá skepticismus Neoakademikův a ukazuje, že lze poznati pravdu, a že blaženost záleží v poznání a nikoli v hledání pravdy. V pojednání *De vita beata* odůvodňuje větu, že blaženost záleží jen v poznání Boha.

Soliloquia jsou monology o prostředcích k poznání pravd nadsmyslných se zvláštním zřetelem na nesmrtelnost duše. Jiná pode jménem sv. Augustina rozšířená Soliloquia, jakož i Meditationes a Manuale povstala teprve ve středověku. V pojednání De musica lib. VI c o hudbě, prosodii, metru a rytmu, ukazuje, že hudba a poesie jsou prostředky k povznesení ducha k Bohu, zdroji všeho umění, pravdy a krásna, a nikoli sebeúčelem. Ostatně však filosofie sv. Augustina není jen obsažena v těchto vlastních spisech filosofických, nýbrž ve všech jeho spisech.

Rázu filosoficko-apologetického je nejpřednější dílo Augustinovo De civitate Dei lib. XXII. Podnět k němu dala výtká pohanů, že křesťanství, podkopávajíc polytheismus, svolalo hněv bohů na říši římskou a zvláště zavinilo pustošení Říma Alarichem r. 410. Augustin vyvrací v prvních desíti knihách tuto výtku jako nesprávnou, ukazuje nicotnost pohanského náboženství a filosofie, a mluví pak v knihách dalších o pravém poměru mezi křesťanstvím a pohanstvím, bera v úvahu netoliko přítomnost, nýbrž i minulost a budoucnost. Tak stává se spis nejen nejvelkolepější apologií křesťanství, nýbrž i velkolepou filosofií dějin a pomníkem křesťanského názoru světového v dějinách lidstva. V díle tomto rozvíjí Augustin vedle plnosti obdivuhodného vědění bystrý svůj rozum, živou fantasii, srdce pro vše vyšší nadšené, obratnost římského retora, vznešenost křesťanského kazatele. Zvláštní ceny dodávají dílu ještě různé historické a archeologické exkursy, k nimž používal spisu Ciceronových, Eusebiovy kroniky v Jeronymově zpracování a zvláště Varronových Antiquitates rerum humanarum et divinarum.

K spisům dogmatickým náleží: Enchiridion sive de fide, spe et caritate, jakési brevium celé jeho nauky, ano systematické kompendium nauky křesťanské. První část pojednává o víře a vysvětluje symbolum apoštolské, druhá o naději a modlitbě Páně, třetí o lásce a přikázáních.

Hlavním dogmatickým dílem Augustinovým je však 15 knih *De Trinitate*, v němž se nám zvláště jasně jeví hluboký spekulativní duch jeho. V prvních sedmi knihách dokazuje dogma o Trojici z Písma sv., v osmi ostatních objasňuje vědecky tajemství různými anologiemi, podává různé obrazy a stopy Trojice v přírodě a zvláště v člověku. Pojednání *De vera religione* je sice napsáno proti Manicheům, dotýká se však jejich bludů jen zběžně a je více dogmaticke ukazujíc, že pravého náboženství není ani u filosofův ani u bludařů, nýbrž jen v katolické církvi, kterou i haeretici katolickou nazývají.

Vedle spisů dogmatických napsal Augustin čtená pojednání dogmaticko-polemická, zvláště proti Manicheům, Donatistům a Pelagianům. Proti Manicheům, kteří stanovili dva principy, dobrý a zlý, hájí Augustin monismus principu dobrého a ukazuje, že mezi Starým a Novým zákonem není odporu, nýbrž úplná harmonie, poněvadž i Starý zákon je zjevením jednoho pravého Boha a konečně, že zlo není substancí a příčinou jeho že je svobodná vůle tvora. Nej přednějšími ze spisů proti Manicheům jsou: *De moribus ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum*, *De duabus animabus* a *Contra Faustum Manichaeum libri XXIII*. Spisy proti Donatistům týkají se nauky o církvi a působnosti svátosti a poučují nás zároveň o jednotlivých fázích sporů donatistických oné doby. Sem náleží: *Psalmus contra partem Donati*, rytmiická báseň poučující lid o dějinách a podstatě donatismu, *De baptismo contra Donatistas libri VII*, jimiž se stal Augustin zakladatelem vědecké nauky o církvi a svatých svátostech, *Breviculus collationis cum Donatistis*, krátký výtah z akt rozhovoru náboženského v Karthagu roku 411. Spisy proti Pelagianům, kterými si získal čestného názvu *doctor gratiae*, jednájí o přirozenosti člověka, o hříchu dědičném, ospravedlnění a milosti. Nejstarším z nich je *De peccatorum meritis et remissione*, v němž

ukazuje, že fysická smrt je mzdou hříchu, že hřích Adamův nepřechází na potomky imitatione, nýbrž propagatione, a že k jeho shlazení i děti musejí býti křtěny. Ve spise *De spiritu et littera* hájí Augustin nutnost vnitřní milosti (spiritus) proti Pelagiovi, jenž připouštěl jen zevnější milost zákona (littera). Pojednání *De natura et gratia* vyvrací Pelagiův spis *De natura* ukazujíc, že nerodíme se in statu naturae purae, nýbrž in statu naturae depravatae, a že proto potřebujeme posvěcující a pomáhající milosti nadpřirozené. Spisy *De gratia et libero arbitrio* a *De correptione et gratia* jednají o poměru milosti boží k svobodě člověka a napsány byly k poučení mnichů kláštera Hadrumetu v Africe. Proti hlavnímu obhájci pelagianismu Julianu z Eclanum napsal Augustin 6 knih *Contra Julianum Pelagianum* a další nedokončené pojednání nazvané proto *Opus imperfectum contra Julianum*. Na sklonku života vystoupil Augustin též proti Semipelagianům ve dvou spisech, které vlastně tvoří jen jedno dílo, podávající úplný výklad a obhájení nauky Augustinovy o milosti, totiž *De praedestinatione sanctorum* a *De dono perseverantiae*.

Exegetické spisy Augustinovy jsou rovněž velmi četné. Přední místo mají mezi nimi *De doctrina christiana* lib. IV. První tři knihy podávají návod k výkladu Písma sv. (biblická hermeneutika), čtvrtá vykládá zásady homiletické. Nejvyšším pravidlem pro výklad Písma sv. je Augustinovi nauka církevní; Písmu sv. nesmí býti proto podkládán smysl, který odporuje učení církve. K vlastním komentářům náleží: *De Genesi ad litteram* lib. XII, vysvětlení tří prvních kapitol Genese; dále *Locutionum libri VII* a *Quaestionum in Heptateuchum* lib. VII, výklad těžších výrazů a míst v Heptateuchu (t. j. v 5 knihách Mojžišových, v Josue a Soudců) se naskytajících. *Enarrationes in Psalmos* obsahují výklad Žaltáře ve formě homilií. *De consensu evangelistarum* libri IV, napsané kolem r. 399 dokazují v první knize proti pohanům božství Je-

žiše Krista a inspirovaný ráz evangelií, v dalších pak třech ukazují, že čtyři evangelia v nauce se úplně shodují a že kontradikce ve zprávách historických týkají se jen vedlejších okolností. Z dalších výkladů zmínky ještě zasluhují *De sermone Domini in monte secundum Matthaeum lib. II*, *In Johannis evangelium tractatus 124* a *In epistolam Johannis ad Parthos (t. j. ep. I. Joh.) tractatus X. Quaestiones Veteris et Novi testamenti* nepocházejí od sv. Augustina, nýbrž od téhož spisovatele jako Ambrosiaster. Při výkladu Písma sv. přidržoval se sv. Augustin Italy, později překladu sv. Jeronyma; v pochybných případech bral též na poradu text řecký, ne však hebrejský, poněvadž hebrejsky neuměl. Ve spisech vědeckých snaží se Augustin stanovit vlastní doslovný smysl, v homiliích naproti tomu hledá smysl mystický a allegorický. Zvláštní je názor Augustinův o tak zv. *multiplex sensus litteralis*, že totiž vše, co může býti obsaženo pravdivého v některé větě Písma sv., skutečně také od Ducha sv. bylo zamýšleno. Neváhá ovšem prohlásit, že je to pouze mínění jeho osobní, od vládnoucího názoru odchylné.

K spisům morálně-asketickým náleží: *Contra mendacium*, v němž proti Priscillianistům, kteří zevnější zapření víry považovali za dovolené, dokazuje, že lež za všech okolností je zakázaná. Pojednání *De bono coniugali* a *De sancta virginitate* jsou napsána proti Jovinianovi; první hájí svatost manželství, druhé odporučuje a odůvodňuje přednosti virginity. Podobného směru je pojednání *De bono viduitatis*, o přednostech stavu vdovského před manželským. Veliký vliv měl spis *De opere monachorum*, jenž žádá od mnichů tělesnou práci. Theorii katechese podal sv. Augustin poprvé v krásném spisku *De catechizandis rudibus*, napsaném kolem r. 400 na prosby jáhna Deogratias v Karthagu.

Také jako kazatel vynikal sv. Augustin a zanechal četné řeči (*sermones*), jež byly z části po přednesu od něho

diktovány, z části ve chrámě napsány. Maurinské vydání obsahuje 363 zcela určitě od Augustina pocházejících řečí. Kázání jeho jsou krátká, přísně logicky provedená, avšak myšlenky jsou podávány příliš abstraktně; neboť Augustin nepoužívá jako sv. Jan Zlatoústý příkladův a obrazův, aby je znázornil, za to však odškodňuje schopnější posluchače antithesemi, duchaplnými oxymory, hrou slov atd. Listy Augustinovy jsou rovněž velmi četné (v Maurinském vydání 270, z nichž 53 je jemu nebo jeho přátelům zasláno). Některé z nich jsou krátké, jako listy potěšné k přátelům nebo povzbuzovací k osobám řeholním. Jiné jsou dlouhé a tvoří pravé traktáty, týkající se hlavně otázek filosofických, theologických a praktické správy duchovní. Také některé básně Augustinovy se nám zachovaly, jsou však jen krátké a obsahují téměř bezvýznamného.

Celkové vydání spisů Augustinových opatřili Maurini 11 fol. Paříž 1679; otisknuto v Antverpách 1700 a častěji v Benátkách. — Migne, *Patr. lat.* t. 32—47. — Jednotlivé spisy vyšly již také ve Vídeňském *Corpus script. eccl. lat.*, jako na př. *De civitate Dei* od Hoffmanna, *De consensu evangelistarum libri IV.* od Wehricha a *Epistolae* od Goldbachera. Příruční vydání *De civitate Dei* opatřil Dombart ve 2 sv. Lipsko 1863 a 3. vyd. 1905. — *Confessiones* vydal Raumer, Stuttgart 1856 a Gütersloh 1876, dále Knöll v Lipsku 1898, *Enchiridion* Krabinger, v Tübingkách 1861. — Jokl, *Sv. Augustina kniha o vyučování katechumenů*. Praha 1901. — Doubrava, *Památky sv. Aurelia Augustina. Sv. I. Život a spisy vybrané*. Praha 1893. — Herčík, *Vyznání sv. Augustina*. Praha 1858. — Čelakovský, *Sv. Augustina o městě Božím knih 22*. Praha 1829. — Hošek, *Život a spisy sv. Aurelia Augustina*. Brno 1863. — Poujoulat, *Histoire de St. Augustin* 3. fol. Paris 1846. — Wolfsgrubner, *Augustinus*. Paderborn 1898. — Hatzfeld, *St. Augustin*. Paris 1897. Hertling, *Augustin*. Mainz 1902. Egger, *Der hl. Augustinus*. Kempen 1904. — Eggerdorfer, *Der hl. Augustinus als Pädagoge*. Freiburg 1907.

§ 66. Nauka sv. Augustina.

* Sv. Augustin vtiskl v podstatě celé pozdější theologii západní pečet svého ducha. V myšlenkách v jeho spisech uložených poznali pozdější myslitelé základy a nástinu celých

systemův. Jeho slova stala se nezřídka východiskem dogmatických sporů, které mocně hýhaly myslmi pozdějších pokolení. Také církevní úřad učitelský počítal jej odedávna k nejlepším učitelům církevním a prohlásil zvláště jeho výklady o podstatě milosti, její nutnosti a gratuitě za věrný výraz nauky církevní. Mnohé své názory dogmatické Augustin ovšem postupem doby dále vytvořil nebo i pozměnil a proto sám v *Retractationes* žádá, aby jeho nauka byla posuzována dle pozdějších spisův. Jako většina církevních Otců přidrží se Augustin platonismu, přetvořeného ovšem v církevním duchu. Plato je mu prvním ze všech filosofů doby předkřesťanské, poněvadž se křesťanské pravdě nejvíce přiblížil (*De civit. Dei* VIII, 4 nás). Poměr mezi věrou a vědou označuje větou: *Intellige, ut credas, crede, ut intelligas* (*Sermo* 43, 7, 9); rozumem poznáváme totiž skutečnost zjevení a důvody, které nás k přijetí zjevení vedou (*De praed.* 2, 5), ale také pravdy zjevené věrou přijaté hlouběji snažíme se odvodit (*Ep.* 120, 1, 3).

Jsoucnost boží dokazuje sv. Augustin brzo ze zevnějšího viditelného světa, z jeho proměnlivosti, z jeho účelného pořádku, brzo z vlastního nitra, změnitelnosti lidského ducha, hlasu svědomí, pudu po blaženosti, nejčastěji však z prvních a nezměnitelných pravd v duchu lidském existujících, a to takto: Všichni lidé mají pojem pravdy a blaženosti, neboť všichni chtějí poznati pravdu a býti blaženými. Tyto dvě ideje jsou duchu lidskému tudíž vrozeny a nepotřebují teprve a posteriori ze zkušenosti býti dovozovány. Tyto ideje mohou však býti jen tak vysvětleny, že je nezměnitelná pravda, která všecky osvěcuje, nejvyšší dobro, které všechna dobra obsahuje. Z pojmu pravdy a blaženosti dovozuje tudíž Augustin existenci nejvyšší pravdy a nejvyššího dobra, totiž Boha. Jednoduchost boží správně definuje, když praví, že každá z jeho vlastností je nekonečnou bytností jeho. V Bohu nemůže býti mnohosti, neboť kde je mnohost, tam je podstatné a méně podstatné, něco takového však u Boha býti nemůže.

U Boha není něčím jiným. bytost, něčím jiným život, něčím jiným poznávání, nýbrž v něm je vše to jedno (De Trinit. VI, 10). — Otázka, co Bůh činil před stvořením světa, je dle Augustina pošetilou, poněvadž čas nastal teprve s proměnlivým světem, Bůh však nad čas je povznesen. (Conf. XI, 24).

Rozdíly tří božských osob záleží v relacích (relativa), které však nesmějí býti pojímány jako pouhá akcidentia (De Trinit. V, 5, 6 a 16, 17). Obrazem Trojice je lidský duch se svými silami: pamětí, poznáním a láskou (l. c. XIV, 12, 15); plození Syna odpovídá poznání, vycházení Ducha sv., chtění nebo-li lásce naší duše (l. c. II, 17, 32). Rozhodně také vyslovuje Augustin nauku, že Duch sv. vychází i ze Syna, neboť Syn má vše, tudíž i spiraci Ducha sv. s Otcem společnou (l. c. XIV, 17, 29 n).

Hexaemeron vysvětluje ve spise De Genesi ad litteram. Maje zřetel na slova: Creavit omnia simul (Eccl. 18, 1), dovozoval sv. Augustin, že Bůh stvořil celý svět ne v šesti dnech, nýbrž v jednom dni, t. j. najednou. Světem nerozuměl však vesmír v přítomné jeho harmonii a kráse, nýbrž čtyři živly, z nichž je složen. Rozvoj hmoty beztvárné nestal se novým bezprostředním zasažením božské všemohoucnosti, nýbrž činností sil a zákonův od Boha do hmoty vložených a proto také v době od nich vyžadované. Ani pro vznik života nežádá Augustin nového tvůrčího konu. Dle něho Bůh již při prvním stvoření vložil do země zárodky života (primordia, primariae omnium nascentium causales rationes) a zároveň je opatřil přirozeným pudem rozvíjet se v bytost organickou. Proto nemohl vykládati šest dní doslovně, nýbrž tak, že dal andělům zřítí stvořené věci v šesti obrazech po sobě, a to vždy nejdříve v jejich konečném stvořeném bytí (cognitio vespertina) a pak v jejich věčných ideách, jak jsou v Bohu (cognitio matutina); sedmý den neznačí tak odpočinek Boha, jako spíše odpočinek andělů v Bohu. Stvoření andělů stalo se proto dle něho před stvořením viditelného světa, je rozumí nebem (In Gen. I, 1)...

V Kristu jsou dvě přirozenosti (*substantiae*), božská a lidská, ale jedna osoba (*Sermo* 130, 3), a to nesmíšeně, neboť *non alterum eorum in alterum conversum atque mutatum est* (*De Trinit.* I, 7, 14). I dle své přirozenosti lidské byl Kristus přirozeným a nikoli adoptovaným Synem božím (*Sermo* 183, 5). Affekty nevznikaly v něm spontánně, nýbrž dle jeho svobodné vůle (*Contra Faustum* 26, 8). Vykoupení pojímá častěji s Origenem v tom smyslu, že satan nabyl hříchem Adamovým právního nároku na nás, a že Kristus smrtí svou nárok tento odstranil; tím že satan na něho sáhl, překročil a ztratil svoje práva.

Virginitu Marie též in partu hájí sv. Augustin zcela rozhodně: *De virgine nasci oportebat, quem fides matris, non libido conceperat. Quod si vel per nascentem corrumperetur eius integritas, non iam illum de virgine Maria natum, tota confitetur ecclesia* (*Euchir.* n. 34). Také neposkvrněné početí Panny Marie vyslovuje slovy: *Excepta igitur s. virgine Maria, de qua propter honorem domini nullam prorsus, cum de peccatis agitur, haberi volo quaestionem . . . Inde enim scimus, quod ei plus gratiae collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quae concipere ac parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum* (*De nat. et grat.* c. 36, n. 42).

O původu duší lidských vyslovuje se Augustin nerozhodně. Zavrhuje sice traducianismus Tertullianův pro jeho materialistický názor o podstatě duše, přece však nechce se vysloviti pro kreatianismus, jednak poněvadž nic určitého v bibli o něm nenalezl (*Ep.* 190, 17), jednak pro obtíže, které skýtá pro nauku o dědičném hříchu (*De anima et eius orig.* I, 16, 17; *Ep.* 166, 10). V nauce o původním stavu člověka ukazuje, že Bůh při stvoření povolal člověka k nadpřirozenému cíli a proto nadpřirozenými dary obdařil. Těmito dary byla nesmrtelnost (*posse non mori*), immunita od nezřízené žádostivosti (*concupiscentia rebellis*) a svatost a spravedlnost čili nadpřirozený obraz. Kdyby ..

bývali nebyli zhřešili, bylo by bývalo pro ně šťastným následkem non posse peccare, non posse mori, non posse bonum deserere (De corrept. et gr. c. 12, n. 33). Tím však, že člověk dobrovolně zhřešil, ztratil tyto dary (l. c. n. 37; De peccat. meritis II, 36). Pokolení lidské stalo se jejich hříchem *massa perditionis* čili *damnata*. Dědění hříchu Adama vysvětluje Augustin podle Pavla (Rom 5, 12) z postavení Adáma jako hlavy a representanta celého pokolení lidského. Že podstata hříchu dědičného záleží v nedostatku nadpřirozeného obrazu, Augustin jasně nevyslovil, spíše zdá se ji viděti ve zlé žádostivosti, kterou však považuje za následek ztráty milosti, jejíž zhoubný vliv tak jako vůbec celý stav padlého člověka líčí rád barvami příliš terinámi, a to tím více, ježto Pelagiani jak hřích dědičný, tak i jeho vliv na přirozenost lidskou popírali. Proto se ho reformatoři stol. 16, Bajus a Jansenius rádi dovolávali jako svědka pro svou nauku o svobodě, morálních silách člověka; ovšem neprávem. Neboť i po pádu přiznává Augustin člověku *liberum arbitrium* (Contra duas epist. Pelag. I, 2, 5), ano padlý, pod jhem žádosti úpící, ještě neospravedlněný člověk může netoliko dobré chtíti, nýbrž i aspoň něco dobrého, chvályhodného, záslužného konati (De spiritu et lit. 27, 28, 48). Mluví-li v pozdějších spisech, máje zřetel na slova Pavla: *Omne, quod non est ex fide, peccatum est* (Rom. 14, 23), o tom, že nevěřící nemůže konati nic dobrého, že i zevně dobré skutky nevěřících v pravdě jsou hříchy (Contra duas epist. Pelag. III, 5, 14; C. Jul. IV, 3, 32), mluví vždy, jak z kontextu vysvítá, o skutcích nadpřirozeně dobrých, k věčné spáse sloužících. Augustin předpokládá, že člověk je i ve stavu padlém určen k cíli nadpřirozenému, a že veškerá činnost mravní k tomuto cíli má směřovati, že však tento cíl jen věrou může býti poznán a milostí Vykupitelovou, jejíž podmínkou je víra, dosažen. Všecky skutky nevěřících potud jsou hříchy, že nemají povinné intence (Contr. Jul. IV, 3, 25). —

Ze stavu hříchu a nespravedlnosti do stavu spravedlnosti přichází člověk jedině Kristem (C. Jul. VI, 81). Ospravedlnění samo dle své podstaty objektivní záleží v odpuštění hříchu a vnitřním posvěcení (De opir. et lit. n. 45) a neděje se ani skrze víru samu, ani skrze skutky bez víry, nýbrž víra v pravdě ospravedlňující je víra láskou účinná (l. c. n. 26 a n. 28: *fides, quae per dilectionem operatur*).

O milosti učí Augustin, že ji Bůh člověku uděluje bez všeliké zásluhy (*gratiam Dei non secundum nostra merita* dari, De grat. et lib. arb. n. 13 a 15) a to platí i o milosti víry (*Illud unde incipit omne, quod merito accipere dicimur, sine merito accipimus, i. e. ipsam fidem*. De gr. Christi n. 34). Milost ve všech skutcích spásy předchází vůli (*gratia praeveniens*), avšak též provází (*gratia cooperans*) a dílo spásy dovršuje (*gratia subsequens*; l. c. n. 33). Co se týče působnosti milosti na vůli, dovolává se Augustin rád všemohoucnosti boží, které vůle lidská odporovati nemůže (De corrept. et gr. 14, 45), a praví, že Bůh předurčenýníclává netoliko posse, nýbrž i velle, tak že mu nemohou odporovati (l. c. 12, 38). Augustin pojímá tudíž milost jako irresistibilis; takovou však stává se tím, že Bůh ví, za kterých okolností nebo vnuknutí člověk ho jistě poslechne. (Quaest. ad Simpl. I, 2, 3). Nicméně při tom byl dalek myšlenky omezovat svobodnou vůli. I pod vlivem milosti vůle zůstává svobodnou, takže svolení nebo nesvolení je věcí vůle (De grat. et lib. arb. n. 5). Ohledem na nutnost milosti učil Augustin v dřívějších letech, že víra je skutkem člověka a nikoli darem božím (De praed. sanct. 3, 7); tuto nauku však sám brzo mlčky opravil (Quaest. ad Simpl. I, 2) a později výslovně odvolal (Retr. I, 23, 2—4; De praed. sanct. 3, 7; 4, 8). Že i setrvání v milosti je darem božím, vyslovil Augustin zcela určitě teprve ve spise De corrept. et gratia.

Nauku o praedestinaci vyložil Augustin nejobšírněji ve spise De dono perseverantiae. Praedestínace

je mu: praescientia et praeparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur, quicumque liberantur (l. c. 14, 25). Nároku na vyloučení z massa perditionis nemá nikdo, a kdo je z ní vyloučen, děkuje za to pouze nezasloužené milosti, milosrdenství božímu (Enchir. 99, 25; C. Jul. VI, 19, 59: Liberantur gratuita miseratione, non debita, quos elegit ante constitutionem mundi per electionem gratiae, non ex operibus vel praeteritis vel praesentibus vel futuris. Alioquin gratia iam non est gratia.) Na nich má se jevití po celou věčnost milosrdenství boží. Všichni ostatní jsou ponecháni v massa perditionis a jsou předurčeni k trestu, nikoli však k hříchu. Na nich má se jevit spravedlnost toho, jehož milosrdenstvím v jeho darech pohrdali (Ep. 190, 3, 11; De dono persev. 8, 16). Proč Bůh tak jedná, náleží k jeho inscrutabilia judicia; je však jisto, že při tom není nespravedlivý (De correptione et gratia n. 28).

O svátostech praví, že v nich aliud videtur, aliud intelligitur, a že mají quandam similitudinem rerum, quarum sacramenta sunt (Sermo 272 a Ep. 98, 9). Jejich platné a hodné přijetí rozlišuje výrazy habere a utiliter habere (Contra Cres. 1, 34; De bapt. IV, 24, 31) a používá již také výrazu obicem ponere o tom, kdo svátost nehodně přijímá (Ep. 98, 9). Křtu žádosti připisuje, nemůže-li býti přijat křest vody, moc hříchy shlazující (De bapt. IV, 22, 29), rovněž tak i smrti mučednické (l. c.), avšak jen v pravé církvi; mimo pravou církev nemá martyrium takové síly, poněvadž mu schází pravá caritas (l. c. 16, 24). V eucharistii učí skutečné přítomnosti, pravít výslovně: Ferebatur Christus in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum ait: Hoc est corpus meum (Matth. 26, 26). Ferebat enim illud corpus in manibus suis (In psal. 33, 1, n. 10) a dále: Nemo illam carnem manducat, nisi prius adoraverit (In psal. 98, n. 9). O oběti mše sv. pak praví: Id sacrificium successit omnibus illis sacrificiis veteris testamenti, quae immolabantur in umbra futuri. Propter quod etiam vocem illam in Ps. 39

eiusdem mediatoris per prophetiam agnoscimus. Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi: quia pro illis omnibus sacrificiis et oblationibus corpus eius offertur et participantibus ministratur (De civit. Dei XVII, 20).

Obšírně vykládá Augustin též nauku katolickou o církvi, zvláště ve spisech De unitate ecclesiae a De baptismo. Ukazuje, že Donatisté nemohou býti pravou církví, poněvadž jejich společnost nemá známek jednoty, svatosti, katolicity a apostolicity. Příslušenství k církvi prohlašuje za podmínku spásy: Extra ecclesiam catholicam totum potest (habere Emeritus). Potest habere honorem, potest habere sacramentum . . . , sed nusquam nisi in ecclesia catholica salutem poterit invenire (Sermo ad caesariensis eccl. plebem n. 6). Augustin činí také již rozdíl mezi církví viditelnou a neviditelnou (De bapt. V, 27, 28). O autoritě církve vyslovil proti Manicheům známou větu: Evangelio non crederem, nisi me commoveret ecclesiae auctoritas (Contra ep. Manich. 5) a o autoritativním rozhodnutí biskupa římského praví: Jam de hac causa (sc. Pelagianorum) duo concilia missa sunt ad sedem apostolicam; inde rescripta venerunt, causa finita est, utinam aliquando finiatur error (Sermo 131, 10).

Po smrti dle Augustina přijdou duše lidí do jakéhosi středního místa (abdita receptacula), kde jsou in requie vel aerumna a zůstanou až ke vzkříšení. V tomto Hadu nebudou duše zlých trápeny ještě ohněm; jejich utrpení oproti utrpením pekelným je jako zdánlivé ke skutečnému; dobří jsou však v Hadu jako Lazar v lůně Abrahamově (Sermo 177, 2; Enchir. 109). Toto střední místo je pro některé zároveň očištěm (purgatorium); naproti tomu trvají tresty pekelné po posledním soudu věčně (De civit. Dei XXI, c. 13, 16). Na jiném místě (Ench. 112) poznamenává, že v jeho době nonnulli, imo plurimi nechtěli věřit ve věčnost trestů pekelných, ale že v tom bloudí; byli to, jak se zdá, ti, kdož věřící (křesťany) vylučovali z pekla; tento názor však Augustin

odmitá, zvláště ve spise *De fide et operibus*. O těch, kdož umírají poskvrnění hříchem dědičným, praví sv. Augustin, že budou zavrženi, a to i dítky nedospělé a pohané, kteří bez svojí viny víry nedosáhli: než trest nedospělých dítek bude mitissima, pohanů mitior (*De peccat. meritis* I, 12, 15; *De grat. et lib. arbit.* 3, 5).

Nirschl, Ursprung u. Wesen des Bösen nach der Lehre des hl. Augustin. Regensburg 1854. — Ernst, Die Werke und Tugenden der Ungläubigen nach St. Augustin. Freiburg 1871. — Baltzer, Des hl. Augustins Lehre über Prädestination und Reprobation. Wien 1871. — Rottmanner, Der Augustinismus, (d. i. Augustins Lehre von der Prädestination). Münster, 1892. — Specht, Die Lehre von der Kirche nach dem hl. Augustin. Paderborn 1892. — Scheel, Die Anschauung Augustinus über Christi Person und Werk. Tübingen 1901. — Espenberger, Die Elemente der Erbsünde nach Augustinus u. der Frühscholastik. Mainz 1905. — Blank, Die Lehre des hl. Augustins vom Sakramente der Eucharistie. Paderborn 1907. — Friedrich Die Mariologie des hl. Augustinus. Köln 1907. —

§ 67. Papež Lev Veliký.

Lev Veliký narodil se buď v Toskáně nebo v Římě samém. Za papeže Coelestina I. byl jáhnem stolice apoštolské a těšil se již tehdy veliké vážnosti. Po smrti Sixta III byl sám zvolen za papeže a řídil církev římskou po 20 let (440—461) v těžkých dobách. Říše západo-římská spěla tehdy k svému zániku a tím klesala nejsilnější opora jednoty církevní; na východě pozvédala se nová haerese monofysitismu a ve spolku s ní žárlivost Byzantinců proti Starému Římu. Za těchto trudných poměrů rozvíjel Lev, proniknut ideou primátu jako základu jednoty církevní, všestrannou, na celý svět katolický se vztahující činnost, která i pro politické postavení papežství stala se nejvýše významnou. Když po bitvě na polích chalonských jakoby na odškodněnou za svou porážku Attila r. 452 Itálii severní pustošil, spěchal k němu papež na žádost císaře Valentiniana III. a římské vlády, setkal se s ním na Minciu u Mantuy a pohnul ho k tomu, že opustil Itálii a slíbil s říší mír učiniti; pozdější legenda

(kolem r. 1000) vypravuje, že za rozmluvy objevil se sv. Petr s vytaseným mečem nad hlavou Lva a nutil ustrašeného krále, by ušetřil Italie. Podruhé přispěl papež Římu, když r. 455 před jeho hradbami objevili se Vandalové z Afriky pod králem Genserichem. Čtrnáctidennímu pustošení nedovedl sice papež zabránit, ale zachránil aspoň Řím před úplným zničením požárem a mečem. Takovýmito úspěchy povznesla se ovšem i světská vážnost a politický význam sv. stolice a tím zahajuje pontifikát Lvův novou fází v dějinách papežství. Neméně úspěšnou činnost rozvíjel Lev na obhájenou víry katolické proti haeresím: manicheismu, jež zavrhl na synodě římské r. 443, proti priscillianismu, nestorianismu, pelagianismu, zvláště však proti eútychianismu, v kteréžto haeresi nebezpečné zachránil církev řeckou takorba proti její vůli. Jeho *Epistola dogmatica* k patriarchovi cařihradskému Flavianovi z r. 449 byla vůdčí hvězdou katolíků ve stoletém boji monofysitickém. Když byla r. 451 čtena na sněmu chalcedonském, volali shromáždění otcové: »To je víra Otců, to je víra apoštolů . . . Petr mluvil skrze Lva.« Nálezy sněmu chalcedonského, na němž předsedali vyslanci jeho, Lev ochotně potvrdil, vyjímaje kanon 28, kterým vyvyšován byl stolec cařihradský na úkor ostatních stolců východních. Spatřovalte právem v osobivosti tohoto stolce předzvěst budoucího rozkolu. Synodě efesské z r. 449 dal (Ep. 95, 2) název *latrocinium*, kterým trvale zůstala v dějinách označena. Jako strážce kázně církevní vystoupil proti Anastasiovi Thessalonickému a Hilariovi Arelatskému, když svého postavení jako vikáři apoštolů zneužívali, a učinil z Hilaria jednoduchého biskupa. Podobně napomínal biskupy Afriky prokonsulární, zvláště Mauretanie caesarienské, aby platnost zjednali zákonům církevním o ordinacích klerikův a volbách biskupu, které tam namnoze byly zanedbávány. Na dvoře cařihradském ustanovil stálého legáta, aby podával stoliči papežské zprávy o všech událostech církve řecké, první to příklad stálého zástupce papežského při dvoře císařském. Bohat slávou a zásluhami zemřel r. 461.

Lev Veliký byl první politicky a literárně vynikající osobností na stolci papežském, vedle Řehoře Velkého nejznamenitějším papežem křesťanského starověku. Ač byl proniknut plně vědomím svého vznešeného úřadu, přece osobně byl skromný, v zásadách jasný a rozhodný, při provádění jejich však opatrný a umírněný. Spisy jeho svědčí o důkladném vzdělání theologickém a vynikají neméně uhlazeností slohu jako velkolepostí koncepce a bohatostí myšlenek.

Spisy Lva Velkého sestávají z části z řeči, z části z listův. Kázání zachovalo se nám pod jeho jménem 116, avšak jen 96 je z nich pravých, 20 je buď nepravých nebo pochybných. Všechny řeči pravé pocházejí z doby jeho pontifikátu. Většina z nich jsou kázání na svátky Páně a svatých; Lev vysvětluje v nich duchaplně nejhlubší tajemství ze života Páně a spojuje krásně živel dogmatický s morálním. Další řeči konal v době postní nebo o čtvero suchých dnech a promlouval v nich o příčině, užitku a způsobu postu. Konečně jsou řeči různé, na př. 6 de collectis, o almužné, 5 de natali ipsius, t. j. o výroční slavnosti jeho korunovace, a tyto obsahují nejkrásnější myšlenky o primátu a důstojnosti kněžské. Sbírka listů jeho obsahuje 173 čísel, od Lva samého pochází jich jen 143. Obsahu jsou z části dogmatického, vysvětlující hlavně tajemství vtělení, z části historického, hlavně na loupežnickou synodu v Efesu a koncil chalcedonský se vztahující, z části církevně-právního, týkající se kázně a ústavy církevní a slavnosti velikonoční. Ze slohu patrně, že většina z nich nevyšla z pera papežova, nýbrž spíše z jeho kanceláře.

Tak zvané *Sacramentarium Leonianum* je nejstarší římský missál čili sbírka mešních modliteb, jež kněz říkal; nepochází však od Lva, nýbrž je to práce soukromá, sestavena dle Duchesena teprve v polovici st. 6., dle Propsta ve stol. 5.

* V *Epistola dogmatica* (Ep. 28) papež s nedostiznou jasností a přesností vykládá proti Nestorioví a Eutychovi na základě tradice dogma o jedné osobě a dvou při-

rozenostech v Kristu: *Salva proprietate utriusque naturae et substantiae et in unam coeunte personam suscepta est a maiestate humilitas, a virtute infirmitas, ab aeternitate immortalitas. Pro toto spojení je Pán invisibilis a visibilis, incomprehensibilis a comprehensibilis, impassibilis a passibilis. Předem je již zde zavržen monotheletismus slovy: Agit utraque forma (divinitas et humanitas in Christo) cum alterius communione, quod proprium est, Verbo scil. operante, quod Verbi est, et carne exequente, quod carnis est.*

Na primát biskupa římského, jeho božské ustanovení, jeho nepřetržité trvání a rozsah mocí v něm obsažených, opětovně klade důraz: *In persona humilitatis meae ille intelligatur, ille honoretur, in quo et omnium pastorum sollicitudo cum commendatarum sibi ovium custodia perseverat et cuius dignitas etiam in indigno haerede non deficit (Sermo 3, 4). V jiné řeči pak praví: Soliditas illa, quam de Petra Christo etiam ipse Petra factus accepit, in suos quoque se transfudit haeredes (Sermo 5, 4). O pevnosti církve římské u víře praví: Soliditas illius fidei, quae in apostolorum principe est laudata, perpetua est (Serm. 2, 2) a Per tot saecula docente Spiritu Sancto haeresis nulla ecclesiam romanam violavit (Sermo 96, 3). Lev činí též po prvé zmínku o kvatembrou čtvrtého, sedmého a desátého měsíce; jarní dny kvatembrové nebyly ještě tehdy zachovávány. Veliký vliv pro pozdější rozvoj kázně kající mělo jeho nařízení, kterým odstranil veřejnou zpověď. V listě 168 (c. 2.) po uvedení důvodů, z kterých ji odstraňuje, praví: Sufficit illa confessio, quae primum Deo offertur, tum etiam sacerdoti, qui pro delictis poenitentium praecator accedit.*

Vedle Quesnela, jenž vydal spisy Lva Vel. v Paříži 1675, opatřili celkové vydání bratři Ballerini ve 3 fol. v Benátkách 1753. — Migne podává jeho otisk v *Patr. lat. t. 54—56*. — Arendt, *Leo der Grosse*. Mainz 1835. — St. Chéron, *L'histoire du pontificat de St. Léon* 2 vol. Paris 1845. — Grisar v *Kirchenlexikon*, 2. vyd., VII. — Kuhn, *Die Christo-*

logie Leos des Grossen. Würzburg 1894. — Schwane, Dogmengeschichte II., 354 nás. — Propst, Die ältesten römischen Sakramentarien und Ordines erklärt. Münster 1892. — Duchesne, Origines du culte chrétien. 3. éd. Paris 1902.

HLAVA VI.

Ostatní spisovatelé latinští.

§ 68. Římští papežové Julius I., Damasus I. a Siricius.

1. Julius I. (337—352), rodem Říman, dosedl na stolec Petrův v době, kdy stát a církev za synů Konstantinových nejtěžší bouře zakoušely; osvěcenou svoji moudrostí a moudrou pevností a apoštolskou horlivostí byl jedinou oporou pronásledovaných biskupů, zvláště sv. Athanáše. Na synodě římské r. 341 prohlásil Athanáše za nevinna, na synodě sardické dal se zastupovati legáty. Řím ozdobil dvěma basilikami. Z listů jemu připisovaných a nám zachovaných jsou jen dva pravé: list k Eusebianům a k Alexandrijským. V listě k Eusebianům pln vědomí své primatialní autority kárá tón jejich listu mu zasláního, porušení nálezů nicejských a pronásledování věrných biskupů, vyvrací jejich obžaloby proti Athanáši a Marcellovi Ancyrskému a prohlašuje výslovně, že i při vině zmíněných biskupů mělo býti psáno římské stolici a její rozhodnutí žádáno. List k Alexandrijským obsahuje srdečné blahopřání při návratu nespravedlivě do vyhnanství poslaného a nevinného Athanáše.

Migne Patr. lat. t. 8. — Jaffé, Reg. Pont. Rom. 2. ed. 30—32.

2. Damasus (366—384), jeden z nejslavnějších papežů století 4., narodil se pravděpodobně v Římě a věnoval se již v mládí stavu duchovnímu. Vyznamenávaje se pílí, zbožností a zdrželivostí, stal se arcijáhнем církve římské (r. 355) a po smrti papeže Liberia jeho nástupcem. Jeho pontifikát stranou vzdoropapeže Ursina namnoze znepokojovaný, byl církvi po-

žehnáním. Damasus přičiňoval se především o povznesení kázně církevní, konal v Římě k potlačení apollinarismu a macedonianismu dvě synody (r. 368 a 369). Synodě cařihradské z r. 381, k níž poslal své legáty, udělil schválení, čímž nabyla rázu synody obecné. Jsa přítelem umění a vědy ozdobil Řím stavbami církevními, žil v důvěrném styku se sv. Jeronymem, často dotazoval se jeho rady a vyzval jej, aby revidoval latinský překlad Písma sv. Damasus sepsal četné metrické náhrobní nápisy (tituli) a jiné nápisy pro chrámy a kaple, z nichž mnohé se nám zachovaly. K epigramům druží se různé kratší básně na mučedníky a světce; nejdelší z nich opěvuje obrácení a mučednictví sv. Pavla. Formou nejsou sice básně jeho klassické, vynikají však jednoduchostí, silou a důstojností a jsou skvělým svědectvím o zbožné mysli papežově, jakož i o úctě svatých a víře v moc jejich přimluvy. Konečně zachovalo se nám od Damasa ještě několik listů; jiné spisy zahynuly.

Migne, *Patr. lat.* t. 13. — Ihm, *Damasi Epigrammata*. Lipsiae 1895. — Jaffé, *Regesta Pontif. Rom* 2. ed. Lipsiae 1685, 37—40. — Rade, *Damasus, Bischof von Rom*. Freiburg 1882. — Weyman, *Vier Epigramme des hl. Papstes Damasus I.* München 1905.

3. Siricius (384—399), nástupce Damasův, vynikal zbožností, učeností a horlivostí a vystupoval energicky proti Manicheům, Priscillianistům a jiným bludařům. Neméně přičiňoval se o povznesení pokleslé kázně církevní, a zvláště o přesné zachovávání zákonů coelibátních. Zachovalo se nám od něho sedm listů, z nichž nejdůležitější je list k Himeriovi, biskupu tarragonskému ve Španělsku z r. 385, nejstarší z papežských dekretů, které do církevních sbírek právních přijaty byly. V listě tomto odpovídá na 15 otázek, týkajících se záležitostí disciplinárních. Z listu vysvítá jasné přesvědčení, že římský biskup je hlavou celé církve a že jeho obecné dekrety musejí býti zachovány ode všech jednotlivých církví. Dva listy k biskupům africkým a gallským týkají se odsouzení Joviniana, Bonosa a Priscilliana, dále práv,

povinností a života biskupů, kněží, mnichu, udílení sv. svátostí atd.

Migne, Patr. lat. t. 13. — Jaffé, Reg. Rom. Pontif. 2. ed. Lipsiae 1885, 40—42.

§ 69. Dějepisci církevní.

1. Tyrannius Rufinus narodil se kolem r. 345 ne- daleko Akvileje a nabyt též v tomto městě prvního theolo- gického vzdělání v jednom z tamních klášterův. Zde seznámil se také se sv. Jeronymem a učinil s ním vroucí přátelství. Nadšen jsa pro život asketický provázal r. 371 vznešenou Ří- manku Melanii do Egypta, domoviny mnišstva, dlel po ně- kterou dobu u poustevníků na poušti nitrijské a poslouchal po té v Alexandrii přednášky Didyma Slepého, který jej do- vedl nadchnouti zájmem pro řecké Otce a zvláště pro Ori- gena. Teprve r. 377 opustil Egypt a odebral se do Jerusa- lema, kde již Melania po delší dobu prodlévala, a oddal se zde na hoře Olivetské životu poustevnickému, studiu a skut- kům lásky k bližnímu. Od biskupa jerusalémského Jana, taktéž horlivého přívržence Origenova, byl kolem r. 390 posvěcen na kněze a udržoval s Jeronymem, jenž se zatím v Betlemě usadil, dále přátelský styk. Než v brzkú bylo spory origeni- stickými důvěrné přátelství mezi oběma značně zkaleno, ježto Rufin nemohl se rozhodnouti, aby se jako Jeronym postavil proti Origenovi. Po některé době došlo však mezi oběma bývalými přáteli ke smíru. Rufin navrátil se po té s Melanií do Italie a usadil se v Římě. Zde přeložil první knihu Apo- logie Pamfilovy pro Origena, jakož i Origenovy Περὶ ἀρχῶν na jazyk latinský, ale tak, že snažil se co možná jeho dogmatické bludy odstranit. Poněvadž kromě toho v před- mluvě připomínal chvály, které dříve Jeronym, nyní již po celém západě ctěný, Origenovi vzdával, došlo znovu k prud- kému literárnímu sporu mezi oběma přáteli. Jeronym uveřejnil nyní sám věrný překlad Περὶ ἀρχῶν a prohlásil, že chválil Ori-

gena jako exegetu, nikoli jako dogmatika. K své obhajobě napsal Rufin r. 400 nebo 401 *Apologiae in Hieronymum lib. II* tónem ostrým, na který Jeronym taktéž ostře odpověděl spisem *Apologiae adversus Rufini libros lib. II*, čímž přátelství mezi oběma na vždy přerušeno bylo. Též od papeže Anastasia I. byl Rufin volán k zodpovědnosti, dovedl se však ospravedlnit apologií *Ad Anastasium rom. urbis episcopum*. Opustiv r. 398 Řím, žil Rufin po některý čas v Akvileji vědeckými zaměstnán pracemi. Vpády Gothů donutily jej odebrati se na jih. V Messině na Sicilii zastihla jej smrt r. 410.

Hlavní literární zásluha Rufinova spočívá v jeho činnosti překladatelské. Tak přeložil vedle již uvedených *Περὶ ἀρχῶν* a *Apologie* Pamfilovy z řečtiny na jazyk latinský *Rekognice* Klementinské, četné biblicko-exegetické spisy Origenovy, některé řeči Řehoře Nazianského, některé řeči a obě řcholní pravidla sv. Bašilia a různé spisy Evagria Pontika. Také Eusebiovy *Dějiny* církevní přeložil, ale tak, že vynechav četné listiny knihy 10., spojil 10 knih Eusebiových v 9 a sám další dvě knihy připojil, v nichž pokračoval v *Dějínách* Eusebiových až do r. 395. Tato *Historia ecclesiastica* Rufinova je prvním církevně-historickým pokusem na západě. Je to dílo cenné, ovšem značně retoricky zbarvené a psané ve smyslu rozhodně protiariánském. Některé ze spisů řeckého starověku, jako na př. uvedené spisy Pamfilovy, Origenovy a *Rekognice*, zachovaly se nám pouze v jeho překladu. Než všechny překlady Rufinovy jsou příliš volné; mnohdy něco vynechává, jindy opět přidává buď k ozdobě řeči nebo k oslavě zázraků svatých.

Vedle těchto prací Rufinus napsal na přání mnichů hory Olivetské kolem r. 404 *Historia monachorum seu Vitae Patrum*, sbírku 30 životopisů egyptských mnichů, slohem příjemným, tak že se staly záhy četbou velmi oblíbenou. Dle jedněch je to rovněž překlad nebo přepracování řecké předlohy, dle druhých dílo samostatné. O velké učenosti Ru-

finově svědčí a pro dějiny dogmat značnou důležitost má *Expositio Symboli seu Commentarius in Symbolum Apostolorum*, nejlepší to práce Rufinova, v níž je po prvé uveden latinský text symbolu apoštolského. Konečně ještě zmínky zasluhují *De benedictionibus patriarcharum* lib. III, výklad požehnání Jakubova (Gen. 49), a to ve smyslu trojím: historickém, morálním a mystickém. Z četných listů Rufinových nezachovalo se nám nic.

Celkového vydání spisů Rufinových nemáme. Ve vydání Vallarsiho ve Veroně r. 1745 scházely překlady. — Otisk podává Migne, *Patr. lat.* t. 21.

2. Sulpicius Severus, jeden z nejvzdělanějších a nejuhlaženějších prosaistů své doby, narodil se kolem roku 363 ze vznešené rodiny v Akvitanii. Dle sv. Pavlina z Noly věnoval se s velikým úspěchem dráze právnické. Než po předčasné smrti své manželky zaměnil, hlavně vlivem sv. Martina Tourského, velikého apoštola mnišstva, dráhu právnickou a bohatství se samotou a chudobou. Dle údajů Gennadiových (*De viris ill.* c. 19) stal se Severus též knězem a zemřel kolem r. 420, proživ zbytek života v literárních pracích, v úkonech asketických a v péči o vybudování a ozdobu chrámův.

Nejpřednějším ze spisů Severových nám zachovaných je kol r. 403 dokončená *Historia sacra seu Chronicon* lib. II. Shrnuv nejprve v krátkosti dějiny Starého zákona, podává Sulpicius Severus v dalším dějiny církve až do roku 400. Spis sám není vlastním dílem historickým, nýbrž spíše dějepisnou čítankou pro vzdělané křesťany, všímá si však všude nejlepších pramenův a svědčí o značném historickém a kritickém smyslu spisovatelově. Cenným je zvláště vyličení zmatků priscillianských. Velikou péči věnoval spisovatel formě. V mnohé příčině blíží se Tacitovi a Sallustiovi, takže byl nazván »Sallustiem křesťanským«.

Veliké oblibě těšily se ve středověku spisy Sulpicia, kterými oslavoval sv. Martina Tourského, ač literární cena jejich je celkem malá, ježto spisovatel ve svém obdivu

dal se svésti k lehkověrnosti a touze po zázracích. Jsou to *Vita Sti Martini*, již za života sv. Martina († 397) napsaná, ale teprve po jeho smrti uveřejněná, v níž Sulpicius hlavně vypravuje, jak sv. Martin lid venkovský na víru křesťanskou obrácel, četné nemocné uzdravoval, s anděly obcoval a proti ďáblům bojoval. Doplňkem k tomuto spisu jsou dva *Dialogi*, v nichž se zázraky sv. Martina srovnávají se zázraky egyptských mnichův a při tom vypravují věci, které svou podivností převyšují to, co je vypravováno ve *Vita*. Pode jménem Sulpicia Severa zachovalo se nám konečně sedm listů, z nichž však zdají se býti pravými jen první dva *Ad Claudiam sororem de ultimo iudicio* a *De virginitate*.

Migne, *Patr. lat.* t. 20. — Halm, *Sulp. Severi opera* ve *Viedeňském Corpus script. eccl. lat.* 1866.

§ 70. **Latinští apologeti.**

1. Julius Firmicus Maternus, o jehož životě nezachovalo se nám však zpráv, napsal kolem r. 347 spis *De errore profanarum religionum*, ve kterém vyzývá císaře Konstantia a Konstanta, aby umírajícímu pohanství poslední ránu zasadili a je úplně vyhladili. Spisovatel vystupuje hlavně proti pohanským mysteriím, v nichž pohanství nalezlo poslední útočiště, a odhaluje při tom hrubou pověru a protipřirozenou nemravnost jejich způsobem takovým, jak to nikdo před ním neučinil. Sloh jeho je živý a vzletný, řeč poměrně čistá. V dogmaticko-historické příčině je důležité svědectví o eucharistii v hlavě 18.

Migne, *Patr. lat.* t. 12. — Halm v *Corpus script. eccl. lat.* II. — Moore, *Julius Firmicus Maternus, Der Heide und der Christ*, München 1897.

2. Paulus Orosius narodil se, jak se podobá, v Bra-kare (Braga) v Portugalsku. V mladých ještě letech stal se knězem, přišel r. 413 nebo 414 do Hippa k sv. Augustinovi. Z Afriky odebral se do Palestiny, kde v boji proti pelagianismu stál po boku sv. Jeronyma a upadl tím ve spory s Ja-

nem Jerusalemským, jenž Pelagia v ochranu bral. Opustiv brzo po roce 415 Palestinu, vracel se přes Afriku do Španělska, došel však jen do Minoriky a vrátil se odtud, když uslyšel o zmatcích válečných, znovu do Afriky. Odtud nemáme o něm zpráv; jak doba, tak i místo jeho smrti jsou neznámy.

Hlavním dílem Orosiovým, jsou *Historiarum adversus paganos libri VII.* Orosius napsal je, jak sám praví v předmluvě, na vyzvání sv. Augustina, aby doplnil jeho dílo *De civitate Dei* a podal v jednotlivostech důkaz, že lidstvo v době před Kristem bylo více válkami, neštěstím a strastmi navštěvováno než v dobách pozdějších, a že tudíž i přítomné strasti stěhováním národů způsobené nemohou býti za vinu kladeny zavedení křesťanství a odstranění pohanských kultův. Za tím účelem podává Orosius nástin dějin světových od Adama až do roku 417 po Kristu. Jako pramenů použil pro dobu předkřesťanskou Písma sv. a římských dějepisců, pro dobu křesťanskou kroniky Eusebiovy v přepracování Jeronymově. Pro poslední desíletí je dílo jeho samostatné. Přes různé nedostatky těšilo se již ve starověku a ještě více ve středověku velké vážnosti, jak ukazuje značný počet rukopisů nám zachovaných. Za pobytu v Palestině napsal Orosius *Liber apologeticus contra Pelagianos*, v němž se hájí nejprve proti výtce, jakoby učil, že člověk i s milostí Boží nemůže se vystříhati hříchu, a dokazuje pak, že sice každý člověk přes milost Boží hřeší, avšak hříchu se varovat může, jestliže jen vážně chce.

Migne, *Patr. lat.* t. 31. — Zangenmeister ve Vídeňském *Corpus script. eccl. lat.* v. V. — Malý spisek Orosiův *Commonitorium de errore Priscillianistarum et Origenistarum* vydal Schepps v téže *Corpus* vol. XVIII.

3. Salvianus narodil se na konci stol. 4. v Gallii v krajině kolem Kolína z rodiny vznešené. V mládí vedl život pohnutý, později však pohnul svou pohanskou manželku Palladii netoliko k přijetí křesťanství, nýbrž i ke slibu úplné zdrželivosti. Kolem r. 424, jak se podobá, přijal Salvian svě-

cení kněžské a stal se mnichem v klášteře Lerinském. Později opustil však Lerin a usadil se v Marseillu, kde zemřel kolem r. 480 u vysokém věku.

Z četných spisů Salvianových zachovaly se nám *De gubernatione Dei libri VIII*, od Gennadia *De praesenti iudicio* zvané. Salvian hájí tu víru v prozřetelnost Boží úpadkem říše římské v širokých kruzích otřesenou a ukazuje, že úpadek tento přičítá dlužno úpadku mravů pozdějších Římanův a mnohé útrapy, které i křesťany v době stěhování národů zastihly, jejich zvrhlosti. Za tím účelem podává, když byl v prvních dvou knihách dokázal prozřetelnost boží z rozumu, z dějin a Písma, ponejvíce z vlastního názoru obraz tehdejšího mravního úpadku mezi římskými katolíky, zejména nemravnosti jejich divadel a cirku, jakož i jejich nelásky k trpícím, a ukazuje, že barbaři, jak pohanští, tak i haeretičtí, mravně převyšují daleko Římany. Spis tento, třebaž v některých líčeních upřilishuje, vrhá temné stíny na tehdejší sociální stav a je velecenný pro dějiny kulturní století 5. Líčení, mnohdy ovšem svou rozvláčností poněkud unavující, poutá ryzostí mluvy a řečnickým vzletem, který připomíná mimoděk Laktantia. Pro drastické líčení mravního úpadku římského světa nazván byl Salvian »Jeremiášem« své doby. Další spis Salvianův, který se nám zachoval, jsou *Ad ecclesiam seu adversus avaritiam lib. IV*, v němž pod pseudonymem Timotheus horlí proti hlavnímu zlu tehdejší doby, proti hrabivosti a lakotě, a klade boháčům na srdce povinnost almužny. Požadavek, aby křesťan a zejména klerik při smrti dědičkou jmění svého učinil církev, vysvětlí se nám, máme-li na zřeteli, že veškeré veřejné chudobinství spočívalo v ruce církve a pauperismus nabyl velikých rozměrů. Listy Salvianovy, celkem devět, ponejvíce přibuzným poslané, týkají se osobních záležitostí. Ostatní jeho spisy, jako na př. *De virginitatis bono*, listy a homilie, se nám nezachovaly.

Spisy Salvianovy vydal Baluzius v Paříži 1663 a čast. — Otisk . Migne, *Patr. lat. t. 53.* — Halm v *Monumenta Germ. hist. Auct. anti-*

quiss. I., 1. — Pauly ve Vídenském Corpus script. eccl. lat. Vol. VIII. — Zschimmer, *Salvianus, der Presbyter von Massilia u. seine Schriften*. Halle 1875. — Hämmerle, *Studien zu Salvian*. Landsbut 1893, Neuburg 1897, 1899.

§ 71. Latinští básníci.

Mezi latinskými křesťanskými básníky této periody vynikají:

1. Juvenus, španělský kněz vznešeného původu, napsal kolem r. 330 v hexametrech harmonii evangelií pod názvem *Evangeliorum libri IV*, v níž líčí ve vzletných hexametrech život Ježíše Krista, s počátku dle sv. Lukáše, později téměř výhradně podle sv. Matouše. Ve výrazu přidrжуje se co možná věrně biblického textu. Dílo jeho, svědčící důkladném vzdělání linkvistickém a nemalém formálním nadání, těšilo se po dlouhou dobu i ve středověku značné oblibě a bylo často napodobováno. Metrické zpracování *Heptateuchu*, dříve rovněž Juvenkovi přičítané, je původu mladšího. Spisovatel žil na počátku 5. století v Gallii a jmenuje se v rukopisech Cyprian, jehož Brewer považuje za totožného s presbyterem Cyprianem, k němuž je psán list 140. sv. Jeronyma.¹⁾

Migne, *Patr. lat. t. 19.* — Huemer v *Corpus script. eccl. lat. t. XXIV.* — Peiper, *Cypriani Galli poetae Heptateuchus* ve Vídenském *Corpus script. eccl. lat. t. XXIII.*

2. Aurelius Prudentius Clemens, nejznamenitější ze starokřesťanských básníků latinských, narodil se ze vznešené rodiny španělské, jak se podobá, v Saragosse. Nabyv vzdělání řečnicko-právníckého, zastával různé státní úřady, uchýlil se však, když již vlasy jeho bělet počaly, do samoty, aby odtud žil jen Bohu a spásě své duše. V této době života navštívil také hroby mučedníků v Římě a zemřel v málo letech po svém návratu do vlasti po roku 405. Sbírkou

¹⁾ Brewer, *Ueber den Heptateuchdichter Cyprian und die Caena Cypriani*. (Zeitschrift für kath. Theologie. Innsbr. 1904.)

svých básní v sedmi knihách uveřejnil Prudentius na konci života r. 404 nebo 405. Šest z těchto knih mají řecké nápisy. První kniha *Cathemerinon* (Καθημερινὸν) čili *Liber hymnorum quotidianorum* obsahuje dvanácte hymnů, z nichž sedm je určeno pro různé denní doby a pravidelně opakující se výkony, pět pro zvláštní dny v týdnu, resp. v roce. Druhá *Apotheosis* (Ἀποθέωσις) hájí pravé božství Ježíše Krista proti Partipassianům, Sabellianům a židům. Třetí nadepsaná *Hamartigenia* (Ἠμαρτιγένεια) sive *carmen de origine peccatorum* odvozuje původ zla ze svobodné vůle člověka, oproti dualismu Gnostikův a zvláště Marciona. *Psychomachia* (Ψυχμαχία) líčí »boj o duši« mezi křesťanskými ctnostmi a pohanskými nepravostmi v postavách allegorických. Je to první příklad allegorického básnictví v literatuře západní, jenž nezůstal bez vlivu na středověk při pěstění této křesťanské umělecké formy. Perlou celé sbírky jsou dvě knihy *Contra Symmachum*, ve kterých potírá se nejdříve pohanství vůbec a pak snaha Symmachova a jeho stoupenců, aby oltář a socha Viktorie byly v senátě opět postaveny. *Peristephanon* (Περὶ σταφάνων) seu *De coronis* obsahuje 14 zpěvů k oslavě křesťanských mučedníků ze Španělska a Itálie. Zpěvy tyto prýští z nehlubšího nitra, dýší živou věrou a vroucí láskou, vynikají nádherou barev, líčí však jednotlivá mučednictví příliš krvavě. Poslední kniha *Dittochaeon* (Διτοχαιὸν) líčí 49 výjevů z dějin biblických, 24 ze Starého a 25 z Nového zákona, každý ve 4 hexametrech.

Všecky básně Prudentiovy vynikají bohatým obsahem, lyrickým vzletem, hlubokým poetickým citem a plynou, obraznou řečí, tak že právem může býti nazván křesťanským Virgilem. Církev také přijala 14 jeho hymnů z části do liturgie.

Migne, *Patr. lat.* t. 59 a 60. — Krásné příruční vydání s úvodem a kriticko-exegetickým komentářem opatřil Dresse l, Lipsko 1860. — Rössler, *Der kathol. Dichter Aurelius Prudentius* Freiburg 1896.

3. Pontius Meropius Anicius Paulinus, z části ještě vrstevník Prudentiův, pocházel ze vznešené senátorské rodiny v Bordeaux. Učitelem jeho v poesii a retorice byl básník Magnus Ausonius, s nímž i nadále přátelské udržoval styky. Mocným vlivem svého přítele stal se v mladistvém věku náměstkem císařským v Kampánii. Než záhy, zdá se, že zřekl se života politického a věnoval se vědě. Klidu však našel teprve tehdy, když r. 589 přijal dlouho odkládaný křest. Po té dlel několik let na svých statcích ve Španělsku, přijal r. 393 po delším zdráhání svěcení kněžské a přesídlil se následujícího roku do Noly v Kampánii, kde žil se svou zbožnou manželkou život zasvěcený modlitbě a askesi. Pro své ctnosti byl r. 409 zvolen za biskupa nolanského a v tomto postavení působil jako vzor obětavé lásky k trpícím v nejtrudnějších dobách říše římské († 431).

Ze spisů Pavlinových máme jen 35 básní a 51 listův. Mezi básněmi zaujímá přední místo cyklus básní *Carmina natalitia* na sv. Felixi, kterého si Pavlin již v mládí zvolil za patrona, a jemuž od r. 394 k jeho svátku 14. ledna vždy zvláštní báseň v hexametrech věnoval. Ve vzletných *parafrasích* k *Žalmům* zahájil Pavlin zvláštní druh křest. poesie, který odtud byl jak ve středověku tak i v nové době horlivě pěstován. V *epithalamiu* *Juliani et Idae* oslavuje v nejtělejších akkordech důstojnost a svatost křesťanského manželství. Velmi krásné jsou též dvě básně k *Ausoniovi*, který Pavlinovi při změně života vytýkal, že se nyní vyhýbá společnosti lidské. Básně Pavlinovy vyznamenávají se bohatostí nejkrásnějších idejí a citů, schází jim však tvůrčí síla a vzlet, jaké se jeví u Prudentia. Jeho mluva je klidnější a prostější, ale také ozdobnější a svědčí o jeho vyvinutém smyslu pro krásu. Méně zdařilé jsou listy Pavlinovy, psané poněkud slohem hledaným a rozvlácným a přeplněným biblickými citáty a nářádkami. Za to výmluvně svědčí však o jeho ryzí duši a podávají zprávy o největších osobnostech tehdejšího světa katolického. Udržovalť Pavlin styky se sv. Ambrožem, Jerony-

mem, Augustinem, Sulpiciem Severem, Rufinem a Martinem Tourským. Obsahu jsou listy Pavlinovy jednak dogmatického, vysvětlující jednotlivá dogmata, jako Trojici, vtělení, jednak morálního, líčící krásu křesťanské ctnosti, v jiných doporučuje se Pavlin do modliteb svých přátel atd. Větší prosaické spisy Pavlinovy, jako *Liber de poenitentia*, *panegyrikus* na císaře Theodosia a *De laude generalium omnium martyrum* na nás se nedochovaly.

Migne, *Patr. lat.* t. 61. je otiskem vydání Muratorova, Verona 1736. — Nejlepší vydání uspořádal Hartel ve *Vídeňském Corpus script. eccl. lat.* vol. XXIX. a XXX. — Buse, *Paulinus von Nola*, 2 Bde. Regensburg 1856.

Lagrange, *Histoire de St. Paulin de Nole*, 2 éd. Paris 1882. — Baudrillart, *Le St. Paulin, évêque de Nole*. Paris 1905. — Reinelt, *Studien über die Briefe des hl Paulinus*. Breslau 1903.

4. Kommodian z Gazy, o jehož původu a době byly a jsou z části dosud spory, žil (dle Brewera), jak se podobá, v jižní Gallii ve stol. 5.¹⁾ Zachovaly se nám od něho 2 spisy: *Instructiones* a *Carmen apologeticum*. *Instructiones adversus gentium Deos pro christiana disciplina* je sbírka sestávající z 80 akrostichických básní ve dvou knihách. První obsahu apologetického napomíná pohany, by se zřekli modloslužby a přijali křesťanství, k jehož přijetí vyzývá též židy. Druhá kniha ke katechumenům a věřícím varuje před nepravostmi a vede ke ctnostem. Podobného obsahu je i *Carmen apologeticum* sestávající ze 47 hlav s 1060 verši v epickém hexametu, které však z části jen zlomkovitě se zachovaly. Po delším úvodě následuje poučení o podstatě pravého Boha, o počátcích díla výkupného a osobě Vykupitelově. Pak následují vážná napomenutí k židům a pohanům a líčení posledních věcí. Obě básně Kommodianovy mají celkem málo poetického vzletu a jsou více rhytmickou prosou. Řeč

¹⁾ Někteří, jako Bardenhewer (*Gesch. der altkirchl. Liter.*, II., 586), přidružují se názoru, že žil kolem polovice 3. stol., jiní, jako Krauss (*Theolog. Literaturblatt* 1871 n. 22), tvrdí, že žil na počátku století 4.

jeho je vulgární latina a pro lapidární stručnost dosti temná. V theologii přidrží se stanoviska patripassianského.

Migne, Patr. lat. t. 5. — Dombart ve Viedeňském Corpus script. eccl. lat. vol. XV. 1887. — Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Liter. II. § 85. — Brewer, Commodianus von Gaza, ein arelatensischer Lateindichter aus Mitte des V. Jahrh. Paderborn 1906.

5. Kněz Caelius Sedulius, o jehož životě nezachovalo se nám přesnějších zpráv, napsal kolem r. 430 Carmen paschale sive mirabilia divina v pěti knihách a opěvuje v nich zázraky boží v Starém zákoně (1 kniha) a život a zázraky Ježíše Krista v hexametrech na základě Písma sv. Od Juvenka liší se tím, že předpokládá události jako známé a je allegoricky nebo mysticky vykládá a nebo o nich rozjímá. Ve středověku těšilo se Carmen paschale velké oblibě. Kromě toho máme od něho dva hymny. První z nich Elégia v 55 distichách je tak uspořádán, že vždy jeden hexametr podává událost ze St. zákona a následující pentametr její splnění v Novém zákoně. Druhý je hymnus na Krista, hymnus abecedarius zvaný, poněvadž počáteční písmena strof jsou alfabetycky spořádána. Částky jeho, A solis ortus cardine o Crudelis Herodes Deum, přijaty byly do liturgie. Sedulius vynikal značným nadáním básnickým, mluvou poetickou a jadrnou. Dostalo se mu čestného názvu poeta christianissimus.

Migne, Patr. lat. t. 19. — Huemer ve Viedeňském Corpus script. eccl. lat. X. — Týž, De Sedulii vita et scriptis commentatio. Vindobonae 1878. — Leimbach, Caelius Sedulius u. sein Carmen paschale. Goslar 1878.

§ 72. Semipelagiani a jejich odpůrci.

1. Jan Cassianus narodil se kolem r. 360, jak se podobá, ve Skythii, t. j. v Dobrudži z rodičů zbožných a zámožných. Vzdělání nabyt v jistém klášteře v Betlemě s přítelem svým Germanem. Touže poznati kolébku života mnišského, odebral se s Germanem do Egypta a žil zde po deset let

mezi anachorety. Po té přijal v Cařihradě, kam z Egypta se uchýlil, svěcení na jáhna od sv. Jana Zlatoústého, a čestný úkol donést do Říma Innocentiovi I. list patriarchy, zatím podruhé do vyhnanství poslaného. V Římě byl též posvěcen na kněze. O deset let později setkáváme se s ním v jižní Gallii u Marseillu, kde r. 415 založil po východním způsobu dva kláštery, pro muže a pro ženy, které se staly vzory pro podobné ústavy netoliko ve Francii, nýbrž i ve Španělsku. Zemřel u velké vážnosti kolem r. 435 a je posud na některých místech, zvláště v Marseillu, jako světec uctíván.

Ze spisů jeho dochovaly se na nás především dva obsáhlé, vzájemně se doplňující spisy, určené k poučení a vzdělání mnichů. První z nich má název *De institutis coenobiorum* lib. XII a jedná v prvních čtyřech knihách o zřízení a pravidlech klášterův egyptských a palestinských, zejména o oděvě mnichů, o modlitbě žalmů, o přijímání noviců; osm dalších knih promlouvá o hlavních nemocích, t. j. hříších života řeholního, proti nimž mnich především bojovati má (gastrimargia, fornicatio, philargia, ira, tristitia, acedia, cenodoxia, superbia). Druhý spis *Collationes patrum* XXIV, t. j. rozhovory, které Kassian a jeho přítel s nejváženějšími anachorety měli, podává návod, jak třeba vnitřní život uspořádati a o dosažení ideálu života mnišského, t. j. dokonalosti, pracovati, kdežto *Institutiones* více zevnějšího života se týkají. Pro výborný obsah, populární tón a plynou mluvu těšila se obě díla po celý středověk v klášteřích veliké oblíbě. Také cenné dogmatické dílo zachovalo se nám od Kassiana: sedm knih *De incarnatione Domini contra Nestorium*, které napsal na vyzvání římského jáhna a pozdějšího papeže Lva I. na obhájenou orthodoxní víry proti Nestoriově.

* V kollaci 13. *De protectione Dei*, t. j. o milosti, pronáší Kassian svoje názory semipelagiánské, jež v klášteřích jižní Gallie po sto let se udržovaly. Učí totiž, že svoboda a milost musí k spáse spolupůsobiti; že však milost, jak to patrné u Zachea a kajícího lotra, provází vůli a vede k dovršení,

naproti tomu dobrá vůle sama, a zejména náklonnost k víře (pius credulitatis affectus), že jsou zpravidla věcí člověka, a jen někdy že dává Bůh i počátek dobré vůle, jako u apoštolů Matouše a Pavla. Si gratia Dei semper inspirari bonae voluntatis principia dixerimus, quid de Zachaei fide, quid de illius in cruce latronis pietate dicemus, qui desiderio suo vim quamdam regnis coelestibus inferentes specialia vocationis monita praevenierunt? (Coll. XIII.) Jinak však spisy Kasianovy svědčí o všestranné učenosti a zkušenosti, o obsáhlé znalosti Pisma sv. a planoucí horlivosti pro ryzí nauku a křesťanskou dokonalost.

Migne, Patr. lat. t. 49—50. — Petschenig ve Viedeňském Corpus script. eccl. lat. XIII. a XVII. — Lombard, Jean Cassien, sa vie, ses écrits, sa doctrine. Strassb. 1862. — Hoch, Lehre des Joh. Cassian über Natur und Gnade. Freiburg 1895.

2. Vincentius Lerinský, rodem z Gallie, zřeknuv se jako mnozí z jeho vrstevníků života rozmařilého, stal se v slavném klášteře, sv. Honoratem na ostrově Lerinu založeném, mnichem a knězem, zároveň však také jedním z nejslavnějších učenců své doby († kolem r. 450). Pod pseudonymem Peregrinus napsal r. 434 dvě Commonitoria, která dle předmluvy měla býti podporou jeho slabé paměti (odtud název Commonitoria) a stále mu připomínati nauku sv. Otcův. První kniha jedná o kriteriích, dle nichž lze rozeznati pravou katolickou víru od haeretických novot. Druhá, která se ztratila, snažila se stanovená kriteria na konkrétním případě z nedávné minulosti, totiž na odsouzení nestorianismu v Efesu, objasniti. Commonitorium Vincentiovo je klassickým v pravdě výrazem katolického pravidla víry a těšilo se proto vždy zvláštní pozornosti dogmatikův.

* Dle Vincentia není Písmo sv. dostatečnou normou pro rozlišení katolické nauky od bludařských domněnek, poněvadž pro svou hloubku od bludařů tak různě je vykládáno, že tolik z něho zdá se vyvozeno domněnek, kolik je lidí (c. 2). Proto třeba přidržovati se pečlivě tradice nauky

katolické. Magnopere curandum est, ut id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est, hoc enim vere proprieque catholicum, a to se stane: si sequamur universitatem, antiquitatem, consensionem (c. 3). Pravými svědky tradice jsou mu Otcové, kteří setrvali ve společenství církevním a podle této tradice musí býti též vysvětlováno Písmo sv.: Multum necesse est, ut propheticae et apostolicae interpretationis linea secundum ecclesiastici et catholici sensus normam dirigatur. Na zjeveném základě víry je pokrok vědy jak pro jednotlivce tak pro celou církev netoliko možný, nýbrž i potřebný: Crescat igitur oportet et multum vehementerque proficiat tam singulorum, quam omnium ... intelligentia, scientia, sapientia, sed in suo dumtaxat genere, in eodem scilicet dogmate, eodem sensu, eademque sententia (c. 28). Vedle tohoto správného výkladu normy víry vyskytají se však v *Commonitoriu* některé ozvuky semipelagianismu; ba možno, že *Commonitorium* mělo býti polemickým spisem proti nauce sv. Augustina přes úvodní poznámku, že má býti pouhou pomůckou paměti.

Z četných vydání *Commonitoria* odporučení zasluhuje Baluziovo Paříž 1663 a častěji otisknuto od Migne, *Patr. lat.* t. 50. — Školní vydání opatřil Jülicher ve sbírce Krügerově, Freiburg 1895 a Rauschen ve *Florilegium patristicum*. Bonn 1906 — Elpelt, Vincenz von Lerin, sein Leben und seine Lehre. Breslau 1840. — Alliez, *Histoire du monastère de Lerin*. Paris 1862. — Brunetière et de Labriolle, *Saint Vincent le Lérins*. Paris 1906.

3. Proti semipelagianismu Kassianovu a Vincentia Lérinského vystupoval s důrazem Tiro Prosper z Akvitanie, laik theologicky důkladně vzdělaný a nejhorlivější přívrženec, jakož i obhájce sv. Augustina. Spolu s přítelem svým Hilariem podal kolem r. 428 sv. Augustinovi zprávu o odporu, který se v klášteřích jižní Gallie proti jeho nauce o milosti a praedestinaci pozvedá. Tím pohnuli Augustina, že napsal spisy *De praedestinatione sanctorum* a *De dono perseverantiae*. V téže době vydal také sám Prosper *Carmen de ingratīs*, epicko-didaktickou báseň celkem

suchopárnou, ale psanou s velikou obratností řeči v hexametrech proti pohrdatelům milosti, t. j. proti Pelagianům a Semipelagianům. Když pak brzo potom sv. Augustin zemřel, pokračoval Prosper v jeho duchu v boji proti Pelagianům a Semipelagianům. Roku 431 odebral se s Hilariem do Říma k papežovi Coelestinovi I. a stěžoval si, že v Marseillu někteří kněží přednášejí bez překážky nesprávné nauky o milosti; načež papež poslal biskupům jihogallským list, ve kterém novotářům ukládal mlčení, velebil Augustina a památku jeho věčnými slovy hájil a zároveň proti Semipelagianům důraz kladl na gratia praeveniens. Než i sám Prosper ještě dále pérem hájil nauku Augustinovu proti Vincentiovi ve spise *Responsiones pro Augustino ad capitula obiectionum Vincentianarum* a proti Kassianovi v pojednání *De gratia et libero arbitrio contra Collatorem*. Hlavním dílem Prosperovým však je *Chronicon*, světová kronika od stvoření světa až do r. 455, která z velké části je výtahem kroniky Jeronymovy; pouze pro posledních třicet let, kdy Prosper vypravuje události jako očitý svědek, je kronika jeho důležitým pramenem, ovšem ne vždy v chronologii spolehlivým. Oproti jiným kronikářům všímá si Prosper hlavně dějin dogmatu a haeresí. Roku 440, zdá se, že Prosper provázel Lva I. z Gallie do Říma a tam v jeho kanceláři byl činným († 463).

* Prosper, nejlepší žák sv. Augustina, zahloubáv se do ideji jeho, hájil je s obratností rovněž tak velkou ve výrazu jako určitostí ve věci. Při tom však snažil se některé strohé názory mistra svého poněkud zmírnit. Rozhodně však přidržel se jeho názoru o absolutní praedestinaci (t. j. od božského předzvědění nezávislé) určitého počtu lidí k věčnému životu. Reprobaci čili spíše nepředurčení činil naproti tomu výlučně závislé na božském předzvědění.

Nejlepší vydání jeho spisů opatřili Maurini Le Brun a Meneant v 1 fol. Paříž 1711; otiskuto bylo v Benátkách 1744 ve 2 fol. a 178 ve 2 kvart. svaz., také od Migne a Patr. lat. t. 51. — Světovou kroniku vy-

dal též Roncagli, *Vetustiora latinorum scriptorum Chronica*. Padua 1787, str. 522 n. a lépe Mommsen v *Monumenta Germaniae, Auctores antiquissimi* IX, 1, Berol. 1892, 341 nās. — Wörter, Prosper über Gnade und Freiheit. Freiburg 1867. — Valentin, St. Prospère d'Aquitaine. Paris 1900.

4. Pojednání *Praedestinatus sive Praedestinatorum haeresis et libris*. Augustino temere adscripti refutatio od anonymního spisovatele dělí se na tři knihy. První podává na základě spisu Augustinova *De haeresibus* přehled o devadesáti haeresích od Šimona Maga až k »největší a poslední« haeresi Praedestinatianuv. Kniha druhá vykládá zkomoleně a upřílišeně nauku Augustinovu o milosti a praedestinaci dle spisu pode jménem Augustinovým šířeného; třetí kniha větu za větou vyvrací se stanoviska pelagianského tento podvržený spis. Dílo celé nepovstalo, jak dříve se za to mělo, v jižní Gallii, nýbrž v Itálii v době papeže Sixta III. (432—440).

Migne, *Patr. lat.* t. 53. — Schubert, *Der sogen. Praedestinatus*, Leipzig 1903.

§ 73. Ostatní spisovatelé latinští.

1. Lucifer, biskup v Calaris na Sardinii, byl, ježto nechtěl dáti na synodě milánské r. 355 souhlasu k odsouzení sv. Athanáše, od císaře Konstantia poslán do vyhnanství na východ a teprve za Juliana (361—363) dovolen mu návrat. Když však synoda alexandrijská r. 362 za předsednictví sv. Athanáše Ariany kajícně do církve se vracející ponechala v jejich církevních úřadech, Lucifer utvořil se svými stoupenci stranu schismatickou, která bývalé Ariany a hříšné kleriky vůbec z církevních úřadů vylučovala. Schisma však neudrželo se dlouho. Ještě ve vyhnanství napsal Lucifer několik ostrých spisů proti císaři Konstantiovi, jako *De non conveniendo cum haereticis*, v němž ukazuje, že orthodoxní musejí se vyhýbat všemu společenství s Ariany, *De regibus apostaticis*, ve kterém dovozuje, že štěstí vlády

Konstantiovy není důkazem zalíbení božího, ježto mnohým bezbožným králům israelským dal Bůh dlouhý život a úspěchy atd. Spisy Lucifery napsány jsou v latině vulgární a pro četné biblické citáty důležitými svědky latinského textu před sv. Jeronymem.

Migne, Patr. lat. t. 13. — Hartel a Günther ve Viedeňském Corpus script. eccl. lat. XIV. a XXXV.

2. Sv. Optatus, biskup v Mileve v Numidii, náležel vedle sv. Augustina k nejhorlivějším odpůrcům Donatistův. O jeho životě nezachovalo se nám určitých zpráv († po r. 384). Že byl vynikajícím biskupem, patrně z toho, že sv. Augustin nazývá jej »pastýřem ctihodné paměti a ozdobou církve« a Fulgentius staví jej co do vážnosti po bok Augustinovi a Ambrosiovi. Kolem roku 370 napsal sv. Optat v 7 kních obsáhlé dílo *De schismate Donatistarum* nebo *Contra Parmenianum*, jenž se stal po smrti Donata biskupem v Karthagu. Ve spise tom vypravuje sv. Optat nejdříve v knize 1. původ a dějiny rozkolu donatistického, v následujících pak dokazuje hlavně, že jedna je toliko pravá církev Kristova, a že pouze církev katolická má její známky, jakož i že svátosti, zvláště křest, působí *ex opere operato*. Mimo to hájí (v knize 3.) opatření vládní proti Donatistům, kteří je sami zavinili. Kniha 7., teprve kolem r. 385 k dílu připojená, obsahuje doplňky a opravy. Celé dílo prochnuto je touhou po spojení rozdělených bratří.

* Vedle důležitých historických zpráv obsahuje dílo krátké a správné vyložení různých katolických pravd. Tak praví Opat o primátu: *Negare non potes scire te in urbe Roma Petro primo cathedram episcopalem esse collatam, in qua sederit omnium apostolorum caput Petrus, unde et Cephas est appellatus, in qua una cathedra unitas ab omnibus servaretur* (II, 2). O svátostech praví: *Sacramenta per se esse sancta, non per homines ... Deus lavat, non homo* (V, 4). Zvláštní názor Optatův: *Non enim est respublica in ecclesia,*

sed *ecclesia in republica* je toliko poukazem na tehdejší faktický stav zevnějších poměrů církevních za Konstantia a Juliana.

Migne, *Patr. lat.* t. 11. je otiskem Dupina (Paříž 1700). — Spolehlivé vydání opatřil Ziwsa ve Vídeňském *Corpus script. eccl. lat.* XXVI.

3. Pacian, od r. 360—390 biskup barcelonský, pro svou ctnost a výmluvnost všeobecně vážený (*De viris illustr.* c. 106), napsal tři listy k novatianistovi Sympronianovi. Vykládá v nich hlavně pojem a podstatu pravé církve a dokazuje, že oprávněno je jméno, které si církev přikládá, »katolická« (*Ep.* 1, 4: *Christianus mihi nomen est, catholicus vero cognomen*). Třetí list rozvinuje zvláště katolický názor o pokání. Vedle toho máme od Paciana *Paraenesis ad paenitentiam* a *Sermo de baptismo*.

Migne, *Patr. l.* t. 13. — Gams, *Kirchengeschichte von Spanien*, II. Bd., I. Abt. str. 318 nás.

4. Velmi zajímavým a poučným, zvláště o liturgii týdnu pašijového a velikonočního, je popis pouti k místům svatým *Peregrinatio ad loca sancta*, který Gamurrini našel a r. 1887 v Římě vydal. Popis tento na konci století 4. napsala jakás urozená matrona z krajiny pyrenejské pro řeholnice své domoviny. Gamurrini myslil při tom na sv. Silviu, švekrůši praefekta Rufna, pozdějšího všemohoucího ministra za císaře Arkadia. Tato však slula spíše Silvania nebo Silvina než Silvia. V nejnovější době (1903) však Férotin myslí s větší pravděpodobností na španělskou pannu Etherii nebo Eucherii, snad příbuznou císaře Theodosia. Její cestu popsal totiž v 7. stol. španělský poustevník Valerius v listě *De vita et laude beatissimae Aetheriae* a použil při tom *Peregrinatio* v té míře, že v obou zprávách jeví se poutnice táž. V tomto případě zachovala se nám ovšem z celé zprávy jen malá část.

Vydání Gamurrinovo, které r. 1888 vyšlo polrubé, má název: *S. Hilarii tractatus de mysteriis et hymni et s. Silvae Aquitanae peregrinatio ad loca sancta*. Nové vydání uspořádali Gayer ve Vídeňském *Corpus script.*

eccl. XXXIX a Washburn (S. Silviae peregrinatio. Chicago 1902 s apparatusem kritickým). — Férotin v *Revue de questions historiques* 1903, 367—397. Bludau, *Die Verfasserin der Peregrinatio Silviae* (Katholik 1904, 61—74).

5. Priscillian, zakladatel sekty Priscillianu dle něho nazvané, pocházel z urozené rodiny španělské a vynikal značným vzděláním, jakož i přísností mravů. V první době svého veřejného vystoupení byl pouze laikem; později však dal se vysvětit od dvou svých přívrženců, biskupů Salviana a Instantia, na biskupa avilského. Že mezi přívrženci Priscillianovými byly rozšířeny názory gnosticko-manichejské, ano že vrchu nabyly, je jisto; zda-li též sám Priscillian se jich přidržoval, o tom byly spory již mezi jeho vrstevníky. Z jedenácti traktátů, teprve r. 1889 v rukopise knihovny university würzburgské nalezených a uveřejněných, mezi kterými se též nalézá *appellace* k papeži Damasovi pod názvem *Fides s. Ambrosii ad Damasum Papam*, vysvitá, že Priscillian nebyl sice úplným manichejcem, avšak přece spekulaci gnostické oddán. Roku 385 byl se šesti přívrženci od usurpatora Maxima přes zrazování sv. Martina Tourského pro magii popraven.

Traktáty Priscillianovy vydal Schepps ve vídeňském *Corpus script. ecc. lat. t. XVIII.* pod názvem *Priscilliani quae supersunt.* — Paret, *Priscillianus, ein Reformator des 4. Jahrh.* Würzburg 1891. — Merkle v *Theol. Quartalschr.*, Tübingen 1896, str. 620 nás. — Künstle, *Antipriscilliana, Dogmengesch. Untersuchungen und Texte aus dem Streite gegen Priscillians Irrlehre.* Freiburg 1905.

6. Jako znamenití církevní řečníci skvěli se v horní Italii vedle Zenona Veronského († kolem roku 370) Petrus Chrysologus a sv. Maximus Turinský. Petr Chrysologus pocházel z Imoly a roku 433 stal se metropolitou v Ravenně, v kterémžto postavení jako vzor horlivého pastýře těšil se veliké vážnosti. Sám papež Lev I. byl jeho důvěrným přítelem († kol 450). Když r. 448 Eutyches synodou cařihradskou byv odsouzen na něho se obrátil, vyzýval ho Petr zvláštním listem, aby se papeži podrobil: *quoniam*

beatus Petrus, qui in propria sede et vivit et praesidet, praestat quaerentibus fidei veritatem; nos enim pro studio pacis et fidei extra consensum Romanae civitatis episcopi causas fidei audire non possumus (Ep. 25. mezi listy Lva Velkého). Vedle tohoto listu k Eutychovi máme od něho 176 krátkých kázání, z nichž ovšem některá nejsou pravá. Větší polovina z nich vykládá biblické texty, některé podávají výklad apoštolského symbola (56—62), jiné konečně jsou obsahu dogmatického a týkají se hlavně tajemství vtělení Syna božího. Všechny jsou provanuty duchem v pravdě církevním. Mluva je stručná a nezřídka též vzletná.

Maximus, biskup turinský, o němž tolik jen bezpečně víme, že r. 451 podepsal protokol synody milánské a r. 465 účastnil se synody římské, zanechal četné duchovní řeči, vynikající jadrností, stručností a řečnickou výzdobou. V nich jeví se nám Maximus jako horlivý pastýř, jenž neúnavně vystupoval proti zbytkům pohanství a proti bludům. Některá však z kázání jemu připisovaných jsou nepravá.

Kázání Petra Chrysologa vydal Pauli v Benátkách v 1 fol. 1750; otiskl Migne v Patr. lat. t. 52. — Kázání Maximova uveřejnil Bruni v Římě 1784 a otiskl Migne v Patr. lat. t. 57. — Dapper, Der hl. Petrus Chrysologus. Köln 1867. Stableski, Petrus von Ravenna. Posen 1871.

7. Na poli eregetickém vynikl Eucherius, biskup lyonský. Narodiv se z vážené patricijské rodiny v Lyoně, dosáhl pro své vynikající vzdělání důstojnosti senatorské. Po návratu z cesty do Thebaidy uchýlil se se svolením své manželky, jež závoj přijala, kolem r. 410 do kláštera Lerinského, později pak na blízký ostrov Lero. Proti své vůli byl povýšen kolem r. 425 na biskupa lyonského, ve kterémžto úřadě působil požeňnaně až do své smrti mezi r. 449 a 455. Z jeho spisů nejpřednější jsou *Formulae spiritualis intelligentiae*, v němž vysvětluje obrazná slova a sentence Písma sv. a *Instructiones*, ve kterém pojednává o otázkách úvodních do Písma sv. (kn. 1) a vysvětluje cizí slova (kn. 2). Dle

všeho pochází od něho také *Passio Agaunensium martyrum*, vypravující mučednictví sv. Mauritia a jeho druhův. Spisy jeho vynikají jasnou, plynou a příjemnou řečí a jsou protkány ušlechtilými sentencemi a vznešenými myšlenkami.

Migue, *Patr. lat.* t. 50. — Wotke ve *Videňském Corpus* vol. XXXI. — Gouilloud, *St. Euché etc.* Lyon 1881. — Stolle, *Das Martyr. der theb. Legion.* Breslau 1891.

Perioda III.

Úpadek a konec literatury patristické.

§ 74. Všeobecný přehled.

Od druhé polovice století 5. počíná úpadek literatury patristické. Je ovšem i v této době počet spisovatelů nemalý, je však mezi nimi jen málo hvězd první velikosti, snad pouze dvě, na východě Jan Damascenský, na západě Řehoř Velký, snad ještě třetí Maximus Vyznavač. Většina spisovatelů postrádá tvůrčího ducha, vědecký zájem odumírá, dogmatické spory, spojené s jmény Nestoria a Eutycha, vstupují vždy více ve služby snah církevně-politických. Úpadek tento vysvětluje se částečně z nepříznivých poměrů doby. Na západě podlehla kultura římská v této době návalu barbarů, na východě pak celé kraje dostaly se v područí dobyvačného, vášním lichotícího islamu. K tomu druží se ještě bezúzdny fanatismus sekt, zvláště monofysitů, a do všech poměrů se vměšující despotismus císařů řeckých.

Spisovatelé této doby spokojili se po většině sbíráním, pořádáním a reprodukcí výsledků dřívější práce duševní. Do této doby právě spadají málo ještě objasněné počátky katen, v nichž spojovány různé výklady biblických textů jakoby v řetěz, a různých florilegií, v kterých shromažďovány vynikající výroky filosofův a církevních Otců. Práce tato nebyla

bez významu; neboť tím zprostředkovány byly poklady vědění jak theologického tak profanního budoucím pokolením a tak položen pevný základ k pozdějšímu rozkvětu vědy a literatury církevní. To platí především o spisech sv. Isidora Sevillského, jež po celý středověk měly na literární činnost západu vliv dalekosáhlý.

HLAVA I.

Spisovatelé řečtí.

§ 75. Pseudo-Dionysius Areopagita.

Pod jménem Dionysia Areopagity, jenž sv. Pavlem byl obrácen (Act. 17, 34) a prvním biskupem athenským se stal (Eus. III, 4), zachovalo se nám několik spisův obsahu theologicko-mystického, stojících sice v celku na půdě církevní nauky, jevících však jakousi příbuznost s ideami a naukami neoplatonismu. Jsou to čtyři delší pojednání theologická, věnovaná knězi Timotheovi, a deset listův.

a) De divinis nominibus (Περὶ θεῶν ὀνομάτων) jedná o jménech božích v Písmě sv. a objasňuje na nich zároveň podstatu a vlastnosti boží.

b) De mystica theologia (Περὶ μυστικῆς θεολογίας) mluví o nepochopitelnosti a nevýslovnosti podstaty boží.

c) De caelestihierarchia (Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας) jedná o andělech, které dělí na tři hierarchie a devět kůrův. Tři nejvyšší kůry, serafini, cherubíni, trůnové, slouží jen Bohu; tři prostřední, panstva, moci, mocnosti, celému stvoření; tři nižší, knížactva, archandělé, andělé, jen lidem.

d) De ecclesiastica hierarchia (Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας) představuje církev na zemi jako obraz nebeské hierarchie a rozeznává v ní tři triady:

α) tři svěcení (křest, eucharistiae a mazání, μύρον);

β) tři světitele (biskup, kněz, jáhen) a konečně

γ) tři povsvěcené a dle nich trojí cestu k Bohu (katechumeny, nalézající se na via purgativa, věřící na via illuminativa a mnichy [therapeuty] na via unitiva.)

Deset listů k různým adresátům obsahuje odpovědi na rozličné dogmatické otázky a praktická poučení a napomenutí o chování se k nevěřícím (list 7.), o mírnosti a pokoře (list 8.) atd. Tři další listy, které nejsou napsány řecky, jsou podvržené, t. j. neprávem připisují se spisovateli Areopagitik.

Spisovatel uvedených spisů, jenž se sám nazývá Dionysiem, vydává se za svědka zatmění při smrti Ježíšově a žáka sv. Pavla, a tedy se s Dionysiem Areopagitou stotožňuje. Skutečně byl také dlouho za něho považován. Hned nejstarší spisovatelé, kteří měli známost Areopagitik, počínaje 6. stoletím, přikládají mu jméno Areopagita, žák apoštolský atd. Když na náboženském rozhovoru v Cařihradě r. 531 nebo 533 mezi katolíky a Severiany, mírnými monofysity, Severiani se jich na ospravedlněnou své nauky dovolávali, odmítli je sice katolíci jako nepravé, nicméně však dosáhly spisy tyto u katolíků všeobecného uznání, zejména autoritou sv. Martina Vyznavače († 662), jenž je hájil proti výtce monofysitismu a vysvětlil. Ve století 9. přeloženy byly Skotem Erigenou na jazyk latinský a od té doby měly dalekosáhlý vliv na teologii západní. Mystikům byly pochodní na temných stezkách kontemplace, scholastikům pak vůdcem v jejich spekulacích o podstatě a vlastnostech božích, o ideálních příčinách stvoření, řádech nebeských duchů; asketům skýtal poučení o trojí cestě, očistění, osvětlení a spojení. V době humanismu otrásla však historická kritika věrou v jejich pravost a dnes otázka jejich autentičnosti je definitivně rozřešena ve smyslu negativním. V příčině doby vzniku spisů těchto, jak dokázali Koch a Stiglmayr, třeba míti za to, že nepovstaly před koncem století 5. nebo počátkem stol. 6., a že spisovatel,

přijav jméno Dionysia Areopagity, chtěl spisům svým získat většího rozšíření, což se mu též ponenáhlu úplně podařilo. Oba učenci ukázali totiž, že spisovatel znal spisy Neoplatonika Prokla († 485), zvláště jeho pojednání *De malorum subsistentia*. Kromě toho spisovatel zná zvyk (*De eccl. hierarch.* 3, 2) zpívat *Credo* při mši sv., který byl r. 476 zaveden nejprve od Monofysitů v Antiochii a pak přijat i od orthodoxních. Domovem spisovatelovým zdá se býti Syrie a nikoli Egypt a účelem filosofie neoplatonskou postavit i ve službu vědy křesťanské. Mluva jeho je často úmyslně temná; své výrazy bere rád z terminologie mysterií, se zálibou tvoří nová slova a píše ve větách strojených.

* Dogmatické názory spisovatelovy jsou jakýmsi pokřesťeněným neoplatonismem. Boha představuje si jako "Εν, z něhož vše vychází, aby se k němu opět vrátilo. Celý svět i s anděly je mu velikým žebřem, na kterém vyzařuje dobrota boží, a to tak, že tři nejvyšší kůry andělů sahají ještě do temnoty Boha obkličující, církevní hierarchie se připojuje k nejnižšímu stupni andělův a poslední paprsky božského světla září do neživého tvorstva. V Kristu mluví Pseudo-Dionysius o jediné boho-lidské činnosti (μὴ θεανθρωπική ἐνεργεία Ep. 4), kterážto formule byla později v boji proti monotheismu od církve vyložena.

Anděly považuje Areopagita ve svém spisu *De coelesti hierarchia* za pouhé, bezhmotné duchy a v tomto názoru přidržují se ho také pozdější Otcové, jako Řehoř Velký a Jan Damascenský. Také rozdělení andělů na devět kůrů, posud v církvi obvyklé, bylo od pozdějších Otců přijato. Názoru jeho, že nejvyšší hierarchie andělů není v žádném styku s lidmi a jen Bohu slouží, přidržoval se později na př. též sv. Tomáš Akvinský; většina však theologů byla přesvědčena, že všechny kůry andělské mohou býti poslány k službě lidí.

Křestní vodu žehná dle Areopagity biskup trojím litím sv. oleje v podobě kříže; také křtěnce maže před křtem

v podobě trojihó kříže a po té maží jej kněží na celém těle. Před vlastní obětí eucharistickou (missa fidelium) byli tehdy ještě katechumeni, energumeni a kajícíci propouštěni; mnozí však, ač těžké měli hříchy, zůstávali a přijímali eucharistii (De eccl. hier. III, 2, 3). Patrně tudíž, že veřejné pokání i na východě do konce století 5. nebylo ještě úplně odstraněno, že však pokání stalo se úplně téměř dobrovolným.

Třetí svátost jmenuje Areopagita *μύρον*, t. j. olejem k mazání; praví, že je na témže stupni jako eucharistie, a že slouží k udělení Ducha sv. pokřtěným a k svěcení oltářův. Při tom se dovídáme též, že olej onen byl míšen s vonnými látkami a že svěcení tohoto oleje, dále oltářů a kněží, bylo vyhrazeno biskupovi.

Z osmého listu k terapeutovi (mnichovi) Demofilovi vysvětluje, že si mnichové tehdy osobovali kněžské moci, i moc absoluce od hříchů, ježto prý kněží pro špatnější život nemohou býti nositeli ducha (*πνευματικοί*). Areopagita omezuje moc rozhřešovací jen na kněze a upírá ji mnichům, při tom však má za to, že hříšní kněží nemohou osvěcovati a milost zprostředkovati.

Církevní obřady při pohřbu líčí Pseudo-Dionysius na konci spisu *De ecclesiastica hierarchia*. Mrtvola duchovního byla postavena před oltářem, mnichova a laikova před presbytařem; pak počínaly modlitby a díkučinění. Biskup a přítomní líbali mrtvolu a biskup lil na ni sv. olej. Těmto modlitbám a obřadům připisuje Areopagita účinek, že zemřelý dostane se na lepší místo než zasloužil na zemi. Také zdá se býti přesvědčen, že duše spravedlivého hned po smrti nazírá na Boha.

Kritického vydání spisů Areopagitových nemáme. Vydání Migneovo, Patr. gr. t. 3–4, je otiskem Benátského z r. 1755. — Stiglmayr, *Das Aufkommen der Pseudo-Dionysischen Schriften und ihr Eindringen in die christliche Literatur*. Feldkirch 1895 — Koch, *Pseudo-Dionysius Areopagita in seinen Beziehungen zum Neoplatonismus*. Mainz 1900. — Turmel, *L'angéologie depuis le faute Dionyse* v *Revue d'hist. et de liter. religieuses*. Paris

1899. — Stiglmayr, Die Lehre von den Sakramenten und der Kirche bei Ps. Dionysius (Zeitschrift für kat. Theologie. Innsbruck 1898). — Týž, Die Eschatologie des Ps. Dion. l. c. 1889. — Koch, Zur Geschichte der Bussdisciplin und Bussgewalt in der orient. Kirche (Hist. Jahrb. der Görresgesellschaft 1900).

§ 76. Církevní historikové.

1. Pokračovateli církevně-historických spisů Sokrata, Sozomena a Theodoretu (viz str. 162) jsou v této době Theodoros lektor a Evagrius. Theodor, jenž zastával úřad předčitatele (ἀναγνώστης) při chrámě sv. Sofie v Cařihradě, sestavil především výtah z uvedených tří historikův a pokračoval pak v něm ve dvou knihách až do císaře Justina (518—537). Toto pokračování se ztratilo, zůstaly však z něho výtahy, jež ve století 14. učinil Niceforus Callistus.

Znamenitějším dějepiscem než Theodor byl Evagrius, scholastik čili právní zástupce v Antiochii. Později povýšen byl od císaře Tiberia II. (578—582) na úřad kvestora a od Mauritia jmenován byl čestným praefektem. Zemřel v Antiochii na konci století 6. Jeho obsáhlá Historia ecclesiastica v 6 knihách je rovněž pokračováním Sokrata, Sozomena a Theodoretu. Počínajíc r. 431 sahá až do dvanáctého roku vlády císaře Mauritia (do r. 594). Vypravování opírá se o dobré prameny, svědčí o upřímné lásce k pravdě a orthodoxnímu smýšlení Evagriově. V celku je dílo jeho nejlepší starou historií nestorianismu a monofysitismu.

Nejlepší vydání dějin Theodorových a Evagriových opatřil Valesius v 1 fol. (Theodoret et Evagrii historia eccl., item excerpta Philostorgii et Theodori Lectoris), Paříž 1673 a Mohuě 1678. Otisk je u Migne, Patr. gr. t. 86. — Krumbacher, Gesch. der byzant. Literatur. 2. Aufl. str. 246 nás.

2. Z první polovice století 7. pochází jedna z nejobsáhlejších kronik světových, Chronicon paschale obyčejně zvaná, a sahá od stvoření světa až do r. 629. Jméno uvedené dal jí Ducange, poněvadž u každého roku udává cyklus velikonoční a vůbec všimá si církevních svátkův. Spisovatele

hledati dlužno v řadách kleru cařihradského, v okolí patriarchy Sergia (610—638) za císaře Heraklia. Pro nejstarší doby prameny byli Julius Afrikanus a Eusebius a teprve v posledních desetiletích je samostatná a většího významu.

Vydání Dindorfovo v *Corpus historiae Byzantinae* (2 sv. Bonn 1832) otisknuto bylo Mignem v *Patr. gr. t. 92.* — Gelzer, *Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie.* 2 Bde., 1880 nás.

§ 77. Řeční spisovatelé ve sporu monofysitickém a monotheletickém.

1. Leontius Byzantský, o němž teprve v novější době bádání Loofsovo přineslo nám více světla, byl nejpřednějším theologem a polemikem církve řecké v první polovici století 6. Pocházel ze vznešené rodiny cařihradské a měl dle vlastního doznání hned v mládí velký zájem pro otázky dogmatické. Později stal se hlavním mluvčím katolíků v boji proti Monofysitům. Po roce 519 uchýlil se do Nové laury u Jerusalema, přicházel však ještě tu a tam do Cařihradu v záležitostech dogmatických a zde také zemřel ještě před vydáním prvního ediktu proti třem kapitolám kolem r. 543.

Hlavním dílem Leontiovým jsou *Adversus Nestorianos et Eutychianos libri tres*, *Λόγοι γ' κατὰ Nestorizάνων καὶ Εὐτυχιανιστῶν*. První kniha ukazuje, že Nestorius a Eutyches, přes to že dospěli k opačným naukám, vycházejí přece z týchž lichých a nesprávných předpokladův. Druhá obrací se ve formě dialogu zvláště proti straně Julianitů čili Afthartodoketů, kteří učili, že tělo Kristovo i před zmrtvýchvstáním nebylo podrobeno zpráchnivění. Třetí kniha je napsána proti Nestorianům, je však více rázu historického než polemického, vykládajíc hlavně dogmatické a exegetické bludy Theodora z Mopsvestie. Celé dílo vyniká dobrou dispozicí a svědčí jak o bystrosti, tak i o patristické učenosti Leontiově.

* Jako Jan Damascenský přidržoval se i Leontius filosofie Aristotelovy na rozdíl od dřívějších sv. Otcův a může býti

nazván prvním scholastikem. Proti Monofysitům, kteří učili, že přirozenost může jen existovati jako vlastní hypostase, a byly-li by v Kristu dvě přirozenosti, že by musely v něm býti i dvě hypostase nebo-li osoby, ukazuje Leontius, že dle Aristotela k pojmu hypostase nenáleží pouze individualita, nýbrž i substantie, t. j. samostatná existence. Při tom však dle něho může přirozenost míti svoji subsistenci v jiné hypostasi, aniž klesla na akcidenci, v tomto případě je *ἐνυπόστασις*, nikoli však *ἀνυπόστασις*. Lidská přirozenost Kristova není dle Leontia *ἀνυπόστατος*, není sama *υπόστασις*, nýbrž *ἐνυπόστατος*, t. j. *ἐν τῷ λόγῳ ὑποστᾶσα*. Leontius takto po prvé uvedl do theologie termin *ἐνυπόστατος* (Adv. Nest. Eutych. I. I.).

Celkové vydání spisů Leontiových opatřil Migne, Patr. gr. t. 86, pars. 1. a 2. — Loofs, Leontius von Byzanz und die gleichnamigen Schriftsteller der griech. Kirche. Leipzig 1887. — Rügamer, Leontius von Byzanz. Würzburg 1894. — Junglas, Leontius von Byzanz. Studien zu seinen Schriften, Quellen u. Anschauungen. Paderborn 1908.

2. Sofronius narodil se kolem r. 560 v Damašku, stal se mnichem kláštera theodosianského u Jerusalema a vykonal se svým přítelem mnichem Janem Moschem († 619) daleké cesty, zvláště do Egypta a do Říma. Moschus také věnoval mu svoje *Pratum spirituale* (*Λαϊκὸν πνευματικόν*), v němž líčí ctnosti a zázraky slavných mnichův a asketův. Za svého pobytu v Alexandrii r. 633 snažil se odvrátit patriarchu Cyra od bludů monotheletských, pro které jej získal patriarcha cařihradský Sergius, a odebral se za týmž účelem i do Cařihradu. Bohužel, zůstaly snahy jeho bez úspěchu. Pro svou zbožnost a učenost zvolen byl r. 634 na patriarchální stolec jerusalemský a vydal ihned synodální list, v němž vykládal obsírně nauku o dvou vůlích v Kristu a monotheletismus zavrhoval. Zemřel r. 638, dožil se ještě pádu Jerusalema do rukou kalífa Omara r. 637.

Z jeho spisů vedle již uvedeného listu synodálního o zachovalo se nám deset kázání na církevní svátky, vánoce, zvěstování Marie, obětování Páně, jež všechna vynikají

bohatým obsahem dogmatickým a řečnickým vzletem. Též 23 anakreontských ód (*Ἀνακρεόντεια*), určených hlavně k oslavě církevních svátků, je převahou obsahu dogmatického. Ódy tyto dýší upřímnou zbožností a oplyývají hojnými krásnými obrazy. Konečně máme od Sofronia život Marie egyptské, *Vita s. Mariae aegyptiacae*, kajícnice ze 4. až 6. stol., která s počátku vedla v Alexandrii život hříšný, po té však v Jerusalemě paprskem milosti dotknuta za Jordanem 47 let na poušti prožila. Větší dílo Sofroniovo proti Monotheletům, v němž uváděl na 600 svědectví starších církevních spisovatelů pro dvě činnosti v Kristu, se nám nezachovalo.

Spisy Sofroniovy vydal Migne, *Patr. gr. t. 87.* — Dvě jen latinsky uvedená kázání objevil a vydal Usener též řecky v *Rheinisches Museum* 1886 a v *Bonner Universitätsprogramm* z 3. srpna 1889. — Aignan, *Vie de St. Sophron.*, patr. Jerus. Orlean 1884. — Straubinger, *Die Lehre des Patriarchen Sophronius von Jerusalem über die Trinität, die Inkarnation und die Person Christi* (Katholik 1907)

3. Sv. Maximus, pro svá četná utrpení v boji proti Monotheletům *Confessor* nazvaný, pocházel ze vznešené rodiny cařihradské a stal se po ukončených studiích pro své veliké nadání a vědomosti prvním sekretářem císaře Heraklia (610–641). Kolem r. 630 opustil však dráhu světských důstojností a vstoupil do kláštera v Chrysopolis (Skutari) a stal se tu za nedlouho opatem. R. 633 setkáváme se s ním po boku Sofroniově v Cařihradě a odtud je duší boje proti monotheletismu. R. 645 měl v severní Africe disputaci s bývalým patriarchou cařihradským Pyrrhem u přítomnosti četných biskupův a náměstka císařského. Jejím výsledkem bylo, že Pyrrhus odebral se s Maximem do Říma a tam svých monotheletských bludů, složiv orthodoxní vyznání, se zřekl. V Římě zůstal Maximus až do synody lateranské Martinem I. r. 649 slavené, na niž byl monotheletismus i se svými přívrženci, jakož i s Ekthesí z r. 638 a s Typem z r. 648 zavržen. Císař Konstans II. dal za to jak papeže, tak i jeho rádce sv. Maxima jati, do Cařihradu odvésti a proces proti nim zahájit.

Proces skončil tím, že Martin I. poslán byl do vyhnanství na Krim, kde již r. 655 utrpení podlehl. Maximus poslán byl s dvěma žáky do Thracie, a když ani zde neustával hájit víry orthodoxní, byl r. 662 znovu i se svými druhy do Cařihradu přiveden a před synodu postaven. Však i tentokrát zůstaly všechny pokusy odvrátit jej od orthodoxie marnými, a proto byl mu vyříznut jazyk a utata pravá ruka a takto zkomolen znovu poslán byl do vyhnanství na východní pobřeží Černého moře, kde r. 662 vysvobodila jej smrt z utrpení jeho.

Přes pohnutý život zanechal Maximus četné spisy, které hned od počátku těšily se jak na východě, tak i na západě veliké vážnosti. Jsou to především dogmaticko-polemická pojednání proti Monofysitům a Monotheletům, jako na př. *Disputatio cum Pyrrho* (Διάλεξις πρὸς Πύρρον), výborné obhájení nauky církevní o dvou vůlich v Kristu a vyvrácení monotheletismu, dále různé komentáře k spisům Pseudo-Dionysia Areopagity, které nemálo k rozšíření těchto spisů přispěly. Vedle toho napsal sv. Maximus obsáhlé dílo: *De variis scripturae sacrae quaestionibus ac dubiis*, jež obsahuje 65 otázek a odpovědí o těžkých místech Písma sv. Exegese je převahou allegorická nebo anagogická. Ze spisů jeho asketických vyniká zvláště *Liber asceticus* (Λόγος ἀσκητικός), jasné, ve formě dialogické napsané poučení o hlavních povinnostech duchovního života a *Capita de caritate* (Κεφάλαια περὶ ἀγάπης), vyložení různých projevů lásky. Konečně zachovalo se nám od Maxima 45 listů, z nichž ovšem mnohé mohly by býti počítány k pojednáním theologickým.

* Maximus náleží bez odporu k největším dogmatikům a nejhlubším mystikům církve řecké a je jedním z nejznamenitějších předchůdců orthodoxní scholastiky a mystiky středověké. Středem jeho dogmatických výkladů je bohočlověk. Logos je mu původem všeho tvorstva a též posledním cílem. Dějiny světové mají uskutečnit dvojí účel:

první je vtělení Boha (σάρκωσις), které od počátku bylo připraveno a v plnosti času se stalo, druhý je zbožnění (θέωσις) člověka, které vtělením božím bylo započato a cílem má obnovení obrazu božího v člověku. Jako druhý Adam a nový princip života je Kristus nutně pravým Bohem a dokonalým člověkem. Dvěma jeho přirozenostem odpovídá však nutně dvojí vůle a dvojí činnost (ἐνέργεια). Avšak jen chtění samo v sobě čili mohutnost voliti náleží k přirozenosti; volba čili rozhodnutí vůle (ἡ γνώμη) je věcí osoby. V nauce o Duchu sv. prostředkuje Maximus mezi církví východní a západní, uče jasně východ Ducha sv. i ze Syna. Praví o něm, že je φύσει καὶ κατ' οὐσίαν též Duchem Synovým a ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς οὐσιούδως δι' υἱοῦ ἀφράστως ἐκπορευόμενον (Migne P. gr. t. 90 p. 1461). Duchaplný je též jeho výklad poměru mezi věrou a věděním, mezi filosofií a theologií, jejichž nejvyšším předmětem je nauka o Bohu a Trojici.

Vydání spisů Maximových, ovšem neúplné, opatřil Combefisis ve 2 fol. Paříž 1675. — S doplňky otiskl je Migne v Patr. gr. t. 90—91. — Bach, Zur Dogmengeschichte des Mittelalters vom christologischen Standpunkte I, Wien 1873, 15—49. — Straubinger, Die Christologie des Maximus Confessor. Bonn 1906

4. K odpůrcům Monofysitů náležel též Anastasius Sinaíta, kněz-mnich a opat na hoře Sinaj, opouštěl však častěji samotu a měl v Egyptě a v Syrii disputace s bludaři a židy a hájil i spisy nauku církevní s takovou horlivostí, že byl »novým Mojžíšem« nazýván († po roce 700). Z četných jeho spisů zachovaly se *Viae dux* (Ὁδηγός), návod k hájení katolické pravdy proti současným bludům, zejména proti různým odvětvím monofysitismu. Spis sám, odezíráme-li od některých opakování, zamýšlenému účelu dobře vyhovuje a umožňuje nám nahlédnouti do tehdejších náboženských bojův. *Interrogationes et responsiones* (Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις), spis z části jistě podvržený, podává odpovědi na 154 otázek o nejrozličnějších předmětech exegetických, dogmatických, morálních a asketických s četnými doklady z Otcův,

Anagogicae contemplationes in hexaemeron lib. XII (Ἐἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγωγὴν τῆς ἑξαήμερου κτίσεως), z nichž však je vytisknuto teprve prvních 11 knih v latinském překladu, pojednávají o hexaemeru, o sobotě, o dvou stromech a čtyřech řekách rajských, o Adamovi a ěvě, o následcích jejich hříchu a vypuzení z ráje. Spis sám obsahuje sice mnohý nevhodný výklad allegorický, ale také mnoho cenného a svědčí o vroucí lásce spisovatelově ke Kristu a jeho církvi. Vedle těchto větších spisů zachovala se nám od Anastasia ještě některá menší pojednání a řeči.

Migne, *Patr. gr.* t. 89. — Kumpfmüller, *De Anastasio Sinaita*. Wirceburgi 1865. — Pitra, *Juris eccles. Graecorum histor. et monum.* II, Romae 1868. — Krumbacher, *Gesch. der byzantinischen Literatur*. 2. Aufl. München 1897, str. 64.

§ 78. Sv. Jan Damascenský.

Sv. Jan Damascenský, o jehož životě zachovalo se nám jen málo spolehlivých zpráv, narodil se v Damašku z rodiny křesťanské a vážené, v níž státní úřad saracenský, jak se zdá, vrchní dohled nad daněmi v Syrii, dědil se z otce na syna. Učitelem jeho byl italský mnich Kosmas, jenž upadl do rukou Saracenův. Pod vedením jeho činil veliké pokroky ve vědě a vystoupil po té jako spisovatel háje úctu obrazův. Kolem r. 730 zřekl se státního úřadu a vstoupil do kláštera sv. Saby u Jerusalema. Zde byl posvěcen na kněze a oddal se zcela askesi a studiu. Zemřel dle všeho ještě před r. 754, neboť ikonoklastická synoda cařihradská r. 754, prohlásivši nad ním klatbu čtvernásobnou, poznamenává, že Trojice jej odstranila. Obecná synoda nicejská II. r. 787 vzdává mu na-proti tomu velikou chválu a Theofanes již r. 813 přikládá mu čestný název Chrysorroas pro jeho veliké vědomosti.

Sv. Jan Damascenský je nejpřednějším učitelem církve řecké od století 5., ano možno říci prvním a zároveň posledním jejím velkým dogmatikem; neboť první

u Řeků podal nauku církevní v Písmě a tradici obžáženou, ve svém *Fons scientiae* v jednotném a zaokrouhleném celku a nebyl také od žádného pozdějšího dogmatika překonán. Duchem tvůrčím a originálností myšlenek ovšem nevynikal, nýbrž snažil se to, co koncily dosud stanovily a velicí učitelé jako nauku církevní dosvědčovali, spojití v celkový obraz, při čemž nejvíce přidržoval se sv. Řehoře Nazianského. Poněvadž pak na východě rozvoj dogmatický v podstatě byl ukončen třetím sněmem cařihradským r. 680, zůstalo dílo jeho v církvi východní klassickou učebnicí dogmatiky do dnešního dne. Též v církvi západní těšilo se u scholastiků velké vážnosti pro svou formu didaktickou a ráz encyklopedický.

Nejpřednějším dogmatickým dílem Jana Damascenského je již zmíněné *Fons scientiae*, Πηγὴ γνώσεως, věnované adoptivnímu bratrovi Kosmovi a dělicí se na tři části. První, nazvaná *Dialektika*, je filosofickým úvodem a odpovídá téměř logice a ontologii našich moderních příruček filosofických. Druhá část *De haeresibus* podává krátké dějiny haeresí a jejich vyvrácení. Pro starší haerese jako pramene používá hlavně *Panaria* Epifaniova a jen v posledních třech kapitolách (101—103) pojednává samostatně o haeresích tehdejší doby: mohammedanismu, ikonoklasmu a aposchitismu, jenž zavrhoval všecku zevnější bohoslužbu a kněžství. Se zvláštní péčí je vyvrácen mohammedanismus. Třetí a poslední část *De fide orthodoxa* vykládá a dokazuje nauku orthodoxní, a to tak, že nejdříve mluví o Bohu, pak o bytostech stvořených a o přirozených a nadpřirozených vztazích Boha ke tvorům. Rozdělení třetí části na čtyři knihy v rukopisech se nevyskytá, nýbrž zavedeno bylo na západě dle *Sentencí* Petra Lombarda, jemuž bylo dílo sv. Jana Damascenského vzorem. Celé dílo je jakousi theologickou a vědeckou encyklopedií, s důkazy vzatými z Písma a tradice a opřenými rozumem.

K menším spisům dogmatickým náleží traktát o *trisagiu*, Περὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου, v němž ukazuje, že trisagion:

»svatý Bože, svatý Silný, sv. Nesmrtelný, smiluj se nad námi«, vztahuje se na celou Trojici, a že proto Petrus Fullo neprávem k němu připojil: »Kterýs pro nás ukřižován byl«. Pojednání De sancta Trinitate, Περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, vysvětluje nauku o Trojici a christologii a hájí úplnou neposkvrněnost a pannenskou neporušenost matky Páně. Pojednání O z p o v ě d i, Περὶ ἐξομολογήσεως, v němž otázka, zdali se lze zpovídati též mnichům, kteří nejsou kněžími, kladně se rozhoduje, náleží Simeonovi theologovi, jenž kolem r. 1000 žil.

Mezi spisy apologeticko-polemickými první místo náleží třem apologiím uctívání obrazů hájícím, Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας. První napsána byla zajisté ještě r. 726, kdy vydal Leo Isaurský první edikt proti účtě obrazů, druhá asi r. 730 a třetí o několik let později. Apologie tyto řaditi dlužno k nejlepším spisům hájícím účtu obrazu; vynikají ohnivou řečí, unavují však poněkud rozvlácností. Vedle těchto apologií napsal ještě sv. Jan Damascenský polemické spisy proti Manicheům, jako na př. κατὰ Μανιχαίων διάλογος, proti Nestorianům, jako Κατὰ τῆς αἵρέσεως τῶν Νεστοριανῶν. a Monotheletům Περὶ τῶν ἐν τῇ Χριστῇ δύο θελημάτων.

Asketického obsahu jsou pojednání: De sanctis ieiuniis, Περὶ ἁγίων νηστειῶν, týkající se hlavně trvání církevní doby postní, a De virtutibus et vitiis, Περὶ ἀρετῶν καὶ κακῶν, ukazující, že hříchy musejí býti vymýceny konáním opačných ctností. Více směru asketického než dogmatického je i Sacra Parallela, Παράλληλα, sbírka citátů z Písma a ze sv. Otců ve třech knihách, které se týkají nejrůznějších předmětů dogmatických a morálních. V prvních dvou knihách, jež se nám úplně zachovaly, jsou themata alfabetycky dle hesel uspořádána, v třetí knize byla naproti tomu vždy jedna ctnost postavena proti nepravosti, odtud také název celého díla Parallela; než tato třetí kniha zachovala se nám pouze ve výtazích z celého díla, ve zpracováních, v nichž odstraněno bylo rozdělení na knihy a zavedeno abecední uspořádání. Pojednání De iis, qui in fide dormierunt, Περὶ τῶν ἐν

πίστει κεκοιμημένων, Diekampem jako pravé poznané, ukazuje, jak možno zemřelým pomáhati modlitbou, postem a mší sv.

I jako exegeta snažil se Jan Damascenský zprostředkovati jen výsledky doby předchozí. Zachoval se nám od něho komentář k listům sv. Pavla, jenž u výtahu podává homilie sv. Jana Zlatoústého a někdy též Cyrilla Alexandrijského a Theodoreta Cyrského. Z třinácti homilií mají význam dogmaticko-historický tři homilie In dormitionem (Ἐξ τὴν κοίμησιν) beatae Mariae, o svátku Nanebevzetí Panny Marie konané, a to v týž den. Zachovávají se v nich s jednotlivostmi tradice o smrti Panny Marie nahoře Sionu, jejím pochování v zahradě Gethsemanské, jejím vzkříšení a nanebevzetí.

Konečně máme od sv. Jana Damascenského a jeho adoptivního bratra Kosmy značný počet ód a kanonů, sestávajících vždy z 9 ód. Z velké části oslavují tajemství ze života Páně a ctnosti svatých a vynikají vroucím citem, avšak přílišná záliba v umělých a namáhavých technických hračkách často je na ujmu vzletu fantasie. Zdali je Jan původcem tak zv. Oktoechu, oficielní sbírky písní pro nedělní bohoslužbu, v církvi řecké posud používané, je dodnes nerozhodnuto.

Vita Barlaam a Joasaph, Βίος Βαρλαάμ και Ἰωάσαφ, v němž Robinson našel apologii Aristidovu, nepochází od Jana Damascenského, nýbrž napsán byl od jiného mnicha Jana v klášteře sv. Saby, jak se zdá, již v první polovici stol. 7. Vypravování je vzato z indické legendy o Buddhovi; hrdinou je královský indický syn Joasaph, jenž přes všecek odpor otce poustevníkem Barlaamem byl na křesťanství obrácen a po té pro ně získal též otce a celou říši a konečně jako zbožný poustevník zemřel. Spis sám je náboženským románem, v němž hájí se vloženými řečmi mistrně křesťanství a život řeholní. Ve středověku byl nejoblíbenější četbou lidovou.

* Zdrojem víry je dle Jana Damascenského vedle Písma sv. též ústní podání; tak na př. poznamenává, že po-

dáním je posvěceno trojí ponoření při křtu, modlitba s tváří k východu obrácenou, a uctívání sv. kříže a obrazů (De imag. I, 23 a II, 16). Deuterokanonické knihy Starého zákona cituje jako kanonické a praví o nich, že jsou výborné. Ke kanonu však je nechce počítati (De fide orth. 4, 17). K novozákonním spisům počítá též apoštolské kanony.

Jako Leontius učí i Jan Damascenský, že lidská přirozenost Kristova nemá vlastní hypostase, nýbrž že subsistuje v hypostasi Loga, že tudíž je ἐνυπόστατον (Dialect. 44—45; De fide orth. III, 9). Pro hypostatické spojení měla duše Kristova od počátku všecku moudrost; skutečného pokroku v poznání nebylo a proto slova sv. Lukáše 2, 52 třeba rozuměti o zjevování moudrosti v Kristu na venek (De fide orth. III, 22).

Jako většina řeckých Otcův, učí i sv. Jan o Duchu sv., že vychází z Otce skrze Syna, nenamítá nic, aby byl nazýván Duchem Synovým jako Otcovým; ale nepřipouští, že vychází též ze Syna a od něho jako od Otce svoji subsistenci má (l. c. I, 7. 8; homil. in sabb. sanct. n. 4.). Před svoji zkouškou byli andělé téžce vnímaví (εὐσκήνῃται) pro zlé; nyní jsou k němu neschopní (ἀκίνητοι), ne však přirozeností, nýbrž milostí; dělí se na 9 křů (De fide orth. II, 3).

Ze svátostí zmiňuje se o dvou, křtu a eucharistii (De fide orth. IV, 9. 13). V nauce o eucharistii přednáší katolickou nauku o transsubstantiaci zcela určitě (αὐτος ὁ ἄρτος καὶ οἶνος μεταποιῶνται εἰς σῶμα καὶ αἷμα θεοῦ, De fide orth. IV, c. 13.)

V apologiích účty obrazů rozeznává sv. Jan přesně mezi klaněním se Bohu jen příslušícím (λατρεία) a mezi úctou tvorů (προσκύσεις). Starozákonní zákaz obrazů týkal se představování neviditelného Boha o sobě a zapovídal uctívati obrazy klaněním se (ἢ τῆς λατρείας προσκύσεις). Vtěleného Boha lze však zobrazovati (σὺ τὴν ἀέρατον εἰκονίζω θεότητα, ἀλλ' εἰκονίζω θεοῦ τὴν ὁραθεῖσαν σάρκα, Or. I, 4). Užitečnost obrazův je na jevě; neboť zpřítomňují události vykoupení,

ctnosti svatých, jsou knihami a kázáním pro ty, kdož ne-
umějí čísti.

Celkové vydání opatřil Le Quien ve 2 fol. Paříž 1712; otisknuto
bylo v Benátkách 1748 a s přídavky od Migne, Patr. gr. t. 94—96 —
Langen, Johannes von Damaskus. Gotha 1879. — Perrier, Jean Da-
mascène, sa vie et ses écrits. Strassb. 1863 — Holl, Die Sacra Parallela des
Joh. Dam. Leipzig 1896. — Bach, Die Dogmengesch. des Mittelalters
I. Wien 1873. — Schwane, Dogmengesch. II 195 nás; 410 nás. — Er-
moni, St. Jean Damascène, 2 éd. Paris 1906.

HLAVA II.

Spisovatelé latinští.

§ 79. **Semipelagian Faustus z Reji, jeho odpůrce sv. Ful- gentius z Ruspe a sv. Caesarius z Arelatu.**

1. **Faustus z Reji**, po Janu Kassianovi nejpřednější
zástupce semipelagianismu, pocházel z Britannie a stal se
mnichem a po té též opatem (od r. 433 nebo 434) v slavném
klášteře lerinském a konečně biskupem v Reji (nyní Riez)
v Provenci. Jako rozhodný odpůrce Arianův a Pneumatomachů
byl kolem r. 477 arianským králem Eurikem poslán do vy-
hnanství, z něhož však se po jeho smrti r. 485 vrátil opět do
své diecese. Rok jeho smrti je neznám.

Faustus, bez odporu jeden z nejváženějších a nejvliv-
nějších biskupů jižní Gallie v 2. polovici století 5., psal nejen
proti arianismu a macedonianismu, nýbrž i proti tak zv.
praedestinatianismu. Původcem tohoto bludu byl galský kněz
Lucidus, jenž za nauku Augustinovu prohlašoval úplné
zničení svobodné vůle po pádu a nepodmíněné předurčení
k reprobaci a partikularitu milosti výkupné. Názory tyto, byly
zavrženy na synodách v Arelatě r. 473 a v Lyoně r. 474;
na žádost pak biskupů, na synodách těchto shromážděných,
napsal Faustus spis *De gratia et libero arbitrio*

libri duo. Faustus potírá v něm neméně rozhodně pelagianismus jako praedestinatianismus, sám však přidržuje se při tom semipelagianismu ve smyslu Kassianově a rozvíjí jej ještě dále. Vedle spisu *De gratia* máme od Fausta dvě knihy *De Spiritu S.*, neprávem římskému jáhnovi Paschasiovi připisované, a dále 12 listův a čtená kázání, která se však zachovala ponejvíce buď anonymně nebo pod cizími jmény.

* Jako Kasian učil i Faustus, že náklonnost k víře a touha po křtu vychází z vůle lidské a nikoli z milosti; častěji sice mluví o *gratia praecedens*, rozumí však touto pouze milost zjevení, jako vůbec milostí rozumí hlavně zevnější pomoc boží v zákoně a nauce, ano někdy i jen svobodu. Také *gratuitu* milosti popírá Faustus; dle něho může si člověk všecky milosti od Boha vyprositi a Bůh mu je pak musí dle svého milosrdenství dáti. Také *gratia specialis* k setrvalosti v dobrém nepřipouští. Rozhodně zavrhuje i nauku Augustinovu o praedestinaci, nazýváje ji *lex fatalis*; dle něho závisí předurčení k blaženosti nebo zavržení jediné od božského předzvědění. Těmito svými názory vyvolal ovšem Faustus, jenž i jakési tělesnosti duší a andělův učil, odpor rozhodný v širokých kruzích přívržencův Augustinových. Jeho nauka o milosti byla potírána od různých theologů, jako od Fulgentia z Ruspe, Caesaria z Arelatu, Avita Viennského, a na sněmu oranžském II. r. 529 zavržena.

Vydání Migneovo *Patr. gr. t. 58.* je neúplné. Celkové vydání opatřil Engelbrecht ve Vídeňském *Corpus script. eccl. lat. t. XXI.* — Týž *Studien über die Schriften des Bischofs von Reji Faustus* Wien 1889. — Koch, *Der hl. Faustus, Bischof von Riez*, Stuttgart 1895. — Wörter, *Zur Dogmengeschichte des Semipelagianismus*, Münster 1899.

2. Rozhodným odpůrcem arianismu, avšak zároveň obratným obhájcem nauky sv. Augustina o milosti proti semipelagianismu byl sv. Fulgentius, největší theolog své doby. Fulgentius pocházel ze vznešené rodiny africké a nabyv pečlivého vychování věnoval se stavu mnišskému. Po mnohých

utrpeních a pronásledováních, jež zakoušeti mu bylo od Arianů, po blahodárné činnosti jako opat kláštera stal se přes zpěčování svoje kolem r. 508 biskupem malého přímořního města Ruspe v Africe. Než záhy byl se 60 jinými biskupy katolickými od arianského krále Thrasamunda (496—523) poslán do vyhnanství na Sardinii. Roku 515 byl povolán k dogmatickým jednáním do Karthaga, kde horlivě pracoval pro víru katolickou; pletichami Arianů byl však r. 519 donucen znovu do vyhnanství se odebrat, z kterého se teprve po smrti krále r. 523 spolu s ostatními biskupy navrátil. Po té ještě po deset let věnoval se v klidu a pokoji správě své diecese († 533).

Většina spisů Fulgentiových zabývá se vyvrácením arianismu, jako na př. *Contra Arianos*, v němž odpovídá na 10 otázek Thrasamundem mu předložených, a tři knihy *Ad Thrasamundum regem Vandalorum*, ve kterých nové námitky krále vyvrací. Výklady nauky o milosti počal se sv. Fulgentius zabývat r. 520, když skytičtí mnichové v Cařihradě, nejsouce spokojeni, že papež Hormisdas nezavrhl úplně dle jich přání spisů Fausta z Reji, obrátili se na biskupy africké, tehdy na Sardinii prodlévající, a tito ve zvláštním listě synodálním r. 523 proti nauce Faustově se vyslovili. Fulgentius, jenž dle všeho sestavil jménem biskupů tento synodální list, podjal se ještě důkladnějšího vyvrácení nauky Faustovy ve 3 knihách *De veritate praedestinationis et gratiae Dei*, jakož i v 7 knihách *Contra Faustum*, jež se však na nás nedochovaly. Vedle těchto polemických spisů napsal též kompendium dogmatické *De fide ad Petrum sive de regula verae fidei*, knížku to v pravdě zlatou.

* V nauce o milosti přidržuje se Fulgentius úplně stanoviska Augustinova; učit s ním nepodmíněné praedestinaci a také o osudu nepokřtěných dítek přijímá jeho názor, takže právem nazván byl »zkráceným Augustinem«. Výslovně popírá neposkvřené početí Panny Marie: *Caro quippe Mariae, quae in iniquitatibus fuerat humana solemnitatem con-*

cepta, caro fuit utique peccati, quae filium Dei genuit in similitudinem carnis peccati. (Ep. 17, 6, 13.)

Nejlepší vydání jeho spisů uspořádal Maurin Mangeant, Paris 1684, otisk v Benátkách 1742. — Migne, *Patr. lat. t. 65.* — Leclercq, *L'Afrique chrét. II* Paris 1904, 204. n. — Wörter, *Zur Dogmengesch. des Semipelagianismus* 1900. Kap. III. Die Lehre des Fulgent.

3. Hlavní zásluha o definitivní urovnání a odklizení sporů semipelagiánských přísluší sv. Caesariovi, arcibiskupu arelatskému. Nejprve byl mnichem kláštera lerinského a po té stal se arcibiskupem arelatským a rozvíjel po čtyřicet let v tomto úřadě blahodárnou činnost jako praktický správce duchovní, jako reformátor kázně církevní, a zvláště jako kazatel lidový v dobách nejhlubšího sociálního a náboženského kvašení († 543). Literární pozůstalost sv. Caesaria záleží hlavně z kázání. Kázání jeho vyznamenávají se jednoduchostí, jasností a dosti značnou čistotou řeči. Většina z nich byla určena speciálně pro obyčejný lid a je bohatě propletena názornými obrazy z přírody a z denního života. Vůbec dlužno Caesaria počítati k největším lidovým řečníkům, které starolatinská církev měla. Vedle toho sestavil dvě pravidla řeholní: pro muže (*Ad monachos*) a pro ženy (*Ad virgines*), kterým ukládá též za povinnost opisovati knihy. O spise *Capitula sanctorum patrum de gratia et libero arbitrio* Morin dokázal, že je zcela jistě dílem Caesariovým.¹⁾

Celkového vydání spisů Caesariových ještě nemáme. Část jeho kázání je mezi *Sermones suppositi* sv. Augustina v Migneově *Patr. lat. t. 39* a jiná tamtéž t. 67. — Arnold, *Caesarius von Arelate und die gallische Kirche seiner Zeit.* Leipzig 1894. — Lejay, *La rôle théologique de Césaire d'Arles.* Paris 1906.

§ 80. Italští spisovatelé této periody.

1. Mezi papeži druhé polovice století 5. zasluhuje zmínky jako spisovatel Gelasius I. (492—496), po Lvu Velkém nej-

¹⁾ Morin, *Un travail inédit de saint Césaire* (*Revue Bénédictine.* 1904, 225—239).

znamenitější papež století 5. Zachovaly se nám od něho četné listy a dekrety, jejichž počet před nedávnem byl ještě značně rozmnožen objevem tak zv. britské sbírky listů papežských. Nejznamenitější dekretale *De recipiendis et non recipiendis libris*, seznam kanonu Písma sv., apokryfních a haeretických spisův atd., které prý vydal na synodě římské r. 494, je nepravé. Jeho první část, obsahující seznam kanonických spisů biblických, náleží synodě římské za papeže Damasa r. 382; druhá dle všeho papeži Hormisdovi. ¹⁾ Některé z jeho listů jsou vlastně pojednání a zabývají se hlavně odstraněním rozkolu Accacianského. Homilie a hymny jeho se naproti tomu ztratily. *Sacramentarium Gelasianum* zachovalo se ve vatikánském rukopise ze stol 7. Obsahuje ovšem pozdější přídavky, avšak základem sahá k papeži Gelasiovi, o němž je jisto, že sestavil *Sacramentarium*.

Listy a dekrety Gelasiovy sebral Migne, *Patr. lat.* t. 59 a lépe Thiel, *Epistulae Romanorum pontificum a s. Hilario usque ad Hormisdam*. Braunsberg 1886. — Nejstarší římská sakramentaria vydal nejlépe Muratovi, *Liturgia romana vetus*. Venetiis 1748. — Duchesne, *Origines du culte chrétien* 3. éd. Paris 1902. — Probst, *Die ältesten römischen Sakramentarien und Ordines*. Münster 1892.

2. Magnus Felix Ennodius narodil se r. 473 v jižní Gallii, přišel však záhy do Pavie v severní Italii a vstoupil zde, vzdav se úřadu retora, do stavu duchovního, jeho manželka pak přijala závoj klášterní. Roku 513, jak se podobá, stal se biskupem v Pavii (Ticinum) a byl poslán dvakrát (r. 515 a r. 517) papežem Hormisdou k východořímskému císaři Anastasiovi, aby zprostředkoval smíření církve východní a západní; obojí poslání zůstalo však bezvýsledným († 521).

Ennodius byl retorem, prosaistou a básníkem zároveň. Všecky jeho spisy pocházejí z doby před nastoupením úřadu biskupského. Jsou to především dvě knihdy *Carmina*, z nichž první obsahuje 21 básní, druhá 151 krátkých epigramů pro náhrobky, chrámy, obrazy a jiná umělecká díla bez básnického

¹⁾ Koch, *Faustus von Riez*. Stuttgart 1895 str. 58 nás.

vzletu. Četnější jsou spisy prosaické. K těmto náleží 28 *Dictiones*, t. j. řečí vzorných dle vzoru pohanské retoriky školské, jejichž thema vzato je buď z pohanské minulosti Říma nebo z mythologie. Zajímavější jsou 10 *Opuscula miscella*. V čele jejich je panegyrikus na ostrogotského krále Theodorika, jenž přednesen byl na počátku r. 508, jak se zdá, při nějaké politické slavnosti. Řeč tato svědčí o vynikajícím řečnickém nadání Ennodiově a je značného historického významu. Synodu římskou z r. 502, jež ujímala se papeže Symmachy proti obviněním jeho odpůrců, hájil šťastně a obratně v *Libellus adversus eos, qui contra synodum scribere praesumpserunt*. Podle vzoru *confessio* sv. Augustina napsal Ennodius též krátkou autobiografii *Eucharisticum de vita sua*. Četné listy Ennodiovy (297) jsou v celku bezvýznamné.

Vydání Sirmondovo Paříž 1611 otiskl Migne, *Patr. lat.* t. 64. Nové vydání opatřili Hartel ve Viedeňském *Corpus script. eccl. lat.* VI a Vogel v *Monum. Germaniae, Aec. antiquissimi* VII. Berlín 1885. — L'église, *Oeuvres complètes de Saint Ennodius, évêque de Pavie. T. I. Lettres. Text latin et traduction française.* Paris 1906. — Pfeilschifter, *Der Ostgothenkönig Theodorich der Grosse u. die kath. Kirche.* Münster 1896.

3. Boëthius narodil se ze staroslavného a již od dlouhé doby křesťanského rodu Aniciů v Římě kolem r. 480. Záhy osiřev, nabyt přece znamenitého vědeckého vzdělání, zejména též v literatuře řecké. Všestrannou učeností, výmluvností, urozeným původem a vynikajícími vlastnostmi osobními získal si přízeň ostrogotského krále Theodorika v té míře, že se stal r. 510 konsulem a k téže důstojnosti byli povýšeni i jeho synové. Když však později vřele se ujal senatora Albina, jenž obviňován byl z tajného písemného spojení s východořímským císařem Justinem, upadl sám v podezření zrádného dorozumění s dvorem byzantským a byl posléze po dlouhé vazbě za mnohých muk popraven kolem r. 526.

Svou činností literární měl Boëthius veliký vliv na rozvoj vědy středověké, ano možno říci, že položil základ formální

ke scholastice tím, že jednak přeložil logické spisy Aristotelovy nebo komentáře k nim na jazyk latinský, anebo sám k nim snadno srozumitelné komentáře napsal. Tak máme od něho překlady Aristotelových *Analytica priora* a *posteriora*, *Topica*, překlad Aristotelova (?) spisu *De interpretatione*, dále překlad a komentář k Porfyriově *Isagoge* atd.

Hlavním jeho dílem je však pět knih *De consolatione philosophiae*, jež napsal v samotě žaláře v předvečer smrti své. Celé dílo sepsáno je ve formě dialogické a úkolem jeho je podati myšlenky útěchy, jež skýtá filosofie. I ukazuje především, že statky pozemské nemohou učiniti člověka šťastným a ztráta jejich nešťastným; že pravého štěstí lze pouze nalézt v Bohu, nejvyšším dobru a cíli všech věcí; že božská prozřetelnost vede dobrého člověka po tajemných cestách k pravému štěstí, kdežto štěstí zlého že spočívá na pouhém zdání, a po smrti že čeká naň věčný trest; a konečně že lidská vůle je svobodná a že lidská svoboda dá se srovnat s božským předzvěděním. Celý spis končí napomenutím, varovati se nepravostí a konati ctností. Tento spis Boëthiův, uměle založený, celkem originalností a uhlazeností a správností mluvy se vyznamenávající, těšil se ve středověku veliké vážnosti a mnohým byl zamilovanou četbou. Do textu jsou zařaděny též četné básně, jež vynikají jak bohatostí a hloubkou myšlenek, tak i vroucností citu, jakož i dokonalou formou. Co se týče názorů, přednáší Boëthius ve spise svém neoplatonicky zbarvený eklekticismus. V celém díle nevyskytá se nic specificky křesťanského, ani jméno Kristovo, ani citát z Písma sv., takže někteří v novější době vyslovovali pochybnost, zclali Boëthius byl křesťanem. Než třeba míti na zřeteli, že tehdejší doba vůbec ráda brala pro spisy ne přísně theologické myšlenky ze staré filosofie. Kromě toho celé dílo má nepopíratelně křesťanské zbarvení; ryzost jeho mravních zásad, jakož i jistota a vroucnost, s kterými je přednáší, předpokládají křesťanský názor světový a dokazují křesťana.

Neprávem tudíž někteří z obsahu *Consolatio* dovozovali, že theologické traktáty, které se nám zachovaly pode jménem Boëthia, jako *Desancta Trinitate*, *Liber contra Nestorium et Eutychen*, jsou nepravé. Pouze jeden z nich, *De fide catholica*, je podvržený. Další spisy Boëthiovy *De institutione musica* a *De institutione arithmetica* byly základem středověkého počtářství a theorie hudby.

Úplné vydání spisů Boëthiových je v *Migneově Patr. lat. t. 63—64*; *Consolatio* a pět theologických traktátů vydal Peiper. Leipzig 1871. — In *Isagogem Porphyrii commenta. Rec. Brandt* ve *Videňském Corpus script. eccl. A. 46.* — Hildebrand, *Boëthius und seine Stellung zum Christentum.* Regensburg 1885.

4. *Dionysius Exiguus*, kterážto příjmení sám z pokory si dal, pocházel z římské provincie Skythie, přišel však záhy asi kolem r. 500 do Říma a žil zde jako mnich velmi sběhlý ve vědách řeckých i latinských asi do r. 540. Jeho hlavní literární zásluha záleží v tom, že přeložil četné theologické spisy řecké na jazyk latinský a že uspořádal sbírku kanonů řeckých a latinských synod, již vydal ve dvojí redakci. Z první zachovala se nam pouze předmluva, druhou však máme úplnou; počíná nepravými tak zv. kanony apoštolskými (50) a končí kanony koncilu chalcedonského r. 451. Za papeže Symmachy (498—514) sestavil sbírku papežských dekretál od papeže Siricia († 398) až do Anastasia II. († 498) a tato byla později se sbírkou kanonu spojena v celek pod názvem *Dionysiana* (*collectio*). Obě sbírky nabyly v církvi římské ihned veliké vážnosti. Papež Jan II. (532—535) uváděl již dle ní v úředních svých listinách koncily a papežské dekretálky. V oboru chronologie získal si nesmrtelného jména tím, že zavedl éru dionysianskou neboli křesťanskou. S důrazem odporučil i na západě 19letý alexandrijský velikonoční cyklus a učinil narození Ježíše Krista východiskem letopočtu.

Migne Patr. lat. t. 67. — Maassen. *Geschichte der Quellen und der Literatur des kanonischen Rechts I.* Graz 1870.

§ 81. Další spisovatelé italští.

1. Sv. Benedikt, patriarcha života řeholního na západě, narodil se kolem r. 480 ze vznešeného rodu Aniciů v Nursii. Z Říma, kam byl poslán ke svému vzdělání, uchýlil se záhy do samoty v jeskyni v Subiaku u Tivoli a žil zde po tři léta v úplné skrytosti. Když byl po té od pastýřů objeven, přijal na prosbu mnichů sousedního kláštera Vicovara důstojnost opatskou; ježto však ho mnichové ve hněvu nad jeho přísností otrávit chtěli, vrátil se do samoty. Svatý život přivábil však k němu opět mnoho žáků, takže od roku 520 mohl založit 12 klášterů. Konečně osočováním sousedního kněze ze Subiaka zapuzen, uchýlil se s několika průvodci na Monte Cassino a založil zde r. 529 v dobách pozdějších tak proslulý klášter stejného jména († 543). Kolem r. 520 napsal Benedikt svoji řeholi, která odstraniti měla kolísání a různost dosavadní řeholní kázně, mnišstvo na západě k velikému rozkvětu přivésti a nepočetným světcům býti pravidlem života. Rukopisy nám zachované dělí se na dvě třídy. Tři rukopisy ze stol. 9. (ve sv. Havlu, ve Vídni a v Mnichově) obsahují původní znění její, vzaté z rukopisu spisovatelova, druhý z části ještě ve starších rukopisech zachovaný text je interpolován od Benediktova žáka Simplicia. Řehole tato, opravdu magna charta řádu benediktinského, tvoří dobře spořádaný celek a obsahuje v 73 hlavách vše, čeho třeba k prospěšnému řízení kláštera a k životu v pravdě řeholnímu. Po krátké předmluvě udává některé druhy mnichů, (c. 1), pojednává o pravém vedení kláštera (c. 2—4), udílí asketické předpisy (c. 5—7), předpisuje officium divinum (c. 8—20). a celý domácí řád (c. 21—52), obsahuje předpisy o pohostinství a poměru mnichů k světu zevnějšímu (c. 53—71) a konečně o dobrém duchu, kterého se mají přidržovati, a o cíli, po kterém mají toužiti.

Migne, *Patr. lat.* t. 66. — S hojným apparátem variantův opatřil vydání řehole Schmidt O. S. B. Regensburg 1880. — Nové vydání uspořádal Wölfflin. Leipzig 1895. — Lechner, *Leben des hl. Benedikts.* Regensburg 1859. — Traube *Textgeschichte der Regula s. Benedicti.* München 1898. — Huillier, *Le patriarche St. Benoit.* Paris 1905.

2. Magnus Aurelius Cassiodorus senator pocházel ze staré a slavné rodiny ze Squillacum v Bruttii. Jako otec jeho tak těšil se i on přízni Theodorika a u věku sotva 20 let jmenován byl kvestorem a tím tajným sekretářem krále čili vlastně ministrem. Kolem r. 514 dosáhl konsulatu. Až do r. 540 spočívalo řízení státní a církevní politiky králův ostrogotských hlavně v rukou jeho. Roku 540 uchýlil se však u věku 60 let do benediktinského kláštera Vivaria, který na svých statcích v Bruttii založil, aby se zcela oddal zbožnosti a vědě. Jeho hlavně přičiněním bylo zavedeno v řadě benediktinském pěstování theologických studií. Tak kláštery staly se v oné době, kdy vše kolem v barbarství klesalo, útočišti vědy, ve kterých byla ukryta před bouřemi klassicko-antická, jakož i křesťanská literatura, a klerus vzdělán na nositele kultury. Kassiodor zemřel kolem r. 565 u věku 90 let v pověsti svatosti.

Povahou svou lišil se Kassiodor úplně od Boëthia. Kdežto Boëthius byl theoretikem a idealistou, byl Kassiodor praktikem a realistou. Ke všem jeho pracím literárním daly podnět zevnější důvody a ohledy a mají úkol vyhověti určitým potřebám doby a okolí. Jako Boëthius vyniká i Kassiodor obsáhlým věděním a snaží se učinit toto vědění přístupným širším kruhům. Originálnost mu však schází podobně jako Boëthiovi.

Nejstarším ze spisů Kassiodorových je *Chronicon*, světová kronika od Adama až do r. 519. Není však dějinami světovými jako spíše seznamem konsulů s úvodem až do stvoření sahajícím. Sestavena je ze starších kronik a samostatnou je pouze od r. 496. Tendencí její je smířit římské obyvatelstvo říše ostrogotské s vládou cizincův. Cennější byly dějiny *De origine actibusque Getarum* ve 12 knihách, které dle něho sahaly až k smrti Theodorikově († 526). Bohužel, zachovaly se nám jen ve zběžném a neobratném výtahu Gotha Jordana. Důležitým pramenem pro církevní dějiny jsou *Variae* (sc. *epistolae et formulae*), sbírka listin od Kassiodora v jeho úředním postavení vydaných ve 12 knihách.

Styl těchto listin stal se vzorem slohu kancelářského v prvních dobách středověku. Dvě knihy (6. a 7.) obsahují pouhé formuláře jmenovacích dekretů k různým úřadům státním.

V klášterní odloučenosti napsal vedle komentáře k Žalmům a *Complexiones in epistolas et acta Apostol. et Apocal.* dvě díla, která jsou pravými arsenály nejrozličnější učenosti, náležela k nejváženějším učebnicím středověkým. Jsou to především dvě knihy *Institutiones divinarum et saecularium lectionum* (čili *litterarum*). První kniha je jakýmsi úvodem do studia theologického, zvláště Písma sv.; druhá kratší, ve vydáních obyčejně jako zvláštní dílo pod názvem *De artibus ac disciplinis liberalium litterarum* uváděná, podává stručný nástin sedmi svobodných umění (*trivium*: grammatika, retorika, dialektika; *quadrivium*: arithmetika, musika, geometrie, astronomie). Dle úmyslu spisovatele měl spis tento nahradit aspoň z části nedostatek vysoké školy na západě, a to především mnichům ve Vivariu. Druhým dílem je *Historia ecclesiastica tripartita* ve 12 knihách, která vlastně je spojením dějin Sokratových, Sozomenových a Theodoretových, přeložených scholastikem Epifaniem na jazyk latinský, v jeden celek, ovšem s různými zkratky. Dílo mělo býti doplňkem a pokračováním Rufinova zpracování dějin Eusebiovy. Některé spisy Kassiodorovy, mezi nimi výklad listu k Římanům, jež zejména pelagianismus potíral, se ztratily.

Vydání spisů Kassiodorových od Maurina Gareta ve 2 fol. Rouen 1679 otisknuto bylo Migneem, *Patr. lat.* t. 69—70. — Krásné vydání *Variae* opatřil Mommsen v *Mon. Germ. Aet. antiq.* Berlin 1894. — Krátký, ale cenný výtah neznámého spisu Kassiodorova, obsahující genealogický přehled rodiny spisovatelovy a poznámky o jeho spisovatelské činnosti, našel Holder a uveřejnil Usener (*Anecdota Holderi*. Bonn 1877).

§ 82. Sv. Řehoř Veliký.

Na rozhraní mezi starověkem a středověkem stojí velebná postava papeže Řehoře I., jednoho z největších mezi všemi nástupci sv. Petra. Řehoř pocházel ze staré patricijské rodiny

římské, stal se záhy městským praefektem. Než po příkladu své matky, která po smrti manžela do kláštera vstoupila, zřekl se všech světských důstojností a zevnějšího lešku, prodal zděděné statky, věnoval z nich část na podporu chudých, ostatek pak na zřízení šesti klášterů na Sicilii a sedmého v Římě. V tomto stal se též sám mnichem podle řehole sv. Benedikta a žil zde v takové přísnosti, že tím podkopal slabé zdraví svoje; nicméně i později vzpomínal toužebně na zlaté dny klášterní odloučenosti, z které ho nejdříve vytrhl papež Benedikt I., učiniv jej regionariem, t. j. kardinálem jáhnem. Nástupce jeho Pelagius II. svěřil mu rovněž tak čestný jako obtížný úřad apokrisiaria čili nuncia při dvoře cařihradském. Po sedm let zastával Řehoř tento úřad, načež vrátil se r. 585 do kláštera a zvolen byl za opata. Užřev jednoho dne anglosaské jinochy na otrokářském trhu, zahořel touhou přinésti Anglosasům požehnání křesťanské civilisace. Se souhlasem papeže opustil již tajně Řím, byl však na žádost římského lidu rychlými posly zpět povolán a po smrti Pelagia II. r. 590 zvolen jednohlasně senátem, duchovenstvem a lidem za jeho nástupce. Teprve po delším marném zdráhání odhodlal se přijati tuto důstojnost.

Dle vlastních slov (Regist. I, 4) převzal řízení lodičky Petrovy v době, kdy do ní se všech stran vlny vnikaly a její zpuchřelé boky ustavičnými bouřemi šlehány praskající zvěstovaly stroskotání. V Italii řádily mor a hlad; Longobardi pálili a vraždili; milánská provincie trvala stále ještě v rozkolu pro zavržení tří kapitol; pozdější rozkol církve východní se připravoval; celý civilisovaný svět zdál se v nejhlubších základech otřesen. A Řehoř, ujav se pevnou rukou kormidla, dovedl lodičku církve v těchto rozbouřených vlnách šťastně řídit. Jeho neúnavně činný, praktický a rozvážný duch, plný pokory, klidu a mírnosti, nespouštěl žádné potřeby církevní se zřetele. Energicky udržoval Řehoř kázeň církevní a ujímal se utiskovaného lidu proti libovůli císařských úředníkův. Proti Arianům, Donatistům, Agnoëtům a jiným sektám hájil zmužile víru a rozšířil církev na severu Evropy, poslav do Anglie benediktinského

opata Augustina se 40 mnichy, jejichž přičiněním značná část Anglosasů víře Kristově získána byla. Při veřejných pohromách (moru, hladu atd.) byl andělem útěchy, sytil chudé a rozvíjel vůbec na všechny strany činnost obětavou. Mocnou ochranou Říma proti Longobardům položil základ k státu papežskému a k středověkému mocenskému postavení papežův. Když cařihradský patriarcha Jan Jejunator název patriarchy oekumenického, který mu dali biskupové východní, odmítnouti po opětném napomenutí nechtěl, nazval se Řehoř servus servorum Dei. Sama sebe zapomínaje, dovedl Řehoř získati všechny a v 14 letech pontifikátu svého povznesením církevního života a zmírněním sociální bídý pozměnil velkou část tvárnosti země († 604).

Nejvýmluvnějším svědectvím a nejvěrnějším zrcadlem jeho papežské činnosti a jeho státnického bystrozraku je sbírka jeho úředních listin, *Registrum epistolarum*. Nezachovala se nám však úplně, nýbrž jen ve třech od sebe nezávislých výtazích, z nichž nejobsáhlejší byl sestaven za papeže Hadriana I. (772—795) pro Karla Velkého. Sporádán je chronologicky a vztahuje se na celou dobu vlády Řehořovy; listiny ostatních dvou sbírek týkají se jen jednotlivých rokův. Celá sbírka obsahuje 848 čísel, která jsou dle roků jeho pontifikátu rozdělena na 14 knih.

Ideál duchovního pastýře, jak jej předvádějí tyto listy v praktickém uskutečnění, Řehoř theoreticky rozvinul ve svém slavném spise *Liber regulae pastoralis*, napsaném brzo po nastoupení papežského stolce a věnovaném arcibiskupovi ravennskému Janovi, který papeži činil výtky pro útěk po volbě papežské. Řehoř ospravedlňuje své jednání zcela jako Jan Zlatoústý tím, že vykládá vznešenost a obtížnost úřadu pastýřského; neboť duchovní správa je *ars artium*. První kniha jedná o podmínkách úřadu pastýřského, druhá o životě pastýře, třetí nejobsáhlejší o způsobu, jakým má vyučovat, poslední, jednu pouze kapitolu obsahující, napomíná k dennímu rozjímání vlastní nedostatečnosti. Ještě

za života Řehořova byl spis tento přeložen na jazyk řecký, později z rozkazu Alfreda Velkého na jazyk anglický a těšil se po celý středověk jako učebnice pastorálky veliké vážnosti. Značného rozšíření nabyly a vliv dalekosáhlý na pozdější doby měly také čtyři knihy Řehořovy zvané *Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum et aeternitate animarum* z r. 593. Svetskými pracemi znaven uchýlil se Řehoř do samoty a oddal se zármutku, že mu není popřáno v zátíší klášterním věnovati se spáse duše své. Zármutek svůj vyjevil příteli z mládí jáhnovi Petrovi a poukazoval zvláště k tomu, jak mnoho svatých mužů dřívějších dob v samotě dosáhlo chlumu dokonalosti. Když Petr odpověděl, že mu nejsou v Itálii známí mužové, kteří by se byli skvěli zázraky, odhodlal se Řehoř na jeho výzvu vypravovati o takovýchto asketech z části z vlastních vzpomínek, z části ze zpráv věrohodných svědkův. Kniha první a třetí vypravují o zázracích rozličných zbožných mužův italských, téměř nám neznámých, druhá vypravuje o zázracích sv. Benedikta z Nursie. Čtvrtá kniha mluví speciálně o takových zázračných událostech, které mají býti důkazem pro trvání duše po smrti.

Cennější a významnější je *Expositio in librum Job seu Moraliu libri XXXV*, dílo velmi obsáhlé, které jako apokrisiář v Cařihradě započal, ale teprve jako papež dokončil po r. 590. Úmyslem jeho bylo vysvětliti knihu Job v trojím smyslu: historickém, typickém a morálním. Smysl slovní je podán jen krátce, za to však morální aplikace je tak obšírnou, že spis stává se jakýmsi repertoriem theologie morální.

Též na poli homiletiky byl Řehoř činným. Zachovaly se nám ve dvou knihách *Homiliae 40 in Evangelia*, krátké to výklady evangelických perikop v řeči jednoduché a v srdečném tónu; dvacet z nich bylo od papeže jen diktováno a pak notářem v jeho přítomnosti lidu přečteno; dvacet ostatních od Řehoře předneseno a od rychlopisců napsáno. V novějších vydáních připojuje se k nim obyčejně kající

kázání, které konal Řehoř za moru r. 596. Vedle toho máme ještě dvě knihy homilií k Ezechielovi, *Homiliae XXII in Ezechielem*. Že by byl také skladatelem hymnů, kterých se mu v Maurinském vydání připisuje osm, novější kritikové jako Bardenhever a Dreves popírají.

Konečně i o liturgii získal si Řehoř zásluh nemalých tím, že reformoval mši sv. Že by však kanon v nynější své podobě pocházel od Řehoře, nelze tvrditi. *Sacramentarium Gregorianum*, které papež sestavil, zachovalo se nám ovšem jen ve formě rozšířené, ve které je Hadrian I. Karlu Velkému poslal, a tento ve Francii zavedl. Kromě toho zavedl Řehoř zpěv chorální, dle něho též *Cantus Gregorianus* zvaný, a zřídil školu zpěváckou, *schola pontificia*, která se stala vzorem mnohých podobných škol, zejména v říši francké.

Poněvadž Řehoř vesměs i v činnosti literární sledoval cíle praktické, nemají spisy jeho pro dějiny dogmat zvláštního významu, a to tím více, ježto žil v době, ve které tvůrčí síla dávno vymizela a sotva vymoženosti dřívějších dob zachovati dovedla. V nauce přidržuje se zcela tradice, a zejména sv. Augustina, vyjímaje však jeho nauku o praedestinaci. Tak přijímá názor Augustinův, že Bůh stvořil anděly zároveň se světem hmotným a názor Areopagity, že andělé děl se na 9 kůrův a že jen nižší k službě lidí jsou určeni (*Hom. in evang. 2, 34, 7—8: Hi qui minima nuntiant angeli, qui vero summa annuntiant, archangeli vocantur*). Čtyři první koncily »přijímá se ctí« jako čtyři evangelia (*Registr. 1, 25 a 3, 10*). Krásně praví, že k odpuštění hříchů třeba lítosti zpovědi a dostiučinění: *conversio mentis, confessio oris et vindicta peccati* (*Reg. 6, 2, 33*). Jasně dosvědčuje též existenci očiště a užitečnost modlitby a oběti mše sv. za duše tam dlící (*Dial. lib. IV. c. 55. a 57*). Vědom jsa si vznešeného postavení svého, praví: *sanctam ecclesiam in Apostololum principis soliditate firmatam esse* (*Registr. 6, 87*) a dále, že římský biskup je *caput fidei* (*Registr. 13, 37*) a

a že definitivně rozhoduje u věcech víry (Registr. 5, 54). Opětovaně hájí též úctu obrazů, jako na př. proti biskupovi Serenovi v Marseillu, jenž dal obrazy v chrámě svém zničit (Registr. 11, 13). Představeným doporučí, aby šetřili svobody svých poddaných (Reg. 10, 51), a zavrhuje též ve věcech náboženských používatí násilí (Registr. 9, 7). Proto kárá biskupy jihogallské, že nutili židy ke křtu a domnívali se, že tím vykonali dobrý skutek (Registr. 1, 47). Z homilie na vánoce (Hom. in Ěvang. 1, 8) vysvítá, že již tehdy byl v Římě obyčej v tento den sloužiti třikráte mši sv. V pohromách tehdejší doby viděl Řehoř, jako mnozí jiní vrstevníci jeho, předzvěsti nastávajícího již soudu (Hom. in Ěvang. 2, 28).

Vydání *Maurini*, ne právě příliš zdařilé (4 fol. Paříž 1706), bylo opraveno a rozmnoženo *Galliciolim* (17 sv. Benátky 1768 a znovu otisknuto *Mignem Petr. lat. t. 75—79. Registrum Řehořovo* vydali zdatile Ewald a Hartman v *Mon. Germ.: Gregorii I, papae registrum epistolarum* 2. sv. Berlin 1891. *Sacramentarium Gregorianum* vydal dobře Muratori, *Liturgia Romana vetus*. Benátky 1748. — Wolfsgrubner, *Gregor der Grosse. Saulgau* 1890. — 2. Aufl. Ravensburg 1896. — Grisar, *Il pontificato di S. Gregorio M. nella storia della civiltà cristiana*. Roma 1894. — Clausier, *St. Grégoire le Grand, pape et docteur de l'église*. Paris 1891. — O *Sacramentarium* jeho jednáji Duchesne, *Origines du culte chrétien* 3. éd. Paris 1902. Probst, *Die ältesten röm. Sacramentarien u. Ordines*. Münster 1892. —

§ 83. **Spisovatelé v Gallii.** (Sv. Řehoř Tourský a Venantius Fortunatus).

1. Řehoř Tourský pocházel z vážené senatorské rodiny gallské v Clermontě. Po předčasně smrti otce dostalo se mu zbožného vychování od bratra otcova, biskupa Galla v Clermontě. Již tehdy rozhodl se pro duchovní stav, věnoval se studiu Písma sv., podnikal cesty a navštívil také hrob sv. Martina v Toursu, hledaje tu uzdravení z nebezpečné nemoci. Tehdy asi navázal tam styky, které byly příčinou jeho volby r. 573 za biskupa tourského, kde tehdy bylo středisko náboženského

života v Gallii. Biskupský úřad spravoval s velikou obětavostí, ujmaje se i světských záležitostí své obce. Ano Řehoř zasahoval činností svou i mimo dioecesi. Proti násilnému králi Chilperichovi s úspěchem hájil zájmy církve a kultury, a když tento r. 584 byl zavražděn, podařilo se mu dosáhnouti důvěry krále Childeberta v té míře, že často byl volán na dvůr a jako vyslanec v záležitostech státních používán († 593 nebo 594).

Přes tuto činnost praktickou rozvíjel Řehoř v úřadě svém biskupském též obsáhlou činnost literární. Jakkoli řeč jeho jeví četné nedostatky grammatické, kterých si je Řehoř sám dobře vědom, je přece velmi zajímavá, poněvadž nám znázorňuje proces, kterým se proměňovala latina v řeč románskou, zvláště francouzskou. Spisy jeho jsou téměř všechny rázu historického. Ač je patrné, že byl příliš lehkověrným a dají se mu dokázati různé nesprávnosti, vzniklé ze zběžnosti, přece třeba uznati, že má vždy a všude upřímnou vůli říci nestranně pravdu a býti kritickým.

Hlavním jeho dílem je *Historia Francorum* lib. X, kterežto dílo zjednálo mu název Herodota a otce dějin Frankův. Jako většina kronik počíná i dílo Řehořovo přehledem dějin světových od Adama, dochází však již na konci první knihy až do smrti sv. Martina († 397); následující pak knihy vypravují církevní i světské dějiny Franků až do r. 591. Pátou knihou počínaje vypravuje Řehoř dějiny své doby, ne ovšem pragmaticky, nýbrž spíše v jednotlivých obrazech. Vypravování je populární, přirozené, někdy i naivní, ale právě to dodává celému dílu zvláštního půvabu, který zastíňuje všechny nedostatky a slabosti a vysvětluje oblíbenost, které se spisy Řehořovy těšily. Při nedostatečnosti jiných zpráv náleží dílo jeho k nejcennějším pramenům pro doby Meroovcův.

Ostatní spisy Řehořovy, jejichž seznam nám sám udává na konci dějin Franků, jsou téměř výlučně životy svatých. Sem náleží: *De virtutibus s. Martini* lib. IV, v nichž vypravuje Řehoř zázraky, které se udály na hrobě jeho veli-

kého předchůdce na stolci tourském, sv. Martina, nebo skrze předměty, jež s ním byly ve styku. *De gloria martyrum* vypravuje zázraky Páně, sv. apoštolův a galských a římských mučedníkův. *De gloria confessorum*, t. j. o zázracích galských vyznavačů, jako sv. Hilaria z Poitiersu, sv. Martina, sv. Remigia atd. *De virtutibus* (t. j. *miraculis*) s. Juliani vypravuje o zázracích sv. Juliana, mučedníka galského († kol. r. 304) v krajině clermontské. *Liber vitae patrum*, nejzajímavější z celé sbírky hagiografické, vypravuje životy 20 svatých biskupův a mnichů galských, ponejvíce z okolí Toursu, z nichž Řehoř některé osobně znal a jiní pak s ním byli příbuzní. Všecky tyto spisy spočívají převážně na ústním podání; obsahují sice mnoho dobrodružného a anekdotického, mají však značnou důležitost kulturní. Spis *De cursibus ecclesiasticis*, z něhož se zachovaly jen malé zlomky, byl liturgickou příručkou.

Nejstarší vydání Maurina Ruinarta v 1 fol. Paříž 1699 otiskl Migne, *Patr. lat. t. 71.* — Nejlepší vydání opatřili Arnét a Krusch v *Monum. Germ. hist. Scriptores rerum Meroving.* vol. I. Hannover 1884 n. — Löbell, *Gregor von Tours und seine Zeit.* 2. Aufl. Leipzig 1869.

2. Básník Venantius Fortunatus narodil se kolem r. 530 v severní Itálii poblíže Trevisa. Vědeckého vzdělání nabyl v Ravenně, a to netoliko v grammatice a retorice, nýbrž i v právu; zde také počínají první jeho poetické pokusy. Na poděkovanou za uzdravení z nemoci oční, které připisoval sv. Martinu Tourskému, podnikl kolem r. 565 pouť k jeho hrobu, pobyl na cestě dva roky na dvoře krále Sigiberta, jemuž k svatbě s Brunhildou věnoval *epithalamium*. Navštívil z Toursu Poitiers a dvě řeholnice, durynskou knížecí dceru Radegundu, vdovu franckého krále Chlotara I. a její svěřenku Anežku, zřekl se vlivem jejich dosavadního potulného života, dal se vysvětit na kněze a stal se zde duchovním správcem malé obce klášterní. Než i toto ústraní bylo přerušeno různými cestami. Venantius vstoupil ve styk se všemi téměř vynikajícími muži Gallie, zvláště s Řehořem Tourským.

Na konci 6. století povýšen byl na biskupa v Poitiersu, zemřel však záhy v prvních letech století 7.

Venantius vynikal značným nadáním básnickým; zejména různé události denního života dovedl oslavovati plynými verši. Většina jeho plodů jsou básně příležitostné, v nichž oslavuje místa, která navštívil, pány, kteří ho pohostinsky přijali, hostiny, které mu připravili atd. Proto podávají nám tyto básně poučný obraz spisovatele a jeho doby. Vroucností citu vyznamenávají se dva známé hymny pašiové *Pange lingua gloriosi* a *Vexilla regis prodeunt*, jež přijala církev do své liturgie. Dojemný je též nárek nad neštěstím královského domu durynského *De excidio Thoringiae*, jež Radegunda vyslovuje ústy básníkovými. Velkou většinu svých menších básní Venantius sám sebral ve sbírku 11 knih pod názvem *Carmina* neboli *Miscellanea*. K ní však náleží též některá pojednání prosaická, jako na příklad *Expositio orationis Dominicae* a *Expositio symboli apostolici*. Mimo sbírku nalézají se větší epická báseň *De vita sancti Martini* ve 4 knihách; je to však jen zkrácené zpracování Sulpicia Severa o sv. Martinovi. Konečně máme ještě od Fortunata životopisy některých svatých v prose, napsané pro lid řečí jednoduchou, jako na př. sv. Hilaria z Poitiersu, sv. Marcella, biskupa pařížského († 436) atd.

Vydání Migneovo, *Patr. lat. t. 88*, je otisk vydání od benediktina Luchih v 2 sv. v Římě 1876 vydaného. Nejlepší vydání opatřili Leo a Krusch v *Monumenta Germ. hist. Auct. ant. IV.* Berlín 1881—1885. — Caron, *Le poète Fortunat et son temps.* Amiens 1884. — Nisard, *Le poète Fortunat.* Paris 1890.

§ 84. Sv. Isidor Sevillský.

Posledním z Otců církevních na západě je sv. Isidor Sevillský. O jeho životě zachovaly se nám jen velmi skrovné zprávy. Tolik víme, že byl mladším bratrem sv. Leandra, arcibiskupa sevillského, jenž si získal největších zásluh o návrat Visigotů k víře katolické na třetím národním sněmu v To-

ledě r. 589. Vynikaje důkladným vzděláním, stal se kolem r. 600 nástupcem svého bratra na arcibiskupském stolci sevillském, v kterémžto úřadě se horlivě přičiňoval, aby škody arianismem způsobené vyléčil, život církevní povznesl, nové kláštery k pěstění života řeholního zřídil a stávající potřebnými prostředky opatřil. Poslední větší událost z jeho života je čtvrtý národní koncil v Toledu r. 633, na němž předsedal. Po 36leté požehnané působnosti zemřel r. 636. -

Již za života byl sv. Isidor považován za největšího učence své doby a obnovitele vědeckého života ve Španělsku. Ač Isidor nebyl spisovatelem původním, nýbrž většinou spisy své sestavil z excerptů spisovatelů pohanských a starších křesťanských, přece měly spisy jeho dalekosáhlý vliv na doby pozdější. Jimi položil klassické vzdělání latinského světa jako duchovní kvas do světa germanského a zachránil kromě toho před úplným zánikem mnohé zlomky starších spisovatelův.

Největším a nejvlivnějším ze spisů Isidorových jsou *Etymologiae* neboli *Origines* ve 20 kn. Rozdělení, jakož i vydání díla tohoto opatřil jeho přítel Braulio, biskup ze Saragossy. Spis, ovoce neobyčejné pílě sběratelské, je kompendiem světského i duchovního vědění. Jednotlivé předměty předvádějí se v libovolných ponejvíce a podivných etymologiích jmen těchto předmětův a po té následují věcné výklady. První tři knihy jednají hlavně o vědách sedmi svobodných umění, čtvrtá mluví o medicíně, pátá o časech a dobách, načež následuje krátká světová kronika až do císaře Heraklia. Kniha šestá až osmá jednají o Písmě sv., o církvi, o bohoslužbě, devátá o rozličných řečech, národech a jejich příbuznosti. Desátá vysvětluje etymologicky řadu slov alfabetycky spořádaných atd. Celé dílo je sice jen zběžně z excerptů sestaveno, nicméně ve středověku bylo pravou vědeckou studnicí. Zejména zůstalo vzorem a hlavním zdrojem glossářův. Hlavnímu dílu podobají se dvě knihy *Differentiae*, z nich první je slov-

nikem synonym (De differentiis verborum), druhá vysvětlením theologických pojmů (De differentiis rerum).

Z historických spisů zmínky zasluhují: *Chronicon*, krátká kronika světová od stvoření světa až do r. 615, dále *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum*, kronika Visigotů s krátkými přídávky o dějinách Vandalův a Suevův a konečně *De viris illustribus*, pokračování stejnojmenného díla Jeronymova a Gennadiova.

Z četných theologických spisů Isidorových významnější jsou: *Libri III sententiarum*, jakási učebnice dogmatiky a morálky, sestavená z výroků církevních autorit, zvláště sv. Augustina a Řehoře Velkého, a dále dvě knihy *De officiis ecclesiasticis*, z nichž první jedná o bohoslužbě, druhá pak o kleru. Svou péči o povznesení života řeholního, který považoval za kolébkou a útočiště věd, projevil Isidor sestavením *Regula monachorum*.

Vydání Arvalovo v 7 sv. Řím 1797, otiskl Migne *Patr. lat.* t. 81—84. Dějepisné spisy vydal též Mommsen v *Chronica minora* vol. II. (Mon. Germ. hist. Auct. ant. Berol. 1894.) — Dziedowski, Isidor und Ildelfons als Literaturhistoriker. Münster 1898. Bouret, *L' école chrétienne de Séville*. Paris 1855.

§ 85. Ostatní latinští spisovatelé této periody.

1. Eugippius narodil se kolem r. 455 v Noriku z rodičů římských, později byl žákem a průvodcem sv. Severina v Podunají mezi Passovem a Vídní, asi od r. 492 mnichem a pak opatem kláštera v kastelu Lukullském u Neapole. Kolem r. 511 napsal *Vita s. Severini monachi*. Vzácný tento spis nejjednoduššími barvami líčí nám názorně a věrně život apoštola Norika a zároveň boj křesťanské kultury proti zbytkům římského pohanství a proti barbarství severních přistěhovalcův. Na konci obsírně se vypravuje, kterak tělo sv. muže z břehů dunajských brzo po jeho smrti († 482) přeneseno bylo do zmíněného kláštera u Neapole (r. 488). Vedle tohoto životopisu napsal Eugippius *Excerpta ex operibus s. Augustini*, sbírku výtahu z nejruznějších spisů sv.

Augustina k účelům asketickým. Jak četné popisy posud zachované ukazují, těšila se ve středověku sbírka tato veliké oblibě.

Migne, Patr. lat. t. 62. Nové vydání uspořádal Knöll ve Vídenském Corpus script. eccl. lat. t. IX. Život sv. Severina vydal též Mommsen v. Monum. Germ. histor. Auctor. antiq. I. Berol. 1898.

2. Liber pontificalis, dílo pro dějiny papežů nanejvýše významné, skládá se z biografických skizz a sahá až do středověku. Papežové jsou podle časového postupu seřazeni a k jménu každého z nich připojeny jsou poznámky o jejich původu, trvání jejich pontifikátu, disciplinárních dekretch, církevních stavbách, někdy též o církevně-politických událostech, na konci však vždycky o počtu svěcení od nich udělených, o místě a době jejich uložení a o trvání uprazdnění. S počátku jsou poznámky tyto krátké a psané střízlivým slohem lapidárním, od 4. století stávají se obšírnějšími, v 8. a 9. stol. některé biografie tvoří již malé svazky. První vydání spisu povstalo kolem r. 530 tím, že neznámý spisovatel katalog Liberianský, seznam papežů sahající až do Liberiana († 366), značně rozmnožil a v něm pokračoval až do Felixy III. (IV.) (526—530). Ve výtahu zachovala se nám práce v katalogu Felicianském a Kononském, kterýžto poslední pokračuje v dějinách papežův až do Konona († 687). Celé dílo sahá až do Štěpána V. (r. 891). Vydání Duchesnovy podává též následující životopisy papežův až do Martina V. († 1431). Od 16. století omylem Onofria Panvinia až do nejnovější doby byl mylně za spisovatele považován učený bibliothekář římský Anastasius na konci stol. 9., ač ve skutečnosti Anastasius není s dílem v žádném jiném spojení, leč že v něm bylo pokračováno až do jeho periody. Starší část díla je obsahem chudá a nespolehlivá, za to druhá, mladší část od 6. až do 9. stol., je v celku pramenem prvního řádu.

Výborné vydání Liber pontificalis opatřil Duchesne, Le Liber pontificalis. Text, introduction et commentaire. 2 vol. Par. 1886—1892. — Nové vydání započal Mommsen v Monum. Germ. hist. Gesta pontif. Rom. I. Berol. 1898.

Doplňky a opravy.

Str. 5. rádek 9. z dola ῥ místo ῑ.

Str. 12. v literatuře čti Schüzler místo Schätzler.

Str. 34. v literatuře čti Sprinzl místo Springel.

Str. 34. v literatuře doplň Rivière, Saint Justin et les Apologistes du II. siècle. Paris 1907.

Str. 42. v literatuře doplň Di Pauli, Die Irrisio des Hermias. Paderborn 1907.

Str. 50. V nejnovější době byl objeven spis Irenaeův Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, o němž se zmiňuje Eusebius ve svých Dějinách církevních V, 26, a to v překladě armenském od archimandrity Ter-Mekerttschiana a od něho za pomoci armenského učenice Ter-Minassiantze vydán a do němčiny přeložen.

V úvodě (c. 1—8) mluví Irenaeus o obrození křtem a o víře v Trojici jím zaštipeně. Po té následuje vyložení starozákonních dějin spásy, jež končí zvěstováním, zjevením našeho Pána Ježíše Krista, Syna božího skrze proroky (c. 9—30). Pak jedná (c. 31—42) o vtělení Syna božího, o účelu a cíli díla výkupného: Slovo boží stalo se tělem dle úradku v lůně Panny, aby smrt zničilo a člověka oživilo. V následujícím oddíle (c. 37—97) dokazuje Irenaeus splnění starozákonních proroctví, vztahujících se na život, utrpení, smrt a oslavení, v Ježíši Kristu. Ἐπίδειξις je také v jistém smyslu polemickou, a to na konci (c. 98—100). Irenaeus nevystupuje tu však přímo proti haeresím, nýbrž skýτά jen křesťanskému bratru Marcianovi, t. j. členům orthodoxní obce, zbroj na obhájenou

víry proti útokům na ni činěným. Spis má cíl naskrze praktický, křesťané mají pravdu zachovati u veškeré integrity s dobrými skutky.

Des Heiligen Irenaeus Schrift zum Erweise der apostolischen Verkündigung, in armenischer Version entdeckt, herausgeg. u. ins Deutsche übers. von Ter-Mekerttschian u. Ter-Minassiantz. Leipzig 1907. — Ludwig, Die dogmengesch. Bedeutung der neu aufgefundenen Irenaeus Schrift Erweis der apost. Verkündigung (Theol. prakt. Monatsschrift Passau 1907, 12. H.).

Str. 55. V literatuře doplň. Scherer, Klemens von Alexandrien u. seine Erkenntnisprinzipien. München 1907.

Str. 72. V literatuře doplň. Adam, Der Kirchenbegriff Tertullians. Paderborn 1907.

Str. 79. V liter. doplň. Poschmann, Die Sichtbarkeit der Kirche nach der Lehre des hl. Cyprian. Breslau 1907.

Str. 111. V literatuře doplň: Menší vydání dějin církevních Eusebiových uspořádal Schwartz. Leipzig 1907.

Str. 117. V literatuře doplň. Cavallera, St. Athanas. Paris 1907.

Str. 158. řádek 19. místo Theodor čti Diodor.

Jiná menší nedopatření opraví si laskavý čtenář sám.

Rejstřík jmenný a věcný.

- Aberciův nápis 103.
 Abgar Edesský, list Krista Pána k Abgarovi 96.
 Acta disputationis Archelai 162 n.
 Acta martyrum 97—101.
 Acta Pilati 94.
 Addaei doctrina 96.
 Adeodatus, syn Augustinův 193.
 Aetheria 231.
 Afrikanus, Sextus Julius, chronograf 108.
 Afraates 168.
 Agennese 122.
 Alexandrijská škola katechetická 51 n., 106.
 Allegorie v listě Barnabášově 16, ve škole alexandrijské 52.
 Alypius, přítel Augustinův 192 n.
 Ambrosianský chvalozpěv (Te Deum laudamus) 182.
 Ambrosianská liturgie 182.
 Ambrosiaster 180.
 Ambrož Milánský 178—184.
 Anastasius Sinaita 245 n.
 Andělé dle Justina 34, dle Dionysia Areopagity 238, dle Řehoře Vel. 265.
 Anglie obrácení 262.
 Antiochenská škola exegetická 52, 106.
 Antifonní zpěv žalmů 182.
 Antonius poustevník 115.
 Apokatastasis dle Origena 60, dle Řehoře Nyssenského 130.
 Apologetická literatura stol. II. 28.
 Apokryfy novozákonné 92—97.
 Apollinaris z Hierapole 41.
 Apollinaris z Laodiceje 157.
 S. Apollonii acta 100.
 Apoštolský církevní řád 163 n.
 Apoštolské konstituce 164 n.
 Apoštolští Otcové 11 n.
 Apoštolské symbolum 10.
 Areopagitika 236 n.
 Aristides z Athen 30.
 Arius 156.
 Armenští spisovatelé 172—174.
 Arnobius 79 n.
 Athanasianum symbolum 114.
 Athanáš 111—117.
 Athenagoras Athenský 36 n.
 Augustin, apoštol Anglie 263.
 Augustin, biskup v Hippu 192—208.
 Augustinova nauka 200—208, spor mezi Augustinem a Julianem z Eklanu o postavení Jana Zlatoústého k hříchu dědičnému 142, snášlivost s. Augustina k bludařům 195.
 Ausonius, básník 222.
 Autunský nápis 103.
 Baarlaam, Vita B. et Joasaph 30, 249.
 Barnabášův list 15 n.
 Basilius Veliký 117—122.
 Benedikt z Nursie 259.
 Berlínská akademie, vydání církevních Otců 9.
 Betlem, kláštery 185.
 Břimování 86, 133, 239.
 Boethius 256.
 Božství Kristovo 22, 177.
 Bratři Ježíšovi 94.
 Bryennios, objevitel Didaché 13.
 Bůh, důkazy pro jsoucnost boží u Tertulliana 71, Augustina 201, jednoduchost boží 201, tělesnost boží dle Tertulliana 71, činnost boží na venek 129, 202.

Caesarius z Arelatu 254.
 Caelius Sedulius 224.
 Caius římský kněz 85.
 Canones Hippolyti 167.
 Carpi martyrium 99.
 Celsus 59.
 Církev, její jednota dle Cypriana 77,
 dle Hilaria 177, dle Augustina
 207, pokrok vědy v církvi 227.
 Církevní historikové 214, 240.
 Církevní Otcové 3.
 Církevní učitelé 3.
 Circuminsessio božských osob 50
 125.
 Cizoložství dle Hermy 26.
 Credo při mši 238.
 Cyprian z Carthagi 73—79.
 Cyrill Alexandrijský 144—149.
 Cyrill Jerusalemský 130—133.
 Cyrillonas 170.
 Damasus I., papež 212, 213.
 Dědičný hřích u Irenaea 50, u Ori-
 gena 60, u Řehoře Naz. 125, u
 Ambrože 183; podstata dědič-
 ného hříchu u Jana Zlatoúst. 142,
 u Augustina 204.
 Dějiny dogmat 2, 7.
 Demetrius, biskup alexandrijský 55.
 Démonové 34.
 Deuterokanonické knihy 115, 187,
 250.
 Didaché 13—15.
 Didaskalia 164.
 Didymus Slepý 152.
 Diodor z Tharsu 158 n.
 Diognet 39 n.
 Dionysius Alexandrijský 61 n., 90 n.
 Dionysius Areopagita 236—240.
 Dionysius Římský 62.
 Donat, grammatik 184.
 Duch sv. dle Hermy 26, dle Theo-
 fila Antioch. 38, dle Laktantia
 82, dle Eusebia Caesar. 111, dle
 Athanáše 116, vycházení Ducha
 sv. ze Syna 116, 121, 125, 129,
 135, 183, 202, 245.
 Efrem Syrský 168—170.
 Egyptský církevní řád 167.
 Eliše 173.
 Ennodius, biskup v Pavii 255 n.
 Ἐπιστολαὶ 242, 250.

Epifanius ze Salaminy 133—136.
 Episkopat dle Ignatia 22.
 Ἐπιστολαὶ καὶ διόκονοι v Didaché
 14, u Klementa Římského 18.
 Eschatologie Origenova 60, u Hip-
 polyta 86, Řehoře Nyssen. 130,
 Ambrože 183, dle Jeronyma 191
 u Augustina 207.
 Etheria 231.
 Eucharistie dle Didaché 14, dle Igna-
 tia 22, dle Justina 34, dle Ire-
 naea 50, dle Cypriana 78, dle
 Hippolyta 86, dle Athanáše 117,
 dle Basilia 122, dle Řehoře Naz.
 125, dle Cyrilla Jerusalemského 132,
 dle Jana Zlatoúst. 142 n., dle
 Hilaria 177, dle Ambrože 183,
 dle Augustina 206, dle Jana
 Damascenského 250, eucharistie
 jako oběť 78, 111, 125, 143, 183,
 206, 239, transsubstanciace 132,
 143, 250.
 Eudoxia 137.
 Eucheria 231.
 Eucherius, biskup lyonský 233.
 Eugippius 271.
 Eunomius 119, 127.
 Eusebius Caesarejský 107—111.
 Evagrius 240.
 Evangelium podle Egypťanů 93,
 evangelium sv. Petra 93, sv.
 Jakuba 93, Nikodemovo 94,
 Tomášovo 94.
 Eznik 172 n.
 Faustus z Mileve 192.
 Faustus z Reji 251 n.
 Felicitas acta 100.
 Filosofie dle Klementa Alex. 54.
 Filostorgius 161. n.
 Firmicus Maternus 217.
 Fragment Muratorův 87 n.
 Fulgentius z Ruspe 252—254.
 Gelasius I. 254 n.
 Gennadius, De viris illustr. 5.
 Gnosticismus, jeho podstata a roz-
 šíření, 45, jeho literatura 45 n.
 Gratian císař 179.
 Hades dle Cypriana 78, dle Ambrože
 183, dle Augustina 207.
 Hebrejské evangelium 93.
 Hegesippus 47.

- Helvicius 189.
 Heraklas 55. 61.
 Hermas 24—27.
 Hermias 41.
 Hermias Sozomenus 162.
 Hexaemeron u Basila 119, u Řehoře
 Nyssens. 128, dle Augustina 202
 Hexapla 57.
 Hierarchie dle Didaché 14, dle Kle-
 menta Římsk. 18, dle Ignatia
 22.
 Hilarianus Hilarius 181.
 Hilarius z Poitiersu 174—178.
 Hippolyt Římský 83, 87, Canones
 Hippolyti 167, rigorismus H.
 86, socha H. 83.
 Historia Lausiaca 154.
 Historia tripartita 261.
 Hřích dědičný u Theodora z Mop-
 svestie 160, u Ambrosia 183.
 Hymny Hilariovy 176, Ambrosiovy
 182, Prudentiovy 221, Jana
 Damascenského 249.
 Hypatia 144.
 Chilasmus 27, 50, 191.
 Chronicon paschale 240 n.
 Chronograf římský 98.
 Jakuba sv. protoevangelium 92 n.
 Jakub Afraates 168.
 Jakub ze Sarugu 171.
 Jan Zlatoústý 136—143.
 Jan Damascenský 246—251.
 Jan, biskup Jerusalemský 186, 214.
 Jan Kassian 224—226.
 Jeronym 184—192.
 Jeu knihy 46.
 Ježíšovy výpovědi 93.
 Ignac Antiochenský 21—22.
 Ildefons Toledský 5.
 Inspirace 18, 39. 58.
 Jordanes, dějiny 260.
 Jovinian, bludař 189.
 Irenaeus 47—50.
 Isaak Antiochenský 171.
 Isidor z Pelusia 161.
 Isidor Sevillecký 269—271.
 Julian Odpadlík 145.
 Julius Sextus Africanus, chronograf
 108.
 Justina, matka Valentiniana II. 179.
 Justin mučedník 30—34.
 Juvencus básník 220.
 Kalendáře mučedníků 98.
 Kalixtus papež 70. 83.
 Kanon Pisma sv. dle Athanáše 115,
 u Jeronyma 190, dle konstitucí
 apoštol. 165, Jana Damascens.
 250, Gelasia I. 255.
 Kassian Jan 224—226.
 Kassiodor 260 n.
 Katechetická škola alex. 51 n., 106.
 Katechumeni, požadavky 167.
 Katolická církev 22.
 Kázání v církvi latinské 200, v řecké
 138.
 Kerigmata Petri 20.
 Klement Alexandrijský 52—55; pře-
 ceňování filosofie 54.
 Klement Římský 17—20.
 Klementiny 19—20.
 Kommodian z Gazy 223.
 Konstantin Velký 108, spisy Euse-
 biovy o Konstantinovi 109.
 Kornelius papež 89 n.
 Kreatianismus 141, 152.
 Křest bludařů neplatný dle Tertull.
 68, Cyprian 73 n., 178.
 Křest dítek u Irenaea 50, u Origena
 60, u Athanáše 117.
 Květembr 211.
 Laktantius 80—83.
 Latinská řeč církevní 42.
 Liber pontificalis 272.
 Lausiaca historia 154.
 Lev Veliký 208—212.
 Leontius Byzantský 241 n.
 Libartius 136.
 Liturgie Ambrosianská 182, Apo-
 štolských konstitucí 165, Basi-
 liova 120, Jana Zlatoústého 141.
 Logos dle Justina 33, Athenagory
 37, dle Origena 60, Dionysia
 Alexandr. 62, dle Tertull. 71
 n., dle Hippolyta 86, dle Euse-
 bia Caesarejs. 110, dle Athanáše
 116; *σπερματικός* u Justina 33.
 Lucian mučedník 156.
 Lucifer z Calaris 229 n.
 Makarius Mladší nebo Alexandrij-
 ský 154.
 Makarius Veliký nebo Egyptský
 153 n.
 Marcella 185.

- Marie Panna, její rodiče 94, neposkvrněné početí 203, bezhříšnost dle Efrema 170, pohřeb a nanebevzetí 42, vzývání 125, opak Evy dle Irenaea 50, bohordička 61, 116, 125, 148, panna in partu 72, 203.
- Marie Egyptská 243.
- Martin I., papež 243.
- Martyrium Polycarpi 99.
- Martyrologium Hieronymianum 98.
- Maternus Firmicus 217.
- Maximus Vyznavač 243 n.
- Maximus Turinský 233.
- Melania 214.
- Meletianská schisma 185.
- Melito Sardský 41.
- Mesrop 172.
- Methodius Olympský 64.
- Metrika syrská 169.
- Milost 183, 191, 205.
- Minucius Felix 43 n.
- Mniši, moc absoluce 239, studium, život 225.
- Monika 192.
- Mojžiš z Chorene 173.
- Muratorský fragment 87 n.
- Nesmrtelnost duše lidské 38, 80, 117.
- Nestorius, nauka 144.
- Nikodemovo evangelium 94.
- Nilus opat 156.
- Novatian 88 n.
- Obětní ráz eucharistie, viz eucharistie.
- Obrazy 136, 250, 266.
- Obřady při pohřbu 239.
- Očistec 78, 207, 265.
- Opera supererogatoria 26.
- Optatus z Mileve 230.
- Origenes 55—61, apologie Origenova 107, bludy Origenovy 60, exegese 58, Tractatus Origenis 58.
- Odpuřci Origenovi 64. Spory Origenistické 137, 134, 185, 214.
- Orosius Paulus 217 n.
- Ospravedlnění 26, 205.
- Pacian 231.
- Palladius 154.
- Pamfilus, kněz v Caesareji 52, 107.
- Papias, biskup hierapolský 27.
- Passiones 97.
- Passio martyrum Agaunensium 234.
- Pastor Hermův 24—26.
- Patrologie, pojem, úkol 1 n., literatura patrologie 4 nás.
- Paula sv. 185.
- Paulinus, básník 222.
- Paulus, Acta Pauli 94 n., Skutky Pavla a Tekly 95, listy mezi Pavlem a Senekou 96 n., Pavlovo mučednictví 95, Paulův třetí list ke Korinstským 95.
- Pelagiani 186, 189, 194, 198.
- Pelagiový spisy 188.
- Peregrinatic Silviae 231.
- Perpetua martyrium 100.
- Petr sv., Acta Petri 94, evangelium Petrovo 93, Periodoi Petri 20, Praxeis Petri 20.
- Petrus Chrysologus 232.
- Phoenix 82.
- Pilatova akta 94.
- Pistis Sophia 46.
- Polykarp 22—24.
- Praedestinace dle Augustina 205 n.
- Praedestinatus 229.
- Praescriptio 67.
- Presbyter a episcopus dle Jeronyma 191.
- Primat římský dle Klementa 18, dle Ignatia 22, dle Irenaea 49, dle Cypriana 77, dle Jeronyma 190, dle Augustina 207, dle Lva Velkého 211, dle Optata z Mileve 230, dle Petra Chrysologa 233, dle Řehoře Velkého 265 n.
- Pricilian 232.
- Prosper Tiro 227 n.
- Protoevangelium Jakubovo 92 n.
- Prudentinus básník 220 n.
- Přísaha dle Jana Zlatoúst. 143.
- Psalterium Gallicanum a Romanum 186 n.
- Pseudepigrapha 92.
- Původ duše dle Augustina 203.
- Quadragesima martyrum acta 100.
- Quadratus 29.
- Rufinus z Akvileje 214—216, jeho poměr k Jeronymovi 186, 214.
- Řehoř Nazianský 122—126.
- Řehoř Nyssenský 126—130.
- Řehoř Thaumaturgus 63.

- Sacramentarium Gelasianum 255,
 Gregorianum 265, Leonianum 210.
 Salvianus 218 n.
 Scilitanorum martyrum acta 99 n.
 Sedulius básník 224.
 Semipelagiani 198, 224—229.
 Seneka, listy s Pavlem 96 n.
 Severin sv. 171.
 Sibyllské věštby 101 n.
 Silviae peregrinatio 231.
 Skepticismus 44.
 Sokrates, dějepisec církevní 162.
 Sofronius, biskup jerusalemský 242n
 Sozomenus, dějepisec církevní 162.
 Subordinatianismus u Justina 33,
 u Origena 60, u Dionysia Ale-
 xandrijského 62, u Tertulliana
 71, u Hippolyta 86, u Eusebia
 Caesarejského 110 n., potírán
 od Athanáše 116.
 Sulpicius Severus 216 n.
 Symbolum apoštolské 10 n., sym-
 bolum athanasianské 114, sym-
 bolum carhradské 134.
 Symmachus retor 179.
 Synesius z Cyreny 154 n.
 Synody obecné 106; synody v Ale-
 xandrii r. 231 a 233 56; v Efesu
 r. 431, 145; v Chalcedoně r. 451
 209.
 Svátosti 206, 230.
 Tatian z Assyrie 34—36.
 Te Deum laudamus 182.
 Tertullian 65—72.
 Testament našeho Pána 166 n.
 Thekla, Skutky Pavla a Thekly 95.
 Theodrik Velký 256.
 Theodor z Mopsvestie 159—160.
 Theodor lektor 240.
 Theodoret z Cyru 149—152.
 Theodosius I. 179.
 Theofil, biskup alexandrijský 134,
 137.
 Theologia patristica 2.
 Tiro Prosper 227.
 Tomášovo evangelium 94.
 Tradice dle Hegesippa 47, dle Ire-
 naea 49, dle Tertulliana 68, dle
 Basilia 120, dle Vincentia Le-
 rinského 226, dle Jana Damasc.
 249 n.
 Traducianismus dle Tertulliana 72.
 Transubstantiae viz eucharistie.
 Trias 38.
 Trichotomie u Klementa Alexan-
 drijského 54.
 Tryfon 32.
 Vánoce 140.
 Venantius Fortunatus 268 n.
 Vigilantius 189.
 Viktorin z Petavia 91.
 Vincenc Lerinský 226 n.
 Vita Baarlam 30.
 Vůle v Kristu dvě 116.
 Vulgata 187.
 Zázraky Kristovy dle Quadrata 29,
 dle Tertulliana 72.
 Zeno Veronský 232.
 Zmrtvýchvstání dle Athenagory 37,
 dle Origena 60, dle Methodia 64,
 dle Tertulliana 68, dle Řehoře
 Nyssenského 130.
 Zpověď dle Origena 60, dle Cypri-
 ana 78, dle Basilia 122, dle Lva
 Velkého 211.

OBSAH.

Úvod.

Strana

§ 1. Pojem, úkol a důležitost patrologie a dějin dogmat	1
§ 2. Církevní Otcové, učitelé, církevní a křesťanští spisovatelé	3
§ 3. Literatura patrologie a dějin dogmat	4
§ 4. Vydání a sbírky patristických spisů	8

Perioda I.

Od doby apoštolův až k tolerančnímu ediktu milánskému r. 313.

Hlava I.

Literatura doby bezprostředně poapoštolské.

§ 5. Symbolum apoštolské	10
§ 6. Otcové apoštolští	11
§ 7. Didaché neboli Nauka dvanácti apoštolův	13
§ 8. List Barnabášův	15
§ 9. Sv. Klement, biskup římský	17
§ 10. Sv. Ignac Antiochenský	20
§ 11. Sv. Polykarp, biskup smyrnenský	22
§ 12. Pastor Hermův	24
§ 13. Papias, biskup hierapolský	27

Hlava II.

Apologetická literatura století 2.

§ 14. Obecné poznámky	28
§ 15. Quadratus a Aristides	29
§ 16. Sv. Justin mučedník	30
§ 17. Tatian z Assyrie	34
§ 18. Athenagoras Athénský	36
§ 19. Theofil Antiochenský	37
§ 20. List k Diognetovi	39
§ 21. Jiní apologetové řečtí	41
§ 22. Počátky latinsko-církevní literatury. Minucius Felix	42

Hlava III.

Strana

Gnostická a antignostická literatura století 2.

§ 23.	Literatura gnostická.	45
§ 24.	Hegesippus	47
§ 25.	Sv. Irenaeus	47

Hlava IV.

Církevní literatura ve stol. 3. čili v době vzniku theologické vědy.

A. Spisovatelé školy alexandrijské.

§ 26.	Alexandrijská škola katechetická	51
§ 27.	Klement Alexandrijský	52
§ 28.	Origenes	55
§ 29.	Žáci a odpůrci Origenovi	61

B. Spisovatelé afričtí.

§ 30.	Tertullian	65
§ 31.	Sv. Cyprian	73
§ 32.	Arnobius	79
§ 33.	Laktantius	80

C. Římané a západní spisovatelé vubec.

§ 34.	Sv. Hippolyt Římský	83
§ 36.	Muratorův fragment	87
§ 37.	Novatian	88
§ 38.	Některé listy papežské	89
§ 39.	Viktorin z Petavia	91

Hlava V.

Apokryfy, akta mučednická, věštby sibylské a některé nápisy.

§ 40.	Apokryfy novozákonné	92
§ 41.	Akta mučedníkův	97
§ 42.	Sibylské věštby	101
§ 43.	Některé křesťanské nápisy z prvních století	102

Perioda II.

Rozkvět literatury patristické. Od ediktu milánského až do polovice století 5.

§ 44.	Všeobecný přehled	105
-------	-----------------------------	-----

Hlava I.

Čelní církevní Otcové a spisovatelé řečtí.

§ 45.	Eusebius Caesarejský	107
§ 46.	Sv. Athanáš	111

	Strana
§ 47. Sv. Basilius Veliký	117
§ 48. Sv. Řehoř Nazianský	122
§ 49. Sv. Řehoř Nyssenský	126
§ 50. Sv. Cyrill Jerusalemský	130
§ 51. Sv. Epifanius ze Salaminý	133
§ 52. Sv. Jan Zlatoústý	136
§ 53. Sv. Cyrill Alexandrijský	144
§ 54. Theodoret. biskup cyrský	149

Hlava II.

Ostatní spisovatelé řečtí této doby.

§ 55. Spisovatelé řečtí náležející hlavně škole alexandrijské	152
§ 56. Spisovatelé náležející hlavně škole antiochenské	156
§ 57. Dějepiscové a polemikové této peridy	161

Hlava III.

Církevně právní spisy pseudoapoštolské.

§ 58. Apoštolský církevní řád, Diadaskalia a Konstituce apoštolské	163
§ 59. Testament našeho Pána a příbuzné spisy	166

Hlava IV.

Spisovatelé syrští a armenští.

§ 60. Spisovatelé syrští	167
§ 61. Spisovatelé armenští	172

Hlava V.

Velcí theologové církve západní.

§ 62. Sv. Hilarius z Poitiersu	174
§ 63. Sv. Ambrož Milánský	178
§ 64. Sv. Jeronym	184
§ 65. Sv. Augustin	192
§ 66. Nauka sv. Augustina	200
§ 67. Papež Lev Veliký	208

Hlava VI.

Ostatní spisovatelé latinští.

§ 68. Římští papežové Julius I., Damasus I. a Siricius.	212
§ 69. Dějepisci církevní	214
§ 70. Latinští apologeti	217
§ 71. Latinští básníci	220
§ 72. Semipelagianí a jejich odpůrci	224
§ 73. Ostatní spisovatelé latinští	229